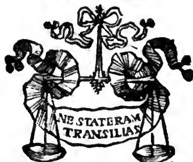
PAVLI HACHENBERGI
SUMMI VIRI
GERMANIA MEDIA
PUBLICIS DISSERTATIONIBUS
in
ACAD. HEIDELBERGENSI
Proposita,
In qua res mediorum ſeculorum, quæ à Trajano ad Maximilianum I. fluxêre, ex priſcis Autoribus recenſentur, mores, ritus, leges ſacræ, profanæque ceremoniæ illuſtrantur, dubia obſcuraque Scriptorum Germanicorum loca explicantur.

EDITIO TERTIA,
GUILIELMUS TURCKIUS
recenſuit, ac
Diſſertationem de Geographia Germaniæ medii ævi adjecit.

HALÆ MAGDEBURGICÆ An. MDCCIX.
Proſtat in Officina Libraria Rengeriana.

ILLVSTRISSIMO DOMINO

DOMINO

JOHANNI MAVRITIO

LIBERO BARONI DE

BLASPIEL

POTENTISSIMI BORUSSIAE REGIS MINISTRO STATUS INTIMO AC SUMMO BELLICARUM RATIONUM PRAEFECTO, ET RELIQUA

Hachenbergium a se editum, suaque omnia

Sacra facit.

GVILIELMVS TVRCKIVS.

ILLVSTRISSIME DOMINE

Anto me magis ſperare fas eſt, opus, quod in devotæ mentis TIBI pignus conſecro, ſerena fronte exceptum iri, quo propenſiore in elegantiores literas animo, eruditaque monumenta ſoles ferri. Equidem de meo ingenio cum ampla ſpondere haud audeam, verecundor de Geographia Germaniæ medii ævi, cujus ego hic ſpecimen aut rudimentum forte primus, eruditorum judicia ſubire patior, orationem inſtituere. Sed Hachen-

bergi-

bergium, Virum maximis, poſtquam ex ſchola diſceſſit, in aula dignitatibus perfunctum, præſtantisſimi foetus parentem, mea opera luci reſtitutum, ad TE mitto. Par eſt, tantum nomen, quod non inanes ſtrepitus, aut plebeia verba, ſed rerum pondus, & gravitatem ſæpe conſiliorum loquitur, Heroum mentes adire, iisque in jus hoſpitii ac familiaritatem ſe inſinuare. Dignaberis ergo ILLVSTRISSIME DOMINE, inter inſtructiſſimæ Bibliothecæ TVÆ theſauros atque cimelia, quæ Clivis mihi perluſtrare oculis, non ſine ſuaviſſimo voluptatis

ſenſu licuiſſe, lætus recordor, Hachenbergium meum recipere, ac de mea obſervantia ita exiſtimare, ut maxime velim. Ego interim ardentiſſimis Deum votis veneror, ut TE ILLVSTRISSIME DOMINE, Reipublicæ, cujus partes ſtrenue moderaris, Literis, quibus Patronum exhibes indulgentiſſimum, ac TIBI, FILIOQVE unico, qui in ſpem paternarum virtutum & gloriæ adoleſcit, omni felicitatum cumulo, diutiſſime præſtet ſoſpitem. Dabam Halæ Magdeburgicæ, anno Redempti orbis MDCCIX. ipſis Calendis Octobris.

):(o):(

Præfatio Hachenbergii.

T ad has Dissertationes scribendas appellerem animum, multæ me causæ permoverunt: quarum justissima & potissima fuit, quòd nullum magis varium, nullum nobilius, aut grandius Antiquitatibus Germanicis argumentum comperirem. Sive enim gentis præclara instituta atque mores inspiciam, nulla unquam Respublica aut virtutum ornamentis clarior, aut bonis exemplis ditior sanctiorque fuit: sive ipsum Imperium, quô nullum validius vidit ætas, in mentem meam venit, par Deorum potentiæ fastigium intueor, ut Q. Curtius de Persico regno loquitur. In illa Orbis parte magnum illud & formidabile Romani Imperii nomen requievit, postquam Germani ipsam Italiam, victrices illas Aquilas, utrumque Solem permensas, cum Imperii Diis, in gentem suam traxêre; ex illa leges, linguæ, jura fluxêre, quæ per orbem terrarum diffusa, & per magnos populos, inclytasque civitates dispertita sunt; ex illa denique sunt Gothi, Sclavi, Vandali, Alani, Longobardi, Normanni, Heruli, Gepidæ, Franci, Saxones, aliique infiniti numerô populi, qui fortitudine maximi, victoriarum auspiciis clarissimi, virtute validissimi Italiam, Galliam, Hispaniam, Britanniam, Siciliam, Sarmatiam, ipsasque Asiæ Africæque nobiliores partes, aut sub legibus suis misêre, aut coloniis occupârunt. Quo magis eorum præposteram admirari lubet diligentiam, qui summo studio res Græcas & Romanas tantùm quærunt, & exterarum gentium facinora admirantes, Historiam patriam aut negligunt, aut protervè fastidiunt; quum tamen illa, præterquam quòd civi turpe sit, res Majorum ac Reip. suæ ignorare, sanè

& argumenti varietate, & exemplorum magnitudine, haudquicquam Romanis Græcisque monumentis cedat; major sine omni dubio futura, si pares Scriptores nacta esset. Sed mihi non fuit animus, lustrare res antiquissimi ævi, quod à vetustissimis primordiis ad Trajani usque imperium stetit, quum & ex priscis Cornelius Tacitus, & ex recentioribus Andreas Althamerus, Beatus Rhenanus, Franciscus Irenicus, Philippus Cluverius in eruendis horum temporum Antiquitatibus desudaverint, atque pauca posterorum industriæ reliquerint. Itaque diversam viam ingressus sum, & primò illos quoque fontes libavi, ex quibus clarissimi isti viri sua hausêre: inde potissimùm ad ea intendi animum, quæ vita Germanorum, qui mores pace belloque observati, quæ imperia Legum ac Religionis, post Trajani tempora fuerint, quando Germania cadente Imperio Romano primùm in Francorum potestatem concessit, deinde à Francico avulsa imperio, in singularem se Rempublicam collegit: donec variis agitata & defuncta casibus, sub mansuetudine Maximiliani Primi requievit, quo imperante politiorem istam faciem, quâ nunc gaudet, induisse visa est. In quo studio, quum multùm laboris & fastidii mihi exantlandum fuerit, dum indigestam illam vastamque rerum Germanicarum molem, quam mediis seculis Monachi, aliique scriptores rudi atque diffuso ordine composuêre, persequi lectione atque animo debuerim: juvit tamen conatum amor patriæ, quam ex barbaris obscurisque vindicare seculis, boni civis officium duxi. Neque moramur illam vanissimorum hominum sententiam, qui nihil utilitatis ex veterum notitia atque observatione in Rempublicam evenire posse existimant, quum & illa Antiquitas rusticitate ac barbarie horreat, & hæc ætas aliam vitam, alios mores postulet. Nimirum quum ipsi aut in studia quæstuosa tantùm profusi, aut ignorantiâ, & imperitiâ occæcati, suis tantùm sordibus delectentur; facilè evenit, ut à Majorum virtutibus, moribusque abhorreant. At quàm præclarè cum Republica nostra ageretur, si ad Majorum instituta, candidæ simplicitatis atque integritatis plena, adigerentur posteri, quibus haud validiora, quàm avita virtutum ac morum exempla admoveri possunt?

sunt? Profectò multa praeclara ac egregia in horrido illo ac inculto aevo invenerunt prisci, quae desuetudine nunc abolita, in usum praesentem revocari flectique, maximè Reipublicae nostrae expediret: praesertim quum nova quaedam ex vitiis nostris, & contactu aliarum gentium enata, & opinione pravâ adversùs vetustatem pollentia, priscam animorum sanctitatem, vehementer polluerint. Sed horum hominum sententia non me absterrebit, quo minùs ea, quae nunc tumultuariò & breviter, ut Dissertationum ratio ferebat, in publicum protuli, justiori & grandiori operi emendanda reservem, in quo, sicut Cluverius Antiquam exhibuit, universam Germaniam Mediam oculis subjiciam. Nunc haec in promulsidis vicem donanda erant desiderio Nobilissimorum Adolescentum, qui pulcherrimam animorum contentionem ad res Majorum suorum cognoscendas attulêre, & ex patria intelligere Historia percupierunt, quid sibi suaeque Reipublicae imitandum, quid foedum inceptu foedum exitu vitandum fugiendumque videretur. Scribebam Heidelbergae ad XXIII. *Decembris An.* M. DC. LXXV.

INDEX DISSERTATIONVM.

Nomina Nobilissimorum Juvenum,

qui in his Dissertationibus Respondentium vicem sustinuêre.

CHRISTOPHORVS de WOLLZOGEN, à MISSINGDORFF, Nob. Pal.

PHILIPPVS LVDOVICVS GEVDERVS, ab Heroldsberg/ Nob. Francus.

ERNESTVS ALBERTVS de SEIDLITZ, Eques Siles.

JOHANNES GEORGIUS à DIESCAV, Nob. Saxo.

LAVRENTIUS BOEGER, Palatin. Sereniss. Elect. Pal. Bibliothecarius.

FRIDERICUS von Hermshausen/ Lugduno-Batavus.

JOHANNES WILHELMUS WAHLIUS, Meisenheimio Bipontinus.

JOH. THEOBALDUS GOTTSCHALCK, Lutræa-Palat.

JOHANNES LUDOVICUS TOLNER, Crucenaco Palat.

JOHANNES HENRICUS REITZIUS, Bacharaco Palat.

JOHANNES HERMANNUS MEYER, Schönberga Erbacensis.

JO. LUDOVICUS ZOLLMANN, Hohenloicô Francus.

Lectori Benevolo

S. D. P.

GUILIELMUS TURCKIUS.

SAtis diu inolita cæcas mentes perſuaſio tenuit, ac ſi invectis heri aut nudius tertius in Germaniam Juſtiniani decretis, omnem patrum noſtrorum Legislationem, ritus moresque, quibus barbara gens olim, invidioſa laude, ipſis præfulſit moratioribus, æterna plane nocte & perpetuo damnaſſemus exilio. Quo evenit, ut qui aliud jus, aliamque iuris prudentiam quam quæ Romæ nata, in Græcia per celebres illos architectos fabricata expolitaque eſſet, curarent, ſtrenue crederentur cum pueris ineptire. Sed poſtquam celſiores animæ, erectioraque ingenia contemtos a vulgo rerum geſtarum theſauros ſcrutari, atque oculos per amœna hiſtoriarum latifundia circumferre cœperunt, acutum cernere, atque eam viam calcare docti ſumus, qua felicius hodie ad arcem ſanctisſimæ diſciplinæ contenditur. Nemo ignorat immortale Juliæ decus Hermannum Conringium, perennat poſt fata illuſtre Kulpiſii nomen, quorum ſtudiis debetur, ut qui impetrare a ſe non poſſunt, ut obliviſcantur portentoſa ſomnia, quibus literis fucum fecere, valde ſtupidos eſſe oporteat. Prædicandi ſunt inter Gallos Carolus Cangius & Stephanus Baluzius, qui ſubſidia purgandis his ſacris maxima attulere.

Vixit haud ita pridem Johannes Schilterus, opere ipso exhibens Germanorum instituta cum Romanis legibus collata, eorumque usum validissimis rationibus commonstrans, ringentibus licet æmulis, præposteraque censura indignantibus: isthac via jus quo utimur sæpe fuisse subversum. Insistunt ejus vestigiis, & fundamentis quæ ætatem ferent, regulas superstruunt viri in ornanda legum doctrina principatum tenentes, poliuntque curatissimis laboribus, quos pro meritis a me laudari infra vires meas & supra illorum modestiam positum est. Incitabimus ergo quotquot animum meliori fruge nutrire cupiunt, ad antiquitatum Germanicarum investigationem, priusquam vasto legum pelago incertum committant animum; cum enim plerique mores, quibus hodienum Germania nostra utitur, incumbant principiis aliquot seculis a memoria nostrorum hominum remotis, non incredibili solum voluptate perfundimur, eundo per istas delicias, sed contra oportet vel illis ignoratis domestica plane non intelligere, quod turpe olim visum fuit jureconsulto Romano; vel peregrinos sensus interpretationesque intrudere avitis legibus, quod est quadrata miscere rotundis & humano capiti cervicem equinam jungere, aut ut clarius loquar, ipsam animam juris paterni enecare. Unde enim alias, ut paucissima de multis adferam, Morgengabam, bona Censitica, Churmodica, Mortuarum mihi exsculpes, quam ex priscarum, gentis nostræ antiquitatum promis condis? nam qui in his & hujus farinæ aliis alio incedunt tramite, ut mitissime dicam, in re quam penitus se introspexisse credunt, magna tenebrarum caligine circumfusos cæspitare necesse est. Quemadmodum igitur cordatiores Justinianei juris interpretes suam in rem præcepere, non ipsos solum Græcos Latinosque scriptores legendos, sed ventriculum quoque compendio rituum & morum, quod antiqnitatum appellare consueverunt, præparandum; ita jurispruden-

tiæ

tiæ Germanæ cultores, antiquitatibus patriis, præfertim ex medio ævo in formam artis redactis, commodiſſime initiabuntur. Etſi enim ego minime omnium detractum velim doctiſſimis Gloſſariorum mediæ Latinitatis ſcriptoribus, aliisque ſummæ caveæ viris, qui ad formulas, aut ipſa quædam Veterum Germanorum placita commentati ſunt, quin potius exoſculandam ipſorum diligentiam exiſtimem, videtur tamen literarum ordine ſtudiis illorum qui primum ad ſacra Minervæ accedunt minus conſultum iri, cum enim memoriæ optimum ſit inſtrumentum, rerum ad claſſes ſuas revocatio, non poteſt fieri, ut quæ ex naturali nexu diſtracta, ſecundum elementorum literariorum ſequelam diſpoſita ſunt, ſatis ab his capiantur, aut firmiter hæreant. Accedit quod hujus generis libris & cicer & piſa & allium & lana omniaque alia ab inſtituto noſtro remotisſima contineantur, non niſi cum tædio ſeparanda, aut cum magna ſtudiorum confuſione diſcenda. Reliqui etiam commentatores ſubactos multa lectione judices magis, quam veſticipes juriſprudentiæ candidatos flagitant. Unus ex tota doctorum cohorte, poſtquam benignum ſydus occidenti noſtro literas iterum afflavit, qui ad leges regulamque juventuti proficuam, hîc calamum ſcriptionemque applicuerit, eſt PAVLVS HACHENBERGIVS, Vir cujus divinum acerrimæ mentis lumen, illuſtreſque ingenii dotes, ex alma ſtudiorum matre Heidelberga, non per omnem Germaniam, ſed univerſum Eruditionis orbem, ita radiarunt, ut metuendum mihi ſit, ne culpa ingenii hic laudes ejus deteram. Prudentisſimus ſua ætate Princeps Carolus Ludovicus, Elector Palatinus æſtimavit has virtutes; Filius Carolus poſt patrem Elector, tanta ſaluberrimorum præceptorum dulcedine, quæ Hachenbergius juveni inſtillaverat, captus eſt, tanto viri optimi amore flagravit, ut unum hunc qui in gubernanda republica, rebus omnibus moderaretur, præferret cæteris. Sed

fatorum acerbitas spes humanas noluit esse ratas, Viro optimo. moerore bonorum summo, anno supra sexcentesimum & millesimum octuagesimo, animam pie efflante. Haud tamen ista vitæ sanctimonia, probatissimique mores inuidentiam malevolorum hominum potuerunt effugere, quorum inclinati in odia pravi affectus, melioris famæ præmium multis modis obfuscare conati sunt. Sed vitæ apologiam scribere nihil attinet, satis est causam literarum, meritaque in salutares doctrinas in tuto versari; GERMANIA enim MEDIA, de qua dicimus, incomparabilem hactenus thesaurum rituum morumque complectitur, quibus majores nostri bello ac pace, domi forisque, in omni vita actiones suas circumposuerunt. Neque enim effudit temere, aut prosiluit inconsulte ad tantum opus, sed mente Herculeo studiorum robore bene & diu firmata, justoque & circumspecto ad hanc efficaciam apparatu usus est Hachenbergius. Videbis optimas leges, militiæ rationem, literas, religionem, nummos, vestitum, funera, & quæ non præclara patrum nostrorum a Trajani ævo ad Maximilianum I. stupenda diligentia, ex omni præstantissimorum monimentorum penu explicata, expositaque; Libere spatiaberis per lætos aditus, quos satis diu ærumnosis imperiis, omnis munditiæ jactura occluserat, licebitque hinc aliquid ex justo admirari, hinc verum probumque, & fortunas fataque negotiorum quæ tractamus recognoscere, propinquabimusque ad illam doctrinæ nostræ absolutionem, quam antea umbris aut tenebris obseptam arcebamur inscrutari. Possem plausus eruditorum, votivas severiorum judicum acclamationes ac exemplorum post secundam editionem raritatem adferre, nisi propria luce eniteret fulgentissimum opus, nullius adscititii coloris indigum. Non inficiabor tamen doceri quædam de Gothia Thuringiaque vetere, minus probata rerum intelligentibus, sed tantum abest ut ea propter pretium

ope

operis minuatur, ut potius dignitatem augeat tam exilis monendorum catalogus. Hunibaldum fabulosum scriptorem aliquando adduci nemo temere improbet, id enim nunquam alias contigisse certum est, nisi ubi probatæ fidei testes habet consentientes, sane locus de Francorum capillis, eximet omnem scrupulum, aperietque quænam Autoris nostri de spuriis eiusmodi monimentis fuerit sententia. Fruere ergo hoc libro, utere hoc duce,

Per Syrtes & inhospita tesqua,

ad patria Tempe, quisquis generosioribus incoctum pectus desideriis geris, quisquis majorum tuorum sanctam simplicemque vivendi rationem cognoscere aves, ac præsentem rempublicam ex originibus suis intelligere pulcrum ducis; nostrum autem studium quod in luci reddendo emaculatissimo scriptore collocavimus, si vis, candide proba. Adiecimus subsecivis horis subnatam nobis dissertationem de Geographia Germaniæ medii ævi, cujus disciplinæ necessitas ita per omnes ejus ævi res gestas diffunditur, ut nemo unquam sperare audeat, se vel mediocres in intelligendis mediæ ætatis libris facturum profectus, nisi quantum in re multis nubibus undique cincta fieri potest, ea probe fuerit tinctus. Mirabuntur multi, me Maximi Viri Lucubrationibus, exiguum tenelli ingenii foetum attexere verecundatum non fuisse; ast liceat æquioribus hic paululum iudicibus uti, qui probabunt haud difficulter institutum, a nemine hactenus occupatum, cujusque hinc inde non nisi dispersæ volant laciniæ. Equidem negare non ausim, quod a peritissimo harum rerum non alienum fuerit, forte in tanta tenebrarum nocte, in quibusdam humanitatis legem me expertum fuisse, sed de eo judicabunt intelligentes, dummodo meminerint, non exhiberi tractationem ad numeros revocatam, sed potius obscurissimi argumenti specimen, aut si mavis rudimentum. Per quos profecerim, multis edisserere otiosum fuerit, cum nusquam doctorum hominum lucubrationes, quibus hæc mea

rigavi, absque allegatione dimiſerim. Quod ſi non plane inutilem operam in re tam ſalebroſa videbor poſuiſſe, in id incumbam ut juſtius aliquando Geographiæ Germaniæ medii æui poſſim exſtruere ædificium, quo quæ in hoc ſchediaſmate deprehendentur emendanda, ita ad veri regulam flectentur, ut appareat, monitis qnibus cerebrum ineſt, promptiſſime locum me dare velle & poſſe. Illos vero qui ſæva mordacitate quæuis bona involant, dentem improbum infigunt, ac ubivis infodiunt, nec curo, nec moror, enimvero

Ut canis a corio nunquam abſterrebitur uncto,

ita id genus hominum, perpetuis relinquendum intemperiis, naturam raro exuit. Interim ſi opella noſtra effectum fuerit, ut viri qni plus operæ ac ſtudii, aut etiam judicii in hanc diſciplinam contulerunt, ad eam ornandam animum applicent, quam in rem nomine publico vota nuncupamus, a nobis nihil exſpectabitur.

DISSERTATIO HISTORICA PRIMA, DE

REGIMINE VETERUM GERMANORUM,

BREVIARIUM.

§. I. Germania vetus in varias Respublicas divisa. §. II. Nunquam unum imperium ante Trajanum, nec diu post eum constituit. § III. De Republica Gothica, ejusque statu. §. IV. De Ostro Gothis. §. V. De Wisi Gothis. §. VI. VII. Vastissima Slavorum natio, ejusque regimen. §. VIII. Quæ Saxonum veterum Respublica. §. IX. Quæ regiminis forma. §. X. De Anglo-Saxonum regimine. §. XI. XII. Qualem Rempublicam habuerint Longobardi. §. XIII. Regnum Thuringorum. §. XIV. Bavarorum. §. XV. XVI. Suevorum, §. XVII. Burgundionum, eorumque regimen. §. XVIII. De nobilissimo Francorum regno. §. XIX. Germania in unum corpus redacta, & cum Gallia per Francos conjuncta. §. XX. Quis status Germaniæ sub Francis fuerit. §. XXI. Quod regimen, qua imperii forma, postquam à Francis secessit, & peculiares Reges habere cœpit. §. XXII. Accessiones Germaniæ. §. XXIII. Electio ac potestas Regum. § XXIV. De Ducum, Comitum &c. dignitate & officio. §. XXV. Regum magna autoritas. §. XXVI. Decrescit aucta potestate Principum §. XXVII. & Pontificum machinationibus. §. XXVIII. Ut in primum statum Germania recidisse videatur. Conclusio cum voto.

A   Iam-

IAmprimum satis compertum est, antiquissimam *Germaniam*, qualis ad *Trajani* usque tempora stetit, nunquam unum imperium constituisse: sed incubuisse vastissimo illi terrarum spatio complures populos, qui etsi linguæ morumque similitudine & communi origine juncti essent, singuli tamen ferè suam sibi seorsim civitatem, à reliquis distinctam habebant. Pars enim vetustissimarum gentium consuetudine, Regibus paruêre: quod de *Eburonibus, Gothonibus, Rugiis, Lemoviis, Cimbris* Tacitus testatur. Plures populari regimine gavisi, de minoribus rebus primores gentis, & promptissimos vulgi audiebant, de majoribus omnes consultabant. Nec una omnibus imperii ratio, qui in unius potestatem consenserant. Illis enim Reges erant, suadendi magis auctoritate, quàm jubendi potestate; planè ut *Ambiorix* Eburonum Rex apud Cæsarem lib. V. fateri cogatur, *Sua esse ejusmodi imperia, ut non minùs haberet in se juris multitudo, quàm ipse in multitudinem.* At *Gothones* addictius regnabantur; apud *Suionas* etiam unus imperitabat, *nullis jam exceptionibus, non precario jure regnandi:* quin *Sitonibus Bructerisque* fœmina dominabatur, quum hi in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerarent. Fuêre etiam, qui ex una stirpe semper sumebant Reges, ut Marcomanni *Maroboduos*, & Quadi *Tudros*: ac cœteri fortissimum & nobilissimum imperio admovebant.

II. Sed nec diu post *Trajani* excessum, etsi nonnulli populi numerò & victoriis validi latissimam ditionem obtinerent, coalescere in unum imperium potuit *Germania:* quum antiquis illis eximiâ quadam libertatis specie arrideret accepta à Majoribus autonomia, quæ ex primæva illa civitatum origine, quâ segreges familiæ paullatim in unum coivêre corpus, expressa magis vestigia retinebat. Igitur ipsæ nationes, quas *Haidas* & *Gouwas* ipsi *Teutones*, Romani *Pagos* dixere ad fluenta fontium, & camporum nemorumque limites, suis descriptæ nominibus, pariter & regnis distinguebantur: suisque quæque legibus, sua libertate sub Regum singulorum, aut Optimatum imperio regebantur. Neque alia eorum conditio, qui per eam tempestatem, exundante domi sobole, suis exciti sedibus in universam penè *Europam* se superfudère: quippe veeri more in diversas secessère Respublicas, quæ & legibus, & imperandi parendique disciplinâ inter se discrepabant. Sed inter nobiliores

res validioresque Civitates, quæ per illum seculorum decursum viguère, habitæ sunt *Gothica, Slavica, Saxonica, Longobardica, Thuringica, Bavarica, Suevica, Burgundica*, & demum *Francica*: cæteræ enim aut harum comiter coluére majestatem, aut ingloriæ ad memoriam posteritatis extitére.

III. GOTHORUM Respublica, ut Jornandi aliisque ostensum est, primùm se illis *Scandinaviæ* finibus continuit, ubi hodie *Scania & Gothlandia* sunt: inde se in *Cimbricam Chersonesum*, partesque *Albi* fluvio finitimas sparsit. Ipsi etsi origine & linguâ *Germani*, addictiùs tamen circa tempora Taciti regnabantur: at postea in majorem libertatis curam se arrexere. Adjuncti enim Dominantibus Senatores Proceresque, *Anses* apud Jornandem dicti, ab anseen/ *respicere, curare*, ut Loccenius in antiq. Sueo-Goth. lib. II. cap. IV. interpretatur. Sed & leges imperantibus circumpositæ, quas *Bellagines* dixère. Populus ad humanitatem, quod in gente Martia mireris, literis imbutus, quas *Runas* vocârunt; de quarum antiquitate & elegantia operosè Viri eruditissimi Wormius & Buræus egerunt. Omnes divitiæ in precoribus sitæ: unde & postea pecunia introducta, idem nomen cum pecore suo diu retinuit. Sed *Gothorum* nomen regnumque per *Europam* maximum demum evasit, quando è *Scandinaviæ* finibus post tempora *Antonini* egressi, primùm in *Pannonias Thraciamque* venerunt, inde peragratâ victoriis Italiâ, occupatâ Hispaniâ, & correpta parte Galliæ, nobilissima regna condidère, quorum, alterum in *Pannonia & Italia* OSTROGOTHICUM, alterum in *Hispania & Gallia* parte WESTROGOTHICUM dicebatur.

IV. Regnum OSTROGOTHORUM, sive *Gothorum Orientalium* instituit Rex *Theodoricus I.*, quem *Athalaricus, Athaulphus, Vitiges, Ildobaldus, Alaricus, Totilas, Tejas* excepére. Hi ex nobilissimo *Amalorum* genere sumebantur, libero tamen electionis jure; quod satis ex Athalarici & Vitigis edictis liquet. Modum ritumque Electionis ostendunt verba illa *Vitigis* in Edicto I. de Electione Regis: *Indicamus, Parentes nostros Gothos inter procinctuales gladios, more Majorum, SCUTORUM SUPPOSITO regalem nobis contulisse dignitatem.* Primùm se *Flavios & Cæsares*, sed mox *Balthos* dixère: quod ea de causa factitatum indicat Athaulphus apud Orosium, *ut obliterato Romanorum nomine, Romanum omne solum, Gothorum imperium & facerent, & vocarent,*

rent. Poteſtas regia ſatis infinita, legibus tamen circumſcripta: unde ipſe *Theodoricus* in Conſtitutionibus ſuis cap. VII. ſic auctoritatem ſuam definit: *Quanquam poteſtati noſtræ, Deo favente, ſubjaceat omne, quod volumus, voluntatem tamen noſtram ratione metimur, ut illud magis æſtimemur elegiſſe, quod cunctos dignum eſt approbare.* Ipſum regnum præclaris ſanctisque inſtitutis ſuperſtructum; veluti *Oſtrogothorum* notiſſimæ leges, quæ in Germanicarum Legum corpore occurrunt, tum Edicta Regum apud Goldaſtum Tom. III. Conſtit. Imp. declarant.

V. Simile ferè WISIGOTHORUM, ſive *Gothorum Occidentalium* Regnum in *Hiſpania*: nam ſicuti *Oſtrogothi* ex *Amalis*, ita hi ex *Baltis*, quorum poſt *Amalos* ſecunda apud *Gothos* nobilitas fuit, liberâ electione Reges ſumebant. Quibus inſtitutis compoſitum fuerit imperium, oſtendunt præclaræ *Wiſigothorum* leges, quibus celebre nomen inter Germanicas adhæſit. Regum auctoritatem, quum per ſe amplisſima eſſet, circumſcribebant patriæ leges, ne ex libidine faſces tenerent. Provincias more *Oſtrogothorum* adminiſtrabant *Proceres*, quos *Comites* dixère. Hi quatuor claſſibus continebantur, in quibus primi *Illuſtres* & *Patricii*, ſecundi *Clariſſimi* & *Spectabiles*, tertii *Perfectisſimi*, quarti *Egregii* appellabantur. Id quoque in tanto imperio placuit, ne majores magiſtratus ultra annum Præſidibus prorogarentur: quod & *Oſtrogothis* in uſu fuiſſe, *Theodoricus* Rex in Conſtit. CLXIII. de Officio Præſidis docet.

VI. Egredienti ex *Scandinavia* occurrit vaſtisſimus & fortiſſimus SCLAVORUM Populus, cui amplisſimum illum tractum inter *Oceanum*, *Rhenum*, *Viſtulam*, *Danubium* Eginardus attribuit: Annales etiam priſci *Francici* ulteriores ſedes ſupra *Albim* aſſignant. Quæ gens, etſi linguâ atque origine juncta eſſet, moribus tamen ac inſtitutis maxime diſcrepans, in varia nomina ac diverſas Reſpublicas abiit: ex quibus *Slavi Welatabi*, Francis *Wilſi*, *Sorabi*, *Abotriti* ſive *Obotriti*, *Polabi*, *Rugiani*, *Uchri*, paſſim in Annalibus Rerum Geſtarum à Karolo Magno memorantur. Inprimis *Vandalorum* nomen magnum atque clarum in tanta gente habitum eſt, poſtquam domô egreſſi, primùm in *Pannonias* irruerunt, inde occupata Urbe *Roma*, vaſtata *Italia*, correpta *Gallia*, invaſerunt *Betica* tractum in *Hiſpania*, qui ab ipſis olim *Vandalia*, ab Hiſpanis *Andaluſia* vocatus eſt: unde poſtea in Africam transgreſſi, devicta *Carthagine*, florentiſſimum regnum per *Lybiam* inſtituerunt. Cæterum omnis *Slavorum* popu-

populus, quum à cæteris sui quisque imperii regione discretus esset, multis suberat Principibus, quos vulgare viciniæ malum, superba æmulatio, inter se frequenter committebat: unde & validissimæ cætera gentes, invasionibus exterorum opportunæ reddebantur.

VII. Sed forma quoque regiminis varia, quum aliis sancta & eximia Principum majestas, aliis cura libertatis potior haberetur; ut ex Helmoldi Historia Slavica liquet. Apud *Welatabes* sive *Wilsos*, qui *Francorum* monumentis maximè celebrati sunt, filius natu major, defuncto Rege patre, regnum adibat: detractus ab eodem pulsusque, si leges patrias transiliisset. Pleniùs id cognoscitur ex contentione *Meligasti & Celeadragii*, Regulorum Wilsorum, de quibus Annales Rerum Gestarum à Ludovico ad An. DCCCXXIII. hunc in modum referunt: *Erant filii Liubi Regis Wilsorum, qui licet cum jor esset, ad eum totius regni summa pertinebat, qui ubi commisso cum Orientalibus Abotritis prælio cecidisset, Wilsi filium ejus Metigastum, qui major erat, Regem sibi constituunt. Sed quum is secundum RITUM GENTIS fratribus suis regnum suum divisum teneret, tamen propterea quòd natu ma- COMMISSUM SIBI REGNUM PARVUM DIGNE administraret, illô abjectô juniori fratri regium honorem detulerunt.* At *Rugiani & Abotriti* ipsum nomen non tantùm servitutis, sed & justi ac legitimi regni oderunt: sæpe etiam sanguine Principis litantes legibus patriis, ubi libertatem populi carpsisset. In universum potestati regiæ, ne deorum abjecto metu insolesceret, sacerdotium exæquarunt, aut antepofuerunt. Unde de iis Helmoldus: *Rex apud eos modicæ æstimationis est comparatione flaminis.* Et de Rugianis: *Flaminem suum non minùs, quàm Regem venerantur.* Serium hoc, & vetus Germanorum institutum, apud quos in bello neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi Sacerdotibus permissum fuisse, Tacitus in lib. de morib. Germ. testatur.

VIII. Relictis *Slavis* ad SAXONUM Rempublicam tendimus: præsertim quum hi frequentibus victoriis subegerint plurimas *Slavorum* regiones, simulque insederint. Non meminit eorum Tacitus, nisi fortean *Fosi* sunt, quos ad *Albim* collocat. At postea, quum armis ditionem suam ad *Rhenum* usque extenderent, & inde navigiis suis in *Galliam*, *Hispaniam*, *Britanniam* bella cladesque circumferrent, *Saxonum* nomen pro maximo per orbem terrarum celebratum est, auditæque Romanorum monumentis voces *Saxonici littoris*, cujus cura clarissimis viris demandabatur. De prisco eorum regimine

juvat audire venerabilem Bedam, cujus Histor. Eccles. lib. V. cap. XI. verba sunt: *Antiqui Saxones Regem non habent, sed satrapas plurimos genti suæ præpositos, qui ingruente belli articulô, mittunt æqualiter sortes, & quemcunque sors ostenderit, hunc tempore belli ducem omnes sequuntur, & huic obtemperant: peracto autem bello rursum æqualis potentiæ omnes fiunt Satrapæ.* Quæ verba luculenter explicat ex medio quoque ævo Wernerus Rolevinc. de situ & morib. Westphal. lib. II. cap. I. ubi in hunc modum scribit: *Verùm autem, ut antea dictum est, Regem antiqui Saxones non habebant, sed per pagos Satrapas constitutos: morisque erat, ut semel in anno generale concilium agerent, in media Saxonia, juxta fluvium Weseram, ad locum, qui dicitur Marcklo. Solebant ibi omnes in unum Satrapæ convenire, ex pagis quoque singulis duodecim electi nobiles, totidemque liberi, & totidem laici: Renovabant ibi leges, præcipuas causas adjudicabant, & quid per annum essent acturi, sive in bello, sive in pace, communi decreto statuebant. Unde versus:*

Quot pagos, tot penè duces, velut unius artus
Corporis, in diversa forent hinc inde revulsi,
Sed generalis habet populos divisio ternos,
Insignia quibus Saxonia floruit olim:
Nomina nunc remanent; virtus antiqua recessit.

IX. Ab hoc statu discessêre *Saxones*, quum *Karolus M.* diutinô bello fractos, in jura, ac civitatem *Francorum* adscivit. Inde enim *Palatini* quinque, ut Barthio aliisque notatum, regionem more Francico administrabant; adscitique in auxilium Episcopi, qui præter solitum in hac gente plurimi constituti, multisque agris & oppidis donati, cum religione obsequium Francicum fortissimo populo imperabant. Missi & *Comites*, vulgò *Graviones*, qui per pagos villasque jus dicerent. Illorum Vicarii erant *Scabini*, Scepens/ crebrum in literis Saxonum nomen, quos Charta Besuensis Monasterii *Judices* interpretatur. Permissum tamen est, ut suo jure uterentur, quod *Saxonicum* vocant. Unde Poëta Anonymus ex veteri ævo:

— permissi legibus uti
Saxones patriis, & libertatis honore,
Hoc sunt postremo sociati fœdere Francis.

Id quoque retentum ex priscis moribus est, ut populus in tres ordines divisus esset, in *Edlingos* sive Nobiles, *Frilingos* sive Ingenuos,

&

& *Lazzos* five Serviles; utque capital illi effet, qui ordinem fuum promifcuo connubio violâffet: velut alibi nobis fufiùs demonftratum eft.

X. Sed prifcum *Saxonum* regimen, latiùs quoque ex *Anglorum* hiftoriis cognofci poteft: quum hæc gens in nobiliffimam illam Infulam feculô poft Chriftum quinto, transgreffa, & imperium, & inftituta, & linguam invexerit. Etenim electis feptem Regibus, penes unum Monarchia ftabat, eaque ambulatoria, & non fucceffione aut electione, fed armis quærenda; ut Beda lib. VII. prodidit. Poftea quum hæc feptena regna aufpiciis *Ethelai* in unum coaluiffent principatum, leges regnanti præfcriptæ fuere: quum gentis Germanicæ more, nunquam ifta natio totam fervitutem pati potuerit. Qui Rempublicam togatam adminiftrabant, *Comites, Greve, Confules* five *Aldermanni, Decani* dicebantur: bello præfectum *Heretochium* vocarunt, quem prifco *Germanorum* more in pleno *Folcmote*, id eft, populi concilio creârunt. Etiam *Carnifex* fplendidi Officialis nomen, moribus nunc noftris fœdum atque turpe: de quo Hovedenus in An. MXL. *Rex Harde Canutus Alfricum Eborac. Archiepifc. Godwinum Comitem, Stir Majorem Domus, Edricum Difpenfatorem, Throند fuum Carnificem & alios magna dignitatis viros Londinum mifit.* Sed & vetus Saxonum inftitutum fuit, ut Reges in aulis numerum præftantium Juvenum alerent, quos *familiam Regis* Hovedenus appellat. Hi omni civilitati, & virtutis exercitio affuefacti, ad omnem fortunæ cafum parati ftabant: erantque cunctis fpeciales leges, præmia peculiaria, pœnæ ordinariæ, quibus Rex ipfe, lege militiæ communis adftringebatur. A qua origine eft *Menfa Rotunda Arturi*, celeberrimi Britanniæ Principis, tum *Aula Kanuti* Regis Daniæ, quam cum legibus confeffus, præmiisque & pœnis memorabilibus, eleganter Saxo Grammaticus lib. x. defcribit.

XI. Inter *Saxonum* colonias vulgò habentur LONGOBARDI, quos Ptolomæus haud procul à *Rheno* collocat: etfi ipfi apud Æmylium Veronenfem fe ex *Scandinavia* ortos egreffosque affirment. Vellejus *gentem feritate Germanicâ ferociorem* appellat: fed poftea quum in *Italiam* veniffent, ad omnem humanitatem fubacti mitigatique funt: planè ut his *Italia*, jam à Majorum virtute delapfa, omnem ingenii cultum debeat. Pofteaquam enim regnum occupâffent, leges in publicam utilitatem edidére, abfolutas adeò & perfectas, ut non folùm Italiæ

liæ civitates, sed & Germaniæ Galliæque maxima pars, nunc quoque auctoritatem earum in publicis judiciis sequatur. Primùm quum è *Scandinavia* finibus egrederentur, Ducibus paruisse feruntur, quos Paullus Diaconus & Gotfridus Viterbiensis *Hiborem* & *Angionem* vocant: quibus extinctis Regem Agelmundum ex nobilissima *Vinulorum* familiâ creârunt. Pulsis *Gothis* validissimum in *Pannonia* regnum instituerunt, quod hæreditate, si haud impar esset, ad sobolem regiam ibat. Sed cultioribus legibus & institutis compositum est imperium, postquam in Italia florentissimum condidère regnum, quod ab An. CCCCC LXXXV. ad *Karoli M.* ætatem felicissimis incrementis stetit. In eo regia auctoritas decorè temperata erat, relictaque populo, magna libertatis vestigia: cujus præfractus tenaxque adhuc, quum jam Francicæ ac Germanicæ potestati succubuisset. Unde illa querela Ligurini lib. II. de gest. Frid. I. ubi ita gens illa describitur:

Libertatis amans, pro qua nec tristia rerum
Damna, nec extremam solet exhorrescere mortem;
Nec Regis Dominique jugo cervice volenti Subdita.

XII. Sed quomodo *Longobardi* antiquissimis temporibus, quum *Germanum* adhuc occuparent solum, Rempublicam habuerint, ubertim explicat Paullus Diaconus in libro, quem de rebus gestis Longobardorum perscripsit. In Italia rerum potientes, in tria genera dispertiebantur, in *Capitaneos*, *Velvasores*, & *Plebem:* cui distinctioni occasionem dedêre *Feuda*, quæ illi primùm ex priscis Germanorum moribus in usum publicum invexère. *Capitanei* erant, qui rem immediatè à Capite, id est, Rege tenebant: *Valvasores* autem, qui à *Capitaneis* feuda accipiebant: cætera plebs artes sellularias opificiaq; tractabat. Ex his pariter magistratus ad regendas provincias urbesque sumebantur, qui ne ad dominandi libidinem prorumperent, singulis annis magistratu abire jubebantur. Ipsum Regnum in varios divisère *Comitatus* quorum Præfectos *Gastaldios* & *Schuldasios* nomine Germano dixère in bello gerendo quam rationem iniverint, docet Otto Frisingensis de gest. Frid. I. lib. II. cap. XIII. *Opifices, quos cæteræ gentes ab honestioribus & liberioribus studiis, tanquam pestem propellunt, ad militiæ cingulum, vel dignitatum gradus assumere non dedignantur.*

XIII. Post *Longobardos* dicendum est Regnum THURINGORUM, sive DEURINGORUM, quos vicinos affinesque *Longobardis* fuisse, Rhenanus se ex priscis monumentis reperisse affirmat. Sed & veteri

ævo

ævo *Toringi* ſunt *Lotharingi;* ut Barthius in Commentariis ad Britonem Aremoricum probavit. Quin *Thoringiam* quoque *Auſtriam* dictam, docent verba illa Beati Remigii: *Ad uſum luminis tui & loci ubi corpus meum jacuerit, deſervire præcipio villas in Auſtria ſive in Thoringia.* At vera & germana *Thuringorum* ſedes in Sylva Hercynia, quà longo tractu ad fluvium Albim, Oceanique confinia excurrit: ubi ante Francorum adventum *Angli* & *Werini* in Legis inſcriptione vocantur. Ipſius Regni præſtantiam viresque arguit, quòd & *Gothi* florentibus rebus amicitiam gentis expetierint, & *Franci* victoriis pollentes multùm laboris in ſubjugandis *Thuringis* exhauſerint. Forma Reipublicæ mixta, quum Regibus, qui ex familia *Heldungorum* ſumebantur, non libera, ſed definita poteſtas eſſet. Populus in *Adalingos, Liberos,* & *Servos* diviſus: ex quibus *Adalingi* ad Reipublicæ munia veniebant. In Legibus, quæ ſub *Anglorum Werinorumque* nomine ſuperſunt, magna gentis libertas, quum mulcta pecuniaria graviſſimum etiam facinus luat. Nobiliſſimâ illa, & Salicæ Conſtitutioni ſimilis, quæ eſt de Alodibus Tit. VII. §. 1. *Hæreditatem defuncti filius, non Filia ſuſcipiat.* Alia tamen antiquioribus ſeculis Reipublicæ facies fuit, quum neque Regem, neque Ducem haberent; ut in hiſtoria Landgraviorum Thuring. cap. III. videre eſt. Inde, ut ibidem legitur, *ſe ipſos per Judices proprios violenter citrà quadringentos annos rexerunt.*

XIV. Ad fines *Thuringorum* jacent BOII ſive BAVARI, qui origine primâ Galli, poſtquam ex *Bohemia* per Marcomannos pulſi eſſent, in partibus Vindeliciæ florentiſſimum condidêre regnum, quod inter Oenum, Licum, & Danubium latè extendebatur. Ac quanta ejus fuerit magnitudo, docet Henricus Saxoniæ Regulus apud Aventinum lib. IV. An. Bojor. *Atque ut apertè tute ſcias, quàm nihil minùs mihi cordi, quàm dominandi libido ſit, non ſolùm Bojariæ regnum locupletiſſimum, Nariſcos, Alamannos, Chamabos, Boethos, Sudinos, Iliſſos, Marcomannos, Quados, Vindelicos, Noricos, Auſtriacos, Tyrolios, Athefinos, Vennonas, Stirios, Charinos, Venedos, Carnos, Pannonias, Tibi, ſicuti poſſides, permitto, verùm etiam &c.* Ante receptam fidem Chriſtianam magna populi libertas erat, quum & Reges ſuos Principesque liberis crearent ſuffragiis, & legum reos publicâ ignominiâ ſubmoverent. Sed introducta Chriſtiana religione, Reges in Epiſcoporum locum, Senatumque Præſulum, quoscunque libuit, allegabant: qua re populi libertas vehementer attrita eſt, dum Præſules obnoxiam Regibus fidem ducentes, efficaciſſimâ religio-

ligionis vi feroces plebis animos ad omne obsequium mitigabant. Id tamen grande libertatis vestigium mansit, *Ut Nullus Bojoarius*, ut leges Bojorum loquuntur, *alodem aut vitam sine capitali crimine perderet.* Capitale autem illud crimen secundùm easdem leges censebatur, *Si quis in necem Ducis consiliatus fuerit, aut inimicos in provinciam invitaverit, aut civitatem capere ab extraneis machinaverit.*

XV. A *BOIIS* transeo ad proximum terrarum spatium, quod *Danubius, Mænus* ac *Rhenus* ambitu suo includunt: ubi veterem ALAMANNORUM sedem ac Rempublicam Marcellinus, & ex eo Cluverius constituunt. Sed quum *Alamannorum* nomine non certa gens, sed appellatio ingentis ac ferè universi Septentrionalis populi, teste Arnobio, veniat; inter principes & maximos tanti nominis populos habiti sunt SUEVI, plane ut eô vocabulô cunctos *Alamannos* censeat Claudianus, & prisca charta itineraria apud Peutingerum *Alemanniam* interpretetur *Sueviam*. Quamvis eorum *Suevorum*, quos Cæsar longè maximam & bellicoissimam Germanorum omnium gentem vocat, aliæ fuerint sedes, quum inter Danubium, Albim, Vistulam, Hercyniam Sylvam, Sinumque Codanum, Tacitus & Strabo eos collocent. Sed regnante apud Francos *Childerico*, avitas dereliquere sedes, & ad fontes Rheni Danubiique, pulsis Romanis, Regnum posuère, quod mox ad summum fastigium potentiæ ac gloriæ pervenit. Nam & missis in *Hispaniam* coloniis, regnum clarissimum in *Gallætia* circà An CCCCXXXVI. sub Rege Emerico condiderunt, & in *Germania*, victis latè *Helvetiis, Rhætis, Hermunduris*, fines imperii in ipsam *Italiam* extenderunt.

XVI. Temporibus Julii Cæsaris, ut ipse lib. IV. Comment. de bel. Gall. scribit, centùm pagos habebant, ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi causâ suis ex finibus educebant. Libertas vitæ maxima, quùm à pueris nullo officio aut disciplinâ assuefacti, nihil omninò contra voluntatem facerent. In pace Principes regionum ac pagorum inter suos jus dicebant: in bello optimum & fortissimum sequebantur. Quæ Reipublicæ ratio mansit, donec mutatis sedibus in unius imperium consenserunt: etsi & tunc moribus patriis regere assueti, dura ac soluta Regum imperia fastidirent. Pristinæ quoque fortitudinis laudi posteris temporibus datum est, ut primâ acie inter *Germanos* confligerent: *peculiari scilicet*, ut Lambertus Schaffnaburgensis de reb. Germ. loquitur, *Suevorum privilegio, quibus ab antiquis jam diebus lege latum est, ut in omni expeditione Regis Teutonici ipsi exercitum præce-*

praecedere, & primi committere debeant. Sed quomodo Regnum Suevicum, à Karolo M. in *Ducatum* conversum fuerit, prolixè in Annalibus Suevicis Crusius ex priscis monumentis recenset. Exinde *Ducatum Alemanniæ* Scriptores vulgò vocant: qui quum ante duo secula in *Conradini* fato extingueretur, infeliciter *Teutonici*, ut in *Paralipomenis* Urspergensis est, *quendam de Ochsenfurt, fabri filium, nomine Stoch, Regem statuerunt, licet plurimùm renitentem, qui sensim ab exercitu se subtrahens, post octo menses ad incudem in patriam est reversus.*

XVII. Porrò *Alemannis* fuére contermini BURGUNDIONES: quippe regio *Palas*, sive *Capellatium*, teste Marcellino, terminali lapide utriusque populi agros distinguebat. Gens armorum studio asperrima, quæ vergente Romano imperio, quum suprâ & infrà *Rhodanum* sedes posuisset, immutatâ veteri Reipublicæ facio Regem sibi imposuit. Is *Endinos* vulgò dicebatur; suadendi magis auctoritate, quàm jubendi potestate validus; quod de priscis Germanorum regibus Tacitus dixit. Quin potestate imperioque exuebatur, si sub eo fortuna belli titubâsset, vel segetum copiam terra denegâsset; ut Ammianus Marcellinus lib. VIII. scribit. Ex quo misera Regum conditio apparet, quos levissimus fortunæ casus, stolidique vulgi voluntas ad omnem contumeliam reservabat. Sed magni gentis animi, tumidique spiritus per *Francos* vehementer fracti sunt, postquam hi, devicto *Gundemaro* regnum Burgundicum sibi subjecére. Etsi nec postea, quum iterum peculiares habere Reges cœpissent, tanta libertatis cura exciderit: dum, ut Radevici verbis cap. XI. lib. II. de gest. Frid. I. utar, *ex appetitu libertatis jamdudum insolentiam & desuetudinem induerant obsequendi.* Itaque pertæsus tantæ contumaciæ *Rudolphus* Rex, regnum *Conrado* Cæsari tradidit: mansitque postea ea Burgundiæ pars, quæ *Libera & Imperialis* dicta est, ab omnibus vectigalibus immunis, planè ut ejus Principem omnium rerum egenum, collatis in symbola pecuniis, ab Episcopis & Clero nutriri solitum, auctores testentur.

XVIII. Nunc ad maximam validissimamque FRANCORUM Rempublicam venio, quæ *Gothis, Frisiis, Slavis, Saxonibus, Longobardis, Thuringis, Bavaris, Suevis, Burgundionibus* oppressis, Germanicam gentem in unum imperium collegit, maximumque Francorum nomen regnumque per *Europam* fecit. Populus virtutibus factisque eximius, qui meruit, ut communis fabulæ vanitatem ad suæ stirpis præconium Scriptores trahant, reliquiasque *Trojanorum* appellent. Multa de priscis

priſcis eorum ſedibus Galli Germanique diſputârunt: ſed præ cæteris comprobata eſt ſententia Trithemii, *Francos maritimum Germaniæ populum fuiſſe, qui Oceani Septentrionalis littus juxtà Chaucos & Salios coluerint.* Marcellinus lib. XVII. & XX. *Anſivarios* ac *Salios* vocat: in priſca quoque tabula itineraria *Cheruſci* & *Chamavi* dicuntur. Sed *Francorum* nomen invaluit, poſtquam ipſi labentibus Romanorum rebus in libertatem ſe aſſererent: *Francus* enim Teutonicâ linguâ hominem liberum notat. Hi igitur *Franci* in Ubiis Rhenum transgreſſi, poſtquam maximam *Galliarum* partem ſubegiſſent, flexo velut victoriarum curſu, Rhenoque iterum ſuperatô, Alamanniam omnem à Vogeſo monte usque ad Danubium corripuère: inde Thuringorum partem, quam Mœnus interfluit, de nomine ſuo *Franconiam* dixère. Sed latiſſimé *Francium* imperium per *Germaniam* extendit *Karolus M.* qui quicquid ferè Germanicæ libertatis reſiduum erat, victoriis oppresſit, & religione Chriſtianâ ad imperantis obſequium manſuefecit.

XIX. Igitur *Germania*, quum ope *Francorum* in unum coaluiſſet corpus, portio regni Francorum habita eſt; primùm ſatis abſoluto Regum ſubjecta imperio, niſi quòd *Saxonibus*, in jura populi Francici adſcitis, majora libertatis ſimulacra relinquerentur. Ipſam regionem in plures provincias ſive Ducatus diviſam Præfecti adminiſtrabant, quos *Duces*, more Romano, vocarunt. Hi ſicuti ad arbitrium Regis conſtituebantur, ita nec magna poteſtate ſe extollebant. Unde *Rupertus* Alemanniæ ſive *Suevia* Dux, ſe tantùm *militum Ducem* apud Leodegarium Lucernatem in vetuſtiſſimo diplomate appellat. Ducibus adjuncti erant *Comites*, vulgò Greven/ Graven/ qui juri dicundo per agros urbesque præeſſent. Eorum territoria, ubi jus exercebant, *Comitatûs* nomine veniebant, qui rurſus per *Centenas* diſtinctus erat. Qui Magiſtratus *Centenæ* præſidebat, Comiti ſubjectus erat. Poſtea verò, quum *Karolus M.* pleroſque Ducatus magna nimis ſpatia complexos ſuſtuliſſet, provinciasque ampliores diviſas in plures partes *Comitibus* regendas tradidiſſet, enata ab his alia dignitatis nomina fuère, quum alii ſimplex *Comitum* nomen retinerent, alii *Comitis Palatini, Landgravii, Marggravii, Burggravii* vocabula aſſumerent: ut alibi fuſius à nobis demonſtratum eſt. Sed *Reipublicæ Germanicæ* ſtatus, qualis ſub *Francis* fuit, melius cognoſcetur, ſi paullò altiùs repetamus, quibus legibus inſtitutisque *Francorum* imperium ſuperſtructum fuerit.

XX. Poſt conditum à *Pharamundo* regnum Francicum, Reges ex

ex nobilitate delegebantur, nec temerè ab ordine sanguinis discessum, nisi per factiones, aut quia hæres sceptro penitùs inhabilis videretur. Neque tamen hæreditatis jure, ut privata patrimonia, regnum deferebatur, sed populi judicio & suffragiis: quod & diserta *Karoli M.* verba, & *Pharamundi, Chilperici, Chlotarii, Odonis, Karoli & Karolomanni* electio ostendit. Atque ut eligendorum Regum auctoritas, ita & abdicandorum potestas; penes populum, & publica gentis comitia existebat: sicut deturbatos regno & submotos *Childericum, Theodoricum, Chilpericum, Carolum Crassum, Odonem*, Annales Francici testantur. Summa auctoritas in Comitiis, in quibus Populus de gravioribus controversiis constituebat; & si quod erat gerendum bellum, si pax sancienda, si vectigalia imponenda, si magistratus majores creandi, idem decernebat: quemadmodum illud Francicæ gentis lumen Franciscus Hotomannus, in Franco-Gallia sua plurimis exemplis demonstrat. Ergò ea tempestate Respublica mixta apud *Francos* obtinebat, quæ inter Monarchiam & Aristocratiam fluctuabat: qualis & diu diviso postea regno in *Galliis* remansit, donec *Ludovicus XI.* concussâ populi libertate, ponere fundamenta Monarchiæ absolutioris cœpit.

XXI. Sic *Germania* regnabatur, quum Imperio Francico addita esset. Nunc liberam rursus, & suis propriis obnoxiam Regibus spectare lubet. Igitur vergente *Karoli M.* prosapiâ, quum *Karolingi* exitialibus inter se armis colliderentur, *Germani* Rempublicam suam à regno *Francorum* disjunxére, creatoque nationis suæ Rege in peculiarem civitatem secessére. Primus ad regnum accitus est *Otto* Saxoniæ Dux; quo senectutem obtendente, *Conradus* Franconiæ Dux, liberrimâ Procerum electione Rex Germaniæ creatus est. Mox *Otto Primus*, quum devicto *Berengario* Italiam sibi subjecisset, nomen Imperii Romani, & fastigii Cæsarei titulos in gentem Germanicam intulit. Quo quidem titulô, etsi parùm juris in antiquum Romanorum Imperium Germanico regno accesserit, quum jam Pontifex in Urbem Romam, sedem Imperii, magnamque Italiæ partem incumberet; id tamen opinione & consensu gentium existimatum est, sanctam illam & cæterorum Regum splendore augustiorem esse majestatem, quæ nomen summi Imperii, titulosque fortunæ Romanæ jactaret, Italiamque illam inclytam, orbis dominam, gentiumque deam, obnoxiam sibi duceret. Hinc illa Barclaii verba Euph. Sat. part. IV. *Sed nihil in ea gente magnificentius, quàm quòd nomen summi Imperii Aquilamque sibi habet: tanquam Romam Germania vicerit; & provinciarum ulti-*

ultima, quæ Italico jugo accesſit, jam ſit ſola, in qua nomen atque reliquiæ Fortunæ Romanæ acquieverint. Tanti nominis ſanƈta majeſtas, nulla ſociorum Principum æmulatione corrumpitur, Regesque, quanquam viribus ſæpe majores, ſponte Imperatorio culmini concedunt.

XXII. Tunc maximum in terris *Germanorum* regnum nomenque fuit, quum ſe non Alpium mole, non Rheni, Danubiique aut Viſtulæ finibus contineret, ſed per omnem ferè Europam ſpargeret. Nam poſt ſubjeƈtam Italiam, tanta imperii vis Iſtrum transgreſſa, & partem Illyrici atque Thraciæ amplexa, in Hungariam ſe effudit, quam armis Henrici Aucupis & Ottonis primi fatigatam attritamque, Henricus III. in provinciæ formam redegit, & tributariam fecit; veluti ex illo ævo Wippo, Contraƈtus, & Sigebertus narrant. Unde Salomon Ungariæ rex apud Bonfinium decad. II. lib. IV. *Ad jus Romani Imperii ſpeƈtare dicebat Ungariam:* Et apud eundem lib. III. Henricus Cæſar inquit: *Vos Pontifices ac Satrapæ hunc ex more create Regem, ac ſolemnibus ceremoniis ſacroſanƈtum facite; ego verò quem vos juſſeritis eſſe Regem, Salomonem, auguſtali auƈtoritate confirmabo.* Tunc quoq; Poloniam, qua immenſo prope ſpatio gentem Slavorum compleƈtitur, ſuæ ditionis Germani fecêre; unde & ab Imperatorib9 tributum annuum indiƈtum Polonis, & reges conceſſos Dithmarus, Wippo, Radevicus, aliique prolixè teſtantur, & vel pauca illa Helmoldi lib. I. cap. I. ſatis affirmant: *Quondam,* (Polonia) *habuit Regem: nunc autem Ducibus gubernatur; ſervit & ipſa, ſicut Boemia, ſub tributo Imperatoriæ majeſtati.* Vandali hinc, Daniaque, quà ampliſſimi terrarum traƈtus Balthicum mare attingunt, Germanicæ magnitudini acceſſère; quod primùm ſub Henrico Aucupe, & Ottonibus faƈtum Adamus Bremenſis, & Albertus Stadenſis ſcribunt: exſtatque de Dania poſteris temporibus illa Friderici I. epiſtola, ad Ottonem Friſingenſem: *Rex Danorum Petrus ad curiam noſtram vocatus venit, & Hominio ac Fidelitate nobis faƈta, coronam Regni de manu noſtra ſuſcepit.* Jam ſi ultrà Rhenum oculos fleƈtamus, vaſtiſſima Galliæ portio decerpta à Germanis, & imperio ſuo addita eſt: planè ut in hac orbis parte priſcos limites, quos veteres olim Germani Rhenum transgreſſi ſtatuerant, ad Rhodani ripas extenderent. Non alio utar, ac Jacobi Auguſti Thuani, maximi Gallorum ſcriptoris, teſtimoniô, cujus illa Hiſtoriar. lib. II. verba ſunt; *Poſtquam Imperium, quod in ſecunda Regum noſtrorum familia à Carolo M. incepit, qui Galliam primùm, dein Germaniam, ac totam ferè Italiam tenuit, ad Germanos translatum eſt, omnes illæ provinciæ in Italia & extrà Italiam in limite noſtro ſub imperio Occidentali & Imperii Germanici legibus ordinatæ ſunt. Itaque Sequani, Sclabi, Leuci, Medio-*

Mediomatrices, & in his Lotharingia, Lucemburgensis ac Namurcensis ditio cis Rhenum & Mosam, & inter Rhodanum & Alpeis, Segusiani, Viberi, & Veragri, qui hodie Valesiani; Sabauti item & Allobroges Imperio & legibus Imperii parent. Regnum etiam Arelatense, antequam in potestatem nostrorum regum veniret, sub imperio fuit: cujus rei memoria post sublatam Imperii jurisdictionem aboleri minimè potuit: nam & hodie in sermone vulgi interior Rhodani ripa Imperii, citerior Regni nomine indigetatur.

XXIII. Cæterùm quum primò *Germania*, rationibus seorsim positis, secessisset ab Imperio Francico, aliquamdiu formam regiminis prisci retinuit. Nam si vacuum Rege imperium erat, consensus Procerum diadema conferebat, cæteramque nobilitatem & populum in comitia partesque secum trahebat. Unde Witichindus, Otto Frisingensis, Ditmarus, aliique electum ab universo populo Regem prodidêre. Nec tamen, ut *Francis* quoque usitatum, ab ordine sanguinis facilè discessum est: donec *Henrici IV* pueritiâ, & pravâ administratione permoti Proceres, Pontifice frigidam suffundente, constitutionem edidére, *Ut deinceps Filius Regis, etsi dignus, per spontaneam electionem, non per successionis lineam proveniret.* Atque sicuti Populus constituebat Reges, ita iisdem certos limites, legesq; imperandi præscribebat, quas Romani *Regias*, nostri Majores, testibus Aimoinò & Urspergensi, *Palatinas* dixére: nos *Capitulationem* hodie vocamus. Sed & omnis de Republica deliberatio in Procerum Populiq; Comitiis tractari peragique solebat, in queis de bello, de pace publica, de Principum controversiis, aliisque similibus, in commune consulebant. Interim regia potestas, qualis sub *Karolo M.* fuerat, suis pollens viribus vigebat, nec procerum potentiâ, nec aliorum æmulatione délibata, quum omnes ad venerationem tanti fastigii procumberent.

XXIV. Etenim per id tempus Provincias ad morem Francorum gubernabant *Duces*, *Comites* juri dicundo præerant, *Palatini* de vectigalibus in singulis provinciis cognoscebant, *Marggravii* in limitibꝰ regni curam agebant, *Landgravii* per populos jura reddebant, *Burggravii* regias arces cum præsidio insidebant. Quæ quidem officia, quamvis jure beneficii indulta, nec hæreditaria, nec perpetua erant: quædam tamen Regum munificentiâ ad filios posterosque ibant. Ergo Nobilitas omnis in solum Imperatorem respiciens, ejusque aulam frequentans, validis erga regnantem obsequiis certabat, ut Præfecturas, Comitatus, agros nancisceretur. Ipsi Reges curam rerum sacrarum agebant, religionem ordinabant, disciplinam Ecclesiasticam regebant: laudabili veterum Regum exemplô, qui imperium & sacerdotium indissolubili nexu jungendum puta-

putârunt. Hinc augustæ illæ voces, nostra adhuc ætate memorabiles, *Sacrum Imperium, Sacra Cæsarea Majestas, Sacratissimus Imperator*; quibus tanti sacerdotii dignitas notatur. Et quum permultùm Reipublicæ interſit, ut boni pacatique homines sacra tractent, Regum voluntate & consensu tam ipsi *Pontifices*, quàm *Episcopi* legebantur; ut gentis nostræ annales passim ostendunt. Quæ res alterum virium regiarum nervum constituebat, quum Nobilitas, Proceresque in Regum aulas propellerent liberos, ut opima sacerdotia, quæ in tanto imperio abundè vacua, solius Imperatoris arbitrio reservabantur, diuturno validoque obsequio sibi quærerent.

XXV. Per eandem tempestatem Religio per totum regnum una, quæ fortissimô coagulô mentes jungebat; ac licet tùm in gente plena simplicitatis, superstitiosos Principes ad venerationem sui excitaret Roma, tamen invicta sibi quædam patientissimus justi imperii populus fecerat. Bello ingruente, vasalli edictô citati ad sacramentum militare veniebant, quibus se plebs, & cætera nobilitas aggregabat; nondum istâ inductâ consuetudine, ut miles stipendiô emtus ad castra propelleretur, aut Nobiles ignavum otium militiæ, & patriæ libertati præferrent. Vectigalia omnia, quæ ex Rheno fluvio potissimùm veniebant, in ærarium regium, ad tolerandos aulæ sumtus, ad asserendum majestatis splendorem inferebantur; quæ isto seculo sufficiebant, quum ignotâ adhuc luxuriâ, suus frugalitati ac parsimoniæ honos esset. Nobilitas omnis in solum Imperatorem conversa, ejus aulam frequentabat, ejus nutum respiciebat; quum tanti nominis veneratio animos a cultu obsequioque aliorum averteret, atque arceret.

XXVI. Sed mox cuncta immutata sunt, quum Proceres nimiis patrimoniis per indulgentiam Regum aucti, ad libertatem plenam contenderent. Primus *Henricus* Saxoniæ Dux, excusso Regis obsequio, *libera potestate in Saxonia regnavit*, ut Witichindus ait. Quod jus paullò post nacti sunt non solùm cæteri provinciarum Gubernatores, sed & Urbes ipsæ: nam ut quisque validior erat opibus, ita faciliùs ac maturiùs libertatem induit. Tunc tot gentium atque populorum mentes, antea in unius Imperatoris reverentiam intentæ, ad istos Vicarios, & jam Dominos propiore periculo vel utilitate accessêre: obtorpescente interim regii fastigii dignitate, quum in sua quisque provincia absolutum exerceret principatum, firmatáque per consensum; possessionem, ac tempus potentiâ, arctiores etiam leges, regnanti circumscriberet. Itaque quum olim

olim ſummo illi culmini ineſſent dignæ vires, mox fatali velut ſenectute emarcuêre; vixque invenit tam auguſtâ appellatione dignatus agrum Urbemque, ubi cum civium venia habitaret. Quod precarium imperium, quum nonnulli poſtea viribus propriarum regionum validi exuere geſtirent, intempeſtivum ac inane moliri facinus viſi ſunt, quod inveteratis rebus eam ſubvertere potentiam intenderent, quam tot vindices ejusmodi dignitatum, in communis decoris ſecuritatem coituri, defenderent.

XXVII. Adultâ Procerum potentiâ, reſtabant adhuc Cæſari *Collationes Epiſcopatuum*, quibus nutantem majeſtatem ſuſtinebat. Sed quum *Henricus III.* illud jus gnaviter exerceret, promulgato etiam veteri interdicto, *Ne Pontifex absque Imperatoris conſenſu crearetur*; Papæ Romani, ut illam Cæſari extorquerent auctoritatem, omnem Italiam Germaniamque ſeditionibus ac bellis impleverunt. Quæ tempeſtas inprimis agitavit *Henricum IV.* quem *Gregorius VII.* Pontifex, novo & inaudito exemplo, diris devovit, ſolutisque ſacramenti religione Principibus, in privatum ſtatum ex faſtigio rerum deturbavit. Inde quum eandem ob cauſam, regnante *Henrico V.* Germania omnis cladibus miſceretur, is tandem tot injuriis fatigatus, juri inveſtiendi Epiſcopos in Comitiis Wormatienſibus renunciavit. Hoc expiranti Imperio ſummam malorum fuit, quô non ſolùm Cæſares perdidére dimidium Imperii, ut Onuphrius Panvinius dicebat, ſed ultimum virium nervum exciderunt. Illô enim potentiæ vinculô ruptô, *Eccleſiaſtici Electores*, ut Nicolaus Burgundus in Hiſtoria Ludovici Bavari veriſſimé queritur, *nullo amplius beneficii vinculo, nullo amicitiæ nexu Imperatori obſtricti, inter corruptos ſeculi mores paulatim intumeſcere, faſtigio illudere, rerum arbitrium, publica fata in ſe transferre, principatum abdicare pro libidine, nemine adverſante; cùm ferociſſimi Procerum in partes, cæteri terrore, vecordiâ, poſtremùm & pecuniâ averterentur. Inde tot Imperatores præcipitati de culmine; alii in turbas factionesque diſtracti. Imperium verò ipſum continuis agitatum Pontificum procellis, fœdé nundinationibus expoſitum: donec ad ultimum exterarum gentium ludibriis eviloſcens, omne decus majeſtatis amitteret.*

XXVIII. Sic *Germania*, quæ mox uno ſub ſpiritu par toti Europæ fuerat, in diverſos iterum Principatus & Reſpublicas, veteri regionis fato, diſtributa eſt: felicioribus tamen auſpiciis uſa, ac antiquiſſima *Germania*, quum nunc ſub uno capite, etſi illius in cunctos caſtigata ac circum-

 ſcripta

ſcripta poteſtas ſit, vires conjungere videatur. Sed de forma Reipublicæ Germanicæ, qualis jam obtinet, multi ætate noſtrâ libros implevêre; quorum alii ſtatum Monarchico-Ariſtocraticum, alii Ariſtocraticum, alii monſtroſius aliud quid Imperio noſtro attribuerunt. Nobis ea de re diſſerere curioſiùs haud lubet; precati nunc potiùs, ut Deus immortalis rem Germanicam fortunet, felicitatem publicam ſtabiliat, & fractis hoſtibus, aſſertis finibus, vindicatâ gentis noſtræ libertate, pacem clementiſſimè largiatur. Sed & illud vovere lubet, ut diu ſub manſuetudine Auſtriacâ requieſcat Germania, vigeatque ſtirps illa in æternitatem ſuam valida, quæ magnitudine victoriarum, felicitate regnandi, ad ſummam potentiam ſubvecta, Imperium Germanicum, tria per ſecula, in noſtram usque ætatem ſuſtinuit. In cujus pariter laudibus ſemper memorabitur, quod ejus beneficiô Germanicum nomen per univerſum ferè terrarum orbem diffuſum ſit, dum auguſta illa progenies vaſtiſſimos terrarum tractus, ignota littora, inſularum immenſa ſpatia, ac naturæ deficientis terminos ádjecit, ut intra ejus fines utrumque ſidus curreret,

Omniaque errantes ſtellæ Germana viderent.

DISSERTATIO HISTORICA SECUNDA,

DE

GENERIBUS SIVE ORDINIBUS VETERUM GERMANORUM.

BREVIARIUM.

§. I. Germania medio ævo concinne in ſuos ordines fuit diſtributa. §. II. Diſtinctio Germanorum in quatuor ordines. § III. Primus ordo Nobilium. Quid & unde Adelingi apud Francos Saxonesque. §. IV. Reges ex nobilitatis ordine ſumti. §. V. Regni hæredes Adalingi dicti. §. VI. Dignitas & ornatus eorum. §. VII. De Ducibus ac Comitibus, qui & Adalingi

dalingi appellati. §. VIII. Quæ Nobilium apud priscos Germanos conditio, quisve status ratione honorum. §. IX. Libertatis, §. X. Militiæ & plebeiarum artium. §. XI. De secundo ordine, qui Ingenuorum fuit. Conditio eorum. §. XII. fortuna. §. XIII. status, nomina. §. XIV. De Servorum ordine. Unde & quibus de causis Servitus in Germaniam inducta. §. XV - XVII. Varia Servorum nomina & genera. §. XVIII. Quid homines Fiscalini, quid Ecclesiastici. §. XIX. Servorum conditio, §. XX status, §. XXI. onera. §. XXII. De Manumissione, §. XXIII. ejusque variis modis. §. XXIV Quartus ordo Libertorum. Cur Tabularii, Chartularii, §. XXV. Cerarii, Aldii &c. in Legibus dicantur. §. XXVI. Quæ eorum conditio fuerit. §. XXVII. Fulfreales §. XXVIII. Quanta religione cautum fuerit, ne ordines aut matrimoniis. §. XXIX. aut vulgatis honoribus confunderentur.

NIhil. ex sapientissimorum hominum sententia, neque ad intuendum pulchrius, neque ad animi oblectationem jucundius, aut ad usum commodius præstitit magnus ille rerum omnium Parens atque auctor Deus, quàm ubi permistas confusasque rudis materiæ partis discrevit, certoque ordine suis quamque in sedibus collocavit. Mihi quoque Respublicas & magnas Orbis Civitatis considerandi, nihil illo imperiô pulchrius, nihil grandius aut melius occurrit, in quo cives decenti atque apto ordine sic constituti sunt, ut primi postremis, medii utrisque, omnes omnibus nexu quodam & vinculo inter se conjuncti degant, magnumque illud imperii corpus, quod multis manibus diversoque spiritu animandum est, suâ quisque dignitate, suoque loco sustineant. Quo magis Veterum Germanorum Rempublicam, quæ potissimum mediis stetit seculis, celebrare lubet: quippe ea populorum in suos ordines concinna distributio, id pulcherrimum inter cives temperamentum, ut vel his solis de causis, non unius modò Europæ, sed totius orbis terrarum clarissima ornatissimaque habita sit. Itaque æquissimo illo discrimine factum est, ut sinceritatem connubiorum servaret, æternitatem & magnitudinem imperii sui stabiliret, denique colluvionem gentium, ac perturbationem auspiciorum publicorum privatorumque, feliciffimè à civitate sua submoveret. Qua in re fortunam Reipublicæ Romanæ antecessit, quæ perpetuis contentionibus, maximisque turbis agitata est, postquam in civium distinctione

visum esset, ne plebs affinitatibus Patrum aut sanguini immisceretur, neve cum infimis honores Consulares vulgarentur.

II. Sed Ordines, quibus prisci *Germani* inter se distincti fuère, in universum haud amplius quatuor reperiô, quorum primus NOBILIUM, alter INGENUORUM sive LIBERORUM, tertius LIBERTORUM, quartus SERVORUM fuit. Disertissimè de iis Tacitus in lib. de morib. German. *LIBERTI non multum supra SERVOS sunt: rarò aliquod momentum in domo, nunquam in civitate; exceptis duntaxat iis gentibus, quæ regnantur: ibi enim & super INGENUOS & super NOBILES ascendunt.* Idem ævi inferioris scriptor Adamus Bremensis de *Saxonibus*, imò universis *Germanis* sic tradit: *Quatuor differentiis gens illa consistit: NOBILIUM scilicet, & LIBERORUM, & LIBERTORUM atque SERVORUM.* Sed Nithardus tres tantùm ordines constituit, ubi Historiæ Francorum lib IV. scribit: *Gens Saxonum omnis in tribus ordinibus divisa consistit: sunt enim inter illos Edlingi; sunt, qui Frilingi; sunt, qui Lazzi illorum lingua dicuntur: Latina verò lingua hoc sunt Nobiles, Ingenui, & Serviles.* Cui suffragatur Hucbaldus, in vita Beati Lebuini, tum versus ille apud Wernerum Rolevinc de Situ & Moribus Westphalor. lib. II. cap. I.

> *Sed generalis habet populos divisio ternos,*
> *Insignita quibus Saxonia floruit olim.*

Verùm præter historiarum fidem heic *Servorum* ordinem omitti, Cluverius rectè asserit: quod inde factitatum existimat, quia *Liberti non multùm suprà servos erant*, ut Tacitus testatur. At fuisse distinctum eorum à Servis ordinem, præter adducta Taciti atque Adami Bremensis testimonia, satis ostendunt antiquæ Leges, in quibus Servi manumissi peculiari nomine *Lazzi* & *Frilazzi* nuncupantur. Nos igitur rectè atque ordine facturi sumus, si primùm NOBILES, inde LIBEROS sive INGENUOS, tum LIBERTOS, denique SERVOS, consideremus, eorumque originem, statum, conditionem, paulo altius ex priscis monumentis repetamus.

III. Primus ordo erat NOBILIUM, quo nomine fuère insignes, qui aut fortibus factis gloriam sibi ipsis quæsiverant, aut quorum stirps stabat:

> *Per tot ducta viros antiqua ab origine gentis.*

Unde *Saxonibus*, *Francisque* ADELINGI, EADLINGI, EDHILINGI dicebantur: quòd, ut in Legibus Edwardi Confessoris est, *in quadam regione Saxoniæ, LING imago dicitur: ADELA Anglicè, NOBILIS Latinè: quòd simul*

mul conjunctum sonat nobilis imago EADLING. Primordia augusti hujus ordinis antiquissima sunt, & è primis bellis enata: quum summam in iis esse dignitatem putaret gens bellicosissima, qui rei militaris virtute ac laude cæteros antecellerent. Sed inprimis crevit hic ordo, & ad summum decus processit, postquam *Gothi* ex Scandinavia egressi, victricia arma per Europam circumferrent, fortissimisque hominibus, tantum virtutis ornamentum liberali fortitudinis præmiô tribuerent. Prorsus, ut seriò dicere soleret *Karolus* Quintus Imperator, *omnem totius Europæ nobilitatem, è Scandia & Gothorum stirpe exortam fuisse*: quum sanè Gothicam stirpem nobiliores & antiquiores per *Galliam, Hispaniam, Italiam* familiæ, quas nostra florentes adhuc videt ætas, maximam partem jactent ostententque. Ut proinde vanissima eorum ambitio sit, qui nobilitatis suæ conditores ferunt *Trojanos*, & ex ipsa Asia Græciaque *Jovem* & jacentes in Heroum amplexibus deas, in partem decusque generis sui arcessunt. Atque ut hi sanioribus ludibrium meritò debent, ita eorum ridenda est ambitio, qui in gente nostra, haud obstante temporum confusione, & historiarum ignoratione per aliquot annorum millia Majores suos recensent, & ubicunque defecit nomen illustre, illi o Regem ex Beroso aut poeticis fabulis fingunt, ut ultrà diluvium Noeticum primordia stirpis suæ extendant: paulo modestiores Arcadibus, qui se ante Lunam ortos jactitabant. Mihi heic placet illud Senecæ: *Eadem omnibus principia, eademque origo. Nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. — Unus omnium parens mundus est: sive per splendidas, sive per sordidos gradus, ad hunc prima cujusque origo perducitur.*

IV. Nobilium ordo primùm sufficiebat REGES, utpotè qui ex nobilissimis familiis ad fastigium regale provehebantur. Tacitus lib. de Moribus Germ. *REGES ex NOBILITATE, Duces ex virtute sumunt.* Et ex posteriori ævo Gotfridus Viterbiensis Chron part. XVII. ad An DCCLXXVII. de Longobardorum Regibus: *Omnes Reges illi fuerunt ADELINGI, id est, de NOBILIORI PROSAPIA, quæ apud illos dicitur Adalinga.* Pariter de *Francis* scribit Gregorius Turonensis, Hist. Franc. l. b. II. cap. IX. *Eos juxta pagos vel civitates REGES crinitos super se creavisse de PRIMA ET NOBILIORI SUORUM FAMILIA.* Inde diu mansit apud Francos consuetudo, ut inter Regis titulos vocabulum *Nobilis* adscriberent: sed postea pe[c]uliari nomine DOMNI sive DOMPNI, ad nobilitatem & potentiam simul ostendendam, dicti sunt; quod verbum à *Domino*, prisco Imperatorum Romanorum titulo,

tulo, mancum & velut exenteratum adhæsit, quum totum usurpare, sacra quædam verecundia, & erga divinam majestatem reverentia haud permitteret. Rabanus Maurus ad Otgarium in Gloss. ad Legg. Antiq. *Reges nostri propter excellentiam commune nomen DOMNI sive DOMPNI effecerunt suum.* Ac Anastasius Bibliothecarius Hist. Miscell. *Gentis Francorum moris est, DOMNUM, id est Regem, SECUNDUM GENUS PRINCIPARI.* At *Gothorum* Reges, quum Cæsaris Augustique nomina fastidio essent, se BALTHOS sive BALTHEOS dixere: quia *Balthi post Amalos inter Gothos erat secunda nobilitas;* sicut Bonfinius rationem nominis reddit. Auctores quoque habeo, legem antiquam fuisse *Francis*, per quam regii pueri, cujuscunque essent ætatis, ad regnum vocarentur: quòd stirpis regiæ nobilitatem præterire, summum nefas putaretur. Et apud Procopium lego, Baldarum puerum in cunis adhuc jacentem vagientemque, creatum esse *Longobardorum* Regem, quod neminem eô nobiliorem existimarent. Qualis quoque nobilitati stirpis ac dignitati honos fuit apud *Macedones, Spartanos, Persas, Ægyptios*, qui nihil feré magis, præter generis splendorem, ad jus regni pertinere censebant: ut non satis mirari queamus, quod ab Aristotele in Politicis proditum est: *Barbaras esse gentes, quæ Reges à stirpe quærant.*

V. Post Regem Princeps caputque Nobilitatis erat Regia Soboles, & inprimis Regni hæres, quem ea de causa κατ᾽ ἐξοχὴν ADELINGUM sive ÆTHILINGUM dixére: veluti Galli *Domicellum*, scriptores Latini ejus ætatis *Clitonem* vocârunt. In Legibus S. Edvvardi Confessoris M. S. apud Spelmannum: *Rex verò Edwardus Edgarum filium eorum secum retinuit, & pro suo nutrivit*, & quia cogitabat hæredem eum facere, nominavit *ADELING, quem nos, (puta Normanni) dicimus Domicellum.* Sic sumebatur vox, quum ex more acclamarent: VIVAT ÆTHILINGUS NOSTER. Ad justam autem Sobolis regiæ nobilitatem requirebatur apud *Bojos Saxonesque*, ne imparibus nuptiis, matre plebeja, originem deduceret: sed apud *Francos*, posthabitâ fœminarum conditione, Regum liberi vocabantur, qui à Regibus procreati erant. Unde ignoratiam Episcopi Sagittarii perstringit Gregor. Turonensis Hist. Franc. lib. v. cap. xx. quòd quum irritatus a Rege esset, imprudenter jactaret, *Quòd filii ejus regnum capere non possent, eô quod mater eorum ex familia Magnacharii quondam adscita, Regis thorum adiisset: ignorans quod prætermissis nunc generibus fœminarum, Regis vocitantur liberi, qui de Regibus fuerint procreati.* Sed & apud priscos Septentrionales populos se legisse fatetur Spelmannus, etiam *Spurios* in successionem admissos: nec illius tituli

tituli fortissimum illum *Angliæ* subactorem *Wilhelmum Normannum* puduisse videtur, qui epistolas sic ordiri solebat: *Ego Wilhelmus, cognomento Bastardus.* Quin multos Adoptio ad Regiæ prolis evexit dignitatem, & ad spem Imperii educavit: veluti in *Longobardorum, Francorum, Gothorumque* priscis literis legitur.

VI. At sive per naturæ beneficium; sive per fortunam ad Regiæ sobolis gloriam processissent, non dignitate solum, sed & corporis habitu à cæteris distinguebantur. Inprimis, *Francorum* obtinuit consuetudine, ut regiâ stirpe oriundi, à pueris intonsi essent, & fluitantem per humeros cæsariem alerent. Rationem reddit Agathias libr. I. pag. IX. *Idque velut insigne quoddam, eximiaque honoris prærogativa Regio generi apud eos tribuitur. Subditi enim orbiculatim tondentur, neque eis prolixiorem comam alere facilè permittitur.* Meminêre hujus quoque moris Ado Viennensis pag. 149. Otto Frisingensis lib. IV. cap. XXXII. Greg. Turonensis lib. II. cap. IX; qui posterior eâ de causâ, alibi Francos *super se crinitos Reges creavisse* scribit. Ex adverso, ubi Reges aut abnegarent filios, aut regni esse incapaces vellent, iis demere capillum solebant. Quare apud Turonensem lib. III. cap. XVIII. quum *Childebertus* Rex filios *Clodomeris* à spe regni dejicere cuperet, in hunc modum fratri scripsit: *Mater nostra filios fratris nostri secum retinet, & vult eos regno donari; debes velociter adesse Parisiis, & habito communi consilio pertractare oportet, quid de his fieri debeat: utrum INCISA CÆSARIE, UT RELIQUA PLEBS habeantur, an certè his interfectis regnum Germani nostri inter nosmet ipsos æqualitate habita dividatur.* Adjungit statim, missum Arcadium ad matrem cum forfice & gladio, optionem ei dans, utrum incisis crinibus nepotes vivere juberet, an jugulari. Quæ generosè respondisse fertur, *Satius sibi esse mortuos, quam tonsos videre.* Planè dissimilis *Longobardorum* mos, qui eorum barbam comamvè succidebant, quos sibi hæredes facerent. Unde Karolus Tudes, Longobardorum amicitiam rebus Gallicis utilem fore & commodam ratus, ut verbis utar Paulli Diaconi de gest. Longob. lib. VI. cap. LIII. *Pipinum suum filium ad Luiprandum direxit, ut ejus (juxta morem,) capillum susciperet. Qui ejus cæsariem incidens, ei pater effectus est, multisque eum ditatum regiis muneribus, genitori remisit.*

VII. Porrò ex Nobilitatis ordine erant Regni Magnates, inprimis Duces & Comites qui inter *Saxones* peculiari *Adelingorum* nomine veniebant; uti Canuti legem interpres vetus, & Lambardus recentior ostendunt. Nam per inferiora secula Duces Comitesque non tam ex virtute

sola,

sola, quod Tacito teste apud vetustissimos Germanos in usu fuit, quam ex prima nobilitate sumebantur. Sic antiqua *Agilolfingorum* familia *Bojoariis* diu Duces dedit: *habuitque hoc privilegium à priscis Francorum Regibus, ut si quis fidus regno, prudensque ex eadem progenitus compertus esset, non aliunde quisquam adsciscéretur in Ducem:* veluti Rhenanus lib. II. Rer. Germ. ex legibus Theodorici Regis loquitur. Pariter apud *Francos* ex nobilioribus familiis legebantur Proceres Regni, quos eâ tempestate *Graviones* sive *Comites* dixère: quod fusius in Capitular. libr. VI. cap. CXLIII. exponitur. Ea de causa lex in Jure Germanico prisca extat, quæ Nobilibus imperat, ut ad cognoscendas Imperii res, legesque sua conferant studia, quo Ducatus, Comitatus, cæteraque regni summa munia ritè administrare queant. Ac de *Comitum Palatinorum* dignitate, quæ omnium maxima post Reges inter *Francos* fuit, refert in vita *Karoli M.* Eginardus, *Hunc honorem non aliis à populo dari consuevisse, quam iis, qui & CLARITATE GENERIS, & opum amplitudine cæteris eminerent.*

VIII. Statueram heic, singulos *Nobilium* gradus paulò altiùs persequi, ut Regum, Ducum, Comitum statum atque dignitatem veterem ante oculos ponerem; sed quum de his aptior alibi differendi locus sit, nunc tantùm de *Nobilibus* generatim, ex quibus cæteri coorti, pauca distinctiùs subjungam. Hi in Legibus Canuti Regis *Æthelinge*, apud Hucbaldum & Nithardum *Edlinge* nuncupantur: quod nondum apud Germanos antiquatum est, qui Nobiles omnes Edelleute/ & die Adelen appellant. Sed quæ clarissimi ordinis dignitas, quisve status fuerit, ex prisca illa lege, quæ apud Goldastum dispersim extat, satis cognoscitur: NOBILES PRAE CAETERIS AD HONORES ADMITTUNTOR: LIBERTATE AMPLA FRUUNTOR: MILITIAM COLUNTO: PLEBEIIS ARTIBUS ABSTINENTO. Jubetur primùm, ut Nobiles ad dignitates Civiles Ecclesiasticasque præ reliquis assumantur. Hinc vigente pueritiâ in aulas Regum admissi, ut decorô splendidoque obsequiô commendarentur: unde *Adelschalchi*, id est, *ministri Nobiles, pueri Regii*, apud Bavaros Francosque, apud Anglo-Saxones autem *Thani Regii* dicti fuere. Mox crescente ætate majoribus admoti officiis, *Ministeriales* vocati: donec ab aulis dimissi, *Feudis* & *Allodiis* donarentur, quorum ipsi, ut Lex ait, *maximè susceptibiles* erant. Quin, ut eorum excellentiam ostenderent leges, hos *Homines Majores*, cæteros *Mediocres, Medios, Minores*, dixére. Sic sæpius in Legibus Longobardicis invenias *Homines Majores*; in Burgundicis *Mediocres Burgundios*; in Alamanni-

mannicis, *Medius Alamannus*; in Francicis *Homo minor*: quæ voces de statu singulorum in Republica intelligendæ sunt.

IX. Sequitur: LIBERTATE AMPLA FRUUNTOR. De eximia *Nobilium* libertate Tiraquellus ac Noldenius multa congesſere: qualia illa sunt, *quòd omnium vectigalium habeant immunitatem; in ære alieno, aut delictis habendi cæteris mitiùs leniusque sint: ab oneribus publicis liberam ætatem agant.* Fuit quoque tempus, quum ipsis ferè Principibus exæquati, inter Proceres Regni haberentur, & ad comitia conciliaque Imperii magnam auctoritatem afferrent: sed ab hac potestate dejecti fuere à Clodovæo *Alamanni*, à Karolo M. *Saxones* & *Boii*, quos humiliores infirmioresque victoria Regum reddidit. Diutiùs apud *Francos* eximia eorum potentia viguit, dum Proceribus immixti, insigni libertate, ad Rempublicam administrandam pariter accederent: donec heic quoque Reges Principesque, quibus grave erat tot minutos Regulos, in suo tolerare Imperio, molestos paullatim in ordinem redegerunt. Tametsi postea *Suevici*, *Rhenani*, *ac Franconici*, extinctis Ducibus suis, turbatisque mirum in modum rebus Germanicis, in plenam Imperialem libertatem sese asseruerint; unde & hodie *Immediati Nobiles*, vulgo die freye Reichs von Adel / die freye Ritterschafft appellantur.

X. Postrema legis verba sunt: MILITIAM COLUNTO; PLEBEIIS ARTIBUS ABSTINENTO. Diximus jam, originem Nobilitatis Germanicæ esse militiam: serò enim ingenii artibus, serò aliis honestis disciplinis tantum ornamentum accessit. Itaque primaria Nobilitatis dignitas erat militaris: in hac virtutis experimentum ponere, hac inclarescere, pulcherrimum facinus habebatur. Inde communi appellatione *Milites* per media secula audiunt: & eadem de causa Anglo-Saxonibus *Armigeri*, *Scutiferi*, *Loricati* dicuntur. Assignata autem, vigente *Francorum* imperio, præcipuè Nobilitati est militia equestris, quæ honoratior existimatur: hinc clarum illud *Equitum* nomen, hinc vocabula illa Ritter- und Roßdienst mansére. Ad cæteralegis verba, ne Nobilitas plebeiis artibus insuescat, pertinet Privilegium *Henrici VI.* quod Patricios Noribergenses, teste in Annalibus Suevicis Crusio, cæteris Nobilibus, qui montana incolunt, dignitate exæquat, & Equestrium certaminum participes reddit: *modò ut antea, sic in posterum MERCATURA ET CAUPONARIA ABSTINEANT, suisque annuis reditibus victitent.* Ita inter duodecim leges *Torneamenti* erat, ne clarissimo interesset ludo, qui mercaturæ aut fœnori deditus, ex pecuniarum quæstu

 duceret

duceret ſordidam vitam, aut illiberali artificio dignitatem generis inquinaret. Addit *Karoli M.* conſtitutio apud Aventinum, ut fortibus, & ſua ſtirpe dignis facinoribus intenti ætatem agant, neve alienis meritis inertes ſocordesque incumbant. Sola enim virtus, ſolusque animi cultus eſt, qui Nobilem à plebe ſecernit, & reliquorum cervicibus ſupervehit: cætera aliena ſunt, quæ ex domeſticis faſtis, & fumoſis imaginibus, & Majorum ſplendore titulis tuis adſcribis:

Sed Te cenſeri laude Tuorum,
Pontice, noluerim, ſic ut nihil ipſe futuræ
Laudis agas. Miſerum eſt alienæ incumbere famæ.

XI. Tranſeo nunc ad ſecundum ordinem, qui Ingenuorum ſive Liberorum Hominum fuit: quos Nithardus & Hucbaldus Frilingos, à Saxonibus appellatos tradunt, deſumto vocabulo à Fry & Ling/ quod *liberam progeniem* notat. Dicti autem *Liberi* ſive *Frilingi*. quod Nobilibus non eſſent ſubjecti, ſed ſuo jure, ut nunc oppidani, uterentur: unde & Cluverius haud male *Burgarios* vocat. Idem oſtendebat vox *Ingenuus*, quemadmodum ex illo Gregorii Turonenſis de mirac. S. Martini cap. XXIII. liquet: *Erant enim INGENUI, & POSSESSIONEM PROPRIAM poſſident.* Hinc *res Ingenuiles* appellatæ, quæ liberè tenebantur: quales agri illi ſive *manſi*, de quibus Anonymus è geſtis Normanorum ante Rollonem ducem: Anno IDCCCLXIX. *Carolus cum Nortmannis paciſcitur — de unoquoque manſo ingenuili exigantur VI. denarii, & de ſervili ſex.* Cæterum *Ingenuum* ſive *Liberum* conſtituebat ipſa naſcendi ſors & origo, quum *Ingenuus* haberetur, qui ex matre, conceptione, partu, medioque tempore libera editus foret. Nam partus ſemper ſequebatur ventrem; & ut Vadianus ex legibus Alamannicis ait: *Ex libera non niſi liberi ſeu ingenui naſcebantur.* Sic ſi *ingenuus* ancillam ſervamque ſibi junxiſſet matrimonio, liberi inde procreati, fortunam matris, id eſt, ſervilem conditionem ſubire cogebantur. Edictum Theodorici Gothorum Regis à *Francis Alamannisque* poſtea renovatum, Leg. LXV. *Quoties ſe ancillæ ingenuus miſcuerit, neceſſe eſt, ut omnis matrem ſequatur agnatio; id eſt, filii omnes ad dominum ancillæ pertineant.*

XII. *Liberorum* ſeu *Ingenuorum* fortuna *Nobilibus* ferè exæquata erat: nam & in Municipiis pariter habitabant, & ad belli honores, ac Reipublicæ munia poſt illos veniebant. Teſtamentum conſcribere, opes ſuas legare aut transferre, his ſolis præter Nobiles permiſſum: neque enim

enim *Liberti*, neque *Servi* ea potestate gaudebant. Capitularium lib. IV. cap. XIX. *De homine libero ut potestatem habeat, ubicunque voluerit, res suas dare, & qualiter hoc facere debeat.* Hinc amplissimæ illæ Donationes, in Monachos & sacras ædes effusæ, quarum ingentem cumulum nobis Antiquitates Fuldenses & Traditiones cœnobii S. Galli apud Pistorium & Goldastum exhibent. Ipsi se in cujuscunque Principis potestatem clientelamque, prout visum esset, committere poterant: quod à *Longobardis* primò concessum, postea ab *Francis* in Legibus eorum repetitum est. In Collectione Capitularium Lotharii I. Imperatoris: *Stetit nobis de illis hominibus liberis Longobardis, ut licentiam habeant se commendandi ubi voluerint.* Ita pro lubitu domicilium mutabant, & cum *fara* sua, id est, tota prosapia, aliò migrabant; veluti lex illa Longobard. Lib. III. Tit. XIV. permittit: *Si quis liber homo migrare voluerit aliquò, potestatem habeat intra Dominium regni nostri cum fara sua migrare.* Pariter summâ matrimoniorum libertate uxores quærebant, nec uti Servi Libertique, flammas suas ad aliorum voluntatem temperare cogebantur: quin si uxores sine liberis fato essent raptæ, ipsi hæreditatem omnem adibant. Id apud Angesisum in Capitular. lib. IV. cap. XCIX. sancitur: *Quicunque liber ex quacunque natione legitimam uxorem ceperit, si eam mori contigerit sine filiis amborum, vir uxori suæ succedat, & omnia bona percipiat.* Premere libera colla servili jugo, aut ad mancipiorum adigere labores, aut vinculis onerare, grande crimen habebatur: veluti præter Leges Longobardicas ostendit lex illa Bajoar. cap. X. Tit. I. *Ut nullus Liberum sine mortali crimine liceat inservire, nec hæreditate sua expellere.*

XIII. Sicuti verò *Ingenui*, si claris facinoribus intendissent animum, ad *Nobilitatis* decus proximo gradu conscendebant; ita aut socordiæ, aut malis artibus dediti, ex Libertatis statu in servitutem prolabebantur. Multos ex veteri possessione detraxit æs alienum, postquam ventre & gula patrimonium laceràssent. Fuére quoque, qui intempestivâ quadam pietate turbati, res suas Ecclesiæ aut Monachis donarent, & vicissim agros aut domum in beneficii modum ad vitæ tempus reciperent: quorum plurima exempla in Traditionibus Fuldensibus occurrunt. Qua quidem liberalitate, quum annuâ pensitatione res suas fecissent obnoxias, tum statum libertatis suæ vehementer concussere. Unde & COLONI dicti, quorum mutatam conditionem

satis arguit illa Alamannorum lex, quâ propter inæquale conjugium, libera puella nullam agri paterni accipiebat partem, si *Colono Regio* vel *Ecclesiastico* nupsisset. Ejusdem generis erant JAMUNLINGI, qui se & res suas in potentioris Episcopi vel Abbatis patrocinium tradebant, ut eô modo militiam & Reipublicæ onera evitarent. Privilegium *Othonis* Imp. ad Episcopi Adaldagi preces Monasteriis concessum: *Si verò aliquis ex libertate voluerit JAMUNDLING, vel Litus fieri, aut etiam Colonus ad Monasteria supradicta, cum consensu cohæredum suorum non prohibeatur.* Ubi LITI quoque mentio fit. qui ut paullo post dicemus, liber erat homo, sed qui pretiô se mancipaverat.

XIV. Proximus post *Ingenuos* ordo erat LIBERTORUM, quos Saxones LAZZOS dixêre: sed quum hi originem hauserint ab *SERVIS*, res ipsa hortari videtur, ut horum originem, statum, conditionem præmittamus. Igitur primùm ex sententia Philosophorum & JureConsultorum constat, SERVOS vi atque armis primùm introductos esse, quum omnes homines naturâ liberos nasci censeant. Qualis servitus, quum jam, teste Tacito, antiquissimis temporibus apud *Germanos* obtinuerit; tum potissimùm seculo post natum Christum quinto invecta est, postquam Francorum Rex *Clodovæus* ingenti strage *Alamannos* ad Tolbiacum fregisset; quod fusius Turonensis lib. II. cap. III. Æmylius sub Clodovæo, Sigonius de regno Italico lib. XVI. persequuntur. Hoc enim illud bellum est, ut rectè Rhenanus ait, quod Majoribus nostris libertatem ademit; dum *Franci*, more Romanorum, gentem fortissimam, cujus rebellionem extimescebant, servitiô premendam, ademptoque armorum usu, & civitatis libertate erepta enervandam putârunt. Sic frequens servitus apud *Suevos*, *Bavaros*, *Thuringos*, *Misnios*, *Hassos*, invecta est: & ut Vadianus in Epist. apud Goldastum Tom. II. Antiq. Alam. inquit: *Plena fuit servis & servitutibus Alemannia nostra, cujus magna pars hodie Helvetia est: nec est, quod sciam, montanus pagus aliquis Helveticus, qui rebus Francorum florentibus durissimam illam servitutem non servierit.* Atque hunc *Francorum* morem Karolus M. imitatus est, qui devictis *Saxonibus* & *Westphalis* magnam gentis partem jugo servitutis addixit, & triginta millibus Nobiliorum hominum in *Vbios* & *Belgicam* translatis, ferocissimam nationem infregit: quemadmodum Æmilius lib. II. sub Karolo M. narrat. Et in Annalibus Francorum ad An. DCCLXXVII. *Ibi Saxones baptizati omnem ingenuitatem & omnem proprietatem suam secundùm morem gentis abdicarunt.* Latiùs etiam servitus per bellum diducta est, postquam Saxones cæterique Germani *Sla-*

vos

vos five *Vandalos* armis domuiſſent. Nam quum hi, gentilium ſacrorum tenaciſſimi, vicinos Germanos religioni Chriſtianæ deditos, diu multis modis infeſtaſſent, tandem Saxones aliique Germani hanc vim ex occaſione ulti, magnam partem ſub jugum redegerunt: tenaci adeò, & violento ſervitutis nomine, ut quum primitùs apud Germanos nomen *Slavorum* haberent ii, qui è forti *Slavorum* gente capti, ſub iugum miſſi fuerant, mox latius extenſa ſignificatione, & in noſtrum ævum porrectâ, vocabulum Schlave ſive Schlave ad cujusvis gentis captivos, vel mancipia ſervosque transferretur.

XV. Poſt belli fortunam, quæ multos etiam ſplendidisſimè natos ad jugum ſervile depreſſit, aliis quoque de cauſis Servitus inducta, & libertas ſublata eſt. Sic priſci Germani novisſimo aleæ jactu & libertatem ſuam proponebant, & victi in ſervitutem tranſibant. Tacitus in libel. de morib. Germ. *Aleam, quod mirère, ſobrii inter ſeria exercent; tanta lucrandi perdendique temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac noviſſimo jactu de libertate & de corpore contendant. Victus voluntariam ſervitutem adit.* Sed *Francis* rerum potientibus, plerique quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum premerentur, ſe ſe in ſervitutem Nobilibus, Liberisque dicavére, & certo pretio ingenuitatem ſuam manciparunt. Hi Liti, Lidi ſive Lidones, dicti ſunt, deductâ voce à Germanico Lid s Loon / *famulorum mercede*, ut Vitus Amerbachius annotavit. Crebra eorum mentio in Legib. Salic. Ripuar. Friſon. Saxon. Longobardorum: item in variis Cæſarum ac Regum privilegiis, inq; veteribus formulis: & apud Albertum Abbatem Stadenſem, in An. ıↄ ccccxvii. *Plures autem ſe eis dediderunt proprios: & qui ab eis vivere ſunt permiſſi, LITONES ſunt ab eodem vocabul. nuncupati: inde LITONES in provincia Saxonum ſunt exorti.* Præterea multi, ut Aventinus Annal. Bojor. lib. vii. loquitur, religionis ardore incenſi, ſua ſponte & gratis ſeſe in ſervitutem conſecrarunt, Monachisq; ac Sacerdotibus devoverunt: fortaſſe quòd curatiùs ſalutem ſuam illis fore ſtudio curæque putarent, ſi & corpora & opes religioſiſſimè, tanquam venales gladiatores, Sacerdotibus addixiſſent. Plurimos etiam dejecit ad ſervile jugum Dominique obſequium illicita Venus, ubi nimirum turpi flagitioſoque amore contaminaſſent, aut inæqualibus nuptiis ſanguinem miſcuiſſent. Lex Bojarior. cap. viii. Tit. 1. *Quia ſe illicita conjunctione polluerant, careant libertate, & Servis fiſcalibus adgregentur.* Eadem cæteris ſceleribus ſæpe aſſignata pœna; ut ex eadem lege cap. ix. obſervare licet, ubi de eo, qui ſacram diei Dominici lucem

laboribus quotidianis violare soleret, statuitur: *Et si nec cessaverit, tunc perdat libertatem suam, & fit Servus.*

XVI. Adacti in servitutem variis nominibus insigniebantur; quæ & eorum sortem, & conditionem servitii, exprimebant. In Legibus Gothicis ac Longobardicis simpliciter dicuntur ORIGINARII, qui origine servi erant: quorum fortuna cæteris asperior humiliorque videbatur. Apud *Francos Bojosque* innotuêre VILLANI, Anglo-Saxonibus GENEATH vocati, qui villis agrisque addicti rem agrestem curabant, arabant, fodiebant, sepiebant, metebant. His oppositi erant BORDARII, quos Anglo Saxonum Leges *Villanis* semper postponunt: quorum servitium domesticum fuit, ut nempe necessaria importarent & exportarent, molendoqve, & ligna parando, atque aquam hauriendo, & his similibus laboribus diem traducerent. Unde à *Burdone*, id est, mulo vocatos haud malè fortean statuerem, nisi Lindenbrogius ad veterem Legem Frisonum, Tit. de *Bortmagad*, persuaderet, *Bord* priscâ Saxonicâ linguâ *Domum* esse. Utrisque meliorem sortem nacti fuere CASATI, qui *casatam*, id est, habitaculum cum terra idonea ad unam familiam alendam possidebant. Eorum plures continebantur in feudo militari, quod à Regibus Vasalli nobiliores accipiebant. Capitularium lib. III. cap. VIII. *Missi nostri diligenter inquirant, quid unusquisque de beneficio habeat, & quot HOMINES CASATOS in ipso beneficio.* Inter hos eminebant LITI sive LIDONES, dedititium hominum genus, de quibus paulo ante diximus: unde *Litimonium* in formulis veteribus est, quo servitium eorum significatur. In privilegio Mindensis Ecclesiæ, quod Henricus & Conradus Impp. concessêre, invenio quoque vocabulum MAALMAN, quod inter Servorum genera sic numeratur — *Homines ipsius Ecclesiæ francos, liberos & Ecclesiasticos, Litones, MAALMAN vel servos cujuslibet conditionis, seu colonos &c.* Huc pertinent BOBONES, sive BUBII, vilissimum servorum genus, quos Urstisius *lixas, calones, mediastinos* interpretatur. Chronicon Colmariens. Dominican. ad An. MCCXCVI. *Veneruntque nudi Bubones, & agros bene seminatos everterunt.* Et ad An. MCCC. *Servorum autem pauperum, qui dicuntur BUBII, tanta fuit multitudo, quod Regi dicebant, Date nobis res in civitate, & vobis eam tradémus.*

XVII. Frequens quoque, ac vulgare ADSCRIPTITIORUM nomen, quorum conditionem sic exponit Niger lib. Scaccarii cap. de Danegeldo: *ADSCRIPTITII de Regni Jure non solum ab his, quæ modò possident,* ad

ad alia loca à Dominis suis transferri possunt, verum ipsi licitè quoque venduntur. Quibus adnumerari aliqua ratione possunt HOMINES PROPRII, quos exolescente antiquâ servitute inopia plebis, & amplitudo divitum familiarum in *Galliam*, *Germaniam*, *Poloniam*, *Ungariam*, *Russiam*, *Daniam*, *Sueciam* invexêre: quamvis juxta Zasium JCtum, *nec Adscriptitii sint, nec coloni, nec capite censi, nec statu liberi, nec liberti, sed de omnium natura aliquid participant.* Quamobrem ipse novum hoc Servorum genus *Anonymos* vocat. Sed Arnisæus de Republ. lib. I. cap. III. scribit, eos Polonis dici *Kmetones*, Danis *Bendons*, Germanis Leib-Eigen / Gallis *Taillables:* quos postremos Bodinus lib. I. de Rep. cap. IX. *Manus mortuas vocat*, & adscriptos esse glebæ servilemque speciem retinere tradit. In Palatinatu nostro WILDFANGII audiunt, à Teutonico Wildt / *re incerta cura Dominiique*, & fangen *capere:* quòd quo tempore se homo ille submittit Palatino Electori, Domino & certa societate civili careat. Atque hoc illud nomen est, quod nuper magnis animorum motibus, & tam bello, quàm stylô per Germaniam celebratum est: inviso plerisque *Wildfangiatus* vocabulo, quòd divinis humanisque legibus adversum venatum inferre videretur: quod tamen nominis inane crimen luculenter & verè sustilit Justitia Causæ Palatinæ, postquam demonstratum est, meliore in Palatinatu *Homines Proprios*, quàm alibi conditione haberi. Cæterùm *Adscriptitiis* cognati quoque erant ACCOLABI, sive ACCOLANI, qui cum fundo transibant. Quæ vox in Antiquitatibus Fuldensibus passim obvia, ubi illa plerumque Traditionis formula est: *Donatum in perpetuum esse volo — cum terris, domibus, ædificiis, ACCOLABIS, mancipiis, sylvis, arealis, &c.* Brito Aremoricus Philip. lib. IV. vocat *glebæ Servos*, quòd cum agro servirent, alienarentur, acquirerentur:

Quis sint vel GLEBÆ SERVI, vel conditionis.

Ubi *Glebæ Servis* jungit *Servos conditionarios*, qui secundum certam agrorum conditionem domino sunt addicti; quorum & Gelasius Papa Can. Non Confidat. LIII. distinct. L. & Ivo Carnotensis Epist. CXLVII. meminerunt.

XVIII. Sed omnis Servorum numerus ad tres potissimùm classes referebatur, quarum prima FISCALIORUM seu FISCALIUM erat. Formulæ Solen. cap. XC. *Pro nativitate Domicelli nostri, ill. ut à Domino vita ei concedatur, de unaquaque villa FISCALES tres homines ex servientibus in utroque sexu à servitio relaxare.* Appellati autem *Fiscales*, quòd res & corpus

corpus fisco Regis cessissent: unde & *Regios Servos* vulgò **Königs-Leut / Fiscal-Leute /** Historiæ ac Leges priscæ vocant. Altera erat SERVORUM ECCLESIASTICORUM, vulgò **Gotts-Hauß-Leuten / Kloster-Leuten / S. Peters-Leuten / des H. Creutz-Leuten /** quos ipse Rex, aut Dux, aut Comes monasterio sive Ecclesiæ donasset. Testamentum S. Remigii apud Flodoardum Hist. lib. I. cap. XVIII. *Vineam possidebat cum Melanio vinitore, quem do in loco Ecclesiastici hominis Albonichi.* Et Capitularium lib. V. cap. CLI. *Quicunque de prædictis hominibus ECCLESIASTICIS quartam facti tenet, cum suis animalibus Senibri suo pleniter unum diem cum suo aratro in campo Dominico aret.* His de Servis scribit B. Rhenanus lib. II. Rer. Germ. *Videmus Abbates nostrates adhuc talia mancipia possidere ex liberalitate Francorum Principum. Hinc illæ pensitationes originem habent, quibus multos scimus obnoxios, ut mortuo patrefamilias præstantissimum jumentum è stabulo procurator Abbatis abducat; vel vestium præstantissimam auferat.* Tertiam classem constituebant MANCIPIA PRIVATORUM, quæ Reges Nobilibus aut Liberis hominibus donaverant: quorum frequentissimè, & ferè omnibus paginis Antiquitates Fuldenses meminerunt. Magnam eorum fuisse multitudinem, documento est conjuratio illa Servorum in *Flandris*, *Menpisco*, & cæteris ad mare locis facta, qua in Dominorum avaritiam ac crudelitatem valido motu insurrexere.

XIX. Jam si ipsam Servorum sortem penitiùs juvat inspicere, durissimam sanè eam, gravissimamque apud Germanos priscos comperimus: præterquam enim quod libertate, inæstimabili re, evoluti essent, & onerum magnitudine, & vitæ sordibus ærumnisque, & paupertatis acerbitate damnati, miseram inopemque vitam trahebant. Ac primò per commercia vendebantur, aut aliis donabantur, non soli quidem, etsi hoc quoque gravissimum esset, sed cum liberis, cum uxoribus, cum supellectili omni, opibus, pecoribus, agris; in quæ cuncta emptori summa potestas, liberrimumque arbitrium esset. Exstant formulæ frequentes ejusmodi Traditionis in Antiquit. Fuldensibus, ex quibus unam illam tantum recitabimus: *Tradimus eos cum omni supellectile & sumtu, ut vos & successores vestri firmissimam & incontradictam possidendi, fruendi, vendendi, & quicquid exinde elegeritis facere, in omnibus habeatis potestatem. Hinc Casatos cum omnibus adjacentiis & appendititiis eorum. Item Servos cum hoba, & omni quo vestitus est.* Additur in aliis: *Tradimus eos — cum uxoribus & liberis,*

&

& omnibus rebus, quicquid habent. Id tamen legibus nefas erat, tradere eos per commercia Judæis aut Paganis: veluti Lex illa apud Goldastum Alem. Antiquit. Tom. II. fol. LII. jubet: *Præcipimus generaliter omnibus, ut mancipia Christiana Judæis aut Paganis non tradantur.* Secundò illa miseris necessitas erat imposita, ut non solùm suæ sortis uxores ducerent, sed & illas ad Dominorum voluntatem & arbitrium quærerent. Qua de re Vadianus de Colleg. & Monast. Germ. *Non licebat servo aliam sibi matrimonio copulare, nisi coæqualem, hoc est, servam, nec quamlibet, sed eam solam, quæ ejusdem dominii esset, nisi aliud conventione paciscentium Dominorum licuisset.* Hinc gravis pœna illis inflicta, qui liberam fœminam sibi alligaverant: præsentissimo etiam & exquisitissimo mortis supplicio, sive adulterinis amplexibus volentem, sive stupro repugnantem secum miscuissent: quod passim Leges Longobardicæ & Francicæ inculcant. Ea de causa quum devictos *Slavos* Germani conjecissent in servitutem, jurejurando se obstrinxêre, nunquam se passuros, quemquam Slavorum secum sociare sanguinem connubiaque: quin nuptias pro impari conjugio habendas, si jam cum gente illa contractæ essent. Unde Lamberto Schaffnaburgensi Otho frater Wilhelmi Marchionis *matrimonio impari* natus dicitur, quod mater illi Slavica fuisset.

XX. At id atrocissimum erat, quod neque res suas per testamentum legare soboli, nec tradere aliis possent: quum omnem *Alodem* suam, id est, *proprietatem rerum suarum abdicasse* dicerentur: velut Annales Francici, & Theodulphus *de Saxonibus* loquuntur. Capitularium liber III. cap. XXXVI. *Ut nec colonus, nec Fiscalinus possint alicui traditiones facere.* Et Æmilius sub Karolo M. lib. II. *Rex graves genti leges imposuit, ac Testamenti factionem, jusque intestatis præterquam inter agnatos succedendi, ademit.* Itaque, eodem teste, Domini & Patroni Servis suis, atque etiam Libertis succedebant: quam facultatem vulgò Erb-Recht vocarunt. Quin vivi Dominis debebant, quicquid etiam præter ordinarios labores sibi nummorum lucellique pepererant. Inde Lex illa Francorum in Capitulat libr. VIII. cap. CCVI. *Si quis servum suum vendiderit, forsitan ejus nesciens facultates, habeat Dominus ejus potestatem, qui eum vendidit, requirendi res ejus, ubicunque invenire poterit.* Mitiùs tamen in plerisque aliis Germaniæ locis constitutum, ubi pars tantùm hæreditatis servilis ad Dominum devolvebatur. Nempe si Servus diem obierat, Domino præstantissimum è stabulis jumen-

tum cessit, quod Haupt-Recht/ sive Haupt-Fall vernaculâ voce dixerunt: si Serva autem extincta esset, nobilissimum vestimentum, quod Gewand-Fall sive Beuteil vocarunt, Dominis adhæsit. Id Franci etiam appellarunt *Legem Manus Mortuæ*, qua demortui corpus pretiosâ aliquâ re, equo, bove, vaccâ, &c. redimebatur. Quam Legem ab Adalberone Episcopo Leodiensi abrogatam refert Auctor magni Chronici Belgici, quod libertati & mansuetudini Christianæ adversari eam censeret. Mansit nihilominus apud cæteras Germaniæ gentes, & in nostram usque ætatem propagata est: ubi vulgò das Haupt-Recht/ der Todts-Fall/ das G.äß dicitur; sicuti pecudum nobilissimum, quod viro defuncto sibi vindicat Dominus, das beste Haupt/ vestis autem optima, uxore mortuâ pariter Domino eveniens, das Werdmahl vel Wadmal appellatur: ut à Stammio de Servitut. Person. lib. III. Wehnero in verbo Leib-eygen/ Besoldo in Thesauro Practico, & aliis prolixè notatum est.

XXI. Nondum miseriarum satis erat, nisi & Dominis impunè sævire, & nihil non in servos audere licuisset. Planè ut res illa Majoribus nostris in Proverbium hoc abierit: Er ist mein eygen/ ich mag ihn sieden oder braten. Ac quamvis Karolus M quum Domini crudeliter atque avarè servis imperarent, miserorum querelis commotus, & eorum labores certis diebus definiverit, & dominorum severitatem imperiumque paullùm coercuerit; reditum tamen mox ad antiquam rigorem est, servique ad perpetuos ferè labores damnati, vitam morte graviorem duxêre. Et quum, juxta Goldastum, Servitium apud Germanos foret *Jus vel actus servientium, vel munus*, incubuit Servis, ut certis statisque donis, utpote pullis, gallinis, pomis, piscibus, ovibus, & hujus generis similibus dominos demererentur: certis etiam, præter ordinarios, laboribus adstricti, quos alibi Fron-Werck appellant. Sed maximum servilis calamitatis argumentum erat, quòd impunè ferè à Dominis occiderentur. De vetustissimis Servis Tacitus in lib. de morib. Germ. *Verberare servum, ac vinculis & opere coercere, rarum; occidere solent: non disciplinâ & severitate, sed impetu & ira, ut inimicum; nisi quod impune.* Eadem ferè postero ævo libertas dominis, quum paucissimis nummis vita servi æstimaretur: sicuti omni mulctâ absolutus Patronus, si Servus post accepta verbera in posterum diem traxisset animam, eamque tunc demum effudisset: quod Capitular. lib. VI. cap. II. habetur. Quod si autem Servi, tantis lassati calamitatibus,

bus, ad libertatis curam erexissent animos, & fuga se à Dominorum sævitia subduxissent; non illos aliorum patrocinium, non magistratus alieni intercessio, non Urbium munimenta defendebant, quò minùs statim poscentibus, ad pœnam ultimam, aut gravem ignominiam contumeliamque traderentur; veluti pariter eodem Capitular. lib. cap. III. & LXXXIII. jubetur.

XXII. Ab hoc durissimo statu eximebantur per MANUMISSIONEM, quæ variis de causis proveniebat. Primò enim multi, reputantes secum, cunctos mortales à Natura liberos procreatos, & sanguine Christi redemptos, convenientissimum religioni suæ putabant, si *pro Dei amore*, ut loquebantur, divinum hoc animal libertati restituerent, quod gentium jura servituti ac libidini alienæ mancipassent. Deinde plurimi, qui sanctis bonisque operibus occupari cæleste regnum existimabant. Servos dimisêre, ut illa in proximum commiseratione ducerent obnoxium Numen, & diligentius Superis salutem suam commendarent. Hinc pleræque formulæ Manumissionis fundamento huic nituntur: *Pro remedio animæ*; & *Pro æterna retributione*. In lege Ripuaria §. 1. de *Tabulariis* Tit. LX. *Hoc & jam jubemus, ut qualiscunque servum suum PRO ANIMÆ SUÆ REMEDIO —— liberare voluerit.* Præterea plurimis libertas pretio reddita est; quod apud Francos *secundùm legem Romanam* dimittere servum dicebatur. Sic in eadem lege Ripuaria, Titulo eodem: *Qualiscunque Francus Ripuarius Servum suum PRO PRETIO SECUNDUM LEGEM ROMANAM libertate voluerit.* Quod plenius describit formula vetus apud Lehmannum lib. II. Chron. Spirens. cap. XIX. ubi inter alia fertur: *Dictus homo Unstrut de medio, quod habuit, territorio inter Hagenbach & Eligauge, & Suetta, juchos quatuor ad reconciliationem nobis dedit, scilicet ut à die præsenti ita ingenuus existat, quasi ab ingenuis parentibus sit genitus.* Denique manumittebantur Servi, *in votum Regis*, ut ajebant, ubi nimirum nuncupatis pro salute regia, aut regiæ prolis incolumitate votis, Servus felicitati publicæ libertatique donabatur: quod Longobardi *Per Impans* appellavêre. Leges Longob. lib. II. Tit. XXXIV. de Manumissionibus, leg 1. *Similiter qui per Impans, id est, in votum Regis dimittitur, ipsa lege vivat, sicut qui amund factus est.*

XXIII. Variis autem ritibus instituebatur MANUMISSIO, ut Bignonius notat: sed ego in priscis gentis nostræ monumentis, tres potissimùm modos, cæteris frequentiores & usitatiores reperio. Primus

& vulgatior erat, ut in Ecclesia, coram Sacerdotibus & Episcopis, servus ad altare sisteretur, & per tabulam sive chartam dimitteretur. Qua de re lex illa extat: *Manumissiones in Ecclesia sunt celebrandæ.* Ac ritum totum processumque exponunt Ripuariorum leges Tit. LX. §. I. *Hoc etiam jubemus, ut qualiscunque Francus Ripuarius Servum suum pro animæ suæ remedio, seu pretio secundùm legem Romanam liberare voluerit, ut in Ecclesia coram Presbyteris, Diaconibus, seu cuncto Clero & plebe, in manu Episcopi servum cum tabulis tradat, & Episcopus Archidiaconum jubeat, ut ei tabulas secundùm legem Romanam, qua Ecclesia vivit, scribere faciat. & tam ipse quam omnis procreatio ejus liberi permaneant.* Et hic Manumissionis ritus secundùm *legem Romanam* erat. Alteram *Lex Salica* instituit, ut nimirum nummô, quem *denarium* vocant, excusso per Dominum, aut alium è servi manu, & ante Regem aut Proceres ejus iactato, libertas concederetur. Formula ejus est apud Marculfum lib. I. cap XXII. sub his verbis in *præcepto denariali* à Rege prolatis: *Illustris* Vir *ille servum suum nomine N. per manum illius ad nostram præsentiam JACTANTE DENARIO secundùm legem Salicam, dimisit ingenuum: ejus quoque absolutionem per præsentem auctoritatem firmamus.* Paullò distinctiùs idem ritus proponitur in Edicto Ludovici IV. Imp. apud Goldastum Tom. III. pag. CCC. *H. Ludovicus Divina favente Gratia Rex. Noverint omnes fideles nostri, præsentes scilicet & futuri, quia nos rogatu Purkharti dilecti Comitis nostri, quendam proprium servum nostrum Johan nominatum, in præsentia fidelium nostrorum, PER EXCUSSIONEM DENARII de manu illius, juxta legem Salicam, in elemosynam nostram liberum dimisimus, & ab omni jugo servitutis absolvimus: ejus quoque absolutionem hoc scripto firmavimus, quam in omni tempore firmam, inviolabilemque mansuram esse volumus.* Denique per privatam epistolam fiebat Manumissio, cujus exempla multa inter veteres Romanas extant. Longobardis ritus iste dicebatur *Thinx*, à Germanico **ding** & **dingen**; unde *Thingare* est, quod in Gloss. exponitur *manumittere absolute, vel donare.* Legg. Longobard. lib. I. Tit. XXXII. leg. V. *Non possunt sine vera absolutione liberi esse, nisi per THINX, aut circà altare; sicut nos instituimus.*

XXIV. Sic manumissi dicebantur LIBERTI, qui quartum ordinem inter Germanos veteres constituunt. Saxonibus Boiisque vocati LASSI sive Lazzi; tanquam **die Gelassene** diceres: sicut Libertini, eorum filii, FRILAZZI eadem ratione appellati. Leges Bajuvar. Tit. VII. cap. X. *Si cum libera manumissa fornicaverit, quam FRILAZIN vocant.*

Et

Et Glossa Latino-Theotisca: *Libertini, Frilaza.* Sed ipsos Libertos distinxit Manumissionis modus, & diversis nominibus insignivit. Qui in Ecclesia per *chartam* sive *tabulam* dimissi erant, CHARTULARII & TABULARII dicebantur. Prior vox in Legibus Francicis sæpe occurrit: veluti in illo Capitul. lib. VI. cap. CCVIII. *Homo chartularius similiter faciat.* Posterior est frequens in Legibus Ripuariis: uti Titulô LX. §. I. *Quod si quis Tabularium ex servo alieno facere præsumpserit.* Ac §. XII. *Si autem Tabularius ancillam Ripuariam acceperit, non ipse sed generatio ejus serviat.* Utrique etiam & *Chartularii & Tabularii* vocabantur HOMINES ECCLESIASTICI, quòd in Ecclesia dimissi forent, & ad eandem pertinerent. In eadem Ripuariorum lege §. I. *Tabularii sub tuitione Ecclesiæ consistant, aut servitium Ecclesiæ reddant.* Et §. II. *Quod siquis Tabularium, seu Ecclesiasticum hominem contra Episcopum defensare voluerit*, LX. *solid. & insuper hominem cum omnibus reis suis Ecclesiæ restituat.* E diverso; qui jactu denarii, secundum Legem Salicam manumittebantur, DENARIALES DENARIATI, vel DENARIARII appellati fuêre. Liber Capitular. VI. cap. CCVIII. *Homo Denarialis non antea hæreditare in sua agnatione poterit, quam usque ad tertiam generationem perveniat.* Leges Ripuar. Tit. LIX. §. IV. *Si autem homo Denariatus absque liberis discesserit, non alium nisi Fiscum nostrum heredem relinquat.* Et Tit. LXIII. §. III. *Quod si Dominus ejus eum ante Regem Denariarium facere voluerit, licentiam habeat.* Atque uti *Tabularii* ad Ecclesiam pertinebant, quòd manumissi in ea forent; ita *Denariales* in Regis patrocinio ac clientela degebant, quia per Denarium ante Regem, aut Proceres ejus in libertatem asserti erant. Hinc HOMINES REGIOS passim vocitant Ripuariæ Leges: veluti Tit. LX. §. XXII. *Si autem homo Regius, homini Regio, vel Ecclesiastico fidem fecerit, super VII. noctes conjuret.*

XXV. Pertinent huc CERARII, quorum mentio est in Recessu Karoli M. An. DCCLXXVII. cap XV. *De CERARIIS, & Tabulariis, atque Chartulariis, sicut de longo tempore fuit, observetur.* Nimirum quum illustre olim privilegium esset, & ad solos Principes pertinens, signare literas metallô, quod nec Duces Venetorum sibi arrogarunt, priusquam ab Alexandro III. PP. Jus obsignandorum plumbo diplomatum circiter An. CIↃ CLXX. obtinuissent; hinc Nobilibus, Baronibus, Comitibus permissum tantùm est, ut cerâ literas suas firmarent. A quibus quum per privatas Epistolas cerâ sigillatas, Servi in libertatem vindicarentur, hi *Cerarii* ea de causa dicti sunt: quorum fortunam

Tabulariis & *Denariariis* minorem comperi. Et has quidem appellationes traxêre à Manumissionis modo *Liberti*, aliis etiam nominibus clari, quibus eorum sors conditioque denotabatur. Ita Longobardi eos dixêre W.DERBORNOS, ex wider *iterum*, & boran *natus*, quia quodammodo renascitur, qui è Servo fit Liber. Leges Longob. lib. II. Tit. I. leg. VIII. *Liberam thingare, & sic facere liberam, quod est Widerboran.* Ab iisdem ALDII nuncupati sunt : sicuti & ALDIAM, ancillam libertinam, ALDIONES sive ILLALDIONES filios Libertorum vocarunt. Crebræ hæ voces in Legibus Longobardicis: sed nobis ad testimonium sufficit una illa lex lib. II. Tit. XII. l. VII. *Si ALDIUS cujuscunque ALDIAM alterius tulerit ad uxorem, & mundium ex ea non fecerit, sint ALDIONES, cujus & mater fuit.* Sed & commune ac vulgare illis nomen LIBERORUM, & INGENUORUM fuit, quòd donati libertate forent. Nam in Manumissionis formula jubetur, ut *semper securi atque Ingenui* existant: unde olim *Semper* Frey / quasi *semper liberi*, teste Goldasto ad Burckhardi cap. IX. appellati fuere.

XXVI. Sed quamvis *Ingenui*, quamvis *Liberi* vocitarentur, multùm tamen à fortuna hominum *Ingenuorum* sive *Liberorum*; quos in secundo ordine descripsimus, abfuisse visi sunt. Neque enim illi, quos Principes, aut Episcopi, aut Abbates dimiserant, totâ statim libertate fruebantur: sed aliis frumenti modum Dominus, aliis pecoris, aut nummorum certum numerum injungebat : multi etiam oneribus, quæ Fronwerck appellant, Patronis suis obligabantur. Durior tamen semper conditio Libertorum Ecclesiasticorum, de quibus Vadianus fol. LXXVIII. de Monaster. & Colleg. Germ. ait : *Oneribus planè Servilibus etiam Liberti, maximè Ecclesiastici distringuntur. Nam & vestes auferuntur ex humanis excedentibus, quod* Gewandt-Fall/ *& pecus, quod* Haupt-Fall *vocatur, nisi sint, qui aliis modis Dominum Patronumque devincant: sæpiusculè enim pecuniâ transigitur.* Adhæc, qui libertatem adepti erant, in Municipales Urbes quidem admissi sunt, sed non ut Cives, non ut Reipublicæ nobilior pars habiti : unde *Colonorum Regiorum* & *Ecclesiasticorum* nominibus, plerumque in Legibus veniunt. Quòd si sine liberis decederent, exclusis agnatis, Ecclesia *Libertis Tabulariis*, Rex *Denarialibus* in omni hæreditate succedebant. Leges Ripuar. Tit. LIX. §. IV. *Si autem homo denariatus absque liberis discesserit, non alium nisi Fiscum nostrum heredem relinquat.* Et Tit. LX. §. IV. *Tabularius autem, qui absque liberis discesserit, nullum alium, nisi Ecclesiam relinquat heredem.*

haeredem. Tandem, non ſtatim poſt manumiſſionem juribus illis, queis alii origine liberi utebantur, fruiti ſunt: ſed nepotibus eorum demum æquatio dignitatis & fortunæ illius acceſſit. Hinc in Capitular. lib. VII. cap. CCLVII. *Ne teſtificentur Manumiſſi*, Imperator edicit: *Indignum noſtra penſat clementia, ut libertorum teſtimonia Ingenuis incutiant damna. Qui verò de iisdem fuerint progeniti, ad teſtimonium ad tertiam generationem admittantur* Quin hæreditatem adire nequibant, niſi in tertia generatione: ſicut in eodem Capit. libro cap. CCVIII. ſancitur: *Homo denarialis non antea hareditare in ſua agnatione poterit, quàm usque ad tertiam generationem pervenerit. Homo Chartularius ſimiliter faciat.*

XXVII. His de cauſis factum eſt, ut Longobardi ipſos diſtinguerent *Libertos*, & poſt tertiam demum generationem FULFREALES appellarent. Leges Longob. lib. II. Tit. XIV. leg. XVII. *Libertus homo, qui Fulfreal factus eſt.* Ac eodem libro Tit. XII. leg. I. *Liberam uxorem, id eſt, fulfreal.* Nempe ſic dicitur, qui plena libertate atque immunitate fruitur: quippe *plenus* Saxonibus foll/ Anglis full/ Belgis voll; & *liber* Germanis frey/ Anglis free/ Belgis vry; unde & *Frea*, libertatis Dea, uxor *Wodani*, nomen hauſit. Ex eadem Libertorum conditione provênit, ut Nithardus & Hucbaldus *Laſſos* interpretarentur *Serviles*, quum *haud multum ſupra ſervos eſſent:* ut Tacitus in libr. de morib. Germ. de vetuſtisſimis Germanis auctor eſt. Major tamen, eodem ſcriptore teſte, auctoritas eorum in iis gentibus, quæ regnabantur: ibi enim & ſuper Ingenuos, & ſuper Nobiles aſcendebant. Quod Romanorum exemplo introductum, nullus ambigo, apud quos non pauci Principes arbitrio Libertorum, fœdâ regnantium facilitate, regebantur: ſicut de *Narciſſo* & *Pallante*, potentisſimis Claudii libertis, Suetonius narrat, & de *Polycleto* Neronis liberto Tacitus, quem equeſtri dignitate donatum, & in Britanniam miſſum, Duces exercituum ſummô obſequiô venerabantur. Ac ſicuti ex inſtituto Romanorum Liberti ingrati, de quibus Patroni quererentur, in ſervitutem revocari poterant; ita apud Germanos, non ſolùm ſcelerum rei, aut imparibus nuptiis illigati, ſed & in patronos ingrati, in ſervitutem priſtinam retrahebantur. Qui quidem mos ab Athenienſibus, teſte Beroaldo, acceptus eſt, qui Libertum ingratum libertate exuere ſolebant his verbis: *Superſedeo habere Te civem, tanti muneris impium aestimatorem: abi igitur, & eſto Servus, quoniam liber eſſe neſciviſti.*

XXVIII. Atque hæc genera, ſive ordines ſunt, quibus Majores

res nostri inter se distincti fuére: divisione sanè aptissima, sed quam meliorem sanctioremque faciebat ipsa gentis religio, quæ eam pollui turbarique, haud ullo modo patiebatur. Quare primùm gravissima illi erat imposita pœna, qui promiscuis connubiis sociaret sanguinem, & familiarum jura, unde Reipublicæ corpus componitur, nuptiis inæqualibus confunderet. Sic apud *Francos* & *Alamannos* soboles hominis liberi, qui servum duxerat, ad servitutem abstrahebatur, ut in Capitular. lib. III. cap. XVI. invenio. Si *Libertus* è servitute dimissus, servam sibi junxerat, ad servitutis jugum à priore Domino retrahebatur; quæ pœna etiam manebat Libertam, si servi amplexibus indormiret. Invaluit quoque gentis nostræ moribus post *Henrici Aucupis* tempora, ut *Nobiles* atroce ignominiâ removerentur à *Torneamentis*, qui *nobilitatis suæ testimonium*, ut loquebantur, *à quarto non habebant progenitore*, veluti inter duodecim Torneamenti leges à Ruexnero, Goldasto, aliisque refertur. Sed omnibus atrocior pœna, utpote capitalis, quam *Saxones*, teste Adamo Bremensi, imparibus nuptiis irrogabant. Nam ut verba ejus sunt: *Et id legibus firmatum, ut nulla pars in copulandis conjugiis, propriæ sortis terminos transferat: sed Nobilis nobilem ducat uxorem, & Liber liberam: libertus conjungantur libertæ, & servus ancillæ. Si verò quispiam horum sibi non congruentem, & genere præstantiorem duxerit uxorem, cum vitæ suæ damno componat.* Quæ lex rigidissima quidem, sed utilissima est; dum splendorem ac necessitudinem familiarum conservat; ut latius aliô locô in Dissertatione nostra de Nuptiis veterum Germanorum demonstravimus. Nunc quum libidine aut avaritiâ multorum factum sit, ut Nobilis, aut Ingenuus homo sordes ancillarum osculetur, aut Matronam perfusus pulvere mulio accendat, aut serva in equestribus sedeat, & Dominæ habeat superbiam; multæ nobiliores familiæ ivére præcipites, & non minùs stirpis suæ ornamentum, quam decorum concinnumque illud Reipublicæ temperamentum sustulerunt.

XXIX. Nec minor circà cætera Reipublicæ negotia, actionesque civiles religio, ne promiscuâ tractatione confunderentur: sua enim Nobilibus munia, sua Liberis hominibus, sua Libertis, sua Servis opera, quibus quisque ad civitatis suæ gloriam rectè atque ordine contendebat. *Nobiles* bellis dediti, armis inclarescere, hostem ferire, patriam Principemque defendere solebant: his artibus aut nobilitatem recentem, & parta primùm familiæ decora, supra vetustas alio-

rum

rum imagines, gloriamque avitam provehebant, aut stirpis vetustatem labentem jam, ac senescentem sustinebant. Pariter *Liberi Ingenuique* præclaris artibus intenti, aut ad Ecclesiasticos honores, aut Reipublicæ suæ munia se appellebant; cæteri mercando negotiandoque commercia civitatis suæ cum aliis communicabant, opesque augebant. Jam *Liberti* honestiora domus officia, aliaque Domini negotia curabant; aut sellulariis artibus manuariisque disciplinis incumbebant. At *Servorum* pars vilioribus domesticis laboribus adstricti, ætatem agebant: pars ad agrorum rurisque & hortorum cultum conversi, rusticis agrestibusque curis consenescebant. Sed & hoc temperamentum nuper avaritia luxuriaque sustulerunt, postquam divitiis grande pretium à nobis datum est, & inde exui æqualitas, & pro modestia ac pudore ambitio, & libido confundendi perdendique omnia, immigrare cœpit.

DISSERTATIO HISTORICA
TERTIA,
DE

LEGIBUS VETERUM GERMANORUM.

BREVIARIUM.

§. I. *Germanorum felicissimus status, quum sine legibus scriptis viverent.* §. II. *Jus ex moribus & consuetudine patria dictum. Leges primùm à Longobardis, Francis, Gothis, Saxonibus, Danis conscripta & invecta.* §. III. *Lex Longobardorum, ejusque origo, auctoritas, præstantia.* §. IV. *Lex Salica, eiusque ortus, incrementum, dignitas.* §. V. *Legis Francorum, sive Capitularium origo, renovatio, auctoritas.* §. VI. *Lex Alamannorum quando lata, quæ ejus forma, quæ conditio.* §. VII. *Lex Bajoaria.* §. VIII. *Quæ origo & ratio Legis Saxonum.* §. IX. *Speculi Saxonici, Juris Magdenburgici, Juris Feudalis.* §. X. *Secreti Westphalorum Judicii.* §. XI. *Lex Angliorum & Werinorum.* §. XII. *Lex Burgundionum.* §. XIII. *Lex Frisionum.* §. XIV. *Lex Ripuaria, earumque primordia, incrementum, constitutio.* §. XV. *Lex Gothorum.* §. XVI. *Lex Apparens sive Simplex: ubi de*

priscis

priscis suspectorum examinibus, de Ordalio. §. XVII. de Jurejurando. §. XIIX. De duello. § XIX. Ferro candenti. §. XX. Aqua calida, §. XXI. Aqua frigida. §. XXII. Purgatione per sacram Eucharistiam. §. XXIII. Per Symbolum crucis. §. XXIV. Per Panem hordeaceum, Offam Judicialem. §. XXV. Sortes. §. XXVI. Forma & constitutio veterum Judiciorum in Germania. §. XXVII. Eorum loca. §. XXIIX. Modus procedendi & poena. §. XXIX. Encomium veterum Germaniæ LL.

§. I.

IN nascentis mundi infantia, & recenti orbe, quum Jupiter ad incolendas terras humanum genus produxisset, seculum ab omni parte beatum, & deorum ævo fuisse simillimum, Poetæ prodiderunt: quum aër perpetuo vere, & spirantibus Zephyris renidens, nec pestiferos halitus terræ afflaret, nec inerti brumâ segetes extingueret: adhæc tellus nec vomere, nec rastris lacerata, sed viribus suis fœta, perpetuas fruges sponte effunderet. Florebat alta pax, vigebat secura tranquillitas, cupidosque nullius rei populos in dulcissima concordia tenebat: procul erat furor & rabies, cædesque & belli insania, & profusus habendi amor, quum innocentissimas mentes nec avaritia exagitaret, nec dominandi cupido ad injurias vicinorum stimularet, nec ambitio, pessimum malum, transversas raperet, nec libido fœda in amplexus illicitos propelleret. Sed maximum tantæ felicitatis, & aureæ istius ætatis argumentum erat, quòd mortales carerent legibus, & incognita jura haberent: nam ut ingeniosissimus Vates canit:

Aurea prima sata est ætas, quæ vindice nullo
Sponte sua sine lege fidem, rectumq; colebat;
Pœna metusq; aberant, nec vincla minantia fixo
Ære ligabantur; nec supplex turba timebat
Judicis ora sui; sed erant sine vindice tuti.

Nimirum simul cum legibus inductum servitium est, & ut ille ait, injecta juris vincula libertatem depulêre, dum sponte naturæ boni sanctique, mancipiorum instar, pœnarum ac supplicii metu, rectum & fas colere coacti sunt. Ac sicut inducta Medicina profligavit corporum valetudinem, ita promulgatæ leges innatam animorum salubritatem, atque innocentiam sustulêre: factumque tandem est, ut sicut in arte Medica non tam morbis, quàm remediis obruimur, ita in Jurisprudentia nostra ex æquo flagitiis ac legibus laboremus. Igitur quum multa præclara Majorum nostrorum instituta prædicare soleam, quibus illi vitam gra-

graviter ac ſanctè tranſegerunt; tum inprimis illam animorum innocentiam, illam beatiſſimam hominum fortiſſimorum felicitatem ſæpe laudo, quòd diutiſſimè non tam ex legibus ſcriptis promulgatisque, quàm ex receptis moribus, aut ex æquo & bono, jura reddentes, vitam ſanctiſſimam agitaverint; ac quum poſtea paucisſimas ſibi impoſuisſent leges, omnia breviſſimo & planisſimo proceſſu, & per paucas audientias terminaverint. Nuper demum vitiis noſtris & ambitione factum eſt, ut vaſtum illud & diffuſum Legum Romanarum Corpus inveheretur, ipſaque; Juſtitia inter obſcuritatem atque ambages, inter perplexa, neque abſimilia oraculis reſponſa, interpretum disſidia, & fori jurgia, & caſtra urbanæ togæ hæreret ac ſimul obmuteſceret. Sed querelis, etſi forſitan neceſſariæ ſint, abſtinere nunc lubet: converſô potius ad felicisſima illa tempora animô, quibus *Germania* ſuis fulta moribus ac legibus, alienum Jus aut faſtidivit. aut ignoravit.

II. Igitur primum ſatis conſtat, vetuſtisſimis temporibus nullas ſcriptas fuiſſe *Germanis* leges, ſed viguiſſe patrios mores, valuiſſe in Judiciis priſcam conſuetudinem, quæ apta ad jubendum vetandumque, & improbitatem coercebat, & controverſias omnes finiebat, & pœnas ex delicto diſtinguebat. Id conſuetudinis jus à Natura tractum, inde ab uſu, vetuſtate, voluntate omnium comprobatum, facile legis vim ac ſanctitatem obtinebat in populo, qui ex virtute, tanquam lege vivebat, & ſuæ naturæ impulſu, non pœnarum edictorumque metu à deformitate ſcelerum detinebatur. Unde invidendum illud elogium apud Tacitum: *Plus ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges.* Sed & inde factum, ut poſtquam leges eſſent inductæ, traditam relictamque ſibi à Majoribus conſuetudinem, ſummâ religione obſervarent, rudesque avorum mores, ipſis politioribus legum tabulis aut anteponerent, aut æquarent. Cauſa redditur in Præfatione Legum Alemannicar. *Longa conſuetudo pro lege habetur. Lex autem eſt, conſtitutio ſcripta. Mos eſt, vetuſtate probata conſuetudo, ſive lex non ſcripta; nam lex à legendo vocata, quia ſcripta. Mos autem eſt conſuetudo longa, de moribus tracta tantundem. Conſuetudo autem eſt jus quoddam moribus inſtitutum, quod pro lege ſuſcipitur.* Sed primi, qui immutato priſco conſuetudinis Jure, legum carmina adornârunt, ſunt *Longobardi, Franci, Gothi, Saxones, Dani*, qui quum victricia per Europam ſigna extuliſſent, triumphatis populis ſuas impoſuère leges, quas ex patriis moribus hauſtas deſcriptasque, ſinguli ad genium gentis expreſſerunt, & attemperârunt. Neque enim in unam eandemque legem tena-

F 2 ciſſi-

cissimus libertatis suæ populus constringi unquam potuit: sed ut in Præfatione Legum Alemannicarum dicitur; *Unaquaq; gens propriam sibi ex consuetudine elegit legem.* Itaque *Theodoricus* Francorum Rex, quum *Francis, Alemannis, Bojariis,* aliisque devictis populis leges irrogare statuisset, Viros sapientes ac graves delegit, *qui*, ut in Præfatione laudata fertur, *unicuiq; genti quæ in ejus potestate erat, secundum consuetudinem suam,* leges traderent Hinc variæ, pluresque enatæ leges, de quibus illud Ovidii dicendum est.

facies non omnibus una,
Nec diversa tamen, qualem decet esse sororum.

Sed inter præcipuas semper leges, quibus honor in Germania fuit, celebratæ sunt *Lex Longobardorum, lex Salica, Lex Francorum, Lex Alamannorum, Lex Bajoariorum, Lex Saxonum, Lex Angliorum & Werinorum, Lex Burgundionum, Lex Frisonum, Lex Ripuaria, Lex Wisigothorum, Lex Apparens*, quæ *Judicium Dei*, sive prisca suspectorum examina complectebatur. Quæ leges, etsi barbaris obsoletisque horreant vocabulis, & à polito seculi nostri genio ac sermone longissimè absint; juvat tamen ad priscam illam legum sanctitatem, & veterem Germanorum Iurisprudentiam propius subsistere; quum in earum contemplatione non solum innoxios temporum illorum mores, & rude peccantium vitium, sed & priscam Majorum nostrorum consuetudinem, profectam à rerum natura, & simul cum mente divina ortam, cognoscamus.

III. LONGOBARDORUM LEGEM, vulgò *Lombardam*, tulère *Longobardi*, *gens feritate Germanica ferocior*, ut Vellejus Paterculus lib. II. eam vocat; quæ olim, teste Tacito, *Semnonibus* aliisque valentissimis populis cincta, non per obsequium, sed præliis ac periclitando se tuebatur. Sed postea inter *Saxones* habiti sunt, à quibus digressi, quum se in *Pannoniam* exoneràssent, variâ fortunâ imperium tenuêre; donec validos, & armorum gloria pollentes in *Italiam* circa annum Christi DL accivit *Narses*, Princeps militiæ Iustiniani Cæsaris, eorumque auxiliô *Gothos* ex Italiæ possessione dejecit. Inde in Italia considentes, viribusque ac multitudine aucti, paullatim vastissimum condidere regnum, atque jura è Saxonum moribus expressa sibi devictisque populis imposuere. Qua de re sic Paulus Diaconus Histor. Longob. lib. IV. cap. XLIV. *Rotharis Rex Longobardorum leges, quas sola memoria & usu retinebant, scriptorum serie composuit, codicemq; ipsum Edictum appellari fecit. Erat autem annus, ex quo Longobardi in Italiam venerunt, septuagesimus.* Hunc *Rotharin* Herman-

mannus Contractus ad An. Ch DCXXVII. circiter rejicit, & eidem tempestati primordia *Legum Longobardicarum* tribuit. Sed posteri Reges *Grimoaldus, Liutprandus, Rachis* & *Aistulphus*, rudem impolitamque legum originem castigarunt emendaruntque; inde *Karolus M.* & *Ludovicus* Imperatores, tum *Lotharius, Pipinus* aliique, quum in Italia solas vigere Longobardorum leges animadverterent, inveteratam quandam barbariem ex istis delevêre, & alias constitutiones ac decreta substituerunt, veluti ex singulis legum apicibus cognosci potest. Tantis auctoribus sancita & emendata lex, quid mirum, si & posteris temporibus, quum Romanum Cæsareum Ius invectum esset, tantâ polleret auctoritate, ut in *Italia, Germania, Gallia*, aliisq; regionibus, sola ferè in curiis & tribunalibus regnaret, & ut ajunt, *authentica* haberetur? Vir doctus Iacobus Spigelius ad illa Guntheri Ligurini verba de *Longobardis* lib. I I.

Gens astuta, sagax, prudens, industria, solers,
Provida consiliô, legum jurisq; perita;

Merula, inquit, *regnum* Longobar*dorum minimè crudele fuisse ait, & legem* Lon*gobardam celebrari, cujus præcipuè auctor Rotaris & cæteri Reges perhibentur. Nec non esse quasdam Italiæ civitates, quæ in hanc usq; diem judicia sua ex edictis* Longobar*dorum magis, quam ex decretis imperatoriis exercerent.* Eandem auctoritatem legibus istis in *Gallia* sua asserit Nicolaus Boherius ICtus in Dedicatione Legum Longobardicarum ad Regem Ludovicum XII; cujus sententiam Franciscus Curtius Iunior in Tract. Feudor. cap. VI. num. 11. pluribus defendit, dum quæstionem illam instituit & vindicat: *Nunquid iste liber sit allegabilis ad decisionem causarum? videtur dicendum, quod sic, quia Glossæ ubiq; allegant* Legem Longobar*dicam.* Inter ipsas autem leges maxime commendantur, quæ sunt *de Publicis criminibus, de scandalo in Ecclesia, de incendio, de Morothsive homicidio, de Sponsalibus & nuptiis, de Emptionibus & Venditionibus, de Furtis, de Wadiis & Fidejussoribus, de ultimis voluntatibus, de Sacramentis, &c.* in quibus aliisque mira inest mansuetudo, quum sola in Principem Dominumque commissa flagitia præsentem necem inferant, cætera per nummorum pretium castigentur. Sed major illa Legum laus & pene invidenda gloria est, quam Georgius Merula istis verbis tribuit: *Longobardi, posteaquam regnum occupârunt, in publicam utilitatem leges condiderunt breves, adeò apertas & absolutas, ut parùm interpretis indigeant, & omnia ita complectantur, ut nihil ferè relinquant in cognoscentis ingenio atque solertia.*

IV. LEX SALICA originem ſuam debet *Francis*, populo Germanico, qui Rheno transmiſsô maximam Galliæ partem armis ſubegerunt: primum teſte Friſingenſi *Sicambri*, inde à *Sala* Thuringiæ fluvio *Salici*, *Salii*, *Saligni* dicti, ut Beato Rhenano placet. At me haud pœnitet eorum ſententiæ eſſe, qui potius ab *Iſala*, amne Belgico, nomen deducunt; quum & Claudianum ad has partes reſpexiſſe videam in primo de laudibus Stiliconis;

Ut Salius jam rura colat, flexosque Sicambri,
In falcem curvent gladios; geminasque viator.
Cùm videat ripas quæ ſit Romana requirat.
Ut jam trans fluvium, non indignante Cayco,
Paſcat Belga pecus.

Sed de primordiis Salicæ legis juvat audire Præfationem ad eandem legem: *Gens Francorum inclyta, authore Deo condita, fortis in armis, firma pacis fœdere, profunda in conſilio, corpore nobilis & incolumis, candore & formâ egregiâ, audax, velox & aſpera, nuper ad Catholicam fidem converſa, immunis ab hæreſi; dum adhuc teneretur barbarie, inſpirante Deo inquirens ſcientiæ clavem, juxta morem ſuarum qualitatum deſiderans juſtitiam, cuſtodiens pietatem, dictavit Salicam legem per proceres ipſius gentis, qui tunc temporis apud eandem erant rectores. Sunt autem electi de pluribus viri quatuor his nominibus* Wiſogaſt, Bodogaſt, Salogaſt, & Windogaſt, *in locis quibus nomen Salagheve, Bodoghеve, & Windoghеve,* Nec aliter Sigebertus; niſi quôd anno tertio *Pharamundi*, qui in A. C. CCCCXXIV. incidit, legem conſcriptam, & in oppidis Germaniæ *Salehaim*, *Bedohaim*, & *Windohaim* promulgatam fuiſſe affirmet. Poſtea quum *Clodovæus* rex ſacris eſſet initiatus Chriſtianis, antiquam gentis ſuperſtitionem ex lege ſuſtulit; inde *Childebertus* & *Chlotarius* emendandam augendamque ſuſcepere. Sed & illa verba invenio in poſteriori Præfatione: *Anno ab incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti DCCXCVII. Indictione ſexta Dominus Carolus rex Francorum inclytus hunc libellum tractatus legis Salicæ ſcribere ordinavit.* Non alia lex nobilior, non alia majore famâ illuſtrior, quum hæc fundamentum regni Francici ponat, hæc æternitatem ſtabiliat; unde & Bodinus *Jus gentium Gallorum* appellare ſolet. Ipſe tamen facilè eorum accedo opinioni, qui edita legis exemplaria non integrè ſuſcipiunt, ſed nonnulla ſubleſtæ fidei, atque vanitatis arguenda opinantur. Nobiliſsima & clariſsima inter cætera iſta lex eſt: DE TERRA SALICA NULLA PORTIO HÆREDITATIS MULIERI VENIAT: SED AD VIRILEM SEXUM TOTA TERRÆ HÆRE-

REDITAS PERVENIAT. Atquænam hæc *Terra Salica* sit, quibus finibus, quave Europæ regione circumscripta ambiatur, inter Auctores rerum Francicarum haud convenit; quorum vanissima sine omni dubio sententia est, qui terram Salicam ad *Isala* fluvii ripas, ubi hodie *Salland, Sallik, Oldensael* sunt, angustis terminis restringunt; aut per solam *Franconiam*, ubi olim *pagus Salicus, Salchem,* teste Goldasto, spectatus fuit, haud latiore ambitu extendunt.

V. LEX FRANCORUM, diversa aliaque à Lege Salica, primum promulgatur à *Theodorico I.* filio Clodovæi; inde ab *Childeberto* Rege, & *Clothario* castigatur corrigiturque; mox à *Dagoberto* renovatur, & ad summam claritudinem extollitur. Quod fusius ex illis Præfationis verbis in Legem Alemannicam patet: *Theodoricus rex Francorum, cum esset Catalaunis, elegit viros sapientes, qui in regno suo legibus antiquis eruditi erant ipso autem dictante jussit conscribere legem Francorum, Alamannorum, Bajoariorum, & unicuique genti, quæ in ejus potestate erat, secundum consuetudinem, addiditque addenda, & improvisa & incomposita resecavit, & quæ erant secundum consuetudinem paganorum, mutavit secundùm legem Christianorum, & quicquid Theodoricus rex propter vetustissimam paganorum consuetudinem emendare non potuit, post hæc Hildebertus rex inchoavit corrigere, sed Chlotarius rex perfecit.* Sed quo canone priscæ Francorum leges venerint, ignorare se fatetur eruditissimus Spelmannus; nec mihi veteres Francorum res volventi, quicquam illius rei occurrit. Verum *Karoli M.* ejusque Filiorum leges, quum variis passim scriptæ codicibus per diversorum spatia temporum essent, *Ansegisus Lobiensis* Abbas, & *Benedictus Levita* collegerunt, ac sub *Capitulorum* sive *Capitularium* nomine vulgârunt. Quo id ordine factum sit, exponit ipse Ansegisus in Præfatione Legum Francicarum: *Prædicta Capitula in quatuor distinxi libellis. Illa scilicet, quæ Dominus Carolus Imperator fecit, ad ordinem pertinentia Ecclesiasticum, in primo adunavi libello. Ea verò Ecclesiastica, quæ Dominus ac piissimus HLudovicus Imperator, & HLotharius Cæsar, filius ipsius ediderunt, in secundo descripsi. Illa autem quæ Dominus Carolus in diversis fecit temporibus, ad mundanam pertinentia legem, in tertio adunavi. Ipsa verò, quæ Dominus HLudovicus præclarus Imperator, & HLotharius Cæsar filii ejus fecerunt, ad augmentum mundanæ pertinentia legis, in quarto congessi.* In tribus autem posterioribus libris, quæ prætermissa erant, Benedictus Levita congessit, vel similibus Principum edictis illustrauit. Postea *Lotharii* cura accessit, decusque ac robur legi addidit, dum servandam non solùm *Gallis Germanisque*, sed & *Italiæ* regno injunxit. Extat constitu-

ſtitutio ea apud Baronium tom. x. Annal. Eccleſ. A. 847. num. xii. *Placuit nobis, ut Capitula, quæ excerpſimus de Capitulari bonæ memoriæ glorioſiſſimi avi Domini noſtri Caroli, & genitoris noſtri Ludovici Imperatoris invictiſſimi, his omnibus, & fidelibus noſtris, & ſanctæ Eccleſiæ, in regno Italiæ conſiſtentibus, per legem teneantur & ſerventur.* Nec abnuebant Pontifices Romani eas leges; ſive quòd illa temporum foret modeſtia, quibus adverſari obnitique Regum voluntati, turpe habebatur, ſive quòd pleraque, ut Baronius exiſtimat, quæ in libro *Capitularium* continentur, accepta ex ſacris conciliis & decretis Pontificum fuerint. In ipſis Legibus, quum magna criminum pars pecuniâ luatur, nonnulla per pœnitentiam Eccleſiaſticam abſolvatur, quinque tantum flagitia ultimum mortis ſupplicum ſceleratis afferunt: primò ſi quis fœdis puerorum amoribus averſâque Venere infamis; ſecundô ſi latrociniis publicam itinerum ſecuritatem conturbet: tertiò, ſi ignem in aliena tecta injiciat: quartò ſi patriam civemque hoſti prodat; denique ſi furtim raptum ablatumque hominem vendat.

VI LEX ALAMANNORUM nomen traxit ab *Alamannis*, qui inter *Danubium*, *Mœnum* & *Rhenum* amnes incoluêre, ut Am. Marcellinus paſſim indicat: gens primum inter Germanos obſcura, & circa *Antonini Caracalli* tempora demum à Romanis ſcriptoribus memorata, ſed mox ad tantam nominis claritatem provecta, ut tota Germanorum gens exteris nationibus *Alamanni* dicerentur. Poſtquam enim victoriis bellisque inſignes, *Mœnum* tranſgreſſi, in *Cattorum* & *Mattiacorum* terras ſe effudiſſent, & ultrà Rhenum, *Rauracis Helvetiisque* ſubactis, victricia arma protuliſſent, magni clarique haberi cœperunt; oppreſſis per tantum fulgorem cæterorum Germanorum nominibus, quæ per tantam gentem varia plurimaque vigebant. Sed cæſi poſtea à *Clodovæo* Francorum rege, & ingenti ſtrage ad *Tolbiacum* affecti, non ſolùm in ſervitutem à Francis redacti ſunt, ſed & leges ſibi imponi à victoribus, æquô animô tulerunt. Ne autem ad aliena gentis mores & inſtituta vivere coacti, amiſſam libertatem impotentius quærerent, *Theodoricus I.* Francorum Rex, Clodovæi filius, è patriis ipſorum moribus & conſuetudine legem conſcribi juſſit, quam *Alamannicam* appellavit. Quæ poſtea emendata eſt, ac renovata à *Clothario II.* Chilperici filio, ejusque Principibus, veluti ille legis titulus demonſtrat: *Incipit lex Alamannorum, quæ temporibus Clotharii Regis unà cum Principibus ſuis, quorum fuerunt Epiſcopi XXXIII. Duces XXXIV. & Comites* LXXII. *cum cætero populo conſtituta eſt.* Ipſa lex, etſi è Martii ferocisque populi moribus hauſta, miram lenitatem

tem atq; mansuetudinem tota spirat: neque enim in ea homicidium, aliaque enormia scelera, quæ hodie sanguine & cæde vindicamus, mortis suppliciô mulctantur, sed luuntur certo pecuniæ numero, quam *Werigildum* vocant. Leges Aleman tit. L. §. 1. *Si quis hominem liberum occiderit, quod Alemanni Morttudo dicunt, IX. VVerigildes solvat.* Sic de Incendariis Tit. LXXXII. §. 1. *Si quis super aliquem, focum nocte miserit, ut Domum ejus incendat, seu & salam suam, & inventus, & probatus fuerit, omne quod ibidem arsit, simile restituat, & super hac XL. solid. componat.* Similiter de raptoribus & adulteris, tit. LIV. §. 1. *Si quis Sponsam alterius contra legem rapuerit, reddat eam, & cum CC. solidis componat.* Et Tit. LIX. §. II. *Si cum ea fornicaverit, contrà voluntatem ejus, componat solid LX.* Ultima lex est: *Nullus alienam terram, sine auctoritate præsumat invadere, qui hoc fecerit, cum vindicta se expellendum cognoscat.* Cui statim subjunctum est: *Hoc decretum est apud Regem & Principes ejus, & apud cunctum populum Christianum, qui intra regnum Meruvingorum consistunt.*

VII. LEX BAJOARIA, quam Rex Theodoricus quoque sanxit, olim *Bojoaria*, & *Bajuvaria* pariter dicebatur: nomine sumto à *Boiis*, qui mediis seculis *Bojoarii, Bajoarii, Bajuvarii, Bojobari, Baibari*, & tandem *Bavari* vocantur. Hi à Marcomannis ex *Bohemia* quondam pulsi, in partes *Vindeliciæ*, ubi hodie *Bavaria* est, transgressi, factisque & virtutibus eximii, Reges sibi imposuère, qui florentissimum inter Danubium, Oenum, Licumque amnes imperium constituerunt. Sed cadentibus Alamannorum rebus, à Francis oppressi, & abolitô regnô Ducibus parère coacti sunt; deditq; mox genti legem *Theodoricus*, expressam haustamque ex prisca populi consuetudine, ut in Præfatione Legum Germanicarum refertur. Eam legem *Childebertus II. Clotharius II.* & *Dagobertus* adauxère firmaruntque: sed & *Tassilo* Bavariæ Dux quasdam constitutiones circa A. C. DCCLXX. adjecit. In multis cum Alamannica lege convenit; sed inprimis lenitatem mollitiemque pœnarum æmulatur. Solum enim crimen læsæ Majestatis, morte expiari jubet; cætera mulctat pecuniis, unde & fiscus, & læsa familia satis factionem recipiant. Sic jubent leges Bajuv. cap. II. tit. II. §. I. *Ut nullus Bojoarius alodem aut vitam sine capitale crimine perdat; id est, si aut in necem Ducis consiliatus fuerit, aut inimicos in provinciam invitaverit, aut civitatem capere ab extraneis machinaverit, tunc in Ducis sit potestate vita ipsius, & omnis res ejus, & patrimonium. Cætera verò quæcunq; commiserit peccata, quousq; habet substantiam, componat secundùm legem. Si vero non habet, ipse se in servitutem deprimat.*

mat. Tria igitur majestatis violatæ crimina erant, quæ capitis supplicium intendebant: conjuratio adversùs Ducem, proditio Patriæ, & quietis finitimæ turbatio; in cæteris obtinebat illud: *Nulla sit culpa tam gravis, ut vita non concedatur.* Ita cædes hominis liberi CLX. solidis, cædes servi XX. solid.; adulterium CLX. solid. stuprum virginis liberæ VIII. solid; furtum LX. solid. æstimabatur: reliqua servorum delicta flagellis virgisque vindicabantur.

VIII. LEGEM SAXONUM, quæ inter antiquas divulgatur, Albertus Stadensis & Helmoldus ad *Heraldum* Danorum Regem, qui floruit Anno DCCCCLXXXIV. auctorem referunt; sed rectiùs doctissimus Lindenbrogius leges Heraldi recentiores *Saxonicâ* illâ arbitratur. Nec tamen Glossatori adsentio, qui in Præfatione ad *Meichbild*, legem Saxonum à *Constantino M.* latam affirmat; quum ejus origo ætatem *Karoli M.* haud multùm antecedere videatur, dum in ea sanciuntur leges, quæ ad rem Ecclesiæ, & salutem Regis Francorum pertinent. At satis constat, *Saxones* ante *Karolum M.* nec religioni Christianæ addictos, nec Francorum jugo admotos fuisse: nisi fortasse dicendum est, immutatas à *Karolo M.* leges Saxonum, auctasque esse, postquam gentem bello fregisset. Quò pertinent verba illa Karoli M. in Constitutione de sede regia & judicio Imperiali Aquisgran. apud Goldastum tom. II. Constit. Imp. fol. VII. *Deinde prout cunctis placuit prudentioribus regni nostri, Legem Saxonum, ——— sicut mos & potestas Imperatorum est, & omnium antecessorum meorum semper fuit, distinxi: distinctam sub auctoritate regia & Imperatoria stabilivi, non ex mea adinventione vel corde prolatam, sed communi auxilio à me renovatam & auctam in melius, sicut patres & prædecessores mei fecisse perhibentur.* Existimat Huldricus Mutius Chron. Germ. lib XII. institutam scriptamque ab homine docto legem illam, qui Philosophicis studiis in *Græcia* operam dederit: *Multa enim*, inquit, *Platonis legibus conveniebant.* Quam Viri opinionem fortasse confirmaverit eorum sententia, qui *Saxones* è *Græcia* oriundos statuunt; quale illud Gotfridi Viterbiensis Chron. part. XV.

Saxo, velut credo, patriâ fuit ante Macedo,
Regis Alexandri miles ubiq; fuit.

Sed illa nec refellere, nec affirmare, nunc animus est; neque eorum sententiam confirmare lubet, qui *Fosos* apud Tacitum, *Saxones* nostros interpretantur. Id obiter memorandum est, *Legem Saxonicam* longè lateque per Germanicas gentes invaluisse, quum *Saxonum* virtute factum esset,

esset, ut non solum priscas sedes ad *Sinum Codanum* & *Albim* ditione sua amplecterentur, sed & *Frisiam Bataviamque* pulsis Francis invaderent, *Britanniam* coloniis suis occuparent, totumque illum tractum à *Rheni* ostiis & paludibus ad *Garumnæ* usque ostia, vel ad *Santonos* usque, quod veteribus *littus Saxonicum* dicebatur, metu & imperio premerent. Sed maximè ad dignitatem Saxonicæ legis pertinet, quod ab eo fonte plerasque suas leges hauserit nobilissima illa, & toto terrarum ambitu maxima Insula; quæ licet postea ab iis, quos *Dania* ac *Normannia* ad ejus sceptrum transmisêre, novas subire leges coacta sit, multum tamen ut linguæ morumque, ita legis Saxonicæ retinuit. Cæterum ipsa lex, & pœnarum gravitate, & supplicii magnitudine *Alamannicam* & *Bajoariam* excedit, quum grandia scelera ultimo capitis discrimine expiari jubeat. Hinc leges istæ Tit. III. IV. & V. *Qui hominem propter faidam in propria domo occiderit, capite puniatur. Qui caballum furaverit, capite puniatur. Qui alvearium apum infra septa alterius furaverit, capite puniatur. Qui domum alterius vel noctu, vel interdiu, suo tantùm consilio volens incenderit, capite puniatur.*

IX. Inter recentiores *Saxonum* leges, præcipuè celebrantur SPECULUM SAXONICUM & JUS MAGDENBURGICUM, quæ circà seculum decimum tertium in scripta ex antiquis consuetudinibus relata, tanta auctoritate invaluêre, ut his ferè juribus maxima Germaniæ pars uteretur. Sed & à *Danis Polonisque* recepta sunt; nec solum novæ inde leges formatæ, sed & processus causarum civilium instituti; ut ipsi Dani ac Poloni fatentur. Arnoldus Huitfeldius Cancellarius Regnor. Dan. & Norvveg. in Præfatione Legum Provincial. terræ Scaniæ: *Omnes hæ leges, Cimbrica, Scanica, & Selandica, magna ex parte originem habent ex jure Saxonico: quod cuivis facilè deprehendere licet, qui eas cum libro* Sachsen Spiegel *vulgò dicto contulerit.* De usu atque auctoritate *Juris Saxonici* in Polonia extat edictum Regis *Sigismundi* datum Grodnæ MDCX. ubi quum retulisset, visum fuisse Majoribus suis, ut *Teutonico Jure* Urbes & oppida sua uterentur, tandem subjungit: *Sigismundus verò avus noster gravissimus, & ætatis suæ Regum Pater, Speculum juris Saxonici, & illud jus Municipale, docti viri Jaskri lucubratione & commenta oratione illustratum, publicari per regnum & ditiones suas voluit, eidemque auctoritatem tribuit.* Sed *Speculi Saxonici* originem Johannes de Lasco, Cancellarius Regni Poloniæ, ipsique Saxones ad Karolum M. deducunt: in quo falli eos, manifestum est, quum hujus Speculi auctor sit *Ecco de Repkau*, Eques Saxo, qui id partim

tim ex *Constantini M.* & *Caroli M.* partim ex *Ottonum* & *Fridericorum* constitutionibus collegit, ut vetus Glossator, & ipsa legis inscriptio expressissimis verbis testantur. Neque *Jus Magdenburgicum*, quod Teutonicâ linguâ Weichbild vocant, *Ottoni Russo* Imperatori rectè à Saxonibus adscribitur, quum illud *Burchardus de Mangelfeld*, regnante Ottone IV. ex constitutionibus *Ottonum, Henricorum, & Fridericorum* collegerit composuerit que, si ipsi legis inscriptioni, & Glossatori fides adhibenda est. Fuêre clarissimi Viri, qui utramque legem laudibus tulerunt, quòd priscam gentis nostræ notitiam, moresque ac consuetudinem, egregiè adumbraret: sed alii prudentiùs, nostro quidem judicio, reprehendendam putarunt, quòd tempora atque historicas narrationes confundat, veluti ab Alberto Cranzio in Saxonia sua lib. II. cap. XXI. diligenter observatum est. Spectat huc quoque *Jus Feudale Saxonum*, de quo Glossa in Speculo Saxon. lib. I. Art. XIV. *Carolus M. Jus Provinciale Saxonibus statuit: Fridericus verò Imperator Jus Feudale, ut in auth. de usib. feud. coll. 10.* Ad ejus originem pertinet, quod Cuspinianus in Friderico III. Imperatore scribit: *Eum Jurisperitos mediocriter dilexisse, quòd Juris aquitatem diceret ab iis inverti, justitiamque fœdari: ob idq; novum de usibus feudorum librum fieri jussisse.* Laudat eum Juris Feudalis Codicem Marquardus Freherus, & sub nomine *vetustissimi Auctoris de Beneficiis*, subinde citat; sed auctoritas ejus dignitasque potissimùm ex *Privilegio Juris Teutonici Provincialis supremi Castri Cracoviensis*, per Reges Poloniæ promulgato, elucescit.

X. Ad veteres Saxonicas leges pertinet LEX WESTPHALORUM, cujus nobilissima mentio in Corpore Legum Germanicarum inter *Saxonicas* occurrit: nam *Westphalos* partem priscorum *Saxonum* esse, satis opinor ex priscis liquere monumentis, ubi *Saxones* in *Ostphalos* seu Orientales, in *Angarios*, & *Westphalos* seu Occidentales dividuntur. Nec de aliis, quàm de *Westphalis* sumenda illa Wipponis verba in vita Conradi Salici cap. VI. *Reversus Rex de Ribuariis ad Saxoniam, ibi legem crudelissimam Saxonum, secundùm voluntatem eorum, constanti auctoritate corroboravit.* Quæ autem fuerit crudelissima illa Westphalorum lex, Marq. Freherus, vir rerum Germanicarum peritissimus, fusiùs libello peculiari explicuit, quem de *Secretis Judiciis in Westphalia* inscripsit. Nimirum *Karolus M.* quum *Westphali* libertatis suæ tenacissimi, sæpe Francorum excuterent jugum, sæpe religionem Christianam abjicerent, viros aliquot honestos atque industrios secretò delegit, qui turbulentos homines, & rerum novarum avidos, sine longiore disputatione, sine examine, atque Juris am-

ambagibus, confeſtim ad ſupplicium raperent. Ipſum Judicium, quòd legibus ſolutum eſſet, *Vemicum*, corrupte *Vetitum*, ſive patrio ſermone Freygeding/Vemeding/Vemerecht dicebatur: judices autem *Scabini*, ſive *Freygravii*, Freye Schöpffen/ Wiſſende/ Feymers appellabantur. Meminit illius judicii Æneas Sylvius, Cardinalis Senenſis, Europæ cap. XXIX. ubi quum originem proceſſumque enarraſſet, mox ſubjungit: *Id judicium uſque ad noſtram perdurat ætatem, vocaturque Vetitum. Qui ei præſunt, Scabini appellantur: quorum ea præſumtio eſt, ut per totam Germaniam jurisdictionem extendere velint. Secretos habent ritus, & arcana quadam, quibus malefactores judicant. Ea nondum quiſquam repertus eſt, qui vel pretio vel metu revelaret. Ipſorum quoque Scabinorum magna pars occulta eſt: qui per provincias diſcurrentes criminoſos notant, in judicio accuſant, probantque, ut eis mos eſt. Damnati deſcribuntur in libro, & minoribus Scabinis committitur executio. Reus ignarus ſuæ damnationis, ubicunque repertus fuerit, ſupplicio afficitur.* Verùm clandeſtina illa judicia, quum manſuetudini adverſaretur Chriſtianæ, hominem inſcium, non auditum, non defenſum in furcam rapere, aut caput miſero præcidere, primùm à Sigiſmundo & Friderico III. reſtricta ac mitigata ſunt: inde paullatim decretis Principum coercita obſoleverunt: quamvis *Scabinos* illos, judiciali nunc ordine agentes, in nonnullis etiamnum ſupereſſe oppidis, Chytræus memoret.

XI. LEX ANGLIORUM & WERINORUM dicta eſt, quam *Thuringi* habuêre; ſicut in Legis inſcriptione eſt: *Lex Angliorum & Werinorum, hoc eſt Thuringorum.* Tacitus *Anglos* & *Varinos* appellat, quos Marcianus Heracleota ad littus maris Balthici collocare videtur. Sed *Thuringorum* nomen celebre magnumque haberi in Germania cœpit, poſtquam circà A. C.CCCCLXXVI. *Merwigum* ſive *Merovæum* creârunt Regem, cui *Baſinus* & *Jrmenfridus*, clara in priſcis hiſtoriis nomina, ſucceſſere. Sub his enatam primùm Legem populoque impoſitam, haud temerè colligitur: quam poſtea *Ulemarus*, ut in Legis Tit. VI. innuitur, nonnullis adauxit: donec tandem per *Karolum M.* confirmata, ad poſteros devenit. Tota autem ferè ad genium Alemannicæ legis compoſita, eſt quum nullô capitis ſuppliciô, ſed mulctâ pecuniariâ crimen omne ac maleficium æſtimari, expiarique ſanciat. Sic de Homicidiis Tit I. §. I. *Qui liberum occiderit, CC. ſolid componat.* De furtis Tit. VIII. §. I. *Qui gregem equarum in parrico furatus fuerit, in Triptum componat.* Et de Incendio Tit. IX §. I. *Qui domum alterius noctu incenderit, damnum triplo farciat, & in fredo ſol, LX.* Similiter de vi & ſtupro Tit, XI. § I. *Qui liberam fœminam rapuerit,*

erit, reddat eam cum solid. cc. Illa etiam lex, quæ est de *Alodibus* Tit. VI. §. I. constitutioni Salicæ suffragatur: *Hereditatem defuncti Filius, non Filia suscipiat. Si Filium non habuit, qui defunctus est, ad Filiam pecunia & mancipia, terra verò ad proximum paternæ generationis consanguineum pertineat.*

XII. ' LEX BURGUNDIONUM, etsi potissimùm per Gallicas viguerit ditiones, propriè tamen inter Germanicas memoranda leges est; tum quòd *Helvetiam, Allobroges, Alsatiam, Lotharingiam* suis quoque imperiis ambiverit, tum quòd ipsi *Burgundiones*, & gente & domo, magnum semper nomen inter *Germanos* mediis seculis obtinuerint; sicuti & olim Plinius, quum universam Germaniam in quinque genera distingueret, primô loco *Burgundiones* inter *Vindilos* posuit. Auctor legis *Gundebaldus*, Burgundiæ Rex, ut indicat ipsa Præfatio: *In Dei nomine, Anno secundi regni Domini nostri gloriosissimi Gundebaldi Regis. Liber constitutionum de præteritis & præsentibus, atq; in perpetuum conservandis legibus, editus sub die* IV. *Cal. April. Lugduni.* Floruit autem Gundebaldus circa A. C. CCCCXCV. quem postea A. CCCCCI. Clodovæus Francorum rex tributarium fecit, ut Sigebertus narrat. Ab auctore quoque Lex *Gundebada, Gundebalda Gundebodinga* dicta est; cujus celebris exstat mentio in Agobardi libello ad Ludovicum Imperatorem, ubi super impietate duelli contra eandem acerrimè disputat. Verba inter alia sunt: *Cur de mutuo repelluntur testimonio? quæ utilitas est? nisi propter legem, quam dicunt Gundebadam, cujus autor extitit homo hæreticus.* Ubi tamen eruditissimus ille Anglorum Eques mirari se fatetur, cur propter duelli examen, *Burgundiones* præ cæteris gentibus, accerbissime traducantur, quum & majore consuetudinis illius infamiâ laboraverint *Longobardi*, & antiquiores populi, veluti *Hyberni*, in dubiis judiciis caussam litigantium armis commiserint? Nec adeò pravam distortamque *Gundebadam* esse Legem, facilè is cognoscet, qui *Papiani* librum Responsorum inspiciat; cujus tanta cum hac lege similitudò & convenientia est, ut pariter ex jure Romano hausta atque expressa videantur. Jam quanta legis sanctitas, quanta abstinentia est, ubi infinitam Judicum potestatem circumscribit, & ne muneribus donisq; corrupti, justitiam polluant, carnificem & laqueum ostendit? Sanè magna illa & sancta Legislatoris verba: *Quod si quis*, Comitum, Optimatum, Majorum Domus, *corruptus contrà leges nostras, aut etiam injustè judicans de causa vel judicii præmium convictus fuerit accepisse, ad exemplum omnium, probato crimine, capite puniatur.* Similiter homicidium, aliaque graviora scelera, peccanti pœnam

nam mortis irrogant: validiore legum auxilio, quam quo *Franci, Alamanni, Bojoarii* flagitia teterrima ad nummorum pretium exigebant, vindicabantque.

XIII. LEX FRISONUM in magno olim honore apud Germanos Septentrionales fuit, quod populus ille armis strenuus, & Regum suorum imperiô validus, latissime terrorem, & venerationem nominis sui diffunderet. Neque enim olim arctis illis circumscribebatur finibus *Frisia*, quibus hodie in se inclusit: sed ad Oceanum *Rhenô* prætexebatur, inde maritimas regiones complexa, ad *Albim* usque spargebatur: planè ut ea tempestate pars *Hollandiæ, Geldriæ, Ultrajectini* agri, aliarumque regionum in solo *Frisico* comprehenderetur. Ipsam legem ab *Haraldo* Danorum Rege latam, Albertus Stadensis ad An. DCCCCLXXXIV. memorat, ubi ait: *Certissimum est, cum tam nostro populo, quàm Transalbianis & Frisonum genti leges & jura constituisse, quæ adhuc pro tanti auctoritate viri servare contendunt.* At veriùs censet exactissimi ingenii vir, Fred. Lindenbrogius, Leges *Heraldi* recentiores esse iis, quas in suo Codice leges antiquas Saxonum, Frisonum, aliorumque edidit: quum membranæ, & rudis scribendi vetustas, ætatem Karoli M. longiùs antecessisse videantur. Id satis compertum est, nondum *Frisones*, quum legem hanc admitterent, sacris Christianis fuisse deditos; unde profana illa lex *de Honore Templorum* Tit. XI. *Qui Fanum effregerit, & ibi aliquid de sacris tulerit, ducitur ad mare, & in sabulo, quod accessus maris operire solet finduntur aures ejus, & castratur, & immolatur Diis, quorum templa violavit.* Totam autem legem duo *Sapientes*, ut vocantur, *Vlemarus* & *Saxmundus* auxerunt illustrâruntque; unde passim occurrit; *Ulemarus dicit:* item *Hæc judicia Saxmundus dictavit.* Crimina majora, *Mordritum, Thiubdam, Brandt, Notnumfti, Dolg,* id est, homicidium, furtum, incendium, vim publicam, rapinam, paucis nummis æstimat, & Alemannicæ legis lenitatem aut superat, aut æquat.

XIV. LEX RIPUARIA nomen accepit à *Ripuariis*, inferioris Germaniæ populo, quos *Rheni, Mosellæ,* & *Mosæ* fluviorum ripæ clauserant: Angli & Franci *Ribuarios* dixère. De auctore legis nihil in priscis monumentis reperio; quamvis justissima mihi suspicandi causa sit, non alium, ac *Theodoricum I.* Francorum Regem esse, qui Francis, Bojariis, Alamannis suas leges tradidit. Postea *Karolus M.* eam distinxit, & auctoritate regia stabilivit, ut in Constitutione de sede Regia Aquisgranensi ipse fatetur. Illam inter exteros tanto in pretio habuit *Henricus I,* Anglo-

glorum rex, ut non solùm multa inde in suas transtulerit leges, sed & iisdem verbis descripserit, ut Spelmannus in Archæologo suo ostendit. In cæteris planissima convenit legibus Alamannorum, dum rarum, aut nullum capitis supplicium gravissimis delictis imponit, sed scelus omne mulctâ nummorum absolvit. Plura quoque Salicis decretis respondent; qualis illa Lex de *Alodibus* Tit. LVIII. §. IV. *Sed dum virilis sexus extiterit, fœmina in hereditatem aviaticam non succedat.*

XV. LEGEM GOTHORUM duabus de caussis inter Germanicas refero: quòd gens illa & sanguine & domo, *Germanis* semper accensita fuerit; quodve numerô suo, & armis inclyta, toti ferè olim Europæ infusa, magnam quoque legum imperiorumque vicissitudinem in exteriores Germaniæ partes invexerit. Nam quum *Hungariam, Illyricum, Italiam, Hispaniam, Galliaq;* partem occupasset, vetus consuetudo fori, & pristina judiciorum forma passim per Europam immutata est; factumque viciniâ & cognatione gentis est, ut in multis Germaniæ locis majestas Gothicæ legis comiter coleretur. Primus illam tulit rex *Erudicus*, Ærâ Gothicâ CCCCCIV. id est, An. Ch. CCCCLXIV. ut Isidorus in Chron. Gothor. testatur: sed postea Reges *Levigildus, Chendaswindus*, & *Recaswindus* inveteratam collapsamque renovârunt: donec tandem *Egica* rex totam recensuit, & auctoritate concilii Toletani XVI. confirmavit, ut pluribus Lindenbrogius demonstrat. Appellata est plerumque *Wisigothica*, quum *Wisigothi* Gothos Occidentales, & *Hispaniam* habitantes notarent: sicut *Ostrogothi*, id est, Orientales dicebantur, qui in *Pannonia, Hungaria, Illyrico*, vicinisque regionibus consederant. Præterea *Bellaginum* nomine innotuit, quomodo ipsi *Gothi* leges suas ac jura appellare solebant. De quo ita Jornandes de rebus Geticis cap. 11. *Dicenus Gothis physicam tradens, naturaliter propriis legibus vivere fecit, quas usque nunc conscriptas Bellagines nuncupant.* Sed & LEX DANORUM, quæ in Legibus Eduardi Confessoris *Noricorum* seu *Norwegiensium* appellatur, iisdem de causis inter Germanicas censenda est, quum & ad genium atque similitudinem Teutonicarum Legum accedat, & per Septentrionales Germaniæ partes, latissimè ab iis divulgata sit, quos & stirpe, & imperio Germania sibi vindicaverat. Postquam enim *Dani*, Germanica gens, domitis expulsisque *Anglorum* copiis, *Britanniam* subjugassent, non ipsum modò Septentrionem & *Sueciam* armis lassârunt; sed mare Balthicum transgressi, *Livoniam, Esthoniam, Curetes, Borussiam, Vandaliam* victoriis peragrârunt, vastosque illos terrarum tractus in imperia, mores, legesque

que suas impulêre.

XVI. LEX APPARENS, *Aperta, Paribilis, Simplex,* jam propriè de *Duellis* dicta est, ubi dubiis in judiciis, in arenam dimissi pugnabant; jam pro *aqua* & *ferri candentis* judicio sumta, quod *Ordalium* vocarunt; jam latiùs usurpata pro omnibus examinum probationumque generibus, quæ uno nomine *Judicium Dei,* sive *Judicium divinum* dixêre. Legis *Apparentis* ac *Paribilis* frequens mentio est in Constitutionibus ac Legibus Siculorum, Scotorum, Normannorum, Anglorum: sed *Judicium Divinum* sæpius in Francorum atque Alamannorum monumentis priscis legitur. Sic apud Turonensem lib. XI. *Ad singulare certamen, judicio Dei, hic duobus confligentibus cognoscatur verum.* Et apud Agobardum in libello de impietate duelli: *Quid est, quòd —— causæ divino judicio committuntur?* In formulis solen. Lindenbr. n. CLXXII. *Fuit judicatum in ipso placito, ante ipsum vicarium, ut ad crucem, ad judicium Dei, pro ipsa terra, in noctes XLII. in ipso placito, pro hoc deberet astare.* Sed *Judicii Divini,* seu *Legis Apparentis* diversæ erant species, quarum primæ habebantur *Duellum, Ferrum candens, Aqua Frigida, Aqua fervida, Sacra Eucharistia, symbolum Crucis, Jusjurandum:* inde *Offa Judicialis, Panis hordeaceus, Caseus execratus, Sortes,* numerabantur. Ex prioribus potissimùm priscæ leges commendarunt *Jusjurandum, Duellum, Ordalium,* sive ejus species, *Aquam frigidam,* & *Aquam gelidam & ferrum candens*: *Crucis* enim atque *Eucharistiæ* sacræ rarior usus fuit. Primum appellabant *Purgationem Canonicam;* secundum *Legem Duellionum,* tertium *Purgationem Vulgarem,* ut passim ex legibus priscis patet. Sed postulat instituti nostri ratio, ut singulas Examinum ac Probationum species paullò altiùs consideremus, quum à Majoribus nostris inter leges habitæ receptæque fuerint.

XVII Primum & simplicissimum Probationis genus erat *Jusjurandum,* sive *Purgatio Canonica,* cujus usum sanctissimum voluntas & opinio gentium, tum decreta Principum fecêre, quum nullum vinculum ad stringendam fidem arctius putaretur. Sed diversis ritibus sacramentum dicebatur. Apud *Francos* juraturus, stipulas sive fasciculum segetum manu dextrâ tenebat, iisque cœlum versus projectis, Deo Angelisq; innocentiam suam commendabat. *Alemanni* gladii, seu *spathæ,* ut vocarunt, prehensô capulô jurabant; *parati manu etiam tueri veritatem, quam semel affirmassent,* ut Vadianus ait. Sed postea mos inolevit, ut super sanctorum hominum reliquias & tumulum, aut positis super altare manibus jusjurandum diceretur. Hinc Capitul. lib. VI. cap. CCIX. *Omne sacramentum in Ecclesia super reliquias juretur.* Et Turonensis lib.

III. cap. XIV. *Tunc Argesilus positis super altare manibus juravit ei, ut secum egrederetur.* Item de se ipso lib. V. cap. XLIX. quum accusatus esset, quòd Reginam adulterii insimulâsset: *Tum cunctis dicentibus, Non potest persona inferior super sacerdotem credi, restitit ad hoc causa, ut dictis tribus Missis, in tribus altaribus me de his verbis exuerem sacramento.* Ipse reus, qui sacramentum jurabat, *Jurator, ac Sacramentalis*, in antiquis legibus nominatur: cæteri, qui ad confirmandum ipsius juramentum accedebant, *Compurgatores* & *Conjuratores* appellati sunt. Nec enim solus reus, vitandi perjurii causâ, ad jurisjurandi religionem & sanctitatem admittebatur; sed duodecim insuper *Compurgatores* plerumque adhibiti, qui una voce communique testimoniô innocentiam hominis aut assererent, aut sceleris suspicionem firmarent. Decretum Childeberti Regis: *Duodecim personis se ex hoc sacramento exuat.* Leges Burgund. Tit. VIII. §. I. *Cum XII. juret.* Leges Bojor. Tit. VIII. §. III. *Cum XII. Sacramentalibus juret de lite sua.* Leges Frisonum Tit. XIV. *Sua duodecima manu juret.* Sic Feudor. lib. Tit I. §. Si autem: *Si vero probare non poterit,* (feudum paternum fuisse) *prædicto modo, dabitur ei defensio cum XII. Sacramentalibus.* At ipsum jusjurandum, uti verbis simplicissimis liquidissimisque concipiebatur ita pejeranti, aut utenti verbis trepidis, ac per ambiguas significationes sententiam animi dissimulantibus, pœna humana dedecus perpetuum inferebat: sicut à Divina vindicta exitium certissimum incumbere perjurio credebatur, quòd fidem religiosæ affirmationis, quasi Deo teste & arbitro promissæ, protervè neglexisset. Sed & manum Leges abscindi pejeranti jubebant; de quo præter *Frisionum*, & *Alemannorum* Leges, Capitularium liber III. cap. X. *Si quis convictus fuerit perjurio, perdat manum aut redimat.*

XVIII. Post *Jusjurandum*, frequentissimum clarissimumque probationis genus erat Duellum, sive *Lex Duellionum*; ut nimirum dubijs in judiciis, quum utrinque argumenta essent obscura, armis litigantium crederetur, victusque pro nocente haberetur. De quo Leges Alamannicæ Tit. XLV. §. I. *Si quis liber libero crimen aliquod mortale imposuerit, & ad Regem, aut ad Ducem eum accusaverit, & inde probata res non est, nisi quod ipse dicit, liceat illi alio, cui crimen imposuit cum tracta Spatha,* (stricto gladiô) *se idoneare contrà illum alium.* Pariter Leges Bajoar. cap. XV Tit. V. §. I. Leges Anglior. & Werin. Tit. XV. & XVI. Leges Frisionum Tit. XIV. §. IV. & V. Leges Longobardicæ Tit. CXII. & alibi passim; quibus & recentior Ottonis Lex accedit. Nec populo tantùm ea fuit facultas, ut innocentiam

tiam suam gladiô defenderet; sed & Principes, Proceresque singulari certamine lites in campo discernebant. Itaque *Otto* Bavariæ Dux, quum vitæ *Henrici III.* Imperatoris insidiatus argueretur, jussus ab Imperatore est, *ut objectum crimen congressus cum accusatore suo, manu propriâ refelleret*, uti Albertus Schaffnaburgensis de reb. German. loquitur. Unde apud Turonensem Hist. Franc. lib. VII. cap. XIV. Gunthcramnus Boso Dux Regem Guntheramnum ita affatur: *Insontem me de hac causa profiteor. At si aliquis est similis mihi, qui hoc crimen impingat occultè, veniat nunc palàm & loquatur. Tu, ô Rex piissime, ponens hoc in Dei judicio, ut ille discernat, cum nos in unius campi planitie viderit dimicare.* Dimissi in arenam *Campiones* dicebantur, quos plurimùm Judex excussis vestimentis scrutabatur, ne herbis, quæ veneficio aptæ creduntur, vires sibi circumponerent, aut adversario illuderent. Leges Longobard. Tit. CXII. §. 1. *Nullus Campio præsumat, quando adpugnandum contra alium vadit, herbas quæ ad maleficia pertinent, super se habere.* Sed de modo rituque duelli ineundi, juxta morem Saxonum, operosè agit Speculum Saxonicum lib. I. art. LXIII. ex quo illa tantum adscribere lubet: *Judex cuique duos præbere debet, qui videant, quod secundùm consuetudinem præparentur. Quantum voluerint de corio & lineo induant, dummodo frontes, id est, capita atque pedes permaneant enudati. In manibus non nisi simplices habeant chirotecas: nudum in manu quilibet habeat gladium, & cum uno vel plùribus, secundùm cujusque arbitrium, præcingatur. Clypeum ligneum coriò tectum, & non nisi umbonem ferreum in manu ferant, & unam tunicam induant, cujus manicæ usque ad cubitum se extendant. Judex circulo pacem, ne quis eos impediat, debet sub pœna capitis demandare.* Et paullo post: *De vaginis ferrrum non auferant, nisi hoc eis à Judice concedatur. Ante Judicem accedere debent præparati & jurare, actor videlicet, quod illa accusatio vera sit, & reus, quod innocens sit, ut sic eos Deus adjuvet in suo Duello. Splendor Solis eis dividatur, quando procedunt.* Sic instructi, sic armati, veluti gladiatores venales ad arenam legibus damnati, judicium rerum suarum armis committebant: victor inter acclamantium applausus, causam suam cœlo hominibusque approbâsse videbatur: victus autem succumbensque, licet ictibus mutilus, licet exanguis, & animam exire cupientem vix retinens, *Judicio Principis quod vitam, membra, bonorum confiscationem & terrarum sistebatur.* Immanis ac truculenta lex à sævis gentibus, *Gothis, Vandalis*, aliisque ab Borea venientibus populis profecta est; inde à *Longobardis, Francis, Alamannis, Saxonibus* tantô studiô ar-

veretur, num regii esset sanguinis, mater ejus *Inga* nobilitatem filii tractatione ferri igniti probare jussa, flammiferam laminam impavida arripuit, & illæsa manu circumtulit, ut in Chron. Norvveg. legitur. Quod id numine factum sit, ambigere me fateor; præsertim quum similia miracula in Romanorum historiis apud Strabonem lib. v. Geograph. & Plinium hist. nat. lib. vii. cap. ii. memorentur. Sanè quum suspectum id probationis genus plurimis esset, quòd aut præstigiis suis Diabolus illudere videretur hominum superstitioni, aut manus medicamentô aliquo adversùs ignis violentiam, ut experientiâ comprobatum est, præmuniri posse existimaretur; tandem *Stephanus V.* Papa, judicium omne, sive ut ipse loquitur, *adinventionem superstitiosam* damnavit, ut Can. ii. q. v. cap. xx. habet. Pariter *Fridericus II.* in Constit. Neapol. lib. ii. Tit. xxxi. *leges paribiles*, ut ait, *in perpetuum* inhibuit: ubi & sententiam istam suam dè *Iudicio ferri candentis* subjunxit: *Eorum sensum non tam corrigendum duximus, quàm ridendum, qui naturalem candentis ferri calorem tepescere, imò quod est stultius, frigescere nullâ justa causa superveniente confidunt.*

XX. Altera *Ordalii* species est *Probatio per Aquam calidam*; de qua Capitular. lib. iv. cap. xiii. *Si servus hominem in Ecclesia interfecerit, judicio aquæ ferventis examinetur, utrum hoc sponte, an se defendendo fecisset. Et si manus ejus exusta fuerit, interficiatur.* Scilicet in ferventem & ignis vehementiâ bullientem aquam nuda immittebatur manus, & per certum temporis spatium immota detinebatur: ambusta hominem nocentem, salva & illæsa innoxium pronunciabat. Quibus autem ceremoniis, quibusve verborum imprecationibus aqua illa per sacerdotem fuerit devota, priusquam manus insereretur, prolixè ex Ordinatione Ludovici Pii Imperatoris apud Goldastum Tom. iii. Rer. Alam fol. 254. & 255. videre est Imprecationis formula talis fuit: *Exorcizo te creatura aqua, nomine Dei Patris Omnipotentis, & in nomine Iesu Christi filii ejus Domini nostri, ut fias aqua exorcizata ad effugandam omnem potestatem inimici, & omne phantasma Diaboli, ut si hic homo manum suam in te missurus est innocens, unde reputatur, pietas Dei omnipotentis liberet eum: & si quod absit, culpabilis est, & præsumtuosè in te manum mittere ausus fuerit, ejusdem omnipotentis virtus super eum hoc declarare dignetur.* Probationem superstitiosam & fallacem primus *Stephanus. PP V.* unà cum *Ferri candentis* examine damnâvit: cujus verba inter cætera locô superiùs citatô sunt: *Ferri candentis vel aquæ ferventis examinatione confessionem extorqueri à quolibet, sacri non censent canones: & quod sanctorum Patrum documento sancitum non est, superstitiosa adinventione non est præsumendum.*

XXI. Tertia *Ordalii* species erat *Examen per Aquam frigidam*, in quam accusatus, criminisque suspicione oneratus mittebatur: si supernataret, reus judicabatur: si submergeretur, innocens habebatur. Priusquàm immitteretur, Sacerdos obtestabatur aquam, *ut nullò modò susciperet hominem, si in aliquo culpabilis existeret; sed per virtutem Domini nostri Jesu Christi rejiceret ex se, & illum natare super se faceret.*, veluti in Ordinatione Ludovici Pii operosiùs perscribitur. Id Examen, ut & duo priora *Ludovicus* rex subiit, ut demonstraret, paternam esse hæreditatem, quam *Carolus Calvus* Imperator per summum nefas invasisset. Aimoinus lib. v. cap. xxxiv. in An. DCCCLXXIV. *Ludovicus autem Ludovici regis Filius, x. homines cum aqua calida, & x. cum ferro calido, & x. cum aqua frigida ad judicium misit coram eis, qui cum illo erant, petentibus omnibus, ut Deus illo judicio declararet, si per jus & aquum ille habere deberet portionem de regno, & c.—— qui omnes illæsi reperti sunt.* Sunt, qui hoc probationis genus *per Aquam frigidam*, certissimum firmissimumque hodie in examinandis veneficis sagisque habent, quarum scelerata corpora putant aut aërea Dæmonis mali adspiratione, vel spirituali levitate librari atque fulciri, ne aquâ hauriantur: aut Dei permissione justoque judiciô teneri, ut dignam facinorum pœnam Magistratui præbeant. At si hæc probatio est certissima, si perpetua, cur non semper eadem, sibique constans est? cur sæpe variat, & jam sagam vorticibus aquæ circumagit, hauritque, jam supernatantem ostentat, ut multis documentis experientia quotidiana demonstrat? Et si *Dei digitus est*, ut loquuntur, quo hic examinis ritus inter Christianos regitur; unde similia in Ethnicorum historiis miracula, & similes probationes, quibus justitia & innocentia hominum defensa stetit? Nam & *Artecomii* fontem fuisse Eustachius lib. xi. de amorib. Ismenii auctor est, qui pellucidâ limpidaque aquâ intactam virginem exciperet, corruptam turbidâ lutosâque destitueret: & propè *Ephesum* similem extitisse fontem Achilles Tatius de amorib. Clitoph. lib. viii. memorat, qui verum virginis jusjurandum immotâ aquâ adprobaret, perjurium intumescente alluvie, & ad collum sceleratæ se extollente detegeret. Quibus consentanea sunt, quæ Aristoteles, Diodorus Siculus, Stephanus de *Palicis* scribunt; quæve apud Solinum de *Sardiniis* occurrunt, ubi juraturi tingebant aquâ oculos, ut manifesto indicio fidem suam probarent. Scio à multis objici, Hebræis *aquam amaram* ad purgationem Zelotypiæ, & adulterii investigationem fuisse à Numine imperatam, ut Numerorum Cap. v. observatur: sed exemplum illud plane dissimile diversumque

que esse, jam satis clarissimi Theologi ostenderunt. Quod jam olim animadvertens *Lotharius* Imperator & ambiguum noxiumque probationis genus detestatus, in Leg. Longob lib. II. Tit. LV. l. XXXI. sive in Capit. Lotharii cap. XXV. prudenter ista sanxit: *Examen aquæ frigidæ, quæ hactenus fiebat, à Missis nostris omnibus modis interdicatur, ut non ulterius fiat.*

XXII. Post Ordalium erat *Purgatio per Sacram Eucharistiam*, quæ probatur in Concilio Wormatiensi cap. XV. cujus formula ex illis Gratiani verbis Can. II q. V. cap. XXIII. cognoscitur: *Sæpe contigit, ut in Monasteriis furta perpetrentur, & qui hæc committunt, ignorentur. Idcirco statuimus, ut quando ipsi fratres de talibus se expurgare debuerint, Missa ab Abbate celebretur, vel ab aliquo, cui ipse Abbas præceperit, præsentibus fratribus; & sic expletâ Missâ omnes communicent in hæc verba: Corpus Domini sit mihi in probationem hodie.* Eo examine *Adrianus II.* Papa *Lotharium* Regem Lotharingiæ, quum pellicis Waldradæ amplexibus inhærere diceretur, urgendum probandumque putavit, simulque proceres & ministros ejus exagitavit; quorum *unicuique*, ut Regino Chron. lib. II. narrat, *communionem obtulit in hæc verba: Si Domino ac Regi tuo Lothario in objecto adulterii crimine fautorem non præstitisti, neque consensum præbuisti, & Waldradæ aliisque ab hac sede Apostolica excommunicatis non communicasti, corpus & sanguis Domini nostri Jesu Christi prosit Tibi in vitam æternam.* Addit Sigonius de regno Italiæ lib. V. justo Dei judicio factum, ut *Lotharius* Româ egressus, animam brevi effunderet, reliqui proceres ante anni illius exitum variis casibus extinguerentur, & populus ipse sævissimâ pestilentiâ correptus, ingenti internecione deleretur.. Simili examine apud Turonensem hist. Franc. lib X. cap. VIII Cautinus Episcopus Arvernæ urbis Eulalium Comitem, quum parricidii accusatus esset, ad confessionem urget, & alloquitur: *Rumor populi parricidam Te proclamat esse. Ego verò, utrum perpetraveris hoc scelus, an non, ignoro: idcircò in Dei hoc & beati Martyris Juliani statuo judicio. Tu verò si idoneus es, accede propius, & sume Tibi Eucharistiæ particulam, atque impone ori tuo: erit enim Deus respector conscientiæ tuæ.* Sed hæc criminis purgandi explorandique ratio, quum & dignitatem tanti violare sacramenti & dubiô sæpe miraculô stupefacere mortales videretur, paullatim in desuetudinem abiit: inhibuitque eam *Alexander II.* PP. dum *cujuslibet popularis inventionis*, ut ait, purgationem abolendam decerneret.

XXIII. *Judicium Crucis* apud Francos, Saxones, Longobardos, Frisones potissimùm vigebat; unde sæpius in eorum antiquis Legibus deprehendas: *Ad crucem cadere, crucem evindicare, ad crucem stare, cruce conten-*

tendere. Capitulare Ludovici Imperatoris ad Leg. Salic. cap. 1. *In seculari causa hujuscemodi testium diversitas, campo comprobetur: in Ecclesiasticis autem negotiis, crucis judicio rei veritas inquiratur.* De eodem Testamentum Karoli M. cap. viii. Si confinia regnorum, hominum testimonio determinari non possunt, *Tunc volumus ut ad declarationem rei dubiæ, judicio crucis, Dei voluntas, & rerum veritatis inquiratur.* Formulam illius probationis describit Spelmannus è Frisonum legibus, Tit. xiv. *De homine in turba occiso:* sed ea lex ad *fortes*, de quibus mox dicturus sum, tantùm trahenda & explicanda videtur. Id ex Beda comperi, priscos *libata cruce* consuêsse jurare; plane ut eadem ferè ratio *Judicii Crucis*, ac *Eucharistiæ sacræ* esset, cujus utriusque religio, & sanctissimâ Servatoris nostri recordatione, & nocentium conscientiâ, ac offuso animis metu constabat. Totum judicium, ut temerarium & dubium, *Lotharius* in Longob. Legg. lib. ii. Tit. lv. l. xxxii. eâ lege sustulit, quæ perperam *Karolo M.* in Capitularium lib. 1. adscribitur: *Sancitum est, ut nullus deinceps quamlibet examinationem crucis facere præsumat, ne Christi passio, quæ glorificata est, cujuslibet temeritate contemtui habeatur.*

XXIV. Inter minora Probationum genera habebantur *Offa judicialis* & *Caseus execratus*; cujus utriusque clarissima mentio in priscis Germanorum monumentis, sed præsertim in Saxonum, & Anglorum antiquis constitutionibus occurrit. De *Caseo execrato*, ejusque origine ac virtute longam fabulam contexit Glossa vetus, cui ex ingenio suo quisque demat fidem, vel addat. Hoc compertum est, *Caseum* diris à sacerdote devotum, unde *execratus* dictus sit: inde reo manducandum præbitum, ut efficacissimâ vi, aut hominis scelerati vexaret conscientiam, animamque expelleret, aut suarum oblitus virium, innocentiam miseri confirmaret. Par ferè ratio *Offæ Judicialis* erat, quam & *Panem hordeaceum* Franci, Saxones autem *Corsned* dixere: quam certo carmine execrabatur Sacerdos, suspectoque hauriendam porrigebat. Haud arcessam ejus originem à *Romanis*, apud quos, teste Acrone ad Horatii lib. 1. Epist. x. furti reus accepta a Sacerdote crusta panis carmine infecti edebat, ejusque vi tortus, crimen ac scelus prodebat. At minùs dubito, quin ab Hebræorum *aqua amara*, quam in Zelotypiæ remedium, atque adulterii inquisitionem Sacra Scriptura Numeror. v. vers. xxx. præscribit, ritus ille probationis in has regiones venerit, & obtinuerit: inprimis quum eandem fere vim suæ *Offæ Judiciali* adscribant veteres Germani, quam Hebræi *aquæ amaræ* tribuunt. Nam ut Paulus Fagius in Thargum

gum Onkeli ex Rabbinorum scriptis refert, si mulier in adulterii suspicionem prolapsa, ad bibendam aquam amaram à marito adigeretur, Sacerdos primùm solenni verborum ritu eam adjurabat: inde potum ex aqua, pulvere, absinthio, aliisque amarulentis herbis compositum, diris ceremoniis devovebat, sorbendumque tradebat. Si polluta, si criminis rea erat, protinus expallescebat ejus vultus, oculi proruebant, venter intumescebat, femur flaccescebat & concidebat; ipsaque extrà templi fores protracta, infelicem animam cum misero ejulatu abjiciebat. Parem ferè vim *Offæ Iudiciali* adfuisse reperio, si illam reus potâsset; quæ quidem si vera sunt, illud tamen dicere de iis vereor, quod Theologi nostri de *aquis amaris* statuunt. Facile enim conceditur, aquas illas à Deo præscriptas, non vi ac virtute sua, sed sola supernaturali & divina virtute elevatas, & idoneas ad effectum miraculosum producendum factas esse; sed illius cælestis virtutis nec *Offa Iudicialis*, nec *Caseus execratus*, nec aliæ probationes participes erunt, quas paucorum invexit superstitio, & simplicissimis seculis imposuit.

XXV. Porro inter criminis explorandi examina magnum locum obtinuère *Sortes*, quarum consuetudo vetustissima ac religiosissima apud Germanos extitit. Ac priscam quidem *Sortium* rationem Tacitus in lib. de morib. Germ. illis verbis describit; *Sortium consuetudo simplex. Virgam frugiferæ arbori decisam, in surculos amputant; eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temerè ac fortuito spargunt. Mox si publicè consulatur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiæ, precatus Deos, cœlumque suspiciens, ter singulos tollit; sublatos secundùm impressam ante notam interpretatur.* Quæ tota ferè Sortium ratio à posteris Germanis retenta est, quamvis jam in Christianum nomen cooptati forent. Recitabo ipsam formulam ex Legibus Frisonum Tit. XIV. qui est, *De homine in turba occiso*, §. 1. *Tunc ducendi sunt ad basilicam, & sortes super altare mittendæ, vel, si juxtà Ecclesiam fieri non potuerit, super reliquias Sanctorum. Quæ sortes tales esse debent. Duo tali de virga præcisi, quos tenos vocant; quorum unus signo Crucis dignoscatur, alius purus dimittitur; & lanâ mundâ obvoluti super altare, seu reliquias mittuntur: & presbyter si adfuerit, vel, si presbyter deest, puer quilibet innocens unum de ipsis sortibus de altari tollere debet: & interim Deus exorandus, si illi septem, qui de homicidio commisso juraverunt, verum jurâssent, evidenti signo ostendat. Si illum, qui cruce signatus est, sustulerit, innocentes erunt, qui juraverunt: sin verò alterum sustulit, tunc unusquisque illorum septem faciat suam sortem, id est, tenum de virga, & signet signo suo, ut eum, tam ille, quàm cæteri, qui circumstant,*

cumstant, cognoscere possint: & obvolvantur lanâ mundâ, & altari sex reliquiis imponantur. Et presbyter si adfuerit, si verò non, ut superiùs, puer innocens unumquemque illorum sigillatim de altari tollat, & ei, qui suam sortem esse cognoverit, rogat. Cujus sortem extremam esse contigerit, ille homicidii compositionem persolvere cogatur, cæteris quorum sortes priùs levatæ sunt, absolutis. Non sequar eorum opinionem, qui totam illam sortium rationem à *virga Aaronis*, cujus Sacra scriptura meminit, dimanâsse in nostras regiones putant: quum vetustissima & à primis post diluvium ducta temporibus, illa divinandi è virgis consuetudo apud Asiaticas Europæasque, gentes viguerit. Quomodo *Scythæ* è virgis salignis divinare sint soliti, docet Herodotus lib. IV.; cui convenit, quod de *Alanis* Am. Marcellinus scripsit. Et refert Nicandri Scholiastes, non *Medos* solum & *Scythas*, sed alias quoque gentes, plurimis in locis, è virgis vaticinari: qualis illa quoque apud *Græcos* virga Circes & Mercurii, Poetarum versibus decantata est. Erat & alia *sortium* ratio apud priscos Germanos, quæ ex sacris literis ad exemplum *sortium Virgilianarum* instituebatur: cujus exemplum Gregorius Turonensis Hist. lib. IV. cap. XVI. affert, *ubi*, ut ait, *positis Clerici tribus libris super altarium, id est, Prophetiæ, Apostoli, atque Evangeliorum, oraverunt ad Dominum, ut Chramno quid eveniret, ostenderet; aut si ei felicitas succederet, aut certè si regnare posset, Divina potentia declararet. Simulque unam habentes conniventiam, ut unusquisq; in libro, quod primum aperiebat, hoc etiam ad Missas legeret. Aperto ergò primum omnium, Prophetarum libro, reperiunt: Auferam maceriam ejus, & erit in desolationem: pro eo quod debuit facere uvam, fecit labruscam &c.* Damnavit illas sortes Lex Caroli M. in Capitulari Comitiorum General. cap. IV. *De Tabulis vel Codicibus requirendis, & ut nullus in Psalterio, vel Evangelio, vel in aliis rebus sortiri præsumat, nec divinationes aliquas observare.*

XXVI. Atque hæ Leges, hæc Jura fuère, quibus ferè ad seculum usque tertium decimum *Germania* usa est: felicissima per tantum ævum & beatissima, si beata secundùm Platonem dicenda est Civitas, in qua paucissimæ brevissimæque Leges regnant. Quæ lætiores etiam pulchrioresque in populo fortissimo visæ sunt, quum sanctissimis judiciorum auspiciis, invictissima Judicum æquitate, promtissimâ litis decisione agitarentur, & brevissimo processus ambitu continerentur. Nondum enim pessimus ille invaluerat mos, ut Leges in vastam diffusamque molem extensæ, aut interpretum discordiis intricatæ starent, magnoq; aditu sufficerent ad lites, aut per legumlejorum rabularumque nequitiam

tiam

tiam, fata causarum traherent, forumque perpetuis rixis implerent. Ipsos Legum Interpretes Judicesque senilis prudentia, & pietas, & justitia tanto muneri commendabant; plerisque etiam è populo desumtis, qui legendi scribendique imperiti, solam patriæ consuedutinem callebant. Majores controversiæ in aulis Regum disceptabantur, quod *Comitum Palatinorum* officium apud Francos erat: cæteras lites constituti in singulis pagis Judices inspiciebant finiebantque. Princeps per Pagos Judex erat *Comes*, sive *Gravio*, quem foro præsidentem Episcopus sacris in causis adjuvabat, errantemque & ab æquitatis tramite secedentem, auctoritate & vi coercebat. *Gravioni* adjuncti erant Assessores, & Vicarii substituti, quos Longobardi in legibus suis *Gastaldios* & *Sculdasios*, Wisigothi *Thyuphados* & *Gardingos*, Saxones ac Westphali *Scabinos* & *Gogravios*, Franci *Rachinburgos*, *Sagibarones*, *Tunginos*, *Centenarios*, *Decanos* appellant. Hi sacramentô religiosissimô ad altaria Dei immortalis obstringebantur, nunquam se passuros, ut justitia ac leges violentur, veluti Capitul. Addit. lib. IV. cap. LXXV. & LXXVI. habetur. Hinc jejuni ac sobrii matutinis temporibus ad disceptandas controversias conveniebant, tum posthabitis cæteris, causas hominum pauperum, Viduarum, Orphanorum, primùm decernebant: quod utrumque in Capit. lib. III. cap. LIII. severè mandatur. Ac quum sæpe Judices ad prava facinora incendat egestas, aut avaritia ad sceleratas artes stimulet, prudenter sancitum erat, ut illis certa & determinata pecunia ex disceptatis causis eveniret. Sic in Legg. Bajuv. cap. III. tit. II. *Judex partem suam accipiat de causa quam judicat, de septem solidis tremissem, de novem solidis unum. De omni compositione semper nonam partem accipiat, dum rectum judicat.* Præter ista legum vincula, quibus Judicum constringebatur innocentia, Regum sanctissima cura fuit, ut quater in anno, in Januario, in Aprili, in Julio, in Octobri, certi expedirentur Legati, *Missi* vulgò & *Stolizazi* appellati, qui judicia, tribunalia, centenas obirent, in vitam & actiones Judicum inquirerent, querelas plebis audirent; ut prolixè in Capit. lib. II. III. IV. præcipitur. Ad hos provocare adversùs Comitum Judicumque vel negligentiam, vel illatam injuriam plebi licebat; præsentissimô legum auxiliô, quum sæpe Comites munere suo, & officii dignitate despoliarentur: imô si quid atrocius superbiusque commissum erat, laqueô torti, aut securi percussi necarentur.

XXVII. Jam quanti erat, ipsa Judicia in templis institui, ut teste ac arbitro Deo, sanctiùs ac religiosiùs Judices sententiam dicerent?

Neque enim alia de causa Germani hunc morem accepêre à Romanis; apud quos, auctore Suetonio in Aug. cap. XXXV. *Augustus sanxit, ut prius quàm consideret, quisque thure ac mero supplicaret, apud aram ejus Dei, in cujus templo coiretur.* Quam consuetudinem quum postea abrogasset *Karolus M.* id tamen tunc libertati religionique Judiciorum datum est, ut sub Jove dio, nudoque cœlo, in patente campo, quo omnibus liber esset aditus, ipsa haberentur: donec tandem molliora secula intra curiarum domuumque parietes justitiam clausêre, & lictorum terribili turbâ fores obsepsêre. Nec minor in totius judicii processu sanctitas, seu civiles res tractabantur, seu discrimen capitis intendebatur. Indicto Judicii consessu, quem *Mallum*, sive *Placitum* dixerunt, partes litigantes in jus vocabantur: quod *mallare* & *mannire* appellabant. Absentem gravissimæ manebant pœnæ, nisi eum *Sunnis*, hoc est, justum impedimentum domi detinuisset: qualia impedimenta valetudo adversa, legatio publica, exequiæ domesticæ habebantur. Adductus in judicium Reus aut Actor Judices adjurabat, ut justitiam redderent: quod in antiquis legibus *tangano* dicitur. Lex Salica Tit. LX. §. I. *Tunc dicit ille, qui causam requirit: Ego vos tangano, usque dum inter me, & contrà causatorem meum legem judicetis.* Item Leg. Ripuar. tit. LV. *Ego vos tangano, ut mihi legem dicatis.* Aderant in judicio *Advocati*, quos *Clamatores* & *Ferendarios* priscæ leges vocant; qui causas litigantium nudâ simplicique oratione, sine ullo verborum circuitu, tractare jubebantur; corrupti autem pecuniâ, aut ingenii temeritate ad defendendam pravam causam pellecti, in numero impiorum ac sceleratorum ponebantur. Sed in causis criminalibus, ubi super gravissimo scelere periclitabatur hominis vita, ipse reus submotis Advocatis causam suam agere cogebatur, uti in Capit. libro IV. istis verbis jubetur: *Si quando in causa capitali, vel in causa status interpellatum fuerit, non per procuratores, sed per ipsos est agendum.*

XXVIII. At in omni judicio ad probandam rem summum adjumentum in *Testibus* situm erat, quum eâ tempestate, ut Vadianus scribit, lite motâ plus testibus, quàm tabulis actum fuerit. Sed neque iis testibus locus concedebatur, neque honos ullus tribuebatur, qui aut vitiis & flagitiis cooperti essent, aut perjurio infames, aut in sordibus & vilitate jacentes; quum optimus quisque, & criminis ejus vacuus, cujus alter insimulabatur, ad testimonium dicendum ex singulis pagis arcesseretur; quemadmodum passim ex Capit. lib. III. cognoscitur,

tur. Jam ubi caufa per teftes comprobata, per Judices examinata fuerat,fententia confeftim ex Legibus dicebatur; quæ celeriter, & fine mora executioni mandabatur, ne ullâ cunctatione vis decretorum eluderetur. Neque enim fas erat, per *Appellationes* trahere executionem,& tergiverfatione fufpendere; nifi probare reus poffet,iuftitiam protervè à Comitibus & Scabinis conculcatam, miferoque denegatam fuiffe. In cæteris illa lex obtinebat, Capitular. lib. III. cap. XXXI. *Si quis caufam judicatam repetere præfumferit in mallo, ibique teftibus convictus fuerit, aut XV. folid. componat, aut XV. ictus à Scabinis, qui caufam prius judicaverunt, accipiat.* In rebus verò criminalibus nullam planè Appellationem Leges admittebant; veluti in Capit. Addit. lib. VII. cap. CXXIX. fancitur: *Homicida, adulteri, malefici convicti, fi appellare voluerint, non audiantur.* Sed rariffimum capitis fupplicium *Germano* damnato infligebatur, five illud nobilitati ac libertati gentis debebatur; five dicendum eft, quod Livius de fuis Romanis gloriatur, *nulli gentium mitiores placuiffe pœnas.* Sæpe etiam fatalis fententia refciffa & impedita fuit, quum iam reus ad infelicem arborem ftaret; inflictâ tantùm illâ pœnâ, ut opes fuas fortunasque omnes Fifco relinqueret: ut pollutâ nominis exiftimatione ingloriam & vacuam honoribus vitam traduceret; denique ut nunquam in pofterum arma geftaret; quod ea tempeftate, ut ex Capit. lib. III. cap. XLVII. XLVIII. liquet, fummæ pœnæ atque ignominiæ ducebatur. Interdum quoque graviora crimina vindicabantur per *profcriptionem*, quæ aquam & ignem, ut veteres loquebantur, reo interdicebat: quod *bannire*, five *forbannire* vocabant, uti in illô apud Petrum de Vineis lib. V. Epift. XVII. *Propter contumaciam forbannimus eum in perfona & rebus.*

XXIX. Hæc dum fcribo, dum Majorum noftrorum integritatem, ac felicitatem mecum volvo, venit mihi in mentem fententia eorum, qui primùm leges illas prifcas ruditatis & ineptiarum effe plenas, & barbaris tantùm feculis dignas opinantur: inde invalidas imparatasque adverfùs peccantium flagitia cenfent: denique imperfectas adeò, & illepidas putant, ut neceffum fuerit, introductô Jure Romano, abolere eas, quum nec genium ætatis noftræ, nec juftitiam fori fuftinere ampliùs poffent. Haud abnuam, antiquas gentis noftræ Leges barbaricâ impuraque horrere dictione, plenasque ruris effe, quum iis promulgatæ fint temporibus, quibus Majorum noftrorum verba allium & cæpe olebant, ut Varro de Romanis prifcis loquitur. At num

 fafti-

fastidimus gemmas, annulos, tabulas, nummos, si opere impolita sunt, si vetustate squallent, si relicta à magnis regibus, inclytisque populis in seram posteritatem veniunt? Et si quorundam studium in conservandis ac conquirendis exuviis eorum, qui sanctitatis opinione excelluerunt, minimè improbatur; cur non germanæ & veræ Parentum nostrorum reliquiæ, nimirum piæ constitutiones de religione, de moribus, de Republica, æstimari colique debent? Nec verba & dictio perpendenda sunt, quum ab illis provenerint, quia justa facinora patrare fortiter, quam scribere eleganter maluêre; sed consideranda Legis hominumq; pietas, sed respicienda animorum æquitas, laudanda integritas, quibus rebus illi templa ac domos suas decorârunt. Jam nequicquam lenitas ac indulgentia legum incusanda est, quum ea tempestatis illius probitas & innocentia fuerit, ut levissima illa supplicia tantum terrorem cruciatumque injicerent animis, quantum hodie gravissimæ pœnæ imponunt. Nec magis suggillanda Germanorum lex, quòd capiti vitæque suorum parcens, mitissimas pœnas infligat, ac illa Romanorum lex Porcia, quæ virgas & lictorem à tergis civium suorum submovit. Ad id facilè concedi potest, intempestivas & invalidas nostro seculo illas esse leges, dum nos à Majorum simplicitate, innocentia, æquitate ivimus præcipites, & duram morum disciplinam, ac rude Parentum vitium, ingeniosis peccandi flagitiis illusimus. Illi non sonum modò linguæ, vestitumque, & habitum, sed ante omnia mores, & Leges, & ingenium sincerum integrumque à contagione accolarum servârunt, & ne avaritia luxuriaque in Rempublicam immigrarent, maximum paupertati ac parsimoniæ honorem fecère: in cæteris civitatem suam fortitudine, promptaque animorum magnitudine curabant. Sed nos, ignavissimi mortales, in mores vicinorum proni facilesque, veterem animorum sinceritatem contactu exterorum polluimus; avaritiâ occæcâti, & simul voluptatum desideriò exagitati, per libidinem pereundi perdendique, omnia conturbamus: denique ambitione ad omne scelus rapti, patriæ caritatem, amicorum fidem, Dei immortalis honorem, protervè fœdamus; ut minùs mirum sit, si invalidis ad tot flagitia priscis legibus, contumacia ac nequitia nostra novis alienisque edictis constringenda fuerit. Interim liceat mihi, dum ad finem propero, de priscis Germanis, eorumque legibus & æquitate dicere, quod vatum maximus de Latinis cecinit:

Neve ignorate Latinos,
Saturni gentem, haud vinclo, nec legibus æquam,
Sponte sua, veteris Dei se more tenentem,

DIS-

DISSERTATIO HISTORICA QUARTA, DE

RE MILITARI VETERUM GERMANORUM.

BREVIARIUM.

§. I. Germanorum veterum gloria & fortitudo bellica. §. II. Quis militum dilectus. §. III. Vasallorum institutio & conditio in bello. §. IV. Quæ ætas in milite observata. §. 5. Præcipuum exercitus Germanici robur in pedite. Nec minor Equitis Germani gloria. Quæ militum stipendia. §. VI. De Ducis bellici electione & potestate. §. VII. Quibus armis telisque Germani in bello usi sint. §. VIII. Tum Franci. §. IX. Tum Alamanni. §. X. Bombarda Germanorum inventum. §. XI. De signis militaribus, sive vexillis. §. XII. De tubis & tympanis. §. XIII. Disciplina egregia exercitus in hostem ambulantis. §. XIV. Modus indicendi bellum. §. XV. Quomodo castra locata sint, quæve eorum forma. §. XVI. Varia aciei struendæ ratio, & forma diversa. §. XVII. Modus dimicandi, ritusque in prælio observati. §. XVIII. XIX. Quibus artibus, quibusque machinis Germani oppida oppugnaverint. Quomodo obsessi se defenderint. §. XX. Quid partâ victoriâ factum. §. XXI. Præmia & honores, quibus fortes viri donati. §. XXII. XXIII. Pœnæ eorum, qui aut bello abfuerant, aut in eo hostem fugerant. §. XXIV. Quòd Germani cunctas nationes robore, fortitudine, scientiâ bellicâ antecesserint. §. XXV. Etsi hodie varias ob causas vix fines tueantur.

GErmanorum veterum Legati, quum, teste Tacito XIII. Annalium, Romam profecti, & Pompeii theatrum ingressi, quosdam externo cultu in sedibus Senatorum advertissent, simulque intellexissent, earum gentium legatis in honoris datum, quæ virtute & amicitiâ Romanâ præcellerent: NULLOS MORTALIUM ARMIS AUT FIDE ANTE GERMANOS ESSE, exclamârunt, digressique inter Patres consederunt. Mihi quidem res veteres legenti, & mecum considerանti, quibus rebus Majores nostri ad famam & gloriam surrexerint, id quo-

quoque dicendum eſt, nullam gentem aut armorum ſtudiô, aut facinorum bellicorum magnitudine ante priſcos Germanos eſſe: ferox enim natio, & armorum avida, vitam omnem in ſtudiis militaribus exigebat: audaciâ & fortitudine ſe ſuamque Rempublicam curabat: hoſtem ferire, pericula, labores, dubias atque aſperas res tolerare, ſpolia ex prelio referre, ſolitudinem & vaſtitatem facere, eam demum gloriam ingentem, magnamque nobilitatem putabat. Hinc de illis Cæſar in Commentar. lib. VI. *Vita omnis in venationibus atq; in ſtudiis rei militaris conſiſtit.* Et Senaca lib. I. de ira cap. XI. *Germanis quid animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur innutriunturque? quorum unicùm illis cura eſt, in alia negligentibus.* Sed fuſiùs Tacitus lib. de morib. Germ. *Si civitas, in qua orti ſunt, longa pace & otio torpeat; plerique nobilium adoleſcentium petunt ultrò eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt, quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clareſcunt; magnumque comitatum non niſi vi belloque tueantur. Exigunt enim Principis ſui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemq; frameam: nam epulæ, & quanquam incomti, largi tamen apparatus, pro ſtipendio cedunt. Materia munificentiæ per bella & raptus. Nec arare terram, aut exſpectare annum tam facilè perſuaſerit, quàm vocare hoſtes, & vulnera mereri: pigrum quin imò & iners videtur, ſudore acquirere, quod poſſis ſanguine parare.* Adjuvabat iſtam animorum ferociam regio terris informis, aſpera cœlô, triſtis cultu aſpectuque, ut idem Tacitus *Germaniam* noſtram deſcribit: unde duriora genti corpora, ſtricti artus, horridus minaxque vultus, & ruendi.

In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis.

Nec ab illo bellorum amore ſtudioque poſteri receſsère, quamvis & ipſi diſciplinis emolliti, & regio ad cultum decusque mitigata fuerit: neque fortaſſe ullum è Majorum virtutibus grandius ornamentum nobis remanſit; quum in campum adferamus virtutem à natalibus, & bella ſuſcipiamus fortiter, & adminiſtremus conſtanter, & debellemus feliciter, ut Scaliger pater inter laudes gentis noſtræ ſcribit. Prodigi animarum, circumferimus venalem ſanguinem per omnem ferè Europam, & ut in militari gloria noſtram expleamus libidinem, nec patriæ noſtræ gladios intentare erubeſcimus. Sed pulchrius illud elogium eſt, quod Octavius Ferrarius, facundiſſimus Italus, in Proluſione XVIII. de Germ. laudibus, nobis tribuit: *Nullum per tot ſecula aut memorabile bellum, aut inſignis victoria ſine gentis hujus armis peracta eſt: nulla acies ſine Germanorum ro-*

borc ſtetit; & ſive ſuorum ductu, ſive alienis ſtipendiis mererent, in qua exercitus parte conſpecti ſunt, ibi victoria fiducia & inſtrumentum fuerunt. Nuda quandoque pectora pro vallo objecere, ante vitam, quàm fidem deſerere parati; ut ipſi olim Romani Cæſares, & ſecuti inde exteri Reges ac Principes, damnat à populari-um fide, ſolis Germanis corporis cuſtodibus ad hanc diem animas credere conſuevc-rint. Verùm quum antiquiſſimam Majorum noſtrorum militarem gloriam *J. Cæſar* & *Tacitus*, eorumque interpretes *Rhenanus, Bebelius, Wimphelingius, Cluverius* exactis deſcriptionibus celebraverint, præſentem autem gentis noſtræ fortitudinem, reſque bellicas, omnium gentium linguæ ac literæ deprædicent; nos operæ pretium facturi ſumus, ſi inſtituto & more noſtro, ad media & obſcura ſecula converſi, paullò accuratiùs inquiremus, quomodo Majores noſtri dilectum militum Ducumque egerint; deinde quibus armis teliſque uſi fuerint; poſtremò quomodo bellum ſuſceperint, diſciplinam habuerint, aciem ſtruxerint, oppida defenderint, aut oppugnârint.

II. In dilectu militum vetuſtiſſimos *Germanos* haud conveniſſe reperio: nam alii in concilium armatum omnes puberes armatos convenire cogebant, quod initium erat belli; alii, quum centum haberent pagos, ex iis quotannis ſingula millia armatorum, bellandi causâ ſuis è finibus educebant; quod de *Suevis*, gente longè maxima & bellicoſiſſima Germanorum omnium Cæſar de bel. Gal. lib. IV. ſcribit. Sed nec poſteris una eademque dilectus ratio placuit, quum alii cogerent militem, non legerent; alii neceſſitatem militandi ad certum hominum genus adſtringerent; quidam promiſcuè ignotos inter ſe ignoranteſque ex omni regione ad bellum abigerent. *Hunni*, fortiſſima Germanorum gens, omnes maſculos recens natos, militiæ belliſque devovebant: unde tenellas eorum genas cultris lacerabant, ut ad armorum tolerantiam horroremque cicatricibus ac vulneribus, maturi aſſuefierent; cujus moris Claudianus, & Sidonius meminerunt. *Saxones* ingruente belli neceſſitate, omnes pariter puberes, tam ex agris, quàm oppidis, ſub graviſſima pœna convocabant, brevique temporis ſpatio ingentem exercitum conficiebant. Sic *Henricus I.* Imperator quum *Hungari* in *Saxoniam* irrumperent, capitali ſententiâ edixit, ut omnes armis ferendis idonei poſt tertium diem in campo adeſſent: factumque eſt, ut quatridui ſpatio validiſſimum exercitum colligeret, veluti Luitprandus Hiſt. lib. II. cap. VIII. teſtatur. Pariter poſtea *Saxones*, quum ab *Henrico IV.* bellô premerentur, omnem multitudinem ad ſacramentum militare adegerunt:

K de quo

de quo corvus Poeta in Hiſt. de bello Saxon. lib. II. canit,

Deniq; per patriam mittebant nuncia totam,
Cunctus ut ad bellum populus properaret agendum:
Indiſcreta ruunt, è cunctis agmina villis:
Ruſticus abjecto qui vix diſcedit aratro;
Paſtores pecorum, cuſtodes atq; domorum.
Præpoſuere ſuis pugnæ diſcrimina curis.

Eandem delectus rationem apud *Longobardos*, Saxonum progeniem fuiſſe, indicat Ligurinus de geſtis Friderici I. lib. II., ubi de gente illa ait:

Utq; ſuis omnem depellere finibus hoſtem
Poſſit, & armorum patriam virtute tueri,
Quoslibet ex humili vulgo, quod Gallia fœdum
Judicat, accingi gladio concedit equeſtri.

Non diſſentiunt hæc cum iis, quæ Paulus Diaconus ſcribit, nullum in bello inter ingenuos ſervosque diſcrimen eſſe, quum ſola virtus, manuumque robur ordines militares faciant. Quod verò Ligurinus dicit, Gallorum genti eſſe turpitudini, ſi humile vulgus ad militiam accerſatur, id de *Francis* intelligendum eſt, apud quos nemo ad bellum atque arma admittebatur, niſi liber & ingenuus eſſet, Regisque beneficio obnoxiam animam duceret. Hi enim populi, quum domitâ maximâ *Germaniæ Galliæq;* parte, ampliſſimum inſtituiſſent imperium, multos agros oppidaque inter nobiliores ac fortiores viros diviſêre, aut alios libertate donârunt ut illis obſtricti beneficiis militarent, quoties Rex inferret bellum, aut illatum propulſaret. Quod inſtitutum quum Regibus utile, populis fructuoſum videretur, ab omnibus ferè *Germaniæ* populis paullatim quoque receptum ac introductum fuit; ſepoſitis ad militiæ uſum clientibus quibus ob ſacramentum & clientelas veteres maxima ac religioſiſſima pugnandi neceſſitudo eſſet, quive non fortitudinem magis, quàm fidem colerent.

III. Atque hi clientes peculiari *Militum* nomine veniebant: quos & eadem de cauſa *Arimannos, Fideles, Vaſſos, Ligios, Leudes, Liberos* dixêre. Quorum conditionem *Fridericus I.* apud Ligurinum lib. VIII. ita deſcribit:

Publica militiæ vaſallus munera juſtæ.
Non renuat, Dominiq; libens in caſtra vocatus.
Aut eat, aut alium pro ſe ſubmittat iturum.

Arbi-

Arbitrio Domini, vel quem laudaverit ille.
Compenset, redimatq; suum mercede laborem.

Sed antiquiorem eorum fortunam, dilectumq; ostendit Lex illa Ludovici Regis apud Goldastum; *Volumus atq; jubemus, ut Missi nostri diligenter inquirant, quot liberi homines in singulis comitatibus maneant. Hinc verò eâ diligentiâ & ratione examinetur per singulas centenas, ut veraciter sciant illos, atq; describant, qui in exercitalem possint ire expeditionem.* Ac ne quisquam liber aut ingenuus, sive publici officii obtentu, sive alia excusatione fretus, à bello abesset, definitus numerus est, quem quisque educere in campum cogeretur. Qua de re, quum prolixè Lex Francia lib. IV. cap. III. agat, nos ea tantum recitabimus: *Ut omnis liber homo, qui quatuor mansos vestitos de proprio suo, sive de alicujus beneficio, habet, ipse se preparet, & ipse in hostem pergat, sive cum seniore suo. Qui verò tres mansos de proprio habuerit, huic adjungatur unus, qui unum mansum habeat, & det illi adjutorium, ut ille pro ambobus ire possit. Qui autem duos mansos tantùm de proprio habet, jungatur illi alter qui similiter duos mansos habeat, & unus ex eis, altero illi adjuvante, pergat in hostem.* Est autem *mansus* certus agri districtus, qui uno hom ni alendo sufficit: unde *Mansuarius* est, cui ad incolendum datus est *mansus*, cujus Constit: Karoli Calvi mentionem faciunt. Porrò, quum postea plurimi aut bellorum pertæsi, aut metu concussi ad sacerdotium confugerent, aut opes suas agrosq; sacrarent Monachis, ut militiæ vocationem, omniumque bellorum immunitatem haberent; graviter injunctum *Comitibus* est, ut vel ab altaribus retraherent ignavos, vel devota bona sub censum aliis traderent, *ne status & utilitas regni hujusmodi ab inventionibus infirmetur,* ut Lex Francica loquitur. Similiter quum à Regibus compertum esset, plurimos hominum liberorum à *Comitibus* detineri domi, ut aut splendidum satellitium circumponerent uxoribus, aut aliis domesticis rebus pompam adderent; sancitum est, ut duo tantùm ad servitia uxoris, & duo alii ad cætera ministeria domi relinquerentur: quod & *Episcopis, Abbatibus, Abbatissis,* pariter injunctum, eadem Lex Francica lib. IV. cap. II. significat. At sicuti apud vetustissimos *Suevos*, quum quotannis singula millia armatorum ex singulis educerentur pagis, reliqui domi manebant, ut rursus in vicem annô post in armis essent; ita *Francis* visum est, ut qui Principem priore anno in bellum secuti forent, domi anno sequenti remanerent, substitutis in eorum vicem aliis, ne aut agricultura, aliaque domestica opera, aut ratio atque usus belli intermitterentur. Hinc illa Lex in Legg, Franc. lib. IV. cap. III. *Sed & ipsi domi remane-*

mancant, vel in servitió Dominorum suorum, neq; heribannum rewadiare jubeantur illi homines, qui anno præterito vobiscum fuerunt. Sic instituto formatoq; perpetuo militum delectu, si bellum gerendum erat, omnes edictô citabantur. quod *bannire*, tanquam sub Band/ id est, vexillum venire, vocabant. Gregorius Turonensis Hist. lib. IV. *Jussu Sigeberti omnes Leudes Austrasiorum in exercitu gradiendum banniti sunt.*

IV. Ex *Romanorum* instituto miles legebatur ab anno ætatis decimo septimo finisque militiæ sexto & quadragesimô annô statuebatur: sed apud priscos *Germanos* initium faciebat ipsa pubertas, finem ipsa mors, vel exsanguis tandem senectus præbebat. Tacitus de morib. Germ. *Arma sumere non ante cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit:* sive ut alibi ait, *ut primùm adoleverint:* quod vicesimô demum annô censebatur, quum, teste Melâ, longissima apud eos pueritia esset. Sed modum & ritum, quo veteres Germani in probanda ætate usi fuerint, idem Tacitus mox subjungit: *Tum in ipso concilio vel Principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameaque juvenem ornant. Hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos, ante hoc, domus pars videntur; mox Reipublicæ.* Qui mos per postera quoque secula viguit, & in nostram usque tempestatem apud Principes, & in nobilitate duravit: ubi ritum istum patrio sermone appellamus Einen wehrhafft machen; ipsos verò juvenes, priusquam armis ornati sunt *pueros, tyrones, armigeros*, Jungen/ Buben/ Knaben/ mox *milites* & *viros* Kärlen sive Männer nuncupamus. Tangit eum morem Paulus Diaconus in Hist. Longobard. lib. I. cap. XV. *Scitis non esse apud nos consuetudinem, ut Regis Filius cum patre prandeat, nisi priùs à Rege gentis exteræ arma susceperit.* Nec forsitan aliâ de causa Legati *Irenes* Imperatricis Byzantinæ apud Ligurinum lib. VI poscunt à *Conrado* Imperatore.

ut Princeps puerum præsentibus illis,
Accingi gladió Fridericum ritè juberet.

Quando autem apparatu, quave solenni pompâ ritus iste inter Principes viros peragi consueverit, narrat Otto de S. Blasio in Append. ad lib. VII. Ottonis Frisingensis, ubi *Fridericus* Imperator *Henricum* filium, & *Fridericum* Sueviæ ducem, indictis comitiis, convocatis regni proceribus, solennitate magnâ, milites creavit. Inter ipsos ritus erat, ut aut *per cingulum*, quod militare vocabant, aut *per colaphum*, militaris ordo tyroni conferretur. De primo extat Constitutio Conradi IV. Imperatoris, *De cingulo militari per Principem concedendo;* ubi legibus priscis sancitum dicit Cæsar, *Ne milites fieri possent, qui de genere militum non nascerentur.* Sed de

de altero ritu *percolaphum* ejusque ratione prolixe differit Magister Emundus in Magno Chronico Belgico, quando describit *Regulam ordinis militaris*, præscriptam *Wilhelmo* Hollandiæ Comiti, quum in Comitiis Coloniensibus Rex Romanorum eligeretur: ubi quum Rex Bohemiæ collum tyronis manu percussisset, *Ad honorem*, inquit, *Dei Omnipotentis militem te ordino, ac in nostrum collegium gratanter accipio: sed memento, quoniam Salvator Mundi coram Anna Pontifice colaphisatus & illusus coram Pilato Præside est, ——cujus opprobria meminisse te suadeo, cujus crucem acceptare te consulo; cujus etiam mortem ulcisci te moneo.* Verùm quum iste arma sumendi mos peculiariter ad homines illustres pertineret, diversa apud cæteros erat ratio, quum alii maturi ad castra propellerentur, alii grandiores ætate, & veterani legerentur. *Longobardi* inter decimum octavum & nonum annum aptos militiæ viros censebant; quòd illa legitima videretur ætas, ut in istis Legum Longobard. verbis, Tit. xv. §. I. firmatur: *Hoc prospeximus, ut intrà decem & octo annos non sit legitimus homo.* Ac paulo post §. III. *Et in xix. anno, sit homini Longobardo legitima ætas.* At *Saxones* militarem ætatem decimo tertio anno definiebant; de quo Liutprandus Hist. lib II. cap. VIII. *Est enim Saxonum mos laudandus, atq; imitandus, quatenus annum post unum atq; duodecimum nemini militum bello deesse contingat.* Ab his diversi *Franci*, justam ætatem & armis suffecturam judicabant, quæ annis virilibus valida potensque foret: damnosô fortasse consiliô, quum juxta Vegetium, non longitudo ætatis, aut annorum numerus artem bellicam tradat, sed continua exercitationis meditatio, quæ non tantùm celeriùs, sed etiam perfectiùs discitur à pueris, observaturque.

V. Sed præcipuus militum delectus circa *Pedites* apud antiquissimos Germanos versabatur, quòd in iis maximum exercitus robur constere putarent: sive quod equi apud eos nati, nec formâ, nec velocitate conspicui essent, ut Cæsar & Tacitus memorant; sive regionis inculta facies, & sylvis paludibusque aspera, illud militiæ genus commendabat. Tacitus de morib. Germ. *In universum æstimanti plus penes peditem roboris, eoq; mixti præliantur, apta & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum.* Sic *Catti*, fortissima Germanorum natio, quos solos Tacitus in bellum ire ait, omne robur in pedite ponebant; magis, opinor, situ loci, quàm illâ scriptoris Romani ratione permoti, *equestrium virium id proprium, citò parare victoriam, citò cedere.* Ea tempestate Germani pedites potissimùm ob celeritatem celebrati sunt; sicuti nostrâ ætate peculiaris eorum & propria laus est, quòd robore cæteras omnes præcedant natio-

nationes. Neque tamen suus *Equitibus Germanis* deerat honos, quum teste Cæsare, parvos & deformes equos quotidiana exercitatione ad summum laborem assuefacerent, & in rectum, aut uno flexu dextros agerent, ita conjuncto orbe, ut nemo posterior esset; quod magnum iis haberi affirmat Scaliger pater, qui in re equestri exercitati sunt. Sanè Julius Cæsar hostium Equites, tum lectissimos robore, tum frequentes multitudine, paucis Germanorum equitum turmis & invasit confidenter, & feliciter disjecit; ut mitiùs à Taciti amatoribus accusandus sit Strabo, quod Germanorum robur in militia equestri stetisse memoraverit. Jam cadentibus Romanorum rebus, equestri gloriâ apud Germanos viguère *Alamanni*, de quibus Aurelius Victor in Caracalla scribit: *Alamannos gentem populosam ex equo mirificè pugnantem propè Mœnum amnem devicit.* Parem famam equitatu suo meruère *Hunni*, quos Claudianus & Sidonius fortissimos agillimosque equites appellat; quod & historiarum monumenta de *Saxonibus*, *Thuringis*, *Westphalis* testantur. Sed crevit equestris militiæ gloria, quum penes *Francos* summa rerum staret; planè ut ipsa homini nobili & ingenuo propria videretur, & clarum illud *Equitum* nomen viris illustri stirpe procreatis imponeret. Inde ambitiosa circà equos militares cura, quos phaleris, & ephippiis, & ferreis loricis ad pompam diligenter ornabant; unde *Phalerati* apud Scriptores, & adjuncto plerumque nomine *Dextrarii* ac *Palafredi*, sive *Parafredi* appellantur. Chronicon Colmariens. Dominicanor. in Rudolphi Cæsaris gestis: *Debebat rex Bohemorum——trecentos milites cum equis phaleratis in exercitu regis ducere, quando vellet.* Et paulò ante: *Episcopus Basileensis sedens in dextrario phalerato decentissimo, armis indutus, ad bellum libentissimè processisset, si regia voluntas permisisset.* Cæterùm quod ad utriusque, & *Equitis*, & *Peditis* stipendia attinet, primis temporibus, ut Tacitus auctor est, nullis pecuniis merebant, sed Comitibus Principum Ducumque *epulæ, & quanquam incompti, largi tamen apparatus pro stipendio* cedebant; reliquis communis prædæ divisio præmium periculorum laborumque erat. At postquam *Vasalli*, ut loquuntur, instituti sunt, *qui feudi beneficio fruentes, servitium deberent*, decretum est, ut ipsi illustres nobilesque clientes, Principes Ducesque, Regem suum *cum militari apparatu*, ceu leges jubent, promti comitarentur; tum sancitum, ut in dimidium annum necessariis ad expeditionem rebus sibi ipsis providerent. De cæteris militibus, quomodo sustinendi sint, pluribus agit Diploma Karoli M. datum Wormatiæ A. DCCXC, ubi inter reliqua Imperator ait: *Qui*

autem

autem per hominum sive liberi, sive famuli Dominis suis adhaeserint, quot decem mansos in beneficio possideant, tot brunias cum duobus scutariis singulas marcas accipiant, & sic eundo & redeundo hoc stipendio, sine omni Dominorum damno vel expensa, nisi quantum ipsis Dominis placuerit, fideliter serviant. Et paullo post *de Ecclesiarum filiis vel domesticis, id est ministerialibus, vel quorumcunque Principum clientela: Ipsis & adítineris praeparationem quinque librae sua monetae in stipendium tribuantur, & duo equi, unus currens, alter ambulans addatur, ac duobus sociis sommarius victualibus bene oneratus comitatur, qui ab ipsis ad opus dominorum diligenter custodiatur. Ipsi quoque in Dominorum tamdiu vivant procuratione, quamdiu in incepta vadant expeditione, & quicquid à rebellibus regni pugnando acquisierint, partes duas ad Dominos deferant, tertiam sibi pro consulatione retineant. Quos autem non pascunt Domini, ad ipsos reportent tertiam partem sui acquisiti.*

VI. Post militum delectum *Duces* dicendi sunt, qui exercitum & copias regebant. Apud vetustissimos Germanos, in Civitatibus liberis, quae in Principatum transiverant, dux belli primarius erat ipse Princeps: sin verò Respublica sine Principe ac Rege agebat, *Dux sumebatur ex virtute*, ut Tacitus affirmat. Quod & posteris seculis observatum invenio, ubi Dux in concilio totius populi, suffragiis omnium, legebatur: veluti de *Saxonibus*, eorumque sobole *Anglis*, Leges Eduardi Confess. testantur. Sed Ducibus antiquissimis non libera, non infinita potestas erat: nam ut Tacitus lib. de morib. Germ. inquit: *Exemplo potiùs, quàm imperiò, si prompti, si conspicui; si ante aciem agant, admiratione praesunt. Caeterùm neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in poenam, nec Ducis jussu, sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt.* A qua consuetudine nec posteros abhorruisse *Germanos* video, qui ducum potestatem circumscriptam arctamque voluêre; tum quòd prudenter existimarent, suae periculosum semper libertati fore, si exercitum & militem amplissima cum potestate paucissimis hominibus traderent; tum quòd anxia timidaque superstitione turbati, auctoritatem Sacerdotum in bello quoque pollere, inter regnandi instrumenta haberent. De *Rugianis* Helmoldus scribit: *Flaminem suum, non minùs quàm Regem venerantur.* Et de *Sclavis*: *Rex apud eos modicae aestimationis est, comparatione flaminis.* Sed uti Romanis Imperatores belli insigniebantur Ducum nomine, quod exercitum ducerent: sic eadem de causa *Saxones*, aliique *Heretochios* ab het sive heyr / & togen trahere, dixerunt: *Franci* verò dissimili ratione *Ma-*

re-

reschallos, Constabulos, Conestabulos vocârunt. Quanquam non solus semper *Mareschallus* militiæ Francicæ præerat, quum & *Seneschallus*, qui *regiæ mensæ præpositus, & Princeps equorum* Regioni dicitur, sæpe exercitum in hostem duceret; ut in vita Karoli M. & Annalibus Fuldensibus refertur. Nec mirandum, mensæ regiæ præfecto curam exercitus commissam, quum & postea *Dapiferis* vexillum committeretur: quod Falcetus Orig. l. 1. cap. x. affirmat. Post Ducem *Centuriones, Standiferi, Decani* in legibus priscis inter militiæ Principes numerantur: ex quibus *Centurio* centenis præerat militibus: *Standifer*, quasi *Standardum* Standart/ ferens, vexillum statarium portabat: *Decanus* caput erat contubernii, in quo decem milites morabantur. Alia quoque nomina recenset Radevicus lib. 1. de gestis Friderici I. cap. xxxi. ubi scribit: *Fridericus ad obsidionem civitatis, (Mediolani) ducens exercitum, omnes copias suas in VII. legiones partitur præficiens singulis de principibus rectores ordinum, quos antiqui centuriones, hecatontarchos, seu chiliarchos appellare consueverunt, cum signiferis aliisque disciplinæ & ordinis custodibus.* In omnibus, quum plùs reponeretur in ducibus, quam in exercitu, id potissimùm spectabatur, ut longo rerum usu, multisque stipendiis & per omne belli genus exerciti, scientiam militarem callerent, & industriâ, providentiâ, labore animorum validi nossent, quantus urgendo trahendoque bello modus servandus esset. Hinc viris canitie, & gravi ætate insignibus, plerumque imperia mandata atque exercitus commissos lego, quod illos per cunctas belli artes exercuisset fortuna, & longa experientia scientes secundarum ambiguarumque rerum fecisset: rejecto seculi nostri more noxiosissimo, ubi sæpe adolescentuli, qui nullas per provincias stipendia explevêre, aut hostem viderunt, muniis officiisque militaribus delegantur: qui illud Taciti IV. hist. verissimum plerumque faciunt; *Festinatum temerè prælium pari formidine deserunt.*

VII. Nunc ad *Arma* venire lubet, quibus Majores nostri in bellis usi fuère: quæ tantò diligentiùs à nobis memoranda, quantò religiosiùs illa à priscis Germanis semper habita sunt: Non enim solùm ea, quum profanis adhuc sacris litarent, sanctissima habuère; sed postea quoquoque ad religionem Christianam conversi, illâ religione arma coluêre, ut nihil neque publicæ, neque privatæ rei, nisi armati agerent; quod Tacitus de Germanis sua ætate scripsit. Armati in concilium veniebant, ad convivia procedebant, in templa ingrediebantur: armati etiam jusjurandum dicebant, fœdera jungebant, pactiones firmabant. Jornan-

Jornandes histor. Goth. de fœderibus Gothorum: *Gladius barbarico ritu figitur nudus, eumq; ut Martem colunt* De Danis M. Adamus cap. xxx. *Cæsari miserunt gladium, videlicet capulo tenùs aureum, & alia multa; pacem firmant ritu gentis per arma juraverunt.* Item Aimoinus de fœdere inter Dagobertum Francùm & Saxones lib. iv. cap. xxvi. *Hoc pactum sacramento quidem super arma, (ut mos eis erat) jurantibus.* Sed inprimis in jurejurando obtinebat armorum religio, quum sacramentum omne vel armatâ dextrâ, vel super armis honoratioris viri conciperetur. Formula vetus, quæ apud Lindenbrogium extat num. cxix. *Veniens jam dictus ille, adprehensa manu prædicti judicis, vel armis, sicut mos est apud omnes, XII. manu sua XIII. dextratus vel conjuratus pixit, quod, &c.* Quin arma ex more consecrabant; & si consecrata non essent, ea priùs sacranda præbere juraturus cogebatur, ut sanctiore ritu sacramentum diceret. Leges Bojar. cap. xxii. Tit. iv. *Tunc solus juret cum sua manu, postea donet arma sua ad sacrandum, & per ea juret ipsum verbum cum uno sacramentali.* Non igitur mirandum, veteres lege prohibuisse, *ne quis Spatham suam, (gladium,) in ipsum capitis redemptionem dare cogeretur;* quum hæc libertatis vindex & præsidium haberetur: sicuti ademptio ejus, aliorumque armorum in gravissima pœna ponebatur, quâ & *Saxones* libertatem adimebant. Sed ut exactius arma consideremus, lubet seorsim *Francos* & *Alamannos* intueri, quum ab iis populis aut cuncta armorum genera per cæteras gentes Germaniæ dispertita sint, aut certè his paria eademque fuerint.

VIII. *Francorum* vetustiorum arma describit Agathias lib. ii. ubi de Francis inquit: *Huic nationi tenuis est, & neglectior armatura, & quæ non varia ad ornatum indigeat opificum arte, nisi eorum, qui eâ utuntur, si quid fortè, ut fit, corrumpatur. Non enim thoraces hi vel ocreas norunt: pleriq; in bello detecta sunt capita, perpauci casside operti armis decernunt, sed pectore nudato, & tergis ad infimos renes, amiculo præterea lineo partim, partim è corio succincti, & tibias contegunt. Ensis à femore lævo, ex latere scutum dependet. Arcus, fundæ & tormenta ejusmodi cætera, tela saxaq; torquentia, insueta his sunt. Sed dolabras secures ve ancipites gestant, & brevia pro patria consuetudine tela, quæ ipsi Ancones, ut diximus, vocant, & quibus res magnas, cum opus est, gerunt.* Ubi quæ de *Ancone* dicit, mox latiùs explicat, dum teli hujus partem majorem ferrô obductam, & aciem ipsam recurvis utrinque hamis exasperatam narrat; unde Rhenanus appellat Einen Fränckischen Hacken/ *lanceasque uncatas* apud Apollinarem *Ancones Francicos* interpretatur. In ipsis Francorum historiis vocitatur *fustis anceps*; de quo Lex illa in Capit. lib. iii.

L cap.

cap. LXXXIX. *Constituimus, ut —— nostri ob resistendam impietatis malitiam armati veniant, id est, qui potest habere, cum lorica, & scuto, ancipite atque fuste.* Quod armorum genus antiquissimum fuit, & non tam à priscis Germanis, quam à primis mortalibus introductum, quos rudi illo seculo clavis & fustibus pugnâsse constat, dum teste Horatio lib. I. Sat. III.

Unguibus & pugnis, dein fustibus atque ita porrò,
Pugnabant armis, quæ post fabricaverat usus.

Sed post Agathiæ tempora usus paulatim aptiora & concinniora invexit arma, inter quæ primo loco dicenda est *Brunia*, præcipuum armaturæ genus, cujus frequentissima mentio in priscis legibus occurrit. Leges Francicæ lib. III. cap. V. §. de armatura in hostem habenda: *Omnis homo de duodecim mansis bruniam habeat; qui verò bruniam habens, eam secum non tulerit, omne beneficium cum brunia pariter perdat.* In libro Heroum, quod Heldenbuch vocant, patrio sermone eine Brinne appellatur: sed & alio nomine *Halsberga* in priscis monumentis vocatur. Diploma Karoli M. Wormatiæ datum A. DCCXC. *Hoc in arbitrio Dominorum pendeat, a quibus stipendia accipiant, quibus halbergas concedant.* At quale armaturæ genus *Brunia* ac *Halsberga* fuerint, ab eruditis viris disceptari video; nam Vitus Amerbachius per *Brunias* intelligit domunculas, Vossius pater *bruniam* interpretatur galeam, Lazius *halsbergam* esse arcum existimat. Nos iis accedimus, qui *bruniam* sumunt pro *lorica*, quemadmodum est in Glossario Latino Theotisco: *Thorax, militare munimentum, lorica, brunia.* Et in Legibus Norvvegicis: Panssar ade Bryniu; quod politissimus Loccenius *Loricam* vel *Bruniam* vertit At *Halsberga* vox Saxonica est, quæ propriè signat thoracem ferreum, sive armaturam colli & pectoris, ab Hals *collum*, & Bergen *tegere, protegere, munire*, ut Goldastus & Lindenbrogius rectè observant. Post *bruniam* sive *loricam* inter nobiliora arma numerabantur *Scutum* & *Lancea*; de quibus Leges Franc. lib. III. cap. IV *De armis infra patriam non portandis, id est, scutis, & lanceis, & loricis.* Et in Capit. Karoli M. cap. I. *Ut nullus ad mallum vel ad placitum infrà patriam arma portet, id est, scutum & Lanceam.* Præterea telum erat, quod Marcellinus *securim*, Sidonius *bipennem*, posteriores *malleum ferreum*, vernaculè Streythammer appellarunt; quod telum, quia in hostem dejiciebatur, *missile* à Scriptoribus vocatur. Quæ cætera Francorum arma fuerint, liquet ex descriptione Leudasteris armati apud Turonensem lib. V. cap. XLVIII. de quo inquit: *Qui adsumpto, ut diximus, comitatu, in tali levitate elatus est, ut in Domo Ecclesiæ cum gladiis, thoracibus atque loricis, præcinctus pharetra,*

retra, & contum manu gerens, capite galeato ingrederetur.

IX. Nec alia ferè arma veteribus *Alamannis* cæterisque Germanis fuêre: nam *fustibus* primùm sudibusque ac clavis pugnâsse eos, veteres passim historiæ loquuntur: unde & exercitum Klubbeheer/ sive Knubbeheer/ id est, *fustuarium*, apud Septentrionales Germanos vocatum fuisse, Pontanus in Historia Danica, & Loccenius in Antiquit. Sueo-Gothicis tradunt. Sed & *loricâ* sive brunia tectos, & *lanceâ, scutô, galeâ* instructos in bello fuisse constat; quæ non tam ab ipsis Alamannis, aut Francis inventa, quàm à vetustissimis Germanis relicta posteritati fuêre. In libro Heroum, Heldenbuch/ quatuor potissimùm arma memorantur, *galea, scutum, gladius, brunia*; de quibus ipse rythmus ad milites armatos:

Nun legen von euch das Streitgewandt
Helm und Schild wohl von der Hand:
Die Schwerdt und auch die Brinne gut/
Ihr seyd vor schaden wohl behut.

Galeam Leges Ripuariæ *helmum* appellant: novum capitis munimentum, & priscis Germanis insuetum, quum testibus Herodiano lib. VI. & Dione lib. XXXVIII. capitibus nudis pugnarent, aut pellem ferarum hiante super frontem rictu induerent. *Scuta*, more veteri, primùm ex viminibus texta, aut ex levi ligno composita erant: oblonga, & ad corporis amplitudinem porrecta, ut omnem gladiorum ictum exciperent averterentque; donec paullatim breviora, & magis rotunda facta sunt, postquam, auctore Sidonio, *ludus Francis, Alamannisque fuit, clypeos rotare.* Qui *scutum* portabat, *Scutarius* in legibus antiquis dicitur: sicuti *Scutagium* ibidem est auxilium, sive servitium, quod quisque scuto præstare Regi tenebatur. Sed inter cuncta armorum genera principem locum obtinebat *Gladius*, quem *Spatham* Alamanni dixêre; sive *quòd spatio sit, id est, lata & ampla*, ut Isidorus putat; sive Celticum vocabulum est, veluti hodie instrumenta ferrea fodiendis hortis apta, Spade &/ Spate, patriâ linguâ vocamus. Erat autem *Spatha* gladius ingens, prælongus, anceps, mucrone carens: quem utraque manu sublatum in hostium corpora dejiciebant, tantâ lacertorum vi & robore, ut quod suprà fidem videri potest, totum hominem equumque à capite usque ad calcem dissecarent. De *Karolo M.* refert Turpinus consiliarius ejus & Archi-Episcopus Rhemensis, cap. XX. *Tanta fortitudinis erat, quòd militem armatum sedentem super equum à vertice capitis usque ad bases, simul cum equo, uno ictu, propria spatha secabat.* Idem de *Rolando*, Karoli M. ex sorore nepote cap. XXII.

XXII. in bello Saracenico: *Vidit quendam inter alios, qui erat staturâ major aliis, & uno ictu secuit illum & equum ejus propriâ spathâ, ... à summo usque deorsum, ita quod pars Saraceni & equi ejus cecidit ad dextram, & alia ad sinistram.* Quæ minùs in fortissimis viris, & prisca Germanorum duritie, ac vasta corporis proceritate pollentibus, incredibilia videbuntur, si nobiscum reputemus, quantas res parentum nostrorum memoriâ *Scanderbegus*, clarissimus ille Epirotarum Princeps, gladiò patraverit. De *Brunis*, Brynne/ jam superiùs dictum est, quæ lucem capere possunt ex verbis illis Chronici Dominicanorum Colmariensium ad Annum MCCXCVIII *Rex Adolphus contrà Ducem Austriæ cum magna multitudine venientem, inoccursum currit, cum hominum armata multitudine copiosa. Armati reputabantur, qui galeas ferreas in capitibus habeant, & qui Wambasia, id est, tunicam spissam ex lino & stuppa, vel veteribus pannis consutam, & desuper camisiam ferream, id est, vestem ex circulis ferreis contextam, per quæ nulla sagitta arcus poterat hominem vulnerare. Habebat & multos, qui habebant dextrarios, id est, equos magnos, qui inter equos communes quasi Bucephalus Alexandri inter alios eminebant. Hi equi cooperti fuerunt coopertariis ferreis, id est, veste ex circulis ferreis connexa. Assessores dextrariorum habebant loricas ferreas, habebant & caligas, manipulos ferreos, & in capitibus galeas ferreas, splendidas & ornatas.* Præter ista arma magno in usu erat *Lancea*, à qua licet posteri Germani, judice Cluverio, *Peditem* vocitârint Lands-Knecht/ quasi *lancearium militem*, proprium tamen & peculiare *Equitum* fuisse telum videtur. Lego apud Radevicum, Frisingensem Canonicum, de gestis Friderici I. lib. I. cap. XXVI. ubi arma Equitis describit: *Si autem sedens in dextrario, & habens scutum in collo, lanceam in manu, ad castra accesserit, si quis eum læserit, pacem non violavit.* At magis ex pactione *Rolandi* & *Ferracuti* apud Turpinum eluceſſit, *lanceam* inter propria Equitis arma habitam fuisse: quippe quum illi primùm equestri certâssent pugnâ, mox inter se convenerunt, ut postero die *pedites, sine equo & lanceis* dimicarent. Sed & *malleum ferreum*, sive *securim*, & *arcum* atque *sagittas* inter Germanorum arma reperio, quorum primum usum *Gothi* inter nostrates monstrarunt; nam eorum inventionem falsò sibi *Franci* vendicant. In Antiquitatibus Sueo-Gothicis Joh. Loccenii exstat lex Helsingica, à priscis ducta moribus, quæ expressissimis verbis jubet: *Quilibet vegetus miles octodecim annorum habebit quinque arma, gladium vel securim, galeam ferream, clypeum, thoracem ferreum aut loricam, & arcum cum triginta agittis.*

X. Et

X. Et hæc fuêre veterum arma, quæ ad ſeculum usque decimum quartum viguerunt; quum *Germani* novam belli machinam, incertum iratis ex provocatione, an propitiis diis excogitarunt. De *Bombarda* loquor, terreſtri fulmine, ac cœli tonantis imagine, quâ intra cavum æs exiguo pulveri demerſa flammæ ſemina, ubi admotum ſpiraculo ignem concepêre, cum horribili ſonitu erumpunt, effuſisque ferreis globis non unam mortem inferunt. Ac ſævius *Tormentorum* ac *Mortariorum*, ut vocant, ingenium, quæ in Urbium ſtragem, & naturæ trepidantis terrorem ſolvuntur: non qualia veterum bellica tormenta, ætatis hujus ludibrium, quæ funibus tenta, poſt longas moras ſtridente nervô lapides, aut haſtas ignavo pulſu emittebant: ſed immanes pilæ, aut ingentia ſaxorum pondera, ubi cæcis ignium conceptaculis emiſſa ſunt, ingentes turres atque immania funditùs convulſa propugnacula evertunt, & picea caligine cœlum, virorum ac mœnium ſtrage, altoque cinere, ſubjectos latè campos obruunt. Ut nec vanè, nec falsò Germani apud Julium Cæſarem Scaligerum jactent: *Pace tua dicam Jupiter: etiam fulmina commenti ſumus; non tinnitus dementiam Salmonei cujusdam Græculi vanam, neque ſonitum potiùs, quanquam & hunc ipſum quoque, ſed vim illam terrificam, impetum, impreſſionem, disjectionem, denique vaſtationem non tam imitati ſumus, quàm expreſſimus.* Non tamen deſunt, qui hoc Germanorum inventum execrentur, qui humani generis, ſublato fortis atque ignavi diſcrimine, perniciem, ſævamque latrocinationem appellent. Equidem quum iſtos de malignitate *bombardarum* querentes audio, venit mihi in mentem, quantò faciliùs omnia alia accuſent homines, quam ſemet ipſos. Tormenta iſta urbium atque hominum tutelæ reperta ſunt; ſed nos vitæ peſtem fecimus, nos illa ad exitium & cladem noſtram detorſimus. Ita & reliquum ferrum, quò carere non poſſumus, ad cædem noſtram paravimus, & ex eo gladios ſicasque in jugulum noſtrum ſtrinximus. Sed nihil bombardâ nocentiùs: capitalis perfidiæ telum eſt, dira machina eſt, quâ deſtituti veteres, & ſanctiùs & mitiùs pugnarùnt. Tanquam non eadem ſit ſagittarum miſſiliumque omnium invidia, eoque acrior, quum tingerentur venenô, & aliquid nocentius ferrò & pulvere nitrato adderetur. Et ſanè ſi vires illius noſtræ machinæ inſpiciamus, illud omninò dicendum eſt, non tantùm nocentioribus in bello telis uſos eſſe veteres, ſed & majore ſtrage ipſos cecidiſſe homines, quoties acie concurrerent.

XI. Luſtratis explicatisque armis ad *Signa militaria*, ſive *vexilla* tran-

transeo, quæ majores nostri, teste Diacono Paulo, *Banda* appellabant: sive à Band/ vinculo & nexu, quo sub eodem militantes *bando* ligabantur, sive à fascia quadam de vexilli pertica dependente, quæ & *bandum* dicebatur. Ab eo est *bannerium*, Bannier/ Pannier/ & *Banderesius* Banner-Herr/ qui bandum seu vexillum portabat. Auctor vitæ Ludovici Regis, filii Ludovici Grossi: *Illa die faciebat antegardam Gaufridus de Rancome —— qui gerebat Regis banneriam.* De *Banderesio* Platina in Gregorio II. PP. *Urbis custodiam totamque Reipublicæ administrationem & curam Banderesii tum gerebant. Banderesii enim appellati sunt Germanico verbo à vexillis, quibus in bello utebantur.* At prætorianum totius exercitus vexillum, quod Romani inferiores *labarum* appellant, *Standardum* dicebatur, à veteri Teutonica voce Stanta/ & Standa *sistere*, quòd humi defixum staret: unde & judicium militare Standrecht/ vocatum, quod in eo vexillis in terra defixis jus diceretur. Plerumque autem *Standardum* sive vexillum statarium in curru castrensi, quem *carrocbium* appellarunt, super pertica figebatur, ut longè oculis pugnantium capesseretur. Hinc Brito Armoricanus lib. XI. de *Ottone* Imperatore præliaturo;

Erigit in carro palum, paloque draconem
Implicat, ut possit procul hinc atque inde videri,
Quem super auratà volucer Jovis imminet alà.

Et Sigonius in Friderico I. *Tandem Fridericus ordines Mediolanensium vi perrupit, atque ad carrocium penetravit: ac solutis bobus vexillum detraxit, & contumeliæ causa currum in proximam fossam dejecit.* Cæterùm diversas effigies, ac non unam imaginem, in vexillis suis adumbrabant *Germani*; more à *Romanis* alieno, qui post Marii tempora *Aquilam* omnibus legionibus dicaverunt. Vetustissimi *Germani* depromebant è sylvis ferarum imagines, & effigies luporum, equorum, aprorum detractas nemoribus, in prælium ferebant, ut Cæsar & Tacitus annotârunt. Sed *Franci* vetustioribus, quum primùm A*lemanniam Galliamque* armis corriperent, *leonem* & *serpentem* in armis vexillisque fuisse, ostendit Trithemius de Orig. Francor. in vaticinio illo Hildegasti: *Magnus ecce Deus dabit Franco lupanaria castra, Et franget Aquilam Leo Serpente collisam.* At *Gothi*, Germanica gens, tempore belli imaginem *Draconis contorti*, tempore pacis figuram *Agni* in signis suis circumferebant, quemadmodum Joh Loccenius in. Antiquit. Sueo Goth. lib. III. cap. 11. ex priscis monumentis probat. *Otto* Imperator *Draconem*, cui *Aquila* super volitabat, in vexillis publicisque insignibus depictum posuit, ut ex Britonis Armoricani versibus superiùs

periùs citatis, & ex alteris illis ejusdem Auctoris lib. xii. de Othone victo constat:

Currus quo reprobus erexerat Otho Draconem,
Quem super auratis aquilam suspenderat alis,
Cogitur innumeras in se sentire secures.

Sed Conradus II. Imp. imaginem sacræ crucis in vexillo prætoriano ostentabat: cujus exemplum posteri imitati, aut idem salutare signum, aut effigiem alicujus Divi, qui ad sanctimoniam Superorum commigraverat, in prælium ferebant. Augebat religionem Signorum, quòd summæ infamiæ duceretur, ab iis recessisse; quod inprimis de *Stantardo*, sive vexillo prætoriano valebat, *cui omnis populus adhærere, cum quo stare, quod locô motum sequi jubebatur*, ut Walsingamus Hist. Angl. in Eduardo II. loquitur.

XII. Huc pertinent *tubæ, cornua, buccinæ*, quibus animi ad bellum accenduntur. De *Tubis* priscorum Germanorum, Vangionum ac Batavorum, Lucanus lib. i.

Vangiones, Batavique truces, quos ære recurvo
Stridentes acuêre tubæ.

Ubi rectè monet vir summus Ph. Cluverius, magis poeticè, quàm propriè formam *tubæ* à Lucano descriptam: nam ut Vegetius lib. iii. cap. v. ait: *Tuba, quæ directa est, appellatur: buccina, quæ in semet æreo circulô flectitur.* Sed *tubam* posteri *Salpigem*, sive *Salpictam* vocarunt, ut ex iis Athelmi verbis de Virginitate liquet:

Cornua rauca sonant, & salpix classica clangit.

Ac classicum quidem per tubas canebatur, quæ quum incultæ rudesque essent, & ingenti barbaricoque spiritu inflarentur, *horridum bellicoque terrori convenientem sonum edebant*, velut de vetustissimis Germanorum Gallorumque tubis Diodorus lib. v. memorat. Celebratur in historiis Francorum *Tuba eburnea Rolandi*, quam ipse heros in bello inflâsse dicitur: de qua Turpinus Archiepiscopus, quod fabulæ propius videtur, in rebus gestis Karoli M. cap xxii. refert, morientem in montibus Pyræneis *Rolandum* tanta virtute occinuisse tubæ, ut & ipsa per medium scinderetur, venæque intumentis colli nervique rumperentur: sonus autem ad aures *Karoli M.* qui octo milliaribus versùs Gasconiam aberat, illæsus integerque perveniret. *Buccinam* quoque tribuit Germanis Marcellinus, ubi de *Gothis* Adrianopolin oppugnantibus agit: nec diversus ab ea fuit *lituus*, quem idem auctor

ctor Gothis adscribit: *Tympanis* haud utebantur Romani in bello, sed in Cybeles sacris eorum tantùm usus erat; neque illa apud *Germanos*, nisi collabente Romanorum Imperio, inter arma ferri audirique cæperunt. Fuit illis & aliud instrumentum, tympano non absimile, quod *Macariam* Sugerius in vita Ludovici Grossi vocat: *Tympanis, & macariis, & aliis similibus resonabant.* Ad quæ verba vir ingentis eruditionis Joh. Vossius Meursium laudat, quòd pro *macariis* legerit *anacariis*; putatque *anacaria* fuisse tympani genus, parte inferiori rotundum, quale hodie *Germanis* eine Heerbaucke/hoc est, *Dominicus venter* vocetur.

XIII. Nihil adhuc de disciplina militari dixi, quâ exercitus Germanorum stetit, & principatum Europæ imperio nostro peperit. Neque mihi Romani tantis laudibus extulerint suam castrorum disciplinam, quòd illa antiquior Parentibus Romanis, quàm caritas liberorum fuerit; quum nihil veteri disciplinâ Germanicâ durius, nihil sanctius sit, sive exercitum, & militarem ordinem, sive continentiam & modestiam militis respiciant. Quanta illa *Cattorum* veterum disciplina, qui militem, teste Tacito, *super arma ferramentis quoque & copiis onerabant*, ut ad omnem belli patientiam erudiretur? A quorum tolerantiâ nec posteri abiêre Germani, qui loricas pondere ingenti graves, quas hodie vix de terra levamus, non plùs in onere numerabant, quàm milites *alii humeros, lacertos, manus*, ut Ciceronis verbis utar. Atque illi fortissimi mortales, quum victoriarum frequentiâ modum bellis constituissent, quod otii supererat, propterea quòd esset è præliis ortum, ad easdem contentiones comparare studebant: qua de re, ut quæcunque evenire in acie atque præliis possunt, in campestri meditatione prænoscerent, sæpè inter se, in modum justæ pugnæ concurrebant, & aut in ordine ambulantes, aut decurrentes, aut pondera portantes, ad omnem patientiam bellicam, & peritiam se præparabant. Scilicet, ut Theodoricus Gothorum Rex in Constitutionibus suis prudenter sentit: *Ante distribuenda sunt arma, quam possit flagitare necessitas: ut cum ea tempus exegerit, paratiores ad imperata sufficiant. Ars enim bellandi, si non præluditur, cùm necessaria fuerit, non habetur. Discat miles in otio, quod proficere possit in bello. Animos subitò ad arma non erigunt, nisi qui se ad ipsa idoneos, præmissa exercitatione confidunt.* Jam quanta modestia, quæ abstinentia militis ad bellum ambulantis? qui quum nec auro argentoque, sed ferro & ære fulgeret, nullius innocentis opes rapiebat, nullius segetem deterebat, nullius domum incendiô delebat: sed transitu per vicos pagosque innoxio,

noxio, omnem ferociam in armatos hostes reservabat? Sanctissima illa *Regis Gothici* oratio ad *Gepidas* est, quum eos ad custodiam Galliæ per Liguriam profisci juberet: *Movete feliciter, ite moderati. Tale sit iter vestrum, quale decet esse, qui laborant pro salute cunctorum. Primus prosperitatis gradus est, suis non esse damnosum; ut pro quorum compendio laboramus, eorum non videamur fortunas afflixisse.* Exempla habeo, sæpe graviùs in eos animadversum, qui pacato cuiquam in expeditione bellica nocuerant, quàm qui ferrum in Parentem aut dominum strinxissent. Qui incendia in villas aut agrestes casas sparserat, detonsâ comâ, quæ summa ignominiæ nota erat, é castris vapulans ejiciebatur: de quo Lex Friderici Barbarossæ apud Ligurinum lib. VII.

Si quis pacificæ plebis villasve domusve
Usserit: abrasis signabitur ora capillis,
Et pulsus castris post verbera multa recedet.

n eadem lege sacris ædibus sua statuitur securitas, quas qui effringeret, ut despoliaret, tanquam Dei hominumque contemtor, & nomine militis indignus, aut in furcam tollebatur, aut sagittis eminus configebaur. Segetem in agro vastare, frumentum proterere, facinus infame ıdicabant: unde in prævaricatores severa pœna, quæ in Leg. Franc. b. IV. cap. XCVIII. habetur, promulgata est. Furtum *Bojoarii* hac pœä vindicabant, quæ in Legib. eorum Tit. VII. §. I. & II. est; *Si quis inexcitu aliquid furaverit, pastorum capistrum, frenum feltri, vel quæcunque involarit, & probatus fuerit, si servus est, perdat manus suas, Dominus verò ejus ipsam ısi habet, aut similem reddat. Si autem liber homo hoc fecerit, cum XL. solid. dimat manus suas, & quod tulit, reddat.* Atque hac abstinentia modestique, quum Germanus miles alios devincire cogeretur, seipsum continentiâ in Cibo & Venere firmare ac commendare jubebatur: prudentissimô consiliô, quum & assuetudo libidinum indomitos etiam animos ervet, solvatque, & luxuriosi conviviorum apparatus omnem ardorem ferociamque popinis & commessationibus deterant. Hinc salutaılla constitutio in Legg. Franc. lib. IV. cap. LXXIII. *Ut in hoste nemo rem suum vel quem libet alium hominem bibere roget, & quicunque in exercitu ıus inventus fuerit, ita excommunicetur, ut in bibendo solâ aquâ utatur, quousque se malè fecisse cognoscat.* Eadem de causa, apud primos *Francos*, more ımano, intrare castra fœminis non licebat, nec inter illa libidinum inumenta occupatus miles à robore & virtute denegeraret; quamvis, stea, quum *Justinianus* Cæsar pessimo exemplo indulsisset militibus

M *Roma-*

Romanis, ut secum uxores ducerent, paullatim in castra quoque *Francorum* mulieres irrepserint: quâ de re Turpinus in rebus Karoli M. cap. XXI gravissimam querelam contexit. Revocavit tamen priscam castrorum sanctitatem Imperator *Fridericus Barbarossa*, qui fœminæ castra sequenti nares abscindi jussit: sicuti ipse apud Ligurinum lib. VII. sancit:

Non erit in nostris nobiscum fœmina castris;
Qui reus extiterit, spoliis nudatus; abibit
Turpiter, & naso mutilabitur illa reciso.

XIV. Sed jam tempus est, ut sagô explicatô in aciem prodeamus, & Majores nostros in campo, in prælio, in obsidione Urbium contemplemur. Jamprimùm ubi expeditio instituenda erat, miles conclamari solebat ad arma; quod Saxones peculiari illâ voce *Jadute*, vel *Jodute* factitabant. De cujus vocis origine & sensu Kranzius Saxoniæ lib. V. cap. XXXVI. inquit: *Eam, quæ hodie exstat, conclamationem ad arma & auxilium non ab idolo aut vano Deo, sed esse vocem Italicam aut Gallicam*, Jo adjute mi, *doctiores arbitrantur*. Inde remansit illud apud Inferioris Saxoniæ populos: hetrôpt jodut/ quod de multùm vociferante & clamante dici, Johannes Loccenius, vir ad illustrandas res Suecicas natus, in Antiquitatibus Sueo-Gothicis observat. Sed & miles per vexillum publicum in turri, aut alio excelsiore loco suspensum, ad expeditionem ciebatur; quod in urbe Spira factitatum à Karolo Quarto comperio, quum latrones Neostadium Palatinorum arcem insiderent. Albertus Argentinensis in A. MCCCXLIX. *Carolus rex hoc audito statim bannerium suum, quod dicitur* Sturmfahn/ *super turrim Ecclesiæ Spirensis constituit, & populo civitatis ad arma mandari per Magistros civium præcepit, & egressus civitatem cum sua gente armatus, populo eum sequente cum bannerio ante castrum prædictum, ipsum funditus destruxit*. In magnis tamen justisque bellis, priusquam arma moverentur, more Romano bellum denunciari indicique solebat: unde de *Friderico I*, Cæsare, quum irarum plenus Mediolanum urbem circumvallari jussisset, Guntherus Ligurinus, Poeta coævus lib. VII. canit:

Sed ne præcipiti quicquam prudentia motu,
Regia, neglecto præsumeret ordine juris,
Primùm propositis legalibus esse citandos.
Hostes edictis, juris suasêre periti.

Illi autem, qui indicebant bellum, aut res repetebant, *Heraldi* dicti sunt, quales apud Romanos *Feciales* & *Patres patrati* fuêre. Qui *Heraldi*, quum veteri

veteri gentium jure sancti haberentur, insuper coronari & consecrari apud *Francos* solebant; tum torque aureo, & insignibus Regiis ornati sacratas in manu virgas ferebant. Meminit ejus moris præter alios Gregorius Turonensis lib. VII. cap XXXII. *Post hæc misit iterum Gundebaldus duos legatos ad Regem cum virgis consecratis, juxta ritum Francorum, ut scilicet non contingerentur ab ullo.* ipsa clarigatio, & verborum formula ad morem ferè veterum Romanorum compositæ erant, quorum ritus in bello indicendo Livius lib. I. recenset: nam & hastam in fines hostium immissam, documento est *Otho* Magnus, qui quum Daniam armis invaderet, projectâ in sinum Codanum hastâ, & bellum, & possessionem regionis capessivit.

XV. Egressi in campum, primum laborem putabant, capere idoneum metandis *castris* locum: quod *heribergare* ab Her sive Heir/ *exercitu*, & bergen/ *custodire, servare, continere* vocabant. At ipsa exercitus sedes, & locus castrorum dicebatur *Heristallus*, ab Heyr exercitu, & Stall/ quod stabulum aut stationem notabat. Paderbornensis Monachus in Annal. de vita Karoli M. lib. I,

Nomen heristalli dederat cui barbara lingua,

Idem locus, quia fossâ præcingebatur, *fossatum* etiam vocabatur; ut me Henricus Spelmannus, maximi ingenii Eques in Archæologo suo docet. Sed & carris, vehiculis, impedimentis, in orbem connexis, castra claudebantur, ac circumvallabantur: quod Marcellinus, Vopiscus, Trebellius Pollio, aliique *carraginem*, ipsi Germani patriò vocabulò eine Wagenburg dixère: veteri atq; utili *Germanorum* instituto, qui testibus Cæsare, Vegetio, Orosio carros pro vallo objiciebant. Verùm quæ forma castrorum, quæ statio, quæve militum descriptio mediis seculis fuerit, juvat audire ex Radevico de gestis Friderici I Imp. lib. II. cap. II. ubi castra Germanorum in campo Roncaliæ ita describuntur: *Antiquam Romanæ militiæ consuetudinem Romani miles imperii adhuc observare solet, ut videlicet quotiescunq; in hostilem terram intraverint, castrorum primò munitioni studeant. Quæ quidem neque iniquo locó erigunt, neque inordinate describunt, sed in plano & campestri; & siquidem inæquale solum fuerit, quoad fieri potest, complanatur. Dimensio autem sæpissimè vel in orbem, vel in quatuor angulos designatur. Nam & fabrorum, & opificum multitudo, & mercatorum copia, quæ quantum usus poscit, sequitur exercitum, cum suis papilionibus ac ergastariis, aut suburbiorum, si in quadro; aut si in gyro, ambitus eorum extrinsecus muri faciem præfert. Intus autem castra vicis apte distinctis dirimunt, plateasq; & portas assimilant, tam ju-*

mentis aditu faciles, quàm ipsis si quis urgeat, intrò currentibus sufficienter latas, ut quasi repentina quædam civitas existat. Medio autem Ducis vel Principis tabernaculum, templo simillimum, circaque rectorum & primatum, ut quemque decet suo ordine: armisq; septi milites per contubernia cum decore & lætitia in tentoriis agunt.

XVI Imminente hoste *Acies* struebatur, prout ipsa campi temporisque ratio exigebat; neque enim unam certamque aciei struendæ legem à Majoribus nostris observatam video. Antiquissimi *Germani* teste Tacito, aciem per *cuneos* componebant; quos *Franci* postea imitati sunt, quum in Italia cum Narsete confligerent. De quo Agathias lib. II. *Erat iis forma aciei instar cunei, △ literæ figuram referens: anteriore sui parte in acutum desinens.* Sed *Karolus M.* adversùs Saracenos pugnaturus, *quadratis æquisq; lateribus disposuit exercitum suum in tribus turmis, quarum prima militum probatissimorum fuit, secunda peditum, ultima verò equitum*, Ut Turpinus cap. XVIII. memorat. Alium ordinem instituit *Fridericus I.* quum ad obsidionem Mediolanensem condenderet: quem his versibus Ligurinus lib. VII. describit:

Totaq; septenis distinguens agmina turmis
Ductorem cuneo præfecit providus uni
Cuiq; suum: nunc cornicines sonitusq; tubarum
Prælia terrificò committere prima tumultu,
Signiferosq; loco, vel læta, vel aspera primos,
Laturos, acies æquè dispergit in omnes.
At qua Cæsarea, signum Latiale, cohortis
Regia fulget avis, magnorum densa virorum
Agmina, ceu magni glomeravit viscera regni.
Hinc famulàm succincta manus, vulgusq; pedestre
Pondera jumentis ingentia portat onustis,
Quæq; expugnandis creduntur idonea muris.
Ultima ceu modico subitura negotia voto
Ære dato conducta cohors.

Rem totam Poeta, ut solet, ex Radevico de gestis Friderici I. Imp. lib. I. cap. XXXII. desumpsit, apud quem paullò distinctius legitur: *Fridericum ad obsidionem civitatis ducens exercitum, omnes copias suas in septem legiones partitur. Præmissi milites cum stratoribus viarum, qui aggerum maligna corrigerent, ac de via complanarent, obstacula præciderent, ne perplexo itinere fatigaretur exercitus. Circùm Aquilam & signa alia tubicines & cornicines. Servi singulo.*

singulorum agminum cum peditibus erant, multis aliisq; jumentis advehentes militum sarcinas. Hos sequebantur, qui expugnandis civitatibus machinas, & caetera tormenta portarent. Omnium verò agminum postrema erat mercenaria multitudo. Sed in sequentibus annis in tres plerumque partes divisum exercitum reperio, quum acies instruenda erat; ita ut flos & robur exercitus loco postremô staret, agmenque reliquum dispositis ad latera ejus alis muniret. In prælio, quod *Rudolphus* Romanorum Rex cum *Ottocaro* Bohemiæ Rege prope Viennam, A. MCCLXXVIII. commisit, copias omnes in tres partes diviserat: in prima pedes Germanus cum quindecim millibus Hungarorum stabat: secundam ipse in hostem ducebat: in tertia trecenti equites, aliique, quorum virtuti maximè confidebat, collocati, reliquam aciem premebant à tergo, muniebantque. In Chronici Colmariens. Dominicanor. Parte secunda, *Albertus* Austriæ Dux, quum A*dolphum Nassovium* Romanorum regem sibi explicatâ acie occurrentem videret: *Exercitus meus*, inquit, *in tres partes dividatur, & Regis exercitus ad medium mei venire, sine obstaculo permittatur: cùm autem in nostra pervenerit, à nostris circumdetur.* Qui componendæ aciei ordo à Romanis priscis acceptus videtur, apud quos Hastati per manipulos stabant primi, inde Principes, loco postremô Triarii, robur exercitus, veluti incomparabilis Salmasius docet; consiliô sanè prudentissimô, quod & J. Lipsius omnibus aciei struendæ modis, in illo Homerico antepoſuit:

Atque Equites posuit cum Curribus ordine primo:
At Peditum à tergo floremque & robora, belli
Munimen, septumque: sed in medio agmine viles
Ignavosque, uti vel nolentes depugnarent.

XVII. Instructâ & compositâ acie, Duces exercitum obequitantes, aut in celsiore consistentes loco, oratione animos militum incendebant; qualis inter alias gravissima illa *Friderici Barbarossæ* oratio ad Germanos apud Ligurinum est;

Nunc age Teutonici fortissima robora regni,
Imperii vires, totius gloria mundi,
Magnifici proceres, magnis intendite coeptis
Pectora, sitq; palàm, nullam sub limite magnô
Esse poli, nostris quæ tutò viribus obstet,
Legibus aut Latiis impune recalcitret urbem.

Quin ut animi in omne fatum paratissimi essent, Sacerdos Eucharistiam sacram supplicibus offerebat, tantoque sacramentô, & promissô ali-

cœlitum præsentissimô auxiliô animos obfirmabat. Inde clamore maximo, divinam implorantes opem, in hostes procurrebant; more ab antiquissimis Germanis recepto, qui clamoribus horrendis, truci cantu, terribili fremitu, prælium auspicabantur. Cujus causam istam refert Tacitus in libro de Germania: *Fuisse apud eos & Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium in prælia ituri canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem barditum vocant, accendunt animos, futuræq; pugnæ fortunam ipso cantu augurantur, terrent enim trepidantve, prout sonuit acies, nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur, affectatur præcipuè asperitas soni, & fractum murmur, objectis ad os scutis, quo plenior ac gravior vox repercussa intumescat.* Hunc clamorem sua ætate Marcellinus talem fuisse refert, qui ipso fervore certaminum exoriens, & paullatim adolescens, ritu fluctuum cautibus illisorum extolleretur. Sed nec *Tessera militaris* deerat, quam maxima voce pugnantes ingeminarent; quemadmodum in prælio *Henrici I.* contra Hungaros, *Germanorum* tesseram Κύρις, *Hungarorum* autem *Hui, Hui*, terribili ululatu auditam, Liutprandus Hist. lib. II recenset. Jam in ipso prælio antiquissimi pro re, pro loco, pro tempore, punctim, cæsim, cominùs, eminùs, eodem telo hostem petebant; quod in historiis etiam ab hoste conscriptis maximam admirationem habet. At postea primùm sagittis, inde hastis, & denique gladiis pugnatum est: quod Ligurinus de exercitu Friderici I. sic lib. VII innuit:

Prima volatilibus mandantur bella sagittis:
Protinus excussis avidè concurritur hastis:
At simul ad gladios, & strictas cominùs iras
Incaluit virtus, tunc verò horrendus ubique
Clamor.

Igitur post explosas sagittas, vibratasque hastas, ad gladios itum, quibus maxima hostium strages edebatur: unde *Henricus I.* Imperator apud Liutprandum gladios potissimùm militibus commendans, ait:

Sumite nunc animos more virili,
Membra secare, precor, vique ferire
Sit furor, heus, ardens, sancta cupido.

De Turcis, ab *Alemannis* ac *Francis* in Asia cæsis, ita scribit Nicetas Choniates, in vita Manuelis Comneni: *Alii namq; hastis confodiebantur; plures alii prælongis gladiis medii dissecabantur.* Quod si hostis magno incumberet impetu, telorumque tempestate aciem perfringeret, more Romanorum, testudine ex scutis facta, *procedebant simul turris in modum compositi*

poſiti confertiq; ut eodem loco Nicetus de Germanis loquitur. Sed tota acies ſi perrupta & turbata inclinaret, retrò ad carrorum munimenta ſe recipiebant, ut inde collectis viribus in hoſtem rurſus erumperent; quod idē ſcriptor de Gothis tradit. Cedere locô, dummodo rurſus inſtes, conſilii quàm formidinis arbitrabantur veteres Germani, ut Tacitꝰ auctor eſt: ſed milites *Ottonis I.* apud Liutprandum lib. IV. c. XI. *Ridiculum ſuæ eſſe nationi inquiunt, fortes viros, non reſiſtendo, mortem fugere, aut ſe hoſtibus tradere, & ſupplicandi opprobrium pati.* Quæ animorum magnitudo in victis quoque eminuit, ubi fatali neceſſitate ſuccubuerant: nam ut de priſcis *Cattis* apud Tacitum legimus, crinem barbamque ſubmittebant, nec niſi hoſte cæſo, ſuper ſanguinem & ſpolia exuebant votivum obligatumque virtuti, oris habitum, ac frontem revelabant. Id quoque de Saxonibus, quum à Suevis profligati victique eſſent, tradit Turonenſis lib. V. cap. XV. ubi ait: *Illi quoque qui ex Saxonibus remanſerant, deteſtati ſunt nullum ſe eorum barbam, neque capillos inciſurum, niſi priùs ſe de adverſariis ulciſcerentur.*

XVIII. Ex campo *ad Urbium obſidionem* contendo, quam Romani duobus potiſſimùm modis, *Coronâ* & *Operibus* peragebant. Sed priſcis Germanis ſola placuit *corona*, ſpretis aut ignoratis operibus; quemadmodum ex illo Taciti Annal. lib. XII. conſtat: *Nihil tam ignarum barbaris, quàm machinamenta, & aſtus oppugnationum at nobis ea pars militiæ maximè gnara eſt.* Verùm poſteriore ætate partim machinæ à Romanis acceptæ, partim induſtriâ propriâ inventæ excogitatæque ſunt, inter quas *Cancrum, Cattum, Manganum, Petrariam, Talpam, Vulpeculam, Trebucchetam,* memorari potiſſimum invenio. Quid *Cancer* fuerit, in Chronici Colmarienſ. Monachor. parte altera, ubi de obſidione Bingæ oppidi agunt, his verbis explicatur: *Fuit cancer inſtrumentum magnum, forte pariter & ponderoſum. In eo erat trabs magna, pariter longa, in una parte groſſa, in altera parte parva. In groſſiori parte, ſive in capite fuit ferro forti circumdata, & in fronte ipſius Cancri fortiſſimè colligata. Trabs hac ſuper quadam inſtrumenta iacuit, quòd faciliter moveretur Hic cancer cum ad murum perveniſſet, & octo in circulos, qui in trabe erant, funes immiſiſſent, ex paucis ictibus pro magna parte cadere coegerunt* Ex quibus verbis conſtat, *Cancrum Germanicum* haud diverſum ab *Ariete Romano* inſtrumentum fuiſſe; unde & Gregorius Turonenſis lib. VII. hiſt. Franc. *Arietem* vocat, & Florentinus Monachus de expugnat: Acon: *arietem* pro *cancro* ponit:

Noſtri turres ligneas facere capère,
Gattos & Arietes fieri juſſère.

De

De *Catto* sive *Gatto* frequens mentio apud Othonem Frisingensem de rebus gestis Friderici I. & apud Radevicum in ejusdem Friderici vita occurrit: sed quale fuerit instrumentum, ex illis superiùs citati Chronici Colmariensis verbis cognosci poterit: *Expugnavit Rex Albertus hanc civitatem,* (Bingam) *per duo vasa concava, quæ faciebant artifices sapientes. Unum vas Cattus vocabatur, aliud Cancer. Erant hæc vasa longa, quadra, demissa, ex omni parte laterum clausa.* Et paullò post: *Cattus veve vas erat, & faciliter trahebatur. Cum hoc vas ad civitatem fuisset perductum, tigna quædam pro pedibus sibi fecerunt, ut ad murum per fossatum possent faciliter pervenire. Manganum* sive, *Mangana, Mangonella,* & *Manga,* ut Radevicus lib. II. vocat, machina bellica, seu catapulta erat, quâ lapides grandiores & saxa in urbem jaciebantur. Ejus formam usumque ostendit his verbis Abbo lib. I. de Obsid. Lutetiæ:

Conficiunt longis æque lignis geminatis
Mangana, quæ proprio vulgi libitu vocitantur,
Saxa quibus jaciunt ingentia, seu jaculando
Alludunt humiles scenas.

Nec alia machina est, quam Munsterus *ballistam tractoriam* seu *catapultam* vocat, cujusve figuram Stevvechius in commentario ad Vegetii lib. IV. cap. XXII. nobis exhibet: quâ non mœnia solùm, sed domos & alia ædificia intra muros constituta quassare solebant. Quippe ejus fabricam mœnibus admoventes, per Hypotenusam gravissima saxa, aut fœtida bestiarum cadavera in altum projiciebant: quæ consummatò cursu, è sublimi per præcipitium, in subjecta cadebant loca, & impetu vel fœtore obsessos infestabant. Notat dictus Stevvechius, eâ machinâ ad deditionem coactos, qui munitissimam arcem in medio Rheni collocatam, juxtà oppidum Rheinfeldense tenuêre. A *Mangano* paullùm differebat *Petraria*, quæ petras & saxa ad muros diruendos projiciebat: cujus præter Paullum Diaconum meminit Turpinus de rebus Karoli M. cap. X. *Aptatis juxtà murum petrariis, & mangatellis, & Troiis, & arietibus. Talpæ* & *Vulpecula* nomen reperitur apud Othonem Frisingensem de rebus gestis Friderici I. cap. XXIII. ubi verba ista: *Cæsar omnem reliquum apparatum, quem ad oppugnationem civitatis fecerat, Talpas, Vulpeculas, Ericios, Cattos, (talibus enim censentur nominibus) jussit exuri.* Sed quæ propriè machinæ fuerint, apud idoneos auctores non reperi; nisi forte statuendum est, easdem cum *Musculo* Romanorum fuisse, quem J. Cæsar in Commen

mentariis suis accuratè describit. *Trebucchetta*, vulgo Trybock/ machina bellica, & ad proruendos muros facta, inventa fuit ab *Ottone* Imperatore, uti Nauclerus Generat. XLI. testatur, & in veteri fragmento Historico incerti Auctoris his verbis scribitur: *Anno Domini CIↃ CCXII. Otto Imperator ab Apulia & Italia reversus obsedit oppidum Witzense: quod similiter expugnavit usque ad arcem. Ibi tunc primum cœpit haberi usus instrumenti bellici, quod vulgò Trybock appellari solet.* Sed & alias in Chronico Leodicensi ad An. CIↃ CCCXIII. machinas invenio, quæ *Fustibula, Sues, Vinea, Biblia* dicuntur: verùm quum hæ cum *Manganis* convenerint, aut parùm discrepaverint, à nobis silentio transmittentur. Id tantum ex Ligurino adjiciendum, non solùm saxa machinis illis vibrata, sed & incendia in turres sparsa, igneasque projectas pilas, quas idem Poeta *inextinctas vivaci sulphure flammas* appellat.

XIX. Neque tamen posteriores *Germani*, quum ad Romanorum morem operibus & machinis quaterent mœnia, urbes coronâ præcingere negligebant: sed sæpius tam laborioso ambitu instituebant obsidionem, ut castris instar urbium extructis, muros hostiles circumvallarent, & perpetuâ militum serie, ab omni parte clauderent. Id *gyrare urbem* vocabant, ut Radevicus de obsesso per *Fridericum I.* Mediolanô loquitur. Ex eodem auctore constat, quo ordine, quovemodo miles impetum insultumque in mœnia facere solitus sit: nam ubi de obsidione Cremonensi lib. II. cap. LIX. agit, *Imperator*, inquit, *cernens oppidanos neque se ipsos misereri, neque civitati parcere velle, generalem aggressionem fieri statuit. Electos ergo de singulis agminibus viris fortissimis, intra machinas turrium eos collocat, variis quidem locis. alios superiores, alios inferiores, ut dum inferiores civitatem per murum ingressuri pontes applicarent, superiores eos jaculis & sagittis, quo minùs ab hostibus læderentur, defenderent. Erant turres ipsæ nimia proceritate mirabiles, supra C. pedes, in altum erecta, multorum hominum per singula diversoria capaces. Reliquum exercitum circa muri ambitum distribuit, præcipiens, quando pontes admoveri cepissent, ipsi quoque singuli contra quem starent locum aggredi, murumq; vel transcendere vel irrumpere conarentur.* Ubi quæ de *Turribus* dicit, eleganter explicantur à Ligurino, qui machinas illas mobiles, rotisque impositas, lib. x describit: sed uberior earum descriptio, quum ad Romanarum turrium similitudinem accesserint, ex Vegetii libro IV. petenda est. Cæterùm reliqui, qui turrium præsidiô nudati, impetum in mœnia inferebant, *clypeis cratibusque catervatim operti* iverunt; quod de *Arnulphi* militibus urbem invadentibus Liutprandus

N Hist.

Hist. lib. I. cap. VIII. prodit. Qui pugnandi mos à *Romanis* acceptus, apud quos connexio scutorum & series nomine *Testudinis* inclaruit: de qua Livius lib. LIV. *Scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis submissioribus, tertiis magis, & quartis postremis etiam genu nixis, fastigiatam sicut tecta ædificiorum sunt, testudinem faciebant.* Et hæc obsidentium arma, hic oppugnandi modus erat. In ipsa urbe nihil ab obsessis intermittebatur, quo vel hostium eluderentur machinæ, vel aggredientium impetus copiæque submoverentur. Ac machinas quidem bellicas, *ignito ferri pondere, & adunco attentabant;* quod in obsidione Cremonensi Radevicus lib. II. annotavit. In ipsos viros vasa lapidibus plena devolvebant: aut *cuppas cum pice & adipe accensas*, ut Turonensis lib. VII. c. XXXVII. loquitur, in irruentes projiciebant.

XX. Partâ victoriâ antiquissimi *Germani* prædam potissimùm sectabantur: captivos primarios ad aras è viridi cespite constructas, *Marti* & *Mercurio* mactabant; inde festis epulis, læto cantu, vagis tripudiis diem noctemque proximam transigebant; veluti prolixiùs ex Tacito aliisque Ph. Cluverius, vir nunquam sine laude dicendus, demonstravit. Nec posteros *Francos*, quum nondum Christiana sacra amplexi essent, abhorruisse à dira ista consuetudine video; dum, teste Trithemio, inter festos applausus, *Jovi* masculos, *Veneri* fœmellas sacrando, omnes pariter occidioni dederunt. Sed mitiores postea pœnas mansuetudo Christiana Germanis commendavit: qui quantâ pervicaciâ in hostem, tantâ beneficentiâ adversùs supplices utebantur. Unde sæpè laudabilem illam Principum vocem lego, *ferirent equos, hominibus parcerent;* nondum vesanâ ista opinione introductâ, fortitudinem militis, aut gloriam Imperatoris in multa sanguinis humani effusione, ac ingenti mortalium clade consistere; multò minùs belli jus inter Christianos appellari posse, si post multarum urbium funera, ac diri fati exempla, quæ ætas nostra videt, nemo eas captas credat, nisi concesso velut barbaræ feritatis jure, sexus omnis, omnis ætas infanda patiatur, nisi stupris cædes, cædibus incendia misceantur. At *Alaricus* Gothorum Rex, quum ex ipsa *Scythiæ* barbarie venisset, captâ Româ, capitis pœnam interminatus est, si quis hominem cæderet, & sanguine humano suum adspergeret triumphum, aut templorum religionem violaret: in quo facinore celebrando maximum illud Christiani nominis lumen, & sanctioris sapientiæ decus desudavit, dignumque habuit, unde Dei civitatem auspicaretur. Sic *Karolus M.* quum *Saxones* longæ rebellionis reos

os, diutino tandem bello fregisset, præter injuriæ licentiam, victis nihil eripuit, sed cunctos in jura ac leges civitatis Francicæ adscivit. Diversæ autem conditiones, dum vitæ parcitur, victis imponi solebant; quæ plùs infamiæ, quàm supplicii habebant. Inter pacis conditiones, quas *Cremonensibus* devictis injunxit *Fridericus I.* istas fuisse Radevicus lib. II. cap. LXII. refert: *Civitatem dederent: ipsi vitâ sibi indultâ cum conjugibus & liberis exirent: de rebus suis, quantum quisq; semel humeris efferre posset, secum exportarent.* Idem *Fridericus*, quum primùm Mediolanenses ad deditionem coegisset, supplicibus imperavit, ut *abjecta veste, pedibus nudis, exertos super cervice gladios ferentes*, à victoribus exciperentur: inde quum secunda vice rebellassent, *res eorum direptioni, personas servituti adjudicavit.* Sed *Pipinus* Rex Francorum fusos *Saxones*, & veniam precantes, in has conditiones suscepit, *ut singulis annis equos trecentos darent*; ut Annales Rer. Gestar. à Pipino ad An. 758. habent. Gravissima illa & maxima ducebatur pœna, si projectis in exilium perpetuum civibus, & infamiâ notatis, urbs solo æquaretur; quod supplicium tandem Medio lanensibus à *Friderico I.* inflictum accepimus. Et simile ferè exemplum recenset Conradus Episcopus in Chronico Moguntino, ubi in cives seditiosos, qui Arnoldum Episcopum interfecerant, illa sententia à victore lata est: *Ab Imperatore proscripti perpetuo exilio sunt damnati: ipsa civitas omnibus juribus ac libertatibus, ac privilegiis perpetuo est privata. Murus & fossatum, & alia turrium munitiones sententialiter condemnata, & destructa funditus & eversa, ita ut civitas ipsa deinceps lupis & canibus, furibus & latronibus pateat per via, nec unquam re ædificandi habeat facultatem: insuper & plebs ipsa perpetua infamia subjaceat.*

XXI. Nec minor in supplices clementia, quàm ad exornandos milites, qui fortiter se gesserant, munificentia fuit: hos enim non solùm amplissimis verbis collaudabat Imperator, sed maximis honoribus evehebat, tum agris, ditionibus, auro, aliisque rebus mactabat. Magnifica illa, & pene seculis nostris invidenda est gloria, quâ *Karolus M.* milites suos, Francos & Germanos, subactis Saxonibus, frui voluit: cujus illa apud Goldastum extat Constitutio sancita padrabunni A. DCCLXXVII. *Ite milites mei: vos Heroes vocabimini, socii Regum, Judices criminum. Vivite posthac laboris expertes, consulite Regibus publico nomine, favete Orphanis, juvate pupillos, consiliô circumdate Principes: ab his victum, & vestitum, & stipendium petite: si quis negaverit, inglorius infamisque esto. Si quis injuriam vobis intulerit, reum se majestatis agnoscat. Vos autem cavete, ne tantum decus, tantum-*

que privilegium, justo bellorum labore partum, aut ebrietatis, aut scurrilitatis, aut alio quovis vitio maculetis, ne, quod largimur vobis, ad gloriam, redundet ad pœnam, quam de vobis sumendam, si forte excesseritis, nobis & successoribus nostris Romanorum Regibus perpetuò reservamus &c. Similiter apud Radevicum *Fridericus Barbarossa* milites prælio defunctos pro concione laudat, militiæ socios vocat, singulos, qui in periculis patraverant fortia facinora, nomine appellat: & ut Ligurinus lib x. canit:

Munificaque manu meritis benè munera magna
Erogat, argenti multùm largitur & auri,
Crateras, pelves, discos, paterasque capaces,
Addit equos celeres, galeas, thoracas & enses,
Textaque multimodis operosè picta figuris
Atq; figuratam latè se Rege monetam,
Distribuitque suis regale numisma maniplis.

Quibus qvidem virtutum incitamentis fortitudo bellica per eam tempestatem viguit, & juventutem Germanicam ad res præclaras inflammavit: ignotis adhuc pravis illis artibus, quibus hodie nequissimi & ignavissimi homines ad honores grassantur, & virtus suis despoliata præmiis languet, ac spreta contabescit. Nunc magna pars in bellum ruit, dum aut domô exacta, flagitium & scelus armis tueri gestit, aut spoliis stipendiisque avaritiam exsatiare cupit: at priscâ illa tempestate non prædæ cupido, non animus conscientià vastatus, non stipendiorum dulcedo, sed libertatis patriæ amor, sed promptum in Dominum obsequium, sed pulcherrima gloriæ ambitio fortissimos viros armabat. Quare non sine causa sibi gratulatur *Fridericus I.* apud Ligurinum, dum de Germanis suis ait:

alii venalia castra,
Et mendicatas certâ mercede cohortes
Alliciunt: ego gratuitis ultroque paratis
Fidens auxiliis, ad magna negotia rerum
Tutus eo, fidas ducens in bella catervas.

XXII. Verùm sicut clarissimis honoribus afficiebantur illi, quos virtus bellô præclaros & egregios commendaverat; ita gravibus pœnis mulctabantur, quos aut ignavia contemptusque à bello averterat, aut metus fagitivum ex castris dispulerat. Nam primùm cuncti apud *Francos* & *Germanos*, qui ad bellum evocati, justo die & loco haud accesserant, sexaginta solidis mulctabantur; quam pœnam *Herebannum*, sive

ve *Aribannum* dixêre. Leges Francicæ lib. IV. cap. LXXI. sive Capitul. Karoli lib. III. cap. LXVII. *Quicunque liber homo in hostem bannitus fuerit, & venire contempserit, plenum heribannum, id est, sol. LX persolvat. Aut si non habuerit, unde illam summam persolvat, semetipsum pro Wadio in servitio Principis tradat, donec per tempora ipse bannus ab eo fiat persolutus: & tunc iterum ad statum suæ libertatis revertatur.* Sed de eo, qui *Regales honores habebat*, statutum est Legib. prædictis lib. III. cap. LXIII. ut *quot diebus post placitum condictum venisse comprobatus fuerit, tot diebus abstineat à carne & vino.* At qui imperatori Romam proficiscenti haud aderant, postquam acciti essent, ipsis feudis privabantur: quod poeta Ligurinus sæpiùs nobis citatus, libro II. bellè descripsit. Graviorem pœnam *Longobardi* irrogabant, in quorum legibus lib. III. Tit. XIII. Imperator *Lotharius* sic sancit: *Quicunque liber homo à Comite suo fuerit ammonitus, aut ministris ejus, ad patriam defendendam, & ire neglexerit, & exercitus supervenerit ad istius Regni vastationem, vel ad contrarietatem fidelium nostrorum, capitali subjaceat sententia.* Mitiùs tamen in iisdem Legibus statuitur ab Imp. *Guidone*, qui hominem liberum, si jussus in exercitum haud veniret, *tertia parte ex suis mobilibus mulctandum, servum autem LX. ictibus* percutiendum sancivit.

XXIII. At gravior iis semper pœna illata est, qui in prælio scutum amiserant, aut turpi fugâ exercitum deseruerant: nam vetustissimis temporibus non solùm eis concilia interdicebantur, verùm etiam sacris publicis arcebantur: ut qui milites esse noluissent, ne cives quidem liceret esse eis, & qui non profuissent patriæ, eorum quoque patria nulla esset. Inde Tacitus de morib. Germ. *Scutum reliquisse, præcipuum flagitium; nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas: multiq; superstites bellorum infamiam laqueô finiverunt.* Nec mitiorem pœnam posteri *Franci* atque *Alamanni* imposuêre fugitivo, quum is aut discrimen capitis incurreret, aut perpetuâ ignominiâ pollutus infamem contemtamque vitam agitaret. Lex Francica lib. IV. cap. LXXIII. quæ in Constitutionibus *Conradi I.* Franci Imp. repetitur: *Quicunque absque licentia vel permissione Principis de hoste reversus fuerit, quo factum Franci & Alamanni* Herischlitz *dicunt; volumus ut antiqua constitutio, id est, capitalis sententia ergà illum puniendum custodiatur.* Vel ut alia editio habet: *Qui Eriliz fecerit, ipse ut reus majestatis, vitæ periculum incurrat, & res ejus fisco socientur.* Sic Capit. lib. VI. cap. CCLIII. constituitur, ut *Omnis qui de exercitu fugit, testimoniô dignitatis suæ sit irrevocabiliter carens:* & ut paullo post dicitur, *testificandi vel accusandi nullam habeat licentiam.* Planè Romanorum veterum more, qui quum omnia

omnia sibi per armorum potentiam arrogarent, si per ignominiam dimissi essent, neque munia obibant civilia, neque in numero hominum censebantur, neque necessitudinibus perfruebantur. Sed & *Longobardi* periculum capitis intendebant fugientibus, aut malâ fide pugnantibus; ut ex Legib. eorum lib. I tit. I. §. VII. patet: *Si quis contra inimicos pugnando, collegam suum dimiserit, aut Astalium fecerit, id est, si eum deceperit, & cum eo non laboraverit, anima sua incurrat periculum.* Quæ pœna in Desertores renovata est à *Conrado I.* Imperatore, cujus illa constitutio ad A. 915. exstat: *Quicunq; absq; permissione Principis de exercitu aufugerit, quod factum Franci herisshliz dicunt, aut castra deseruerit, aut clamores fecerit, ut ad terrorem alii fugerent, aut stationem & vigiliam suam non habuerit, jubemus ut capitalis sententia in eum sine venia detur.*

XXIV. Sic hostibus subjugatis, patriâ defensâ, milite locupletato, ab armis recedebatur; quod *Scaftlegum* appellabant. Capitulare Kar. & Lud. Addit. lib. IV. tit. LXXXII. *Postquam Comes & Pagenses de qualicunque expeditioni hostili reversi fuerint, ex eo die, supra XL. noctes sit bannus recisus, quod linguâ Theotiscâ Schaftlegi, id est, armorum depositio vocatur* Quanquam rara genti bellicosæ ab armis quies, quum veteri animorum fortitudine summum decus in armis poneret, vitamque omnem, nil nisi militiam putaret. Et quamvis tardè ac cunctantibus consiliis in justa bella, grandesque tumultus exarderent, incensos tamen, & excitos longa tempestas, viris digna exercebat. Huc accedebat ingens belli materia, quam discordia intestina, vetus malum, & nostris semper rebus grave, quotidie ferocibus animis præbebat. Sed & regio viris abundans, sibiq; gravis, exonerare in bello multitudinem gestiebat: unde facillimè brevissimô temporis intervallô trecenta hominum millia ad bellum mittebantur; ut nec supra fidem, nec rei veritatem videri debeat, quod Historici nostri memoriæ prodidêre, *Unum Fuldensem Abbatem Cæsari sexaginta millia bellatorum in hostem præbuisse.* Atque hoc armorum perpetuo exercitiô, hoc bellorum amore, quum se fortissimos vellent, robustissimos agnoscerent, peritissimos efficerent, facilè obtinuerunt, ut fortitudine ac robore omnes orbis terrarum nationes anteirent. Nam *nullos armis ante Germanos esse*, ut olim gentis nostræ legati dicebant, tam æquo animo humanæ semper gentes passæ sunt, quàm eorum imperium tulêre. Nec falsus aut vanus fuit *Rudolphus I.* Austriacus, quando referente M. Alberto ex ipso ævo, *Jactare & dicere solebat: Se in qualibet Mundi parte, cum electis qua-*

tuor

tuor galeatorum & quadraginta peditum armatorum de Alemannia *milibus, stare invictum: existimans, hos omnem multitudinem aggressuros.* ut minùs mirandum sit, quod Historiarum annales tradunt, *triginta millia Italorum à quingentis Moguntinorum & octingentis Cæsareanorum cæsos esse*; quod facinus Justus Lipsius omnibus *Romanorum* triumphis anteponendum censet. Neque heic mihi tantum animi, aut otii superesse video, ut invictæ gentis Martium robur angustâ oratione stringam; ut recenseam, *Romam* illam inclytam, orbis dominam, gentiumque deam, *Germanorum* armis fastigio rerum humanarum detractam, concussum *Capitolii* culmen, *Rheno Tiberim* famulantem, victrices illas Aquilas, gentis *Juliæ* sacraria, nomen atque reliquias fortunæ *Romanæ*, in *Germanicam* gentem translatas; denique Orbem totum, quâ vi, quâ metu subactum, aut in venerationem compositum, postquam primùm ad *Saxones* virtus invicta regnum transtulissent, & inde sub beatissimo *Austriacorum* imperio requiescere jussisset.

XXV. Sed hæc dicentem, subit admiratio, cum hodie, quum olim orbis spolia victoribus *Romanis* detraxerint *Germani, & Italiam, Galliam, Hungariam, Poloniam, Daniam* armis subegerint, victrix illa natio vix suos tueatur fines, & invasioni exterorum ac injuriis obnoxia jaceat? Majores nostri, homines sanctissimi & fortissimi, adeò etiam ferventibus bellis securi agitaverunt, ut nullo septi muro, viculis, iisque sparsis contenti, non vallò aut fossâ, aut fluvio, aut monte, sed formidine hostes arcerent. At nos circumfusi & muniti validissimis arcibus, & operibus machinisque ac telis circumvallati, injurias hostiles, & opprobri gentis nostræ segnes timidique ferimus; quumve olim Parentes nostri libertatis nomen omni vitâ dulcius chariusque putarent, nos illud ignavo animo conculcari patimur. Nec tamen virtus bellica nobis deest, non à fortitudine Parentum recessimus; non vulnera & cladem metuere didicimus. Detur enim hoc æterno gentis nostræ honori, nullum esse populum, qui bellum tantâ animorum confidentiâ aggrediatur, tantâ peritia administret, tantâ constantia perducat; planè ut in nostris militibus hodie ipse belli usus & experientia comprobet, quod *Marius* quondam de se & milite suo jactavit: *Eos doctos esse hostem ferire, præsidia agitare, nihil metuere, nisi turpem famam, hyemem & æstatem juxta pati, humi requiescere, eodem tempore inopiam & laborem tolerare.* Scilicet sola discordia est, quæ nostris temporibus solito atrocior, nos furialibus inter nos factionibus collidit, hostiumque invasioni ac ludibriis opportunos reddit: quâ agitati

in

in viscera nostra pereundi libidine ruimus, & à nobis superati, hostiumque oblectamento cadentes, regionem illam nostram, quæ par toti *Europæ* esse pôterat, enervare ac lacerare amamus. Usque adeò dirum illud nobis incumbit fatum, quod Romanus Scriptor in libello de morib. Germ. Majoribus nostris imprecatus est: *Maneat quæso duretque gentibus, si non amor nostri, at certè odium sui; quando urgentibus Imperii fatis, nihil jam præstare fortuna majus potest, quàm hostium discordiam.* Sed nos cum bonis potiùs omnibus votisque finiamus, & quod olim *Fridericus Barbarossa* Imperator *Saladino* Præsidi Saracenorum scripsit, pro gentis nostræ gloria & magnitudine semper asseramus: *Norunt hæc reges, & tu quidem in ipsa rerum experientia intelliges, quid nostra victrices Aquilæ, quid cohortes diversarum nationum, quid furor Teutonicus, etiam in pace arma capessens, quid caput indomitum Regni, quid Juventus, quæ nunquam fugam novit quid procerus Bavarus, quid Svavus astutus, quid Francia circumspecta, quid* Albania, *quid Cimbria, quid in gladio ludens Saxonia, quid Thuringia, quid Westphalia, quid agilis Brabantia, quid nescia pacis Lotharingia, quid inquieta Burgundia, quid Frisonia in armento prævolans, quid Boemia suis feris ferior, quid Austria, quid partes Illyricæ, quid Lombardia, deniq; quid dextera nostra possit.*

DISSERTATIO HISTORICA QUINTA, DE NUPTIIS VETERUM GERMANORUM

BREVIARIUM.

§. I. Sanctissima & castissima Germanorum veterum conjugia §. II. Quas uxores ducere licuerit, quive gradus probibiti fuerint. §. III. Quæ legitima nubentium ætas. §. IV. Legibus etiam & pœnis imperatum, ut quisq; sua fortis ordinisq; uxorem duceret. Legitimæ nuptiæ per consensum Parentum. Pœna eorum, qui uxores raperent. §. V. Virtus potissimùm, & facinorum bellicorum gloria in ambiendo spectata. § VI. Quæ Dotis ratio. §. VII. Quid Morgengabia, Faderfium, Meta. §. VIII. Quo modo, quibusve ritibus Sponsalia celebrata & de annulo conjugali. §. IX. Cur & quando benedictio Sacerdotalis instituta. §. X. Orna-

Ornatus sponsa & pompa nuptialis. §. *XI. Festum & convivium nuptiale.* § *XII Deductio Sponsa ad thalamum. Quid sit marcheta mulieris in priscis legibus.* §. *XIII. Quantus amor uxorum erga maritos, quantum obsequium, qua maritorum fides.* §.*XIV. XV. Laus pudicitia fœminea inter Germanos.* §.*XVI.XVII. Varia gravesq; pœna in adulteros, & scortatores.* §.*XVIII. De laudabili liberorum educatione.*

NEque institutum ullum Naturæ aut præstantius est, aut magis necessarium, quàm Conjugium; neque ullius populi conjugium est, quod cum matrimonio veterum *Germanorum*, aut sanctimoniâ, aut castitate, aut amoris purissimi bonis exemplis contendat. Nam si inevitabili Naturæ lege factum fuit, ut omnia orta occiderent, aucta senescerent, & nihil infrà Lunam, præter animas hominum, divino munere concessas, immortale foret; dubitare de conjugii præstantia ac necessitate nemo potest, quum hoc Fatorum furorem & imperium eludat, leges miseræ mortalitatis mitiget, fragilitatem nostram restituat, & fœcundâ generatione, novaque e sobole labentem ac præcipitem hominum ætatem reparet. Ut non sine causâ *Mercurius Trismegistus*, vir Sapientissimus, matrimonium rem maximè divinam appellet, & in Pymandro suo fateatur: *Liberorum procreationem apud sapientes præstans studium in vita esse; in extrema verò omnium calamitate & impietate eos versari, qui absque liberis decedant.* De sanctissimis autem priscorum Germanorum matrimoniis, nec ego pro rei dignitate satis dicam, nec alii justas unquam laudes referent: reputantibus nobiscum, quantâ sanctimoniâ, quave animorum puritate celebratum conjugium, habitumque fuerit. Itaque quum *Numida, Persa, Scytha* in vagos amplexus effusi, innumeris se uxoribus alligarent; quum *Britanni* denas duodenasque fœminas inter se haberent communes; quum *Romani* Spurio Carvilio auctore divortia, lectique genialis vicissitudinem instituerent; quum alii, aut incestis matrum sororumque inhærerent amplexibus, aut puerorum fœdis amoribus se ingurgitarent: soli *Germani* sanctiùs ad Oceanum suum vivebant, soli singulis uxoribus contenti erant, & prisca Naturæ instituta sanctissimis auspiciis, severissimâ continentiâ, invictissimâ animorum castimoniâ in conjugiis retinebant; eundemque matrimonii, ac vitæ finem statuebant. Ad quod ipsum agendum, quum hac tempestate ex sanctioribus præscriptis multi mortales animum appulerint, ita intelligant, quum ipsi jussibus & præceptis Christianis boni facti sint, *Germanos* Majores nostros eam sapientiam ex Dei Opt. Max. tacito pectore

hausisse inde continentiam, inde illibatum illum amorem accipisse, ut neque animos perturbari ætate, neque cupiditate flecti paterentur. Utar heic *Taciti*, summi Romanorum scriptoris testimoniô, qui Germanis in libello de moribus eorum invidendam istam laudem tribuit: *Severa illic matrimonia, nec ullam morum partem magis laudaveris, nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem pluribus nuptiis ambiuntur.* Ac paullò post: *Melius quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, & cum spe votoque uxoris semel transigitur. Sic unum accipiunt maritum, quomodo unum corpus, unamque vitam; ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas: ne tanquam maritum, sed tanquam matrimonium ament.* Sed juvat & posteriorum temporum inspicere sanctitatem, & ex priscis repetere monumentis, quomodo Majores nostri conjugium iniverint, quibus ritibus, quibusve legibus nuptias habuerint. Id enim memoriæ Parentum dandum est, ut quum ex sanctissimo illo hominum connubio vitam spiritumque hauserimus, eorum quoque continentiam, castitatem & amorem mutuum cognoscamus, & simul admiremur.

II. Postquam Majores nostri privis uxoribus contenti esse voluissent, quod fere soli ex barbaris gentibus, præter *Egyptios*, ex Dei rerum omnium conditoris præcepto, primis mortalibus imposito, hauserant retinuerantque; ea primùm in nuptiis ineundis cura fuit, quibus in gradibus matrimonia contrahere, quibusve minùs liceret. Nam quum magna *Græcorum* pars, eodem patre natas, uxores duceret, quumve *Persæ*, *Arabes*, *Britanni*, aliique matres, aut filias, aut sorores secum miscerent; Germanis nefas visum fuit, temerare proximum sanguinem incestis connubiis, earumque perfultare thalamos, in quibus & pudor, & stirpis necessitudo cultum nostrum, & reverentiam reposuisset. Id non tam ex Legibus Romanis, quæ præclaræ & salutares super hac re conscriptæ sunt, quàm ex Dei ipsius voluntate acceperunt; sive quum ille principes homines suis componeret præceptis, sive quum postea *Hebræorum* genti leges super nuptiis illicitis præscriberet. At vetustissimos *Germanos*, non solùm à *Persarum Græcorumq;* abominando more abhorruisse, sed nec fratrum quoque filias in matrimonio habuisse, summus Geographus *Ph. Cluverius* eruditâ conjectura asseruit; verùm manifesta magis, & luculentior posteriorum temporum sanctitas ex ipsis gentis legibus elucescit. Ac primùm quidem, quas *Longobardis* uxores ducere non licuerit, Rex Rotharis in Legg. Longobard, lib. II. tit. VIII. *De probibitis nuptiis*

nuptiis Leg 1 sic edicit: *Nulli liceat novercam suam, id est, matrinam, quæ fuit uxor patris; neque privignam, id est, filiastram; neque cognatam, quæ fuit uxor fratris, ducere uxorem: & si ea consenserit, vir qui eam duxerit uxorem, componat pro culpa in curte Regis solid. C. & mox separetur ab ea districtu à Rege.* At *Alamanni* latiùs illicitos in matrimonio gradus extendunt, dum filiam fratris, filiam sororis, fratris uxorem, & uxoris sororem viro interdicunt, neque filios fratrum, filiosque sororum inter se jungi volunt. Lex Alamannica Tit. XL §. I. *Nuptias prohibemus incestas; itaque uxorem habere non liceat socrum, nurum, privignam, novercam, filiam fratris, filiam sororis, fratris uxorem, uxoris sororem. Filii fratrum, filii sororum, inter se nulla præsumtione jungantur. Si quis contrà hoc fecerit, à loci judicibus separetur, & omnes facultates amittat, quas Fiscus adquirat. Si minores personæ sunt, quæ se illicita conjunctione polluerunt, careant libertate.* Idem *Bojoariis* placuit, qui legem hanc Alamannicam in Legibus suis repetierunt. Utramque postea *Henricus II* Imperator in Legibus Francicis Tit. IV. *De illicitis nuptiis*, §. I. confirmavit: ubi postquam summa religione, & veteres leges, & sanctos Patrum canones in contrahendis matrimoniis observari jussisset, hæreditatem omnem illi quoque adimendam sancit, qui *propinqui sui viduam & desponsatam in uxorem ducat*. Hinc sæpe matrimonia non solùm inter privatos diremta, sed & inter ipsos Reges Principesque rupta, quæ adversus leges coiverant: pœna etiam Ecclesiastica in Reges irrogata, si cognatos & consanguineos thalamos illicito conjugiô intrassent. Facit huic illud, quod Albertus Argentinensis ad An. MCCCXLIX. indignabundus scribit: *Carolus IV. autem, quia fuerat viduus, tractaverat cum Rudolfo de Bavaria Palatino, qui Guntherum elegerat, de Sponsalibus cum filia Rudolfi Palatini, quæ unica fuerat filia ex matre de Carinthia, & duxit eam uxorem: quamvis ipsi duo Carolus & Rudolfus, quondam Rudolfi Regis pronepotes fuerant, ipseque Rudolphus, & quondam uxor ejus mater sponsæ, similiter fuerunt ejusdem Rudolfi Regis pronepotes, SUPER QUO NUNQUAM DICITUR FUISSE DISPENSATUM: materque sponsæ & sponsus similiter liberi duarum sororum fuêre.*

III. Magnum semper certamen inter priscos latores legum fuit, quo ætatis anno Mas & Fæmina ad lectum genialem admittendi forent; quum alii decimum quartum annum mulieri, viro decimum octavum tribuerent; alii puellam nubentem ad annos decem & octo, adolescentem ad triginta septem restringerent; *Plato* etiam, vir divinus, in Legibus suis juberet, ut omnino nudos mares, nudas quoque usque ad pubem fœminas, præsentibus oculis inspiceret Judex, & de ætatis corporisque

O 2

risque ratione decerneret. Sed *Germanis* antiquissimis placuit, ut post vicesimum demum ætatis annum virgo atque mas connubio jungerentur; quòd eam ætatem maximè opportunam justamque putarent, quâ nec Conjuges præmatura Venere frangerent solverentque corpus, nec annis multis desolati, invalidas elumbesque vires ad maritale opus afferrent. Qua de re Julius Cæsar lib. VI. de bel. Gal. dum de Germanorum moribus agit: *Qui diutissimè impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem, hoc ali staturam, ali hoc vires, nervosque confirmari putant. Intra annum verò vicesimum fœminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus.* In eandem sententiam Tacitus libro de morib. Germ. *Sera Juvenum Venus; eoque inexhausta pubertas, nec virgines festinantur: eadem juventa, similis proceritas; pares validique miscentur, ac robora parentum liberi referunt.* Igitur ante annum vicesimum ætatis, flagitiosum ac turpe fuit, castitatis notam amisisse; quæ animorum divinitas muliebri sexui à pudore, maribus à continentia dabatur. Neque verò alia ratio posterorum *Francorum, Alamannorum Longobardorum* erat, quum legibus definirent ætatem nubendi, & maturioribus annis adstringerent, quàm ut innatam animorum castitatem roburque corporis diutissimè custodirent; deinde *ut validi ex adultis nascerentur;* veluti *Lycurgus* interroganti causam, cur serum nuptiarum tempus statuisset, prudenter apud Plutarchum respondet. Exstat Lex Liutprandi Regis de Ao. regni ejus XX. in Legg. Longob. Tit. C. § 1. quâ matrimonium *Infantis* rescindendum præcipit; *Quia etiam*, ut inquit, *jam maturæ ætatis fœminæ copulabant sibi PUERULOS PARVULOS ET INFRA ÆTATEM LEGITIMAM, & dicebant. Quod vir ejus legitimus esse deberet, quod autem adhuc secum ipsa misceri minime valeret. Nunc itaq; statuere praevidimus, ut nulla fœmina hoc facere præsumat.* Ubi *Puerulus* & *Parvulus* est, qui nondum *ætatem legitimam*, id est, XVIII. annos attigit: sicut lex altera illa ejusdem Reg's Tit. LXXII. §. 1. explicat: *Si infans ante X, & VIII. annos, quos nos instituimus, ut sit legitima ætas, sponsalia facere voluerit.* At mulierem Longobardi, quum in Italia paullatim moribus Romanis insuescerent, duodecimô anno habilem maturamque viro judicarunt, ut in Legg. Longob. lib II. Tit. VIII leg. II traditur. Religiosi magis, & pertinaces circà veterem Germanorum morem *Saxones*, qui post vigesimum annum ad nuptias demum sese applicare solebant: fortasse quòd post *vigesimum unum annum homo discretionis attingeret annos.* ut Auctor Speculi Saxon lib. I. Art. XLII. loquitur. Neque alia *Francorum* atque *Alamannorum* consuetudo, qui in pubertate longa decus laudemque ponebant: qua re-

factum

factum est, ut & vires staturamque alerent, fortibusque ac duris corporibus priscam gentis suæ gloriam inter pericula & labores sustinerent. At nos incontinentissimi mortales longè à Majorum continentia secessimus, dum in prima plerumque ætate intempestivis prurimus amoribus; & adolescentulos vix à lacte materno depulsos, ad conjugii onus protrudimus. Inde corporum languor, spirituum torpor, & festinata in primis annis senectus: accisa quoque & defraudata posteritatis spes, dum languorem Parentum liberi referunt, debilesque ac mucosi, & parvi ab infirma matre cadunt. Usque adeò vera illa Aristotelis VIII. Polit. sententia est: *Quibus in civitatibus hoc in more positum est, ut adolescentes cumpuellis conjungantur, & minùs absoluta sunt, & parva corpora natorum.*

IV. Igitur post, aut circà vigesimum ætatis annum nuptiæ agitabantur, quas non fortuita amicitia, non casus, non libido contrahebat, sed spectata inter suos virtus, sed Parentum consensus, sed ordinis dignitatisque ratio; quibus rebus nubendi potestas vincta & circumscripta stabat. Jamprimùm legibus & antiqua consuetudine cautum erat, *Ne quis extrà ordinem suum uxorem duceret:* quum & pollui dignitatem hominis ingenui, & turbari ordines civium existimarent, si plebeis aut servilibus connubiis familiæ miscerentur. Hinc severa illa Longobardorum lex tit. LXXXVIII. leg. IX. & X. *Si servus liberam mulierem aut puellam ausus fuerit, sibi in conjugio sociare, animæ suæ incurrat periculum. Et illam, quæ servo fuerit consentiens, habeant parentes potestatem occidendi, aut foris provinciam transvendendi, & de rebus ipsius mulieris faciendi, quod voluerint.* Et distinctiùs de *Saxonibus* Adamus Bremensis: *Id legibus firmatum, ut nulla pars in copulandis conjugiis propriæ sortis terminos transferat: sed nobilis nobilem ducat uxorem, & liber liberam: libertus conjungatur libertæ, & servus ancillæ. Si verò quispiam horum sibi non congruentem, & genere præstantiorem duxerit uxorem, cum vita sua damno componat.* Regida admodum lex, sed utilissima, & moribus Germanicis aptissima, quæ nobilium familiarum splendorem conservat, confusionem ordinum in Republica avertit, amorem conjugalem, pari æqualique sorte incensum, perpetuâ flammâ alit. Verissime *Dejanira* apud Nasonem.

Quàm malè inæquales veniunt ad aratra juvenci,
Tam Juveni magno conjuge nupta minor.

Et mox.

Si qua voles aptè nubere, nube pari.

Nec alia de causa Majores nostri voluêre, ut graviores etiam solitô pœnæ impone-

imponerentur adulteris & scortatoribus, si aut fœmina libera osculare-tur servorum sordes, & in plebe quæreret, quod armaret; aut servus in puellæ ingenue vel viduæ amplexibus jaceret. Lex *Theoderici* Gothorum Regis Tit. LXI. *Si quis (servus) verò etiam cum volente & adquiescente vidua hoc crimen admiserit, flammis ultricibus exuratur; illa quoque adulterii pœnâ damnanda, quæ non erubuit servili subjacere libidini.* Dixi, Parentum consensu potestatem nubendi circumscriptam stetisse. Nec enim irritæ solùm & illegitimæ habebantur nuptiæ, si invitis aut insciis Parentibus celebratæ essent, sed pœnis quoque illa clandestina amandi licentia, exemplô non minùs salutari, quàm laudabili castigabatur. Sic Leges Francicæ in Capit. lib. VII. cap. CCCLVIII. *Decretum est, ut uxor viro legitimè jungatur: aliter enim legitimum non fit conjugium, nisi ab his, qui super ipsam fœminam dominationem habere videntur, uxor petatur, & à Parentibus & propinquioribus desponsetur.* Et Lex Salica Tit. LXX. §. I. *Si quis filiam alienam & conjugium quæsierit præsentibus suis & puellæ parentibus, & postea se retraxerit ——culpabilis judicetur.* Pariter, sed magis severe Lex Longobardica Regis Liutprandi Tit. LXXXVIII. §. I. *Si puella sine voluntate Parentum ad maritum ambulaverit, & ei meta nec promissa, nec data fuerit, & contigerit, ut maritus ipse moriatur, antequam de ea mundium faciat, contemta sit ista mulier, nec possit postea metam quærere ab hæredibus eis, qui defunctus est, pro eo quod negligenter si e voluntate Parentum suorum ad maritum ambulaverit, nec sint, qui justitiam ejus exquirant.* Illis legibus subnixus Episcopus Burdigalensis non dubitavit rescindere conjugium, quod tam triginta per annos steterat: nam ut apud Turonensem Hist. Franc. lib. IX. cap. XXXIII. ait, *Quia sine consilio Parentum eam conjugio copulâsti, non erit uxor tua.* Atque ut clandestinas nuptias divortiô, aut mulctâ pecuniariâ lex coercebat; ita grave supplicium raptori infligebat, sive vi reluctantem puellam, sive verborum blanditiis expugnatam abstulisset. Sed præsertim *Gothi* discrimen capitis intendebant raptori, ut lex illa *Theoderici* Regis §. XVII. ostendit; *Raptorem ingenuæ mulieris aut virginis, cum suis complicibus vel ministris, rebus probatis, juxta leges jubemus extingui, & si consenserit rapta raptori, pariter occidatur.* Quin eadem lege Parentes ac Curatores, si raptorem persequi querelis, aut accusare negligerent, in exilium projiciebantur: quod interesse ipsius Reipublicæ existimarent, ne ejusmodi scelera languore aut avaritiâ Parentum impunita essent. Quam legem, quum *Alemanni, Bajoarii, Frisones* nummis rapinam æstimarent vindicarentque, *Otto Magnus* renovavit in illa Constitutione, quam ad An. 967. promulgavit: *Vir*

qui

qui virginem rapuit, & eam sibi postea matrimonio copulavit, etiamsi essent insimul concordati raptor & filia, & matrimonialiter insuper copulati, mandamus tamen, eum coram nobis aut justitiario nostro adduci propter tantum nefas, & ibidem confessum decollari: quia matrimonia liberè & non per raptum virginum, nec violentiam fieri oportet.

V. Sed potissimùm in ambiendo spectabatur virtus, quam in ista temporum sanctitate solam, à viro puella exigebat; ignota adhuc seculi nostri libidine, quâ auri vesanus amor & nuptias conciliat, & formam, cunctasq; animi dotes nequissimo cuique affingit. Itaque qui casto in virginem amore exarserat, praeclaris facinoribus domi militiaeque se commendabat, detracta hostibus spolia, & pectus cicatricibus insigne ostentabat, ipsaque gloriae pulcherrima ambitione contumaciam virginis expugnabat. Saepe etiam Adolescens à Parentibus vel ipsa virgine jubebatur, descendere in singulare certamen, hostem ferire, aut ferocem belluam luctâ insigni elidere, ut nomen victoris & exuvias hostiles ad Dominam afferret. Quod inprimis apud Septentrionales Germanos in more positum fuisse, auctor mihi est Joh. Loccenius Hist Suecicae lib. 1. cap 1. ubi in vita *Heroti* regis scribit: *Mos in boreali gente tunc invaluerat, ut illustres Juvenes praesertim regii sanguinis, non externo decore, turpive lasciviâ, aut ingenti vi pecuniae, sed dote animi, pulcro facinore spectata, sibi regiarum & generosarum Virginum nuptias conciliarent.* Igitur quum *Regnerus* Daniae Rex filiam *Heroti*, Regis Suecorum ambiret, pater duas immanes belluas proco debellandas objecit; quas alii ingentes angues, alii saevos ursos fuisse tradunt, ut idem Loccenius ex Johannis Magni Historia Sueonum recenset. Sed uti illam virtutis laudem in proco suo exigebat puella, ita vicissim adolescens spectabat, ut virgo vitae integra, stirpe honesta, moribus egregiis ornata esset. Vetustissimis etiam temporibus, ut Tacitus scribit, ea in ambiendo ratio habebatur, ut *eadem juventâ, simili proceritate, pares misceantur.* An quod electam corporum speciem requirebant, quia eadem aestimabantur in liberis, ut Q. Curtius lib. IX. de *Indis* memorat? An quòd fortissimum amoris conjugalis vinculum putabant, si aetatis quoque aequalitas animos sociaret? Non enim sola generis fortunaeque similitudo flammas amantium nutrit, sed ipsius formae, sed aetatis paritas magnam quoque vim in animis colligandis habet; fortiusq; in matrimonii leges coeunt, quos eadem juventutis cupido, idem desiderium, eadem aetatis voluntas constrixère. Sanè felicissimum illud & pulcher-

pulcherrimum conjugum par erit, cui illud Titi Calphurnii in Eclogis acclamare licet:

Este pares, ob hoc concordes vivite; nam vos
Et decor, & cantus, & amor sociavit, & ætas.

Ac ætatis quidem, justæque corporum valetudinis, adeò curiosi æstimatores fuêre posteri *Germani*, ut sæpe nudas sibi virgines sisti voluerint, ne morbis infestatas, aut vitio corporis, & latente labe corruptas ducerent. Itaq; quum *Henricus* Imperator filio suo *Johanni Lutzelburgico*, Elsam Wenceslai Regis Bohemi filiam despondisset, nudari eam, tractariq;, placuit tum quòd vergentis jam ætatis, pravæq; membrorum dispositionis videretur; tum quòd virginitatem furtivo amplexu poluisse existimaretur. Nec abhorruit ab ipso consilio puella, sed. *Absit*, inquit, *quod Dominus rex filium suum mihi deneget ex hac causa, quia virginitatem meam per aspectum corporis comprobabo*; uti M. Albertus Argentinensis in Chronico suo prodidit. Quam *Germanorum* in examinanda corporum specie religiosam curam, quum Anglorum Rex intelligeret, petente per legatos *Henrico I*, Imperatore, ut *Ottoni* filio sororem in matrimonium elocaret, duas sorores in Germaniam misit, ut æstimata corporis formâ, quam vellet, sponsam eligeret; veluti Hrosuitha, Virgo doctissima, de gestis Oddonum, carmine haud inficeto scripsit.

VI. Post amantium voluntatem, & Parentum consensum SPONSALIA celebrabantur, quibus Parentes ac propinqui intererant, & de DOTE constituebant. De vetustissimis Germanis scribit Tacitus de morib. Germ. *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert.* Quod mirari videtur Scriptor, quum à moribus *Romanorum* esset alienum, reddere uxori dotem: fortasse quòd cum Strabone lib. III. Geogr. putarent: *morem non quidem belluinum, sed minùs civilem esse*, si dos mulieri communicaretur: *habet enim*, ut idem auctor loquitur, *fœmineum quoddam in viros imperium, quod non est admodùm civile.* Nec tamen propria hæc *Germanorum* consuetudo, sed *Hebræis Græcis, Gallis Cantabris*, aliisque communis, qui uxoribus amplam dotem afferebant. Est in Lege, *Hebræis* ab ipso Deo data, Exod. XXII. XVI. *Dotabit eam, & habebit eam uxorem.* Sic Genes. XXXIV. XII. Sichemus Dinam postulans in matrimonium: *Augete*, inquit, *dotem, & munera postulate, & libenter tribuam, quod petieritis.* Apud *Græcos* Solon eam in rem promulgavit legem, quia nolebat μισθοφόρον ἢ ὤνιον εἶναι τὸν γάμον & apud Homerum Odyss. VIII. *Vulcanus* dotem *Veneri* consti-

constituit, & ab adultera reposcit: quemadmodum & *Proserpinam à Plutone* dotatam asserit Claudianus de Raptu lib. I.

quo dicta ferox Proserpina curru,
Possedit dotale chaos.

Idem Cæsar de *Gallis*, & Strabo de *Cantabris* memorant, qui quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperant, tantas ex suis bonis æstimatione facta cum dotibus communicabant. Atque illa consuetudo posteris quoquè temporibus apud *Germanos* recepta fuit, ut liquet ex pactione *Guntheramni* & *Chideberti* Regum, cujus Gregorius Turonensis Hist. Franc. lib. IX. cap. XX. ita meminit: *De civitatibus verò, hoc est; Burdegala, Lemovica, Cadurco, Benarno, & Begorra, quas Gailesvindam Germanam domina Brunichildis, TAM IN DOTE, quàm in Morganegiba, hoc est matutinali dono, in Franciam venientem, certum est ADQUISISSE.* Sed jam ipsam dotem inspiciamus, qualis ac quanta fuerit. Tacitus in libro de morib. Germ. *Munera non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur: sed boves, & frænatum equum, & scutum cum framea gladioque. In hæc munera uxor accipitur: atque invicem ipsa armorum aliquid viro effert.* Ad quæ verba Henricus Spelmannùs, maximum Equestris ordinis decus, in Archæologo suo inquit: *Ejusmodi quidpiam apud Germanorum nepotes Hibernicos, ipsimet aliquando deprehendimus; Equum scilicet militarem cum framea inter jugalia munera solennius fuisse.* Sed & apud boreales Germaniæ populos inferiori ævo *Equus* munus Principum & virorum nobilium conjugale erat, ut ex illis Helmoldi verbis liquet; *Præmiserat autem Dux munera multa & opima juxta morem terræ nostræ, EQUOS pulcherrimos sellatos & vestitos.* Idem apud *Francos* obtinuisse, disco ex Gregorii Turonensis Hist. Franc. lib. VI. cap. XLV. ubi quum *Chilpericus* rex filiam elocâsset Hispano, Legati Regis *Childeberti* poposcerunt, *Ut nihil de civitatibus, quas de regno Patris sui tenebat, aut de thesauris ejus in aliquo filiam muneraret, ac non Mancipia, non EQUOS, non JUGA BOUM, neque aliqua hujuscemodi auderet contingere.* Etiam *arma* iis seculis Sponsæ donata esse invenio; quibus nonnulli *Cytharam* addebant. At quorsum illud donationis genus? Id eleganter explicat Tacitus dictô locô: *Hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales Deos arbitrantur. Ne se mulier extrà virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in prælio passuram ausuramque, hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denunciant.* Cæterùm quum inferiori ævo apud plerasque Germaniæ gentes obtine-

ret, ut pro arbitrio & voluntate viri dos constitueretur, Gothi, Alamanni, Saxones, Longobardi legibus publicis determinandam eam definiendamque putârunt. Ita *Gothi*, ut apparet Wisegothor. lib. III. Tit. I. l. IV. *non amplius —— quàm decimam partem rerum mariti*, dotis nomine uxori conferendam decreverunt. *Alamanni* in Legibus suis Tit. LVI. §. I. sanxêre, *ut dos legitima XL. solid. constaret, aut in auro, aut in argento, aut in mancipiis, aut in qualicunque re, quàm haberet ad dandum. Saxonibus* sive *Westphalis* placuit in Legibus suis Tit. VII. ut præter dotem, quam in nuptiis adepta est, *De eo, quod vir & mulier simul conquisierint, mulier mediam portionem accipiat.* At *Longobardi* lib. II. Tit. IV. l. I voluêre, ut *Dos non esset amplius, nisi quarta pars de viri substantia, neque super ipsam quartam partem dare nullatenus posset.* Accuratiùs dotem definiunt *Ripuarii*, quorum ista Lex Tit. XXXIX. §. I. *Si quis mulierem desponsaverit, quicquid ei per tabularum seu chartarum instrumenta conscripserit, perpetualiter inconvulsum permaneat. Si autem per seriem scripturarum ei nihil contulerit, si virum supervixerit, XL. solid. in dotem recipiat, & tertiam partem de omni re, quam simul conlaboraverant, sibi studeat evindicare.*

VII. Præter *Dotem* dabatur MORGENGEBA, sive MORGANIGIBA, cujus crebra in Legibus Ripuariis, Alamannicis, Burgundicis, Longobardicis mentio occurrit. Gregorius Turonensis interpretatur *Donum matutinale*, dum lib. IX. cap. XX. scribit: *Tam in Dote, quàm in Morganigiba, hoc est, matutinali dono.* Quæ verba satis indicant, diversam fuisse a Dote, & si utraque fieret à Sponso, vel Sponsi Parente: quod & Marculphus Monachus lib. II. form. XV. observat. Nimirum *Morganigiba* more Germanorum ultrà dotem donari solebat Sponsæ Virgini, quum matutino tempore, unde nomen adhæsit, è thalamo surgeret: veteres Juris Consulti Græcâ dictione *Parapherna* dixêre. Quanta autem, quæve fuerit apud Alamannos *Morgengeba*, docent illa legis verba Tit. LVII. §. III. *Si autem ipsa fœmina dixerit: Maritus meus dedit mihi Morgangheba, computat quantum valet in auro, aut in argento, aut in mancipiis, aut in equo pecuniam XII. solid. volentem.* Sed apud Longobardos confunditur *Morgengaba* cum dote, & *quarta pars è substantia viri* constituitur. Invenio & aliud donationis nuptialis genus, quod METHIUM, *Mephiam, Metam* antiquæ leges vocitant; cujus originem vocis Martinius venire censet à Saxonico meden / pro quo Germanorum alii miten vel mieden / hoc est *mercede conducere*, usurpant. Nec libenter cum *Morgengeba* confudero, quum expressè lex illa Longobardica lib. II. Tit. IV. l. III. diversam faciat:

Nulli

Nulli sit licentia conjugi sua de rebus suis dare ampliùs per qualecunque ingenium, nisi quod ei in die votorum in MEPHIO & MORGINCAP dederit. Quo nummorum pretiô apud Longobardos nobiliores definita fuerit, docent illa Legis verba: *Si quis Conjugi sua Metam dare voluerit, ita nobis justum esse comparuit, ut ille qui est judex, dare debeat, si voluerit, solidos cccc, amplius non, minùs quomodo placuerit; reliqui nobiles homines debeant dare solid. ccc. amplius non.* Ab utroque diversum erat FADERFIUM sive FADELPHIUM, quod donum significabatur, quo Pater sive Frater virginem donabat ad nuptias transeuntem; inde conflata vox ex fader sive *Phader*, pater, & *erfe*, erbe/ hæreditas, ut benè Lindenbrogius & Vossius pater judicarunt. De eo lex Longobardica lib. II. Tit. I. Leg. IV. *Habeat ipsa mulier morgengab, & quod de Parentibus ejus adduxerit, id est, phaderfium.* Ac ejusdem libri Tit XIV leg. XV. *Vidua habeat sibi Morgengab & methium: de faderfio autem, id est, de alio dono, quantum pater aut frater dederit ei, quando ad maritum ambulaverit, mittat in confusum cum aliis sororibus.* Cæterum donatio omnis, sive *Dos* foret, sive *Morgengeba*, tabulis publicis confirmabatur; quod *ante parentes & amicos per scriptum à testibus roboratum* agitari efficique, Rex *Liutprandus* in Legibus Longobardicis voluit. Ipsas tabulas nuptiales dixère *fabulam*, quod *confabulando* desideria amantium foverentur ac stabilirentur; unde sæpius in Legibus occurrit, *fabulam formare, fabulam facere, fabulam componere*, & *sine fabula mori*, quod in Legibus Wisegothicis, sive foro Judicum Hispan, de eo dicitur, qui absque tabulis nuptiarum, aut testamenti discedit.

VIII. In ipsis sponsalibus Sponsus & Sponsa datô invicem ANNULO, mutuam conjugii fidem sanciebant: more à *Romanis* accepto, qui Annulum ferreum, quem *pronubum* dixère, Sponsæ donabant. Id duabus de causis institutum animadverto; quòd eô signô constantiam & æternitatem amoris conjugalis adumbrare cuperent, quodve eodem pignore, ut Isidoro placet, pectora amantium jungi putarent. Hinc apud posteriores *Romanos* & *Germanos* illa loquendi formula invaluit, *subarrare uxorem annulô*; quô notabatur, Annulô præbitô, veluti arrâ datâ, mulierem in potestatem & possessionem viri transivisse. Lex Longobardica Liutprandi Regis Tit. XXII. leg. II. *Considerare debent omnes Christiani, quod si quiscunq; secularis parentem nostram secularem desponsat, cum SOLO ANNULO EAM SUBARRAT, & suam facit.* Sed & præter Annulum *Franci* more veteri offerebant in Sponsalibus *Solidum* & *Denarium*; quòd tali pecuniâ firmare contractus cunctos solerent. Fredegarius lib IV.

cap.

cap. XVIII. *Legato offerens Solidum & Denarium, ut mos Francorum, eam partibus Clodovai desponsant.* Atque hæc *Arra* illa est, cujus religione conjugium ditissimæ puellæ urget Comes ille Burdigalensis, de quo Turonensis Hist. Franc. lib. IV. c XLI. *At ille regressus ad Regem, præceptionem ad judicem loci exhibuit, ut puellam hanc suo matrimonio sociaret, dicens: Quia dedi arram in desponsatione ejus. Negavit autem Vir ille dicens: Quia neque Te novi unde sis, neque aliquid de rebus tuis habeo.* Præbitâ arrâ inferebatur Sponsæ OSCULUM, quod religionis, officiorumque, & humanitatis signum erat, ut Servius & Donatus explicant; nam *Basia* & *Suavia* inter titilantis lasciviæ libidinisque instrumenta prisci posuêre. Ac quanta osculi religio fuerit, illud documento est, quod etiam *signô osculi publici subarraretur* Sponsa, veluti Otto de S. Blasio in Append. c. LII. de Nuptiis inter *Ottonem* Cæsarem & *Philippi* filiam testatur. Adscribam ipsa verba, ut veteres nuptiarum ritus magis patescant: *Puella jam nubilis à Duce Leopaldo Orientali, & Ludewico Duce Bavariæ adducta, tribunali sistitur, ac de consensu interrogata, verecundatâ admodum rubore perfusa, se libenti animo consentire profitetur. Mox à Duce Leopaldo cognato suo, per manus Cardinalium lege Francorum, Regi Ottoni, desponsatur, à quo amantissimè amplexata, PUBLICI SIGNO OSCULI, MUTUATIONEQUE ANNULORUM SUBARRATUR.* Ubi ait, *per manus Cardinalium, lege Francorum desponsatam* regiam virginem; quod tamen vetustioribus temporibus penes ipsos regios Parentes aut Propinquiores erat, ut Sponsam per manus desponsarent. De privatorum hominum conjugiis satis constat, *Per manus Parentum aut Amicorum traditam* fuisse Sponsam; qua de re legem hanc invenio apud Longobardos latam Tit. LXVI. §. II. *Et ipsa PER MANUM simili modo RETRADITUR, sicut priori marito à Parentibus TRADITA fuit: nam aliter SINE TRADITIONE, nullam rerum dicimus subsistere firmitatem.* Quibus autem verbis in manum convenerit uxor, diversæ formulæ circumferuntur; sed præstantissima & optima est, quam apud Boreales Germaniæ populos usurpatam accepimus. Salutabat Parens præsentem Sponsum, & in manus Sponsam tradens, *EGO SPONDEO TIBI*, inquiebat, *FILIAM MEAM IN HONOREM ET CONJUGEM, DIMIDIUMQUE TUORUM, AD SERAS ET CLAVES, AD COMMUNIONEM BONORUM EX LEGE, IN NOMINE PATRIS, FILII, ET SPIRITUS SANCTI.* Dicit, se *Spondere filiam in honorem & conjugem.* Nec enim intempestivum earum nationum supercilium ferendum, quæ nimiùm generis sui memores, uxoribus crudeliter imperant, & veluti vilissima mancipia ad sordes & gemitus perpetuos nutriunt. Ignota ista *Germanis* sævitia est, qua alii viri

viri aut dira suspicione exagitati, ad longam captivitatem uxores damnant, aut moroso vultu, tristique gravitate oscula sua inter horrorem minasque vendunt. Perinde ac si servæ aut ancillæ nupsisset vir, cui tristi sexûs sui privilegio incumberet, ut tremula & pavens maritum tanquam tyrannum edicta scribentem, aut piratam cum catenis in littore maris stantem extimesceret. Pulcherrima olim Romanorum nubentium vox, *Ubi Tu Cajus, ego Caja*; neque enim aliud spectaculum Diis hominibusque gratius est, quam ubi mulier obsequii gloriâ certet, maritus autem instar boni Principis lenitate, mansuetudine, moratione, majestatem virilem tueatur. Addit, *Se desponsare ad seras & claves*. Id à Romanis acceptum, quibus solemne fuisse ait Festus, *claves* uxori tradi: non tam ad significandam partus facilitatem, ut multi putârunt, quàm ad denotandam omnium rerum communionem, quum clavibus abdita quæque referentur. Unde & claves in divortiis solitas adimi, Cicero in Philip. II. & Ambrosius Epist. LXVI. ad Syagrium referunt. Ultima verba sunt, *Ad communionem bonorum ex lege*. Et id ex more *Romanorum*, apud quos vir & uxor divini humanique juris communicationem habere dicebantur; iisdem una Domus, una societas, omnia communia, ut Cicero lib. I. Off. ait. Inde Columella lib. XII. *Nihil conspiciebatur in domo dividuum, nihil quod aut maritus aut fœmina proprium esse diceret, sed in commune conspirabatur ab utroque, ut cum forensibus negotiis matronalis sedulitas industria rationem parem faceret.* Et hæc causa est, quam Plutarchus quoque libro de præceptis connubialibus refert, cur donationes inter virum & uxorem prohibitæ fuerint à Romanis, quòd omnia communia inter eos judicarent.

IX. Post peracta Sponsalia, qui factum fuerit, brevibus istis verbis docet Imperator in Capitular. lib. VII. cap. CCCLVIII. *A Paranymphis, ut consuetudo docet, custodita & sociata, à proximisque tempore congruo petita, legibus detur, & solenniter accipiatur.* Ergò primùm Paranymphi Sponsam post Sponsalia custodiebant, & Sponsa postea offerebant; consuetudine à Romanis haud alienâ, apud quos pueri patrimi duo, Sexto Pompejo teste, nubentem comitabantur, manuque deducebant, alius etiam facem procedenti præferebat. Sequitur, *A Proximis tempore congruo petita.* Quid *per tempus congruum* intelligat, haud iis erit obscurum, qui ex priscis observarunt monumentis, veteres Germanos *non temerè, ac è re nata, aut quolibet die* nupsisse, sed superstitiosum dierum nuptialium delectum habuisse. Nec abnuam, hunc morem, ut alios plurimos, à *Romanis* fluxisse,

qui, juxta Macrobium, nuptiis copulandis Calendas, Nonas, & Idus religiosas, id est, devitandas censuêre, totumque mensem Magum conjugiis infaustum atque inauspicatum existimârunt. Additum postremò est, *Legibus detur, & solenniter accipiatur.* Apud Romanos antiquitùs nuptiæ non nisi captatis auguriis & auspiciis sumtis agebantur; & ne ad solennia quid deesset, sacrificiis dii placabantur, far immolabatur, porca cædebatur, postes domus ornati lineis vittis, & oleo uncti stabant, ignis & aqua in limine collocabantur. Sed vetustissimis *Germanis* post tempora *Trajani* consuetudo fuit, nemoribus & fontibus, Numinum loco habitis, victimas mactare, iisque suspendere coronas & serta florum, ut conjugii auspicia sancta & felicia esse vellent. Inde quum Christiana sacra essent invecta, certa precationis formula in Sponsalibus recepta est, *ut Deus illorum auctor, arbiter, & conciliator agnosceretur.* Postea placuit, ut usitata in Sponsalibus precatio in diem nuptiarum differretur, ubi novis conjugibus Sacerdos benedictionem solennem impertiret, De quo Capitular. liber VII. cap. CCCLVIII. *Suo tempore SACERDOTALITER, UT MOS EST, cum precibus & oblationibus à Sacerdote benedicatur.* Priusquam verò Sacerdos votis illis nuptialibus defungeretur, sancitum est, ut publica instantis conjugii denunciatio in Ecclesia ex rostris publicis præmitteretur. Quod primum ad valvas templi fiebat, ut ex Legibus Saxonicis & Ostro-Gothicis observavimus; ubi Presbytero injungitur, *ut ter consecrationem Sponsorum ad valvas templi per tres dies Dominicos denunciet.* Atque id institutum, ut à maximo JCto Fr. Hotmanno observatum est, non ab aliquo Papa manâsse, sed ex vetustissima Ecclesiæ Christianæ consuetudine fluxisse, Pontifex ipse Innocentius III. fatetur, in c. ult. ext. de clandest. desp. ubi sic loquitur; *Quare secundùm specialem quorundam locorum consuetudinem statuimus, ut, cum matrimonia fuerint contrahenda, in Ecclesiis per presbyteros publice proponantur, competenti termino præfinito, ut intra illum terminum, qui valuerit, & voluerit, legitimum impedimentum opponat.* Ea promulgatio *bannum* Longobardico vocabulo vocatur, *in c. cum in tua 26. ext. de Sponsal.* & à veteri descendisse consuetudine alibi dicitur. Porrò quanta vis, quæve sanctitas Sacerdotalis benedictionis fuerit, ostendit verbis hisce Karolus M. lib. Franc. leg. 1. cap. CLXIII. *Illa benedictio, quam nuptura sacerdos imponit, apud fideles cujusdam sacrilegii instar est, si ulla transgressione violetur.*

X. Nunc ad novæ Nuptæ *Cultum, Vestitum, Ornatumque* transire lubet, quæ partim à *Romanis* accepta, partim ab antiquissimis retenta *Celtis* fuêre

fuêre. Ac primùm, ut à vertice incipiam, *passis capillis & per humeros fluitantibus* eam incessisse solitam reperio; sive quòd hæc virginitatis insignia, hæc illibati pudoris ornamenta haberentur; seu quòd unicum aut præcipuum formæ decus essent capilli, quibus tanquam aureis retibus illigari corda amantium, & arctissimè devinciri, Poetæ finxerunt. Ita, ut licet illa cœlo dejecta, mari edita, omni Gratiarum chorô stipata, toto Cupidinum populo comitata, baltheo suo cincta, cinnama fragrans, & balsama rorans, Venus appareat, si calva processerit, placere non possit, ne Vulcano quidem suo; veluti venustè Apulejus dicebat. A qua tamen consuetudine abhorruisse vetustissimos *Teutonas* comperio, qui, teste Plutarcho, caput in nuptiis abradebant, Sponsusq; ac sponsa sibi invicem capillos demebant. Cujus rei rationes varias multi attulêre; sed justissima & verissima est, tonsos, rasosque capillos, ut abjicerent novi conjuges vanas cogitationes inanesque curas, quas ad expoliendam crinium formam, donum fragile & citô periturum, impenderent. Verissima illa & elegantissima Petronii querela est:

Quod solum formæ decus est, cecidêre capilli,
Vernantesque comas tristis abegit hyems:
Nunc umbrâ nudata suâ jam tempora marcent,
Areaque attritis ridet adusta pilis.
O fallax natura Deûm: quæ prima dedisti
Ætati nostræ gaudia, prima rapis.

Sed ipsam comam *Corona* redimebat ambiebatque, juxta ritum Romanorum, qui novam nuptam coronâ de floribus herbisque ornabant, ut Festus ait. Et Lucanus de nubente loquens

Turritaq; premens frontem matrona coronâ.
Translatâ vitat contingere limina plantâ.

Velatam quoque, & obductam flammeô Sponsam Germanicam fuisse, satis nòtum est, maximè Legum Francicarum testimoniô, ubi sæpius *de conjugali velatione* præcepta sanciuntur. Causam eandem puto, quam Tertullianus lib. de valand. virginib. attulit: obnubi vultum Sponsarum, verecundiæ causâ, dum & corpore & spiritu masculo miscentur per osculum, primumque resignare pudorem jubentur. Sed de reliquo vestitu parùm compertum habeo; nisi quòd ex Abbate Ursperg. nsi constet, incessisse Sponsam, candidâ & dimissâ ad talos togâ, quæ nec auro gemmisque splendida, nec eleganti sortoris curâ elaborata, sed ad rudem Majorum habitum præcisa, tenuique pretiô æstimata, veterem gentis

gentis frugalitatem & parſimoniam oſtentaret. Quæ quidem veſtis iſtô ſeculô ad nuptiarum ſolennia ſufficiebat, quum ignotâ adhuc luxuriâ modeſtia & frugalitas inter virtutes numerarentur; nunc ætatis noſtræ intemperantiâ factum eſt, ut ſæpe patrimonium integrum in veſtimento circumferat nova ſponſa, nec pulchras aut felices ſuas exiſtimet jugales tædas, niſi pretioſo veſtium ornatu luxum omnem ſimul ſibi circumponat. Jam quis Sponſi fuerit ornatus, eleganter in Juvene regio Gothico Sidonius deſcribit: ſed apud *Longobardos* aliosque Germaniæ populos præcipuus in eo notabatur ornatus, *quòd tonderetur*. Is mos potiſſimùm *Longobardis* ipſis debetur, qui & veteri inſtituto, eorum barbam crinemque ſuccedebant, quos hæredes ſibi facere decreverant. Sed & inſuper peculiare apud eos fuit, omnes univerſim ephebos primam barbam penes chariſſimos ſibi ſodales deponere, manſuræ in poſterum amicitiæ teſſeram irrefragabilem, veluti Paulus Diaconus de moribus Longob. ſcribit.

XI. Sed jam ipſas nuptiarum feſtivitates luſtremus, quæ poſt conſecrationem Sacerdotalem adhibitæ fuerunt. Primùm Sponſa à virginum caterva domum ducebatur, plurimis antiqua rudiaque carmina canentibus, quibus ignes amoresque veterum heroum, & illuſtrium fœminarum continebantur. Mox hoſpites, amicique muneribus votisque novos conjuges proſequebantur: quod & in regalibus nuptiis factitatum ſcribit Turonenſis lib. VI cap. XLV. ubi de nubente *Chilperici* filia ſic loquitur: *Franci verò multa munera obtulerunt: alii aurum, alii argentum, nonnulli equos, plerique veſtimenta, & unusquisquè ut potuit, donativum dedit.* In ipſa domo *Convivium* inſtruebatur, quod *geniale* cum Claudiano rectè dixero: ſed præcedebat plerumque *Libatio*, quam Boreales populi *Dannisman*s, vel *Danckqwinnanns Sckaal* appellârunt. Quamvis verò Romanorum leges ſumptuariæ, quibus effervescens coercebatur luxuria, nuptiis aliquid indulgendum, & de victus tenuitate remittendum cenſerent; ea tamen frugalitatis religio, non legibus, ſed moribus introducta apud *Germanos* fuit, ut nec in ipſo nuptiarum feſto, à priſca abſtinentia recederent. Hinc Aventinus, tanquam alienum à veteribus Germanis morem, in ſuæ ætatis Bavaris notat: *Effuſiſſimè indulgere dapibus in dedicationibus templorum, & epulo nuptiali, nulli fraudi, nulli probrum eſt.* Poſt epulas Sponſus à ſubeuntibus paranymphis & ſociis Juvenibus attollebatur, atque ſuſtinentium vibrabatur humeris; quemadmodum Joh. Loccenius apud priſcos Boreales Germanos obſervat, quod ex militia

veterum

veterum Germanorum tractum, qui testibus Tacito & Aimoino, impositum clypeo circumferebant, quem Imperatorem Ducemque constituerant. Scilicet id voluêre homines sapientissimi, virum suprà uxorem positum, Principemque familiæ factum, qui ad morem veterum ducum capesseret virile imperium, & in familia administraret: damnatâ pravâ istâ quorundam hominum mollitie, qui suos inter amplexus deliquescunt, & corpora animasque mulieri religiosissimè addicunt, ac tanquam venales gladiatores in verba uxorum sacramentum jurant, uri, vinciri, verberari, & quicquid aliud imperiosa domina jusserit. Augebant pompam illustrium nuptiarum instituti posteris temporibus Ludi Equestres, *Hastiludia* & *Torneamenta*, quibus hospites Juvenesque generosiores, & virtutis suæ præclara facinora ostentabant, & novis conjugibus fortitudinem roburque commendabant. Reperio quoque, conductos à Sponso homines, qui facetiis ac jocis festum nuptiale recrearent; proculdubio ad exemplum Romanorum, qui versus incompositos, ridiculos, & lasciviâ diffluentes, quos *Fescenninos* dixêre, magnâ verborum petulantiâ in Sponsum Sponsamque jaciebant. Hos Germanis *Trotingos* esse dictos Lex illa Longobardica lib. I. Tit. XVII. leg. VIII. indicat: *pervenit ad nos, quòd dum quidam ad suscipiendam Sponsam cujusdam Sponsi cum Paranymphis ac Trotingis ambularent, perversi homines aquam sordidam & stercoratam super ipsam jactassent.* Alii ab his fuêre, de quibus Otto Frisingensis Chron. lib. VI. cap. XXXII. in nuptiis *Henrici III.* Imp. ait: *Cumq; ex more regio nuptias Inglinheim celebraret, omne Balatronum & Histrionum collegium, quod ut assolet, eò confluxerat, vacuum abire permisit.* Cæterum *Saltationem* & *Choreas*, quales nostra videt ætas, nuptiæ veteres aut ignorârunt, aut detestatæ sunt; non tam propter legem illam sacram Concilii Laodiceni, quæ negat, *Christianos ad nuptias venientes ballare vel saltare*, quàm quòd gravitati, seriisque Germanorum mentibus adversari opinarentur, flectere indecoro motu, & torquere volubili levitate pedes, qui non minùs, ac ipse animus, firmandi essent. Sanè *Fridericum III.* Imp. aviti moris retinentissimum, dicere solitum accepimus, *Malle se febricitare, quàm saltare.* Sed dum prisci non cantibus, aut choreis, aut orchestris animos effœminant, fortius saltationis genus ad laxandos animos invenerunt: quippe ut Tacitus, & post illum Aventinus referunt, certis conditisque saltibus inter gladiorum framearumque compositas dispositiones sese incitabant.

XII. Postquam jam nox, submotis mensis, advenisset.

Ducitur in thalamum virgo: stat pronuba juxta
Stellantes nox picta sinus, tangensq́; cubile
Omnia perpetuo genitalia fœdere sancit.

Ibi vota repetebantur, ut Superi optima Sponsis & voventibus, & non voventibus tribuerent. Atq;

Hic fuit ille dies, noctem canat ipse maritus,
Quantum nosse licet.

Nec tamen illa felicitas *Francorum* erat, ut statim in amplexus raperent Sponsas, aut osculis invaderent; sed jubebantur per biduum aut triduum salvâ & incolumi castitate, impallescere precibus, & suppliciis votisq; fatigare Superos, ut faciles conjugio adessent. Rationem reddit ipsa Lex Capitul. lib. vii. cap. cccLVIII. *Et biduo vel triduo in orationibus vacent, & castitatem custodiant, ut bonæ soboles generentur, & Domino suis in actionibus placeant.* Durior tamen eorum conditio fuit, qui primam noctem aliis indulgere subsessoribus cogebantur, ut Sponsarum amplexibus se ingurgitarent floremque virginitatis carperent. Id *Marchetam mulieris* leges Saxonum vocant, vocabulo ducto ab antiquo verbo *march* sive *marcheren*, quod *equitare* denotat: alii obscœniore nomine *Jus Cunnagii* dixerunt. Igitur *marcheta* erat virginalis pudicitiæ prima violatio & delibatio, quæ vetustis temporibus, apud Septentrionales populos, Principibus vitis, & Dynastis, in suis ditionibus permissa erat. Hi enim primâ nuptiarum nocte novas inibant Sponsas, devirginatasq; Sponsis reddebant: qualis quorundam *Indorum* consuetudo hodie fertur, qui nuptas Sacerdotibus permolendas subagitandasque, intempestivâ pietate præbent. Sed invalescente religione Christiana mos ille paulatim sublatus est, dum concubitus iste certô vaccarum numerô, aut pecuniæ pretiô redimeretur. Inde in vetustis Legibus Scotorum apud Skenæum legitur: *Quæcunque mulier fuerit, sive nobilis, sive serva, sive mercenaria, MARCHETA SUA erit una juvenca vel tres solidi; & rectum servientis tres denarii. Et si filia libera sit, & non Domini villæ Marcheta sua erit una vacca vel sex solidi.* Quæ vectigalis ratio in quibusdam *Germaniæ Belgiiq;* ditionibus remansit, ubi matrimonia hodie obnoxia sunt, & certum vectigal ea de causa Dominis pagorum persolvitur, ut vir omni eruditione instructissimus M. Zuerius Boxhornius annotavit.

XIII. Jam Virum & Uxorem in ipso matrimonio spectare lubet, quum illud non minore sanctitate & castimoniâ transigeretur, quam bonis nuptiis inchoaretur. Dignissima illa & pulcherrima veterum Germa-

Germanorum laus apud Tacitum: *Severa illic matrimonia; nec ullam morum partem magis laudaveris.* Et quid sanctius castiusque erat, virgines tantum nubere, & cum spe votoque uxoris semel transigere? quæ sic *unum accipiebant maritum, quomodo unum corpus, unamq; vitam, ne tanquam maritum, sed matrimonium amarent*? De *Amore* autem conjugali, quo prisci Germani fervebant, Tacitus multa congessit: apud quem uxor *Arminii*, eademque filia *Segesti, mariti magis, quàm parentis animo* in prælium incedit. Ac præcipuum fortitudinis in viris incitamentum erat, ubi in præliis fœminarum audirent ululatum: *hi cuique sanctissimi testes, hi maximè laudatores, Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt: nec illæ numerare aut exsugere plagas expavent.* Et quanti illud est, quod idem Tacitus scribit: *Memoria proditur, quasdam acies inclinatas jam & labantes à fœminis restitutas, constantiâ precum, & objectu pectorum, & monstrata cominùs captivitate, quàm longè impatientiùs fœminarum suarum nomine timent.* Nec ipso amoris conjugalis ardore, inferioribus temporibus *Germani* intepuêre: de quibus memorabile illud elogium apud Cæsarem Scaligerum: *Non alia gens castiùs, non alia constantiùs amores conjugales servat.* Celebratum est omnium gentium literis nobilissimum illud *Uxorum Winoxbergensium* facinus, quæ in Urbis suæ ultimo discrimine, quum ab irato victore extorsissent, ut quicquid humeris sustollere & portare possent, salvum & incolume esset, maritos tantùm suos humeris imposuêre, & posthabitis fastiditisque omnibus præstantissimis rebus, viros æterno amoris documento extulêre. Illud etiam tantis virtutibus addiderunt *Germanæ mulieres*, ad mare Balthicum habitantes, ut, teste Procopio, post mortem maritorum laqueo vitam finirent, aut in ignem prosilirent, aut ferrum pectori imprimerent: ut idem vitæ ac nubendi potestatis finis esset, & nec in tumulo, aut sepulchri caligine, divulsus Germanorum amor per fatorum insolentiam jaceret.

XIV. Nec *Castitate* aut *Pudicitia*, quæ maxima semper & præstantissima conjugii virtus habita est, ullæ gentes præstiterunt *Germanis*: de quibus invidenda illa apud Tacitum laus; *Septa pudicitiâ agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ.* Ac paullo post, ubi de pœnis prostrati pudoris egit: *Publicatæ enim pudicitiæ nulla venia; non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit. Nemo enim illic vitia ridet; NEC CORRUMPERE ET CORRUMPI SECULUM VOCATUR.* Itaq; nec illa præpostera & nefaria libido apud *Germanos* pretium invenit, quâ aliæ gentes impurum corpus famamque attriverunt. Hinc apud Fab.

Quintilianum Declamat. III. quum juvenis *Cimber* Tribunum, propinquum Imperatoris *Marii*, à quo ad stuprum rapiebatur, gladiô obtruncâsset, pertractus ad judicium, *Occidi*, inquit, *hausi noxium ultrice dexterâ sanguinem, sive licuit, sive non licuit.* Ac quum inde scelus aversæ Veneris gravissimis verbis proscidisset in Romanis, verissimè subjungit: *NIHIL TALE NOVERE GERMANI, & sanctius vivitur ad Oceanum.* Neque illam pudicitiæ gloriam violarunt posteriores Germani, quum adhuc praeduris moribus enutriti, & bonis legibus validi, à levitate & libidine seculi nostri longiùs abessent. Inde S. *Bonifacius*, quum *Ethelbalaum* Angliæ regem inter meretricum amplexus jacentem objurgaret, *Saxonum* exemplum objecit, qui severis matrimoniis, castisque thalamis gavisi ad adulterii ac scortationis nomen exhorrescerent. Scribit Wernerus Rolevinc Carthusianus, auctor fasciculi temporum, in libello de situ & moribus Westphalorum, castissimam sua ætate gentem illam fuisse: *Virgines enim*, ut inquit, *seriosissimæ extiterunt, & ad omnem afflatum inhonestum ita excandescentes, ut Lucretiæ filias putares.* Et deinde: *Frequens apud eos*, (parentes) *objurgatio talis habebatur, quando scilicet filium aut filiam viderunt infamibus vitiis inclinatos esse, his scilicet aut similibus verbis comminando*, Vis ut Te levem in stabulo sepeliamus? *Crebrò etiam dixerunt, hoc sese ex antiquorum traditione accepisse, qui contumaces proles potiùs interimerent, quàm scandalum amicis proveniret intolerabile.* Et quid mirum, tantam morum pudicitiam fuisse quum sanctissimæ leges non solùm libidinem robustam vindicarent, sed & verba prætextata, teneris virginum auribus objecta, aut lascivæ manus tactum, pœnis ulciscerentur. Sic Lex Bojariorum mulctat eum, qui alienæ uxoris, aut puellæ liberæ ora aut vestem lascivâ manu tetigerit, quod ipsi *Horigriffi* vocant; sicut & altera illa lex subjungitur: *Si indumenta super genucula elevaverit, Himilzoron vocant, cum XII. solid. componat.* Sed dignissima præ cæteris, & omnibus seculis memoranda lex est quam Ludovicus Pius Imperator in Comitiis in *Attiaco*, aut ut alii, in *Ingelheim* edidit, & per Parochias populis denunciandam præcepit. *Nosse*, inquit, *oporteat, conjugium à Dèo esse constitutum, & quòd non sit causa luxuriæ, sed causâ potius filiorum appetendum: & ut virginitas, sicut Doctores nostri tradunt, usque ad nuptias sit custodienda, & ut uxores habentes, neque pellicem, neque concubinam habere debeant. Quomodo etiam in castitate uxores suas diligere, eisque utpote vasi infirmiori honorem debitum debeant impendere, & quod commixtio carnalis cum uxoribus gratia fieri debeat prolis, non voluptatis, & qualiter à coitu prægnantium uxorum viris abstinendum sit, nec non & qualiter menstruo*

menstruo tempore viris ab uxoribus suis abstinendum sit, & quod nisi causâ fornicationis, ut Dominus ait, non sit uxor dimittenda.

XV. At mihi heic mecum reputanti, quibus causis factum sit, ut tantâ animorum castitate ac pudicitiâ Veteres Germani, viri pariter ac fœminæ, ætatem omnem & inprimis conjugium habuerint, primùm occurrit Taciti sententia, qui postquam mulieres Germanicas septâ pudicitiâ agere dixisset, mox subjungit: *Nullis SPECTACULORUM illecebris, nullis CONVIVIORUM irritationibus corruptæ. LITERARUM secreta viri pariter & fœminæ ignorant.* Primùm nullis *Spectaculorum* illecebris corrumpi fœminas Germanicas refert. Haud inficias iverim, nihil tam damnosum moribus semper castis fuisse, quàm in Spectaculis sedere; tunc enim, ut verissimè Seneca ait, *per voluptatem faciliùs vitia surrepunt.* Multæ ad adulterii cupiditatem prolapsæ sunt, ubi Jovem amplexibus Danaes implicitum, aut Martis & Veneris furtiva oscula conspexêre. De *Conviviis* vero illud semper sentiendum est, quod Venusinus Vates lib. III. od. VI. cecinit:

Mox juniores quærit adulteros
Inter mariti vina, nec eligit,
Cui donet impermissa raptim.
Gaudia luminibus remotis.

Nec ineptè existimat Tacitus, servatam & corroboratam *Germanorum* castitatem fuisse, quòd viri & fœminæ pariter *literarum secreta* ignorarent. Etsi de viris haud facilè assenserim Scriptori summo, nisi *Gothorum* opinioni accedendum sit, qui remollescere animos & effœminari literarum studiis, atque a fortitudinis virtutumque cogitatione repelli existimabant. Sed de fœminis illud semper dicendum est, non expedire, ut doctrinis & literarum disciplinis imbuantur. Præterquam enim quòd scientiâ prætumidæ, in superbiam & insolentiam se attollant, & assiduâ lectione imperare magis, quàm parêre discant: profectò ista in studiis exercitatio, & moribus & pudicitiæ magnam semper cladem attulit. De *Sempronia* Bruti uxore scribit Sallustius in bello Catilinario: *Literis Græcis & Latinis docta: psallere & saltare elegantiùs, quàm necesse est, proba: multa alia norat, quæ instrumenta luxuriæ sunt, sed ei cariora semper omnia, quàm decus & pudicitia fuit.* Igitur Albinam suam Seneca indulgere studiis non est passus, *quòd mulieres literis non ad sapientiam, sed ad luxuriam uterentur.* In qua quoque opinione ante paucos adhuc annos *Livoni*, *Borussi*, *Saxones*, aliique Septentrionales populi fuêre, apud quos, teste Cluverio in Germ. Antiq. lib. I. c. XX. *turpe fuit fœminæ, literas scire;* eandem ob causam, quam

quam Tacitus innuit, *his pudicitiam sollicitari, his prodi.* Placent illa Juvenalis monita, quæ omnibus maritis ingessit Satyrax.

Non habeat matrona, tibi quæ juncta recumbit
Dicendi genus, historias non noverit omnes.
Nam quid rancidius, quàm quòd se non putat ulla
Formosam, nisi quæ de Tusca Græcula facta est?.

XVI. Suprà istam mulierum Germanicarum innatam probitatem & innocentiam accessit, quòd adulteriorum pœna præsens, & maritis permissa esset; quo factum est, ut terror certissimi supplicii cunctas à flagitio detineret. Tacitus de morib. Germ. *Paucissima in tam numerosa gente adulteria, quarum pœna præsens & maritis permissa. Accisam crinibus, nudatam coram propinquis expellit domô maritus, ac per omnem vicum verbere agit: publicatæ enim pudicitiæ nulla venia; non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit.* Ergò pœna adulterii maritis permissa, qui arbitrio suo scelus uxoris & perfidiam vindicabant: quæ potestas posteris quoque temporibus maritis concessa fuit. Lex Longobardica lib. I. Tit. XXXIII. leg. II. *Si quis cum uxore sua liberum aut servum fornicantem invenerit, potestatem habeat, eos ambos occidendi; & si eos occiderit, non requirantur.* Similiter lex Frothonis Daniæ regis apud Saxonem Grammaticum lib. V. *Adulteros à veris conjugibus corporum parte spoliandos constituit, quò minus continentia flagitiis elideretur.* Quin & Parentibus in filias eadem potestas erat, ut lex Longobardica lib. I. Tit. XXXII. l. I. innuit: *Si puella aut mulier libera voluntariè fornicata fuerit, cum libero tamen homine, potestatem habeant parentes ejus, in eam dare vindictam.* Sed apud antiquissimos Germanos pœna adulterii duplex erat, ut Tacitus scribit: primùm enim accisis crinibus nudatam domô expellabant: inde per omnem vicum verbere agebant. Consentit his lex postera Liutprandi regis Longobardorum in fœminas violentas: *Publicus, in quo loco factum fuerit, comprehendat ipsas mulieres, & faciat eas DECALVARE ET FUSTARE per vicos vicinantes ipsius loci.* Paullò aliam, & magis sævam adulterii pœnam tribuit priscis *Saxonibus* Bonifacius Archiepiscopus in Epistola ad *Ethelbaldum* Anglorum Regem: *In antiqua*, inquit, *Saxonia, ubi nulla est Christi cognitio, si virgo in paterna domo, vel maritata sub conjuge sit adulterata, manu propria strangulatam cremant, & super fossam sepultæ corruptorem suspendunt; aut cingulo tenus, vestibus abscissis flagellant eam castæ matronæ, & cultellis pungunt, & de villa in villam sic missæ occurrunt novæ flagellatrices, donec interimant.* Cujus moris vestigia apud *Westphalos*, nobilissimam Saxonum partem, sua adhuc ætate extitisse scribit

Werne-

Wernerus Rolefink de situ & morib. Westph. l. 1. cap. VII. ubi scribit: *Si inferioris status sive puella sive famula, in stuprum aut adulterium corruisset, secretò eam virgis, & quidem acerrimè flagellabant, conviciis placentisq; ex putredinibus ovorum factis eos reficientes, sic eas in amaritudinem adduxerant, ut aut mori solatium foret, aut post primum partum nullas deinceps proles gignerent.* Invaluit quoque apud Septentrionales populos illa stupri pœna, ut *nares auresque* adulteris præciderentur: quod & in *Canuti* legibus reperio, quæ jubet hominem adulterum in exilium relegari, fœminæ nasum & aures amputari; suppliciô Romanis moribus receptò, quod falsè Martialis lib. 1. Epigr. XC. irridet. Magis ignominiosa erat pœna, quam *Ostrogothi* adulteris imponebant: nam auctore Olao Magno lib. XIV. *fœmina virilibus masculi fune aut loro ligatis ipsum trahere per medium forum & extrà urbem* cogebatur. Apud *Bojariorum* & *Alemannorum* magnam partem introducta fuit mulcta pecuniaria, quam *Legergeldum* leges antiquæ vocant, & à *Forleganis*, id est adulteris ac scortatoribus exigi jubent. Etiam Francorum nobilissimæ parti placuit, ut adulter depositis armis ad aras Dei Opt. Max. staret, & pœnitentiam sceleris in circumfusa populi concione ageret; ut ex Capit. lib. V. cap. CXLIX. cognoscitur.

XVII. Intendebat promtitudinem gravitatemq; pœnarum formido ignominiæ, quum summum supplicium in professione sceleris poneretur, & in ista seculi simplicitate plus bonæ famæ & honestæ existimationi, quàm hodie severissimis legibus maximisque pœnis tribueretur. Itaque quum levitate nostra ac perversis moribus factum sit, ut corrumpere & corrumpi seculum vocetur, ut auri vesana cupido sanctitatem thori prostituat, & impunè conculcet, ut multi lenociniò sæpe quæstu uxores usurarias alant, aut ridiculâ patientiâ ad strepitum adulterorum vigilanti nasò stertant; Majores nostri ignominiam istam omni morte ac cruciatu graviorem ducebant, & quum carcerem, exilium, egestatem ferre possent, dedecus thalami pati nequibant. Quæ temporum innocentia effecit, ut & aditum eorum sermonemque defugerent, ac in numero impiorum infamiumque haberent, qui pravâ indulgentiâ fovebant adulteram uxorem, aut alienam prolem ineptâ charitate educabant. Illos *Argas* & *Cucurbitas* appellabant, ut ex Legibus Longobardicis liquet: quæ vocabula summæ ignominiæ & maximi convicii ducebantur; quum *Arga* inertem & inutilem denotaret, *Cucurbita* autem à Longobardorum *corbita*, quod stuprum & infamiam significat, fœdam originem traheret. Idem de *Divortio* sentiebant gravissimi homines, quum

bidinis flagitii conſcientiâ pollutos, per publica ædificia diſtribuunt, ut laſcivam ætatem idoneus ſudor exerceat, pravæ ſegnitiæ illecebras labor durô exercitiô repellat. Jam & illud prudenter ac præclarè inſtitutum, quòd Majores noſtri ad tenendas in officio atque obſequio uxores nullum arctius vinculum eſſe voluerint, quàm ut nunquam in poteſtate ſua eſſent. Hinc illa expreſſa lex in Legg. Longob. Tit. LXXXIII. §. 1. *Nulli mulieri libera ſub Regni noſtri ditione, liceat in ſui poteſtatis arbitrio, id eſt, Selpmundio vivere, niſi ſemper ſub poteſtate virorum, aut certe Regis debeat permanere.* Nempe ſæpius ipſa mulier poteſtate & nimiâ libertate armata à thalami continentia ſeceſſit, & in cupiditates immoderatas incenſa, ſe ſuamque familiam præcipitavit; quum illi genti ſemper datum non ſit, ut conſilio & ratione imperium juſtum adminiſtret. Dixi, ſtabilitam quoque conjugii fidem amoremque fuiſſe, quòd nulla Zelotypia conjuges agitaverit. Neque enim hoc diſſimulandum eſt, multa diſſiluiſſe matrimonia, ubi dira illa & ſcelerata ſuſpicio anxios animos invaſit, & in ſuſpiria, in furorem, in cædem improvidos propulit. Atque illa tædarum nuptialium furia, quum alias gentes exagitet, & perpetuo metu vaſtet; à nationis noſtræ moribus ſemper abfuit, quum nec impudicis cupiditatibus, ut cæteri illinamur, nec viſu commoveamur. Placet hoc loco adſcribere clariſſimum teſtimonium Poggii Florentini, hominis Itali, quod ad Leonhardum Aretinum de admirabili Germanorum continentia perhibuit, ubi de Balneo Badenſi ſcribit. *Publica duo,* inquit, *balnea ſunt, ubi innuptæ puellæ, pueri quoque deſcendunt; adoleſcentes & fæminas videre eſt, omnibus nates oſtentantes. Balnea verò domorum perpolita, ubi per feneſtellas colloqui & potare licet. Sæpe fæmina nuda nudo viro obviam ire; NULLA INHONESTI SUSPICIO; maſculi campeſtribus, fœmina linteis induuntur veſtibus, crurum tenus à latere ſciſſis, neque collum, neque brachia, vel lacertos tegunt. Cernunt viri uxores tractari, cernunt alteri colloqui. Eſt quidem ipſis ſolatium; nihil admirantur, omnia bona mente fieri putant: NEQUE EST EX IIS, QUI ZELOTYPUS ESSET.* Addit mox ille, in *Italos* ſuos invectus: *O mores noſtris diſſimiles, qui ſemper res in deteriorem partem accipimus, qui usque adeò calumniis delectamur, & obtrectationibus, ut ſi quid videmus per ullam conjecturam, ſtatim pro manifeſto atteſtamur. Invideo, imò noſtras execror perverſitates animi — dum futuras expaveſcimus calamitates, continuis calamitatibus & anxietatibus jactamur.*

XVIII. Cæterùm ex sanctissimo illo severoque matrimonio procreati, quid mirum fuit, si virtute & probitate cunctas fere gentes superarent; quum, ut ille ait, *Fortes creantur fortibus & bonis?* Huc accessit præclara educatio, qua liberi à parvulis labori & duritiei tradebantur, ut Cæsar lib. VI. testatur. Jam primùm enim puer, ubi de matre ceciderat, ad fluvium deferebatur, qui infantiam exploraret, & ad futuræ militiæ labores induraret: cujus rei meminit præter Galenum, Nazianzenum, Nonnum, Claudianus in Rufinum,

Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus.

Inde *sua quemque mater*, ut Tacitus scribit, *uberibus alit, nec ancillis aut nutricibus delegantur;* tum ne ipsis immanibus belluis iniquiores sævioresque viderentur, quæ fœtum suum sollicitâ curâ lactant & educant; tum ne vitia degeneresque mores ab impura serva aut lasciva nutrice infans simul cum lacte hauriret. A lacte materno semoti, & cibi genere, & vestium negligentiâ, & quotidianâ exercitatione ad vires & corporum magnitudinem præparabantur; quum experimentis constet, eò robustiores reddi artus, & corpora validiora, quò negligentius infantes educentur. Inde Tacitus: *In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt.* Et quanti illud ad virtutem alendam, quod idem Auctor mox subjungit: *Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. Inter eadem pecora, in eadem humo degunt: donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Quid aliud agunt, inquit ad hunc locum Scaliger, vel Chrysippi vel Cleanthis libri, quàm ut *Germanorum* moribus atque legibus quemvis nostrum esse hominem virtute ac sapientiâ contendendum, ut alius alii præstet: Fortunam meritis obtemperare? Sic nutriebantur, sic educabantur *Germani*, quum nondum illecebræ aliarum gentium & vitia in orbem nostrum immigrâssent; etsi fatendum sit, magna adhuc morum istorum vestigia in Septentrionali Germaniæ parte superesse, ubi æquabili frugalitate maritus & uxor, liberique & omnis familia, pecoraque sub eodem tecto, in eadem humo degunt; ubi educandis habendisque servis & herilibus liberis nullum discrimen ponitur, ut pariter à teneris duritiei ac labori studeant. De *Westphalis* suis scribit Wernerus Rolevinc. lib. III. cap. II. de morib. Westph. *Ex ipsis incunabilis agreste tugurium, mox in pecore pascendo versatur infantile primordium, obduratas glebas plantâ nudâ calcant, tenera membra cannabina vestis cingit, horrendus panis cum ptisa-*

ptisana famem pellit. Nec regiæ prolis olim mollior educatio, quum ab omni otio & deliciis arceretur, & laboribus ad res magnas præpararetur: cujus dignissimum exemplum nobis præbuit Karolus M. de quo Eginardus: *Filios, quàm primùm ætas patiebatur, more Francorum equitare, armis ac venationibus exerceri fecit: filias verò lanificio assuescere, coloque ac fuso, ne per otium torperent, operam impendere, atque ad omnem honestatem erudiri jussit.* Atque hac educationis disciplinâ, quum se fortissimos vellent, robustissimos efficerent, eam aggressi sunt vitam vivere, quæ sibi munimento, nobis exemplo esset. Venationibus ad bellorum simulachra cienda, corporis firmitatem comparandam, tuendam prosperam valetudinem, frequenter utebantur: pastionum rationes, agrorumque cultus ex naturæ præceptis haustos bellè atque mediocriter, non ambitiosè, non avarè agitabant: Architecturam non ad insanas substructionum species molesque, sed pro usu & necessitate exercebant; planè ut paucorum virgultorum aut cespitum rudi contextu domos struerent, & cubile in lapide aut nuda humo figentes, cunctas cœli injurias impavidi exciperent. Inde frugalitatis ac temperantiæ pretium accessit, quum lacte aut caseo contenti ignorarent aut fastidirent illas gulæ illecebras, quibus intemperantia nostra vitam subvertit, aut enervat. Neque enim alia pestis vehementiùs in nostram surrexit cladem, quàm postquam à simplicissimis Majorum cibis abhorrentes, lautitiis & peregrinis epulis corpus oneravimus. Ipsam verò animorum moderationem adeò sanctam, adeò duram esse voluerunt, ut quum cæteræ gentes maria & terras anxio itinere obirent, ut exoticas merces opesque per mille discrimina quærerent, hi diutissimè nec mercatores quidem ad se commeare paterentur, ne peregrino luxu animi effœminarentur, qui in pecoribus suis, & terræ patriæ frugibus summas divitias habebant. Nimirum tota vita, à prima infantia usque, disciplinæ horridæ & duræ adstringebatur; inde non tam rudes atque incompti, quàm simplices ac severi, & ad rigidissimos labores assuefacti, non mortis metu, non periculis terrebantur, sed omnia in animi fortissimi bonis ponentes, laudis avari, vitæ prodigi, ad omnes fortunæ sævientis insultus impavido pectore firmabantur. At nos mollissimi & delicatissimi homines inter flores rosasque evolvimur in hunc orbem; mox pueritiam incuriosè & petulanter inter omnes illecebras agimus, dum noxia parentum indulgentia labem vitiorum mollitiemque commendat: inde crescentia corpora aut immaturâ Venere frangimus, aut

vino luxuque solvimus, aut pravô otiô enervamus. Quibus rebus & fortitudinem Majorum amisimus, & valetudinem corporum profligavimus, & virium robur attrivimus; planè ut de nostris jam Germanis, si priscos respicimus, dicendum sit, quòd olim Satyricus mirabundus de Romanis cecinit:

Quantula nunc hominum producit corpora tellus!

DISSERTATIO HISTORICA SEXTA, DE STUDIIS VETERUM GERMANORUM.

BREVIARIVM.

§. 1. Initia & progressus disciplinarum apud Germanos. §. 2. Artes vulgares: & I. Grammatices studium. §. 3. II. Gymnastices honor & studium. §. 4. III. Musices ortus, incrementum, bonos. §. 5. IV. De Graphice Germanorum, sive arte pingendi §. 6. Artes liberales: Qua Grammatices dignitas, quis usus fuerit. §. 7. De Eloquentia veterum, & magno Rhetorices studio. §. 8. Poëtices artis auspicia, bonos, usus. §. 9. Quantū Historiæ studium mediis seculis, quanta fueri dignitas. Clariora Historicorum Germanorum nomina & laudes. §. 10. Matheseos usus apud Majores nostros: ubi de eorum Arithmetica, Geometria, Astrologia. §. 11. Industria illorum circà artem Mechanicam. De triplici Germanorum invento, nimirum Bombardarum, Horologiorum, Typographiæ. §. 12. & 13. Philosophici studii initia, progressus, instauratio. §. 14. Agricultura & Pastoritiæ studium & nobilitas. §. 15. Quam effusô studio Venationem prisci coluerint. §. 16. De Medicina, ejusque cultu. §. 17. Theologia veterum. §. 18. De eorum Ethica & Politica. §. 19. Qua apud priscos Jurisprudentia viguerit. §. 20. Germanos veteres, sicuti armis, ita ingenio omnes populos vicisse.

OBscura GERMANORUM admodùm fama usque ad bellum *Cimbricum* fuit, quo tempore se primùm in *Italiam Galliasque* super-

perfuderunt. domitisque magnis Regibus, & inclytis nationibus bello subactis, terrorem famamque nominis sui latissimè sparserunt. Sed ea tempestate nemo ingenium exercebat, nemo disciplinis artibusque liberalibus animos componebat: vita omnis, ut Cæsar de illis scribit, in venationibus & cura rei militaris consistebat: in cæteris *Druides*, & *Bardi*, ac *Vates* rudem & impolitam barbaræ prudentiæ disciplinam jactabant. Primam ingeniorum excellentiorum curam excitârunt *Romani*, quum perdomitâ magnâ *Germaniæ* parte ferocem gentem commerciis, affinitate, moribus paullatim mitigarent, & præter corporis vires, animorum cultum fortissimis hominibus commendarent. Sed maximè postea, quum *Franci*, homines *Germani* à cervicibus suis depulissent jugum Romanum, cum ipsa libertate omnem humani cultus speciem *Germania* terra accepit, & populus, *Græcorum Romanorumque* exemplô, ad artium ac scientiarum egregiarum studium, quantum per eam licuit ætatem, animos advertit. Mox tamen, quum labentibus rebus Romanis, *Saraceni* in Orientem, *Scythæ* in Occidentem magnâ imperiorum strage incumberent, præclara iterum ingenia conciderunt, ac omni literarum splendore sublato, inter blandientem inertiam, & inimicum bellorum strepitum obmutuêre. Ac quanquam *Karolus M.* Princeps seculo suo major, grassanti se opponeret barbariei, ipso tamen fatis raptô, & *Europa* universa per *Hunnorum Normannorumque* vastationes conturbatâ, omnis propè eruditio, ut ab *Italia*, sic ab orbe Germanico profligata est, totisque annis quadringentis crudeli mulctata exiliô delituit: rudibus adeô & indoctis seculis, ut teste Bellarmino, qui *Philosophiæ operam navabat*, *Magus putaretur*. Inter primos *Fridericus Barbarossa*, rem pulcherrimam animo aggressus, amissa literarum studia, & subversas ingenti bellorum tempestate disciplinas, vindicare cœpit, habitisque in campo *Roncaliorum* comitiis, militares *Germanorum* animos, mitiore literarum cultu emolliri jussit: publicatâ eum in finem famosâ illa *Authentica*, quæ Codici Justinianæo inserta, summum præsidium & decus Academiis omnibus tribuit. Sed potissimum Cæsaris *Ludovici Bavari* ea fuit felicitas, quòd eô imperante, literarum studia in *Italia*, duce inprimis Petrarcha, bonis avibus revocarentur: in *Germania* autem melioribus auspiciis per *Rupertum I.* Electorem Palatinum reducerentur, statutâ præstantissimâ hac Academia, ex qua plerique Germaniæ populi omnem elegantem doctrinam, vitæ cultum, humanitatem accepêre, & suas in scholas intulêre. Verùm ego,

ego, dum de Veterum Germanorum Studiis, quæ mediis potissimum viguêre seculis, disserere institui, *Encyclopædiam* scientiarum mihi proponam, & primùm lustrabo disciplinas inferioris ordinis, quales *Græcorum* quatuor artes populares sunt: inde studia Superioris ordinis percurram, quæ viam parant ad *Philosophiam*, qualia sunt PHILOLOGIA & MATHESIS: postremò PHILOSOPHIAM ipsam aggrediar, in cujus prima parte *Physica* potissimùm MEDICINAM, & THEOLOGIAM, in altera *Practica* POLITICAM, ETHICAM, JURISPRUDENTIAM contemplabor.

II. Inter populares *Græcorum* artes prima est GRAMMATISTICE, legendi scribendique scientia: cujus multiplicem fructum usumque contemplatus Epicurus, quum cæteras disciplinas haud necessarias putaret, hanc solam utilem fatebatur; ut Sextus Empiricus de eo refert. Sed quanquam ejus tantus sit usus, ut vix ullis laudibus satis possit prædicari, nulla tamen, aut rarissima apud veteres *Germanos* fuit, inter quos soli *Bardi* ac *Druidæ* in hanc scientiam incumbebant. De cæteris notum est illud Taciti de morib. Germ. *Viri pariter ac fœminæ literarum secreta ignorant.* Nec tamen propriis literarum elementis scribebant *Druidæ Bardiq;*, sed ut Julius Cæsar. lib. VI. de bel. Gal. auctor est, in publicis privatisque rationibus, *Græcis* literis utebantur. Primi feruntur *Gothi*, propriis nativisque inter *Germanos* literis scribere consuevisse: si eorum sententia vera, qui ab *Gulphila*, qui circa A. Chr. CCCLXX. vixit, inventas *Gothorum* literas affirmant; quam opinionem præter Socratem Historiæ Ecclesiasticæ lib. IV. & Jornandem in Geticis, confirmat antiquum illud carmen Petro Crinitio & Lilio Gyraldo memoratum,

Gulfila promsit Getarum, quas videmus literas.

Seriùs apud cæteras *Germaniæ* gentes nativæ literæ invaluêre: nam ut *Vandalos* aliosque ad *Albim* & mare *Balthicum* habitantes populos taceam, quos temporibus *Ludovici Imperatoris* demum suas accepisse literas Aventinus refert, sanè antiquis *Francis*, qui sub *Marcomiro* & *Pharamundo* Gallias subegêre, literas fuisse *Græcis* non planè dissimiles, atque iis Wastaldum historiam patrio sermone consignâsse, Trithemius & Agrippa testantur. Maximè tamen studio *Karoli M.* factum videtur, ut sermo Germanicus non solùm in literas paullò fusius referretur, sed & populus universus ad legendi scribendique facultatem deduceretur: unde Monachis ac Sacerdotibus in *Capitularibus* ejus passim injunctum, ut tam ingenuos, quam servilis conditionis homines, primas

mas literas docerent. Idem ostendit Lex illa in Reformatione Ecclesiæ & disciplinæ Christianæ, quam in Comitiis Aquisgranensibus A. DCCLXXXIX. sancivit: *Ut non solùm servilis conditionis infantes, sed etiam ingenuorum filios aggregent, sibique socient, & ut Scholæ legentium scribentiumque puerorum fiant, psalmos, notas, cantus, computum, Grammaticam per singula monasteria vel Episcopia discant.* Sed invidit postea laudabili consilio, prosperosque successus destruxit, sive ipse difficilis literarum *Teutonicarum* ductus, & laboriosæ scribendi notæ, quales Trithemius in *Karoli M.* Grammatica deprehendisse se fatetur: sive ipsius populi genius, qui in militares curas arrectus, & à teneris in belli studia profusus, ipsam legendi scribendique scientiam, haud magnopere æstimandam putabat. Itaque claustris Monachorum potissimùm abdita hæsit *Grammatistice*, quæ sermonem nostrum *Græcis* literis, ac *Latinâ* linguâ explicabat: donec imperante *Rudolpho I.* ut Aventinus, Crusius & Willichius probant, lingua *Germanica* suis exarari literis, legique cœpit. Exinde Grammatistice Germanica tam subitis aucta incrementis, ut non solùm in civitatibus omnes contractus, fœdera, negotia, pulcherrimis linguæ nostræ notis describerentur, sed & per ipsa rura agrestiumque domos, primæ literæ liberaliter vulgarentur.

III. Post *Grammatisticen* Aristoteles ponit GYMNASTICEN, quæ in exercitatione corporis versatur; qualis quintuplex à *Græcis* statui solebat, *Cursus, Saltus, Discus, Jaculum, Lucta.* Quæ gymnica exercitia pariter *Germanis*, præsertim *Septentrionalibus* in usu fuisse, docet Saxo Grammaticus Hist. Dan. lib. v. de Rolleri comitibus, quorum *alii jactis semolibus exercebant. Alii SALTU, quidam CURSU concitavêre corpus. Hi Vires valida SAXORUM JACULATIONE tentabant, illi SAGITTÆ usum tenso experiebantur arcu. Ita roboris firmitatem vario agitationis genere prosequebantur.* Jam primùm in CURSUS certamine quum antiquissimi *Germani* summam ponerent voluptatem, venationem pedestrem effusè coluêre, ut cursu certarent cum fugacibus feris, lustrarent saltus, superarent immensa montium juga, & horrentibus scopulis gradum inferrent. Postea quoque, quum tam robore, quàm agilitate juventus videretur exercenda, *Saxonum* moribus invaluit, ut ad *Græcorum* exemplum nobiliores adolescentes, cursu cum æqualibus contenderent. Unde inter *Henrici* Bavariæ & Saxoniæ Ducis laudes scribit *Radevicus* lib. II. cap. XXXVIII. de gestis Friderici I. *Ubi primùm adolevit, pollens viribus, decora facie, sed multò maximè ingenio validus, non se luxui neque inertiæ corrum-*

pen-

pendum dedit, sed uti MOS SAXONUM est, equitare, jaculari, CURSU cum aequalibus contendere. Nec alium in finem introductus Cursus ille equestris, Majoribus nostris tantopere amatus, quem *Torneamentum* vocant: qui ab Henrico Aucupe primùm institutus, inde ad *Graecorum* morem, solenni ludorum indictione per posteros Principes celebratus, diu clarissimum Nobilitatis Germanicae exercitium fuit. Cursui proximus est SALTUS, gratissimum priscis Germanis & ferè unicum spectaculum; non quidem mollis & effoeminata saltatio, qualem ridiculà corporis gesticulatione ad lyrae leges nostra temperat aetas, sed robusta & mascula, & quae animos ad rem militarem disponeret. Tacitus libello de Germania: *Nudi Juvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas SALTU jaciunt. Exercitatio artem paravit, ars decorem; non in quaestum tamen aut mercedem, quamvis audacis lascivia pretium est, voluptas spectantium.* Nec dissimilis per posteriora fuit tempora saltatio, ubi armis vestiti, agili corporis flexu omnes actus referebant, quibus aut ipsi telorum & cominùs pugnantium ictus exirent, aut hostem gladio, jaculo, sagittâ peterent. Id saltationis genus Graeci *Pyrricham* dixêre; quam in aula *Maximil. I.* qui illa impensè delectabatur, saepius se saltasse Julius Caesar Scaliger perhibet. Post Saltum DISCUS apud *Graecos* erat, qui vel ex ferro, vel lapide, vel ligno compositus, & amento circumnexus, non modo lacertorum viribus, sed arte quadam emittebatur. Huic JACULI jactum Homerus & Horatius conjungunt, quòd utrumque manu plerumque jaceretur. Utrumque *Germanu Septentrionalibus*, tum *Saxonibus* & *Francis* fuisse in usu, satis indicant allata Saxonis Grammatici & Radevici verba, & praeterea Annales Bojorum lib. IV. exemplo Corolomanni affirmant. Ultimum *Gymnastices* exercitium est LUCTA, *Graecis* praecipuo in honore, quòd *Herculem* & *Thesea* auctores haberet: vetustis quoque *Germanis* magno in usu, qui & pondere corporum, & firmitate nervorum, & spiritu ad hoc certamen maximè agebantur. Postea & ars esse coepit, institutique luctandi Doctores, quos *Pugiles* & *Athletas* passim Historiae appellant. Saepe meminit eorum Saxo Grammaticus, tum ubi de *Frothone* agit, quem solâ Pugilum ope subnixum, invito regnasse populo ait, tum ubi de Biarcone, Rolvone, & denique de Haldano scribit, quem *quercu succisâ atque in clava habitum redacta, solum cum duodecim pugilibus manum conseruisse*, lib. VII. recenset. Idem libro II. docet, quae luctandi pugnandique ratio priscis fuerit: nam quum celeberrimi pugiles *Rolvo* & *Biarcon* in certamen descendere statuissent, diu certatum

inter eos est, *utri prior feriendi copia deberetur? Non enim*, ut inquit, *antiquitus in edendis agonibus crebra illuum vicissitudines petebantur, sed erat cum intervallo temporis etiam feriendi distincta successio, rarisq; sed atrocibus plagis certamina gerebantur, ut gloria potius percussionum magnitudini, quàm numero deferretur.*

IV. Sequitur Musice, antiquissima omnium in literis studiorum, ut Timagenes apud Fabium lib. I. auctor est: ars honestissima & suavissima, quam Natura ipsa videtur, velut muneri nobis dedisse, ut facilius toleraremus labores, languentem animum incitaremus, affectibus æstuantia & turbata pectora sedaremus. Ipsa quoque Majoribus nostris vetustissimis in honore: sed rudis, sed incondita, & truci clamori similis, qualis conveniebat populo, qui formidabili cantus horrore prælium auspicari gestiebat. Tacitus in lib. de morib. Germ. *Fuisse apud eos & Herculem memorant: primumq; omnium virorum fortium in prælia ituri canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu quem Barditum vocant, accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur.* Sed & Heroes suos carminibus canebant, ut idem Tacitus lib. II. Annal. de *Arminio* refert. Quod *Juliani* Cæsaris temporibus in usu adhuc fuisse, documento est, quod has fortium virorum laudes vocet *Agrestia carmina, similia clangoribus avium asperè clamantium.* Sed illam *Germanorum* in canendo ruditatem sustulerunt *Franci*, postquam, instituto per Gregorium M. & Ambrosium more, *Musicam* ad canendas Dei immortalis laudes in templa invexissent. Hi Musicen suam appellabant *Occidentarium*, quód in Occidente usurparetur; sicut Græcorum Musicen dixêre *Frigdoram*, quia ex *Phrygiis* & *Doriis* modulis constabat: quemadmodum Goldastus ad Ekkehardum in Notkeri vita observat. Sed inprimis *Karolo M.* Musice Germanica suum debet incrementum, qui, si Aventino lib. IV. fides est, octo canendi modos seu tropos introduxit, quum antea quatuor duntaxat modi *Phrygius, Dorius, Lydius, Mixo-Lydius* in usu fuissent. Sane summam Musices peritiam Principi illi infuisse, Eginardus quoque in vita ejus affirmat, quum scribit: *Legendi atque PSALLENDI disciplinam diligentissimè emendavit: erat enim utriusque admodùm eruditus: quanquam ipse nec publicè legeret, nec nisi submissè, & in commune cantaret.* Adjuvit *Karoli* conatum *Albinus Saxo*, & postea promovit *Notgerus* Abbas S. Galli, qui imperante Lothario librum de Musica & Symphonia in publicum emisit. Nec defuêre inde præclara ingenia, quæ in arte *Musica* inter *Germanos* excelluerunt: quorum nomina, quum passim à Vossio

Quintilianum Declamat. III. quum juvenis *Cimber* Tribunum, propinquum Imperatoris *Marii*, à quo ad ſtuprum rapiebatur, gladiô obtruncâſſet, pertractus ad judicium, *Occidi*, inquit, *bauſi noxium ultrice dextrâ ſanguinem, ſive licuit, ſive non licuit.* Ac quum inde ſcelus averſæ Veneris graviſſimis verbis proſcidiſſet in Romanis, veriſſimè ſubjungit: *NIHIL TALE NOVERE GERMANI, & ſanctiùs vivitur ad Oceanum.* Neque illam pudicitiæ gloriam violarunt poſteriores Germani, quum adhuc præduris moribus enutriti, & bonis legibus validi, à levitate & libidine ſeculi noſtri longiùs abeſſent. Inde S. *Bonifacius*, quum *Ethelbalaum* Angliæ regem inter meretricum amplexus jacentem objurgaret, *Saxonum* exemplum objecit, qui ſeveris matrimoniis, caſtisque thalamis gaviſi ad adulterii ac ſcortationis nomen exhorreſcerent. Scribit Wernerus Rolevinc Carthuſianus, auctor faſciculi temporum, in libello de ſitu & moribus Weſtphalorum, caſtiſſimam ſua ætate gentem illam fuiſſe: *Virgines enim*, ut inquit, *serioſiſſimæ extiterunt, & ad omnem affatum inhoneſtum ita excandeſcentes, ut Lucretiæ filias putares.* Et deinde: *Frequens apud eos*, (parentes) *objurgatio talis habebatur, quando ſcilicet filium aut filiam viderunt infamibus vitiis inclinatos eſſe, his ſcilicet aut ſimilibus verbis comminando*, Vis ut Te levem in ſtabulo ſepeliamus? *Crebrò etiam dixêrunt, hoc ſeſe ex antiquorum traditione accepiſſe, qui contumaces proles potiùs interimerent, quàm ſcandalum amicis proveniret intolerabile.* Et quid mirum, tantam morum pudicitiam fuiſſe quum ſanctiſſimæ leges non ſolùm libidinem robuſtam vindicarent, ſed & verba prætextata, teneris virginum auribus objecta, aut laſcivæ manus tactum, pœnis ulciſcerentur. Sic Lex Bojariorum mulctat eum, qui alienæ uxoris, aut puellæ liberæ ora aut veſtem laſcivâ manu tetigerit, quod ipſi *Hortgriffe* vocant; ſicut & altera illa lex ſubjungitur: *Si indumenta ſuper genucula elevaverit, Hamilzoron vocant, cum XII. ſolid. componat.* Sed digniſſima præ cæteris, & omnibus ſeculis memoranda lex eſt quam Ludovicus Pius Imperator in Comitiis in *Attiaco*, aut ut alii, in *Ingelheim* edidit, & per Parochias populis denunciandam præcepit. *Noſſe*, inquit, *oporteat, conjugium à Dèo eſſe conſtitutum, & quòd non ſit cauſa luxuriæ, ſed cauſâ potius filiorum appetendum: & ut virginitas, ſicut Doctores noſtri tradunt, usque ad nuptias ſit cuſtodienda, & ut uxores habentes, neque pellicem, neque concubinam habere debeant. Quomodo etiam in caſtitate uxores ſuas diligere, eisque utpote vaſi infirmiori honorem debitum debeant impendere, & quod commixtio carnalis cum uxoribus gratiâ fieri debeat prolis, non voluptatis, & qualiter à coitu prægnantium uxorum viris abſtinendum ſit, nec non & qualiter*

menſtruo

menstruo tempore viris ab uxoribus suis abstinendum sit, & quod nisi causâ fornicationis, ut Dominus ait, non sit uxor dimittenda.

XV. At mihi heic mecum reputanti, quibus causis factum sit, ut tantâ animorum castitate ac pudicitiâ Veteres Germani, viri pariter ac fœminæ, ætatem omnem & inprimis conjugium habuerint, primùm occurrit Taciti sententia, qui postquam mulieres Germanicas septâ pudicitiâ agere dixisset, mox subjungit: *Nullis SPECTACULORUM illecebris, nullis CONVIVIORUM irritationibus corruptæ. LITERARUM secreta viri pariter & fœminæ ignorant.* Primùm nullis *Spectaculorum* illecebris corrumpi fœminas Germanicas refert. Haud inficias iverim, nihil tam damnosum moribus semper castis fuisse, quàm in Spectaculis sedere; tunc enim, ut verissimè Seneca ait, *per voluptatem faciliùs vitia surrepunt.* Multæ ad adulterii cupiditatem prolapsæ sunt, ubi Jovem amplexibus Danaes implicitum, aut Martis & Veneris furtiva oscula conspexêre. De *Conviviis* vero illud semper sentiendum est, quod Venusinus Vates lib. III. od. VI. cecinit:

Mox juniores quærit adulteros
Inter mariti vina, nec eligit.
Cui donet impermissa raptim.
Gaudia luminibus remotis.

Nec ineptè existimat Tacitus, servatam & corroboratam *Germanorum* castitatem fuisse, quòd viri & fœminæ pariter *literarum secreta* ignorarent. Etsi de viris haud facilè assenserim Scriptori summo, nisi *Gothorum* opinioni accedendum sit, qui remollescere animos & effœminari literarum studiis, atque à fortitudinis virtutumque cogitatione repelli existimabant. Sed de fœminis illud semper dicendum est, non expedire, ut doctrinis & literarum disciplinis imbuantur. Præterquam enim quòd scientiâ prætumidæ, in superbiam & insolentiam se attollant, & assiduâ lectione imperare magis, quàm parêre discant: profectò ista in studiis exercitatio, & moribus & pudicitiæ magnam semper cladem attulit. De *Sempronia* Bruti uxore scribit Sallustius in bello Catilinario: *Literis Græcis & Latinis docta: psallere & saltare elegantiùs, quàm necesse est, probæ: multa alia nerat, quæ instrumenta luxuriæ sunt, sed ei cariora semper omnia, quàm decus & pudicitia fuit.* Igitur Albinam suam Seneca indulgere studiis non est passus, *quòd mulieres literis non ad sapientiam, sed ad luxuriam uterentur.* In qua quoque opinione ante paucos adhuc annos *Livoni*, *Borussi*, *Saxones*, aliique Septentrionales populi fuêre, apud quos, teste Cluverio in Germ. Antiq. l.b. I. c. XX. *turpe fuit fœminæ, literas scire;* eandem ob causam,

quam

quam Tacitus innuit, *bis pudicitiam sollicitari, bis prodi.* Placent illa Juvenalis monita, quæ omnibus maritis ingessit Satyrax.

Non habeat matrona, tibi quæ juncta recumbit
Dicendi genus, historias non noverit omnes.
Nam quid rancidius, quàm quòd se non putat ulla
Formosam, nisi quæ de Tusca Græcula facta est?.

XVI. Suprà istam mulierum Germanicarum innatam probitatem & innocentiam accessit, quòd adulteriorum pœna præsens, & maritis permissa esset; quo factum est, ut terror certissimi supplicii cunctas à flagitio detineret. Tacitus de morib. Germ. *Paucissima in tam numerosa gente adulteria, quorum pœna præsens & maritis permissa. Accisam crinibus, nudatam coram propinquis expellit domô maritus, ac per omnem vicum verbere agit: publicatæ enim pudicitiæ nulla venia; non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit.* Ergò pœna adulterii maritis permissa, qui arbitrio suo scelus uxoris & perfidiam vindicabant: quæ potestas posteris quoque temporibus maritis concessa fuit. Lex Longobardica lib. I. Tit. XXXIII. leg. II. *Si quis cum uxore sua liberum aut servum fornicantem invenerit, potestatem habeat, eos ambos occidendi; & si eos occiderit, non requirantur.* Similiter lex Frothonis Daniæ regis apud Saxonem Grammaticum lib. V. *Adulteros à veris conjugibus corporum parte spoliandos constituit, quò minus continentia flagitiis eliderctur.* Quin & Parentibus in filias eadem potestas erat, ut lex Longobardica lib. I. Tit. XXXII. l. I. innuit: *Si puella aut mulier libera voluntariè fornicata fuerit, cum libero tamen homine, potestatem habeant parentes ejus, in eam dare vindictam.* Sed apud antiquissimos Germanos pœna adulterii duplex erat, ut Tacitus scribit: primùm enim accisis crinibus nudatam domô expellabant: inde per omnem vicum verbere agebant. Censentit his lex postera Liutprandi regis Longobardorum in fœminas violentas: *Publicus, in quo loco factum fuerit, comprehendat ipsas mulieres, & faciat eas DECALVARE ET FUSTARE per vicos vicinantes ipsius loci.* Paullò aliam, & magis sævam adulterii pœnam tribuit priscis *Saxonibus* Bonifacius Archiepiscopus in Epistola ad *Ethelbaldum* Anglorum Regem: *In antiqua,* inquit, *Saxonia, ubi nulla est Christi cognitio, si virgo in paterna domo, vel maritata sub conjuge sit adulterata, manu propria strangulatam cremant, & super fossam sepultæ corruptorem suspendunt; aut cingulo tenus, vestibus abscissis flagellant eam castæ matronæ, & cultellis pungunt, & de villa in villam sic missæ occurrunt novæ flagellatrices, donec interimant.* Cujus moris vestigia apud *Westphalos,* nobilissimam Saxonum partem, sua adhuc ætate extitisse scribit

Werne-

Wernerus Rolefink de situ & morib. Westph. l. 1. cap. vii. ubi scribit: *Si inferioris status sive puella sive famula, in stuprum aut adulterium corruisset, secretò eam virgis, & quidem acerrimè flagellabant, conviciis placentisq; ex putredinibus ovorum factu eos reficientes, sic eas in amaritudinem adduxerant, ut aut mori solatium foret, aut post primum partum nullas deinceps proles gignerent.* Invaluit quoque apud Septentrionales populos illa stupri pœna, ut *nares auresque* adulteris præciderentur: quod & in *Canuti* legibus reperio, quæ jubet hominem adulterum in exilium relegari, fœminæ nasum & aures amputari; supplicio Romanis moribus recepto, quod falsè Martialis lib. 1. Epigr. xl. irridet. Magis ignominiosa erat pœna, quam *Ostrogothi* adulteris imponebant: nam auctore Olao Magno lib. xiv. *fœmina virilibus masculi fune aut loro ligatis ipsum trahere per medium forum & extrà urbem* cogebatur. Apud *Bojariorum* & *Alemannorum* magnam partem introducta fuit mulcta pecuniaria, quam *Legergeldum* leges antiquæ vocant, & à *Forleganis*, id est adulteris ac scortatoribus exigi jubent. Etiam Francorum nobilissimæ parti placuit, ut adulter depositis armis ad aras Dei Opt. Max. staret, & pœnitentiam sceleris in circumfusa populi concione ageret; ut ex Capit. lib v. cap. cxlix. cognoscitur.

XVII. Intendebat promtitudinem gravitatemq; pœnarum formido ignominiæ, quum summum supplicium in professione sceleris poneretur, & in ista seculi simplicitate plus bonæ famæ & honestæ existimationi, quàm hodie severissimis legibus maximisque pœnis tribueretur. Itaque quum levitate nostra ac perversis moribus factum sit, ut corrumpere & corrumpi seculum vocetur, ut auri vesana cupido sanctitatem thori prostituat, & impunè conculcet, ut multi lenociniô sæpe quæstu uxores usurarias alant, aut ridiculâ patientiâ ad strepitum adulterorum vigilanti nasò stertant; Majores nostri ignominiam istam omni morte ac cruciatu graviorèm ducebant, & quum carcerem, exilium, egestatem ferre possent, dedecus thalami pati nequibant. Quæ temporum innocentia effecit, ut & aditum eorum sermonemque defugerent, ac in numero impiorum infamiumque haberent, qui pravâ indulgentiâ fovebant adulteram uxorem, aut alienam prolem ineptâ charitate educabant. Illos *Argas* & *Cucurbitas* appellabant, ut ex Legibus Longobardicis liquet: quæ vocabula summæ ignominiæ & maximi convicii ducebantur; quum *Arga* inertem & inutilem denotaret, *Cucurbita* autem à Longobardorum *corbita*, quod stuprum & infamiam significat, fœdam originem traheret. Idem de *Divortio* sentiebant gravissimi homines, quum

bidinis flagitii conſcientiâ pollutos, per publica ædificia diſtribuunt, ut laſcivam ætatem idoneus ſudor exerceat, pravæ ſegnitiæ illecebras labor durô exercitiô repellat. Jam & illud prudenter ac præclarè inſtitutum, quòd Majores noſtri ad tenendas in officio atque obſequio uxores nullum arctius vinculum eſſe voluerint, quàm ut nunquam in poteſtate ſua eſſent. Hinc illa expreſſa lex in Legg. Longob. Tit. LXXXIII. §. 1. *Nulli mulieri libera ſub Regni noſtri ditione, liceat in ſui poteſtatis arbitrio, id eſt, Selpmundio vivere, niſi ſemper ſub poteſtate virorum, aut certe Regis debeat permanere.* Nempe ſæpius ipſa mulier poteſtate & nimiâ libertate armata à thalami continentia ſeceſſit, & in cupiditates immoderatas incenſa, ſe ſuamque familiam præcipitavit; quum illi genti ſemper datum non ſit, ut conſilio & ratione imperium juſtum adminiſtret. Dixi, ſtabilitam quoque conjugii fidem amoremque fuiſſe, quòd nulla Zelotypia conjuges agitaverit. Neque enim hoc diſſimulandum eſt, multa diſſiluiſſe matrimonia, ubi dira illa & ſcelerata ſuſpicio anxios animos invaſit, & in ſuſpiria, in furorem, in cædem improvidos propulit. Atque illa tædarum nuptialium furia, quum alias gentes exagitet, & perpetuo metu vaſtet; à nationis noſtræ moribus ſemper abfuit, quum nec impudicis cupiditatibus, ut cæteri illinamur, nec viſu commoveamur. Placet hoc loco adſcribere clariſſimum teſtimonium Poggii Florentini, hominis Itali, quod ad Leonhardum Aretinum de admirabili Germanorum continentia perhibuit, ubi de Balneo Badenſi ſcribit. *Publica duo,*inquit, *balnea ſunt, ubi innupta puellæ, pueri quoque deſcendunt; adoleſcentes & fœminas videre eſt, omnibus nates oſtentantes. Balnea verò domorum perpolita, ubi per feneſtellas colloqui & potare licet. Sæpe fœminæ nudæ nudo viro obviam ire; NULLA INHONESTI SUSPICIO; maſculi campeſtribus, fœminæ linteis induuntur veſtibus, crurum tenus à latere ſciſſis, neque collum, neque brachia, vel lacertos tegunt. Cernunt viri uxores tractari, cernunt alteri colloqui. Eſt quidem ipſis ſolatium; nihil admirantur, omnia bona mente fieri putant: NEQUE EST EX IIS, QUI ZELOTYPUS ESSET.* Addit mox ille, in *Italos* ſuos invectus: *O mores noſtris diſſimiles, qui ſemper res in deteriorem partem accipimus, qui usque adeò calumniis delectamur, & obtrectationibus, ut ſi quid videmus per ullam conjecturam, ſtatim pro manifeſto atteſtamur. Invideo, imò noſtras execror perverſitates animi — dum futuras expaveſcimus calamitates, continuis calamitatibus & anxietatibus jactamur.*

XVIII. Cæterum ex sanctissimo illo severoque matrimonio procreati, quid mirum fuit, si virtute & probitate cunctas fere gentes superarent; quum, ut ille ait, *Fortes creantur fortibus & bonis?* Huc accessit præclara educatio, qua liberi à parvulis labori & duritiei tradebantur, ut Cæsar lib. VI. testatur. Jam primùm enim puer, ubi de matre ceciderat, ad fluvium deferebatur, qui infantiam exploraret, & ad futuræ militiæ labores induraret: cujus rei meminit præter Galenum, Nazianzenum, Nonnum, Claudianus in Rufinum,

Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus.

Inde *sua quemque mater*, ut Tacitus scribit, *uberibus alit, nec ancillis aut nutricibus delegantur;* tum ne ipsis immanibus belluis iniquiores sævioresque viderentur, quæ fœtum suum sollicitâ curâ lactant & educant; tum ne vitia degeneresque mores ab impura serva aut lasciva nutrice infans simul cum lacte hauriret. A lacte materno semoti, & cibi genere, & vestium negligentiâ, & quotidianâ exercitatione ad vires & corporum magnitudinem præparabantur; quum experimentis constet, eò robustiores reddi artus, & corpora validiora, quò negligentius infantes educentur. Inde Tacitus: *In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus, in hac corpora, quæ miramur, excrescunt.* Et quanti illud ad virtutem alendam, quod idem Auctor mox subjungit: *Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. Inter eadem pecora, in eadem humo degunt: donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Quid aliud agunt, inquit ad hunc locum Scaliger, vel Chrysippi vel Cleanthis libri, quàm ut *Germanorum* moribus atque legibus quemvis nostrum esse hominem virtute ac sapientiâ contendendum, ut alius alii præstet: Fortunam meritis obtemperare? Sic nutriebantur, sic educabantur *Germani*, quum nondum illecebræ aliarum gentium & vitia in orbem nostrum immigrâssent; etsi fatendum sit, magna adhuc morum istorum vestigia in Septentrionali Germaniæ parte superesse, ubi æquabili frugalitate maritus & uxor, liberique & omnis familia, pecoraque sub eodem tecto, in eadem humo degunt; ubi educandis habendisque servis & herilibus liberis nullum discrimen ponitur, ut pariter à teneris duritiei ac labori studeant. De *Westphalis* suis scribit Wernerus Rolevinc. lib. III. cap. II. de morib. Westph. *Ex ipsis incunabilis agreste tugurium, mox in pecore pascendo versatur infantile primordium, obduratas glebas plantâ nudâ calcant, tenera membra cannabina vestis cingit, horrendus panis cum ptisa-*

ptisana famem pellit. Nec regiæ prolis olim mollior educatio, quum ab omni otio & deliciis arceretur, & laboribus ad res magnas præpararetur: cujus dignissimum exemplum nobis præbuit Karolus M. de quo Eginardus: *Filios, quàm primùm ætas patiebatur, more Francorum equitare, armis ac venationibus exerceri fecit: filias verò lanificio assuescere, coloque ac fuso, ne per otium torperent, operam impendere, atque ad omnem honestatem erudiri jussit.* Atque hac educationis disciplinâ, quum se fortissimos vellent, robustissimos efficerent, eam aggressi sunt vitam vivere, quæ sibi munimento, nobis exemplo esset. Venationibus ad bellorum simulachra cienda, corporis firmitatem comparandam, tuendam prosperam valetudinem, frequenter utebantur: pastionum rationes, agrorumque cultus ex naturæ præceptis haustos bellè atque mediocriter, non ambitiosè, non avarè agitabant: Architecturam non ad insanas substructionum species molesque, sed pro usu & necessitate exercebant; planè ut paucorum virgultorum aut cespitum rudi contextu domos struerent, & cubile in lapide aut nuda humo figentes, cunctas cœli injurias impavidi exciperent. Inde frugalitatis ac temperantiæ pretium accessit, quum lacte aut caseo contenti ignorarent aut fastidirent illas gulæ illecebras, quibus intemperantia nostra vitam subvertit, aut enervat. Neque enim alia pestis vehementiùs in nostram surrexit cladem, quàm postquam à simplicissimis Majorum cibis abhorrentes, lautitiis & peregrinis epulis corpus oneravimus. Ipsam verò animorum moderationem adeò sanctam, adeò duram esse voluerunt, ut quum cæteræ gentes maria & terras anxio itinere obirent, ut exoticas merces opesque per mille discrimina quærerent, hi diutissimè nec mercatores quidem ad se commeare paterentur, ne peregrino luxu animi effœminarentur, qui in pecoribus suis, & terræ patriæ frugibus summas divitias habebant. Nimirum tota vita, à prima infantia usque, disciplinæ horridæ & duræ adstringebatur; inde non tam rudes atque incompti, quàm simplices ac severi, & ad rigidissimos labores assuefacti, non mortis metu, non periculis terrebantur, sed omnia in animi fortissimi bonis ponentes, laudis avari, vitæ prodigi, ad omnes fortunæ sævientis insultus impavido pectore firmabantur. At nos mollissimi & delicatissimi homines inter flores rosasque evolvimur in hunc orbem; mox pueritiam incuriosè & petulanter inter omnes illecebras agimus, dum noxia parentum indulgentia labem vitiorum mollitiemque commendat: inde crescentia corpora aut immaturâ Venere frangimus, aut

vino luxuque solvimus, aut pravô otiô enervamus. Quibus rebus & fortitudinem Majorum amisimus, & valetudinem corporum profligavimus, & virium robur attrivimus; planè ut de nostris jam Germanis, si priscos respicimus, dicendum sit, quòd olim Satyricus mirabundus de Romanis cecinit:

Quantula nunc hominum producit corpora tellus!

DISSERTATIO HISTORICA SEXTA, *DE* STUDIIS VETERUM GERMANORUM.

BREVIARIUM.

§. 1. Initia & progressus disciplinarum apud Germanos. §. 2. Artes vulgares: & I. Grammatices studium. §. 3. II. Gymnastices honor & studium. §. 4. III. Musices ortus, incrementum, bonos. §. 5. IV. De Graphice Germanorum, sive arte pingendi §. 6. Artes liberales: Quæ Grammatices dignitas, quis usus fuerit. §. 7. De Eloquentia veterum, & magno Rhetorices studio. §. 8. Poëtices artis auspicia, bonos, usus. §. 9. Quantū Historiæ studium mediis seculis, quanta fueri dignitas. Clariora Historicorum Germanorum nomina & laudes. §. 10. Matheseos usus apud Majores nostros: ubi de eorum Arithmetica, Geometria, Astrologia. §. 11. Industria illorum circà artem Mechanicam. De triplici Germanorum invento, nimirum Bombardarum, Horologiorum, Typographiæ. §. 12. & 13. Philosophici studii initia, progressus, instauratio. §. 14. Agricultura & Pastoritiæ studium & nobilitas. §. 15. Quam effusô studio Venationem prisci coluerint. §. 16. De Medicina, ejusque cultu. §. 17. Theologia veterum. §. 18. De eorum Ethica & Politica. §. 19. Quæ apud priscos Jurisprudentia viguerit. §. 20. Germanos veteres, sicuti armis, ita ingenio omnes populos vicisse.

OBscura GERMANORUM admodùm fama usque ad bellum *Cimbricum* fuit, quo tempore se primùm in *Italiam Galliasque* super-

perfuderunt. domitisque magnis Regibus, & inclytis nationibus bello subactis, terrorem famamque nominis sui latissimè sparserunt. Sed ea tempestate nemo ingenium exercebat, nemo disciplinis artibusque liberalibus animos componebat: vita omnis, ut Cæsar de illis scribit, in venationibus & cura rei militaris consistebat: in cæteris *Druides*, & *Bardi*, ac *Vates* rudem & impolitam barbaræ prudentiæ disciplinam jactabant. Primam ingeniorum excellentiorum curam excitârunt *Romani*, quum perdomitâ magnâ *Germaniæ* parte ferocem gentem commerciis, affinitate, moribus paullatim mitigarent, & præter corporis vires, animorum cultum fortissimis hominibus commendarent. Sed maximè postea, quum *Franci*, homines *Germani* à cervicibus suis depulissent jugum Romanum, cum ipsa libertate omnem humani cultus speciem *Germania* terra accepit, & populus, *Græcorum Romanorumque* exemplô, ad artium ac scientiarum egregiarum studium, quantum per eam licuit ætatem, animos advertit. Mox tamen, quum labentibus rebus Romanis, *Saraceni* in Orientem, *Scythæ* in Occidentem magnâ imperiorum strage incumberent, præclara iterum ingenia conciderunt, ac omni literarum splendore sublato, inter blandientem inertiam, & inimicum bellorum strepitum obmutuêre. Ac quanquam *Karolus M.* Princeps seculo suo major, grassanti se opponeret barbariei, ipso tamen fatis raptô, & *Europa* universa per *Hunnorum Normannorumque* vastationes conturbatâ, omnis propè eruditio, ut ab *Italis*, sic ab orbe Germanico profligata est, totisque annis quadringentis crudeli mulctata exiliô delituit: rudibus adeô & indoctis seculis, ut teste Bellarmino, qui *Philosophiæ operam navabat, Magus putaretur.* Inter primos *Fridericus Barbarossa*, rem pulcherrimam animo aggressus, amissa literarum studia, & subversas ingenti bellorum tempestate disciplinas, vindicare cœpit, habitisque in campo *Roncaliorum* comitiis, militares *Germanorum* animos, mitiore literarum cultu emolliri jussit: publicatâ eum in finem famosâ illa *Authentica*, quæ Codici Justinianæo inserta, summum præsidium & decus Academiis omnibus tribuit. Sed potissimum Cæsaris *Ludovici Bavari* ea fuit felicitas, quòd eô imperante, literarum studia in *Italia*, duce inprimis Petrarcha, bonis avibus revocarentur: in *Germania* autem melioribus auspiciis per *Rupertum I.* Electorem Palatinum reducerentur, statutâ præstantissimâ hac Academia, ex qua plerique Germaniæ populi omnem elegantem doctrinam, vitæ cultum, humanitatem accepêre, & suas in scholas intulêre. Verùm

ego, dum de Veterum Germanorum Studiis, quæ mediis potissimum viguêre seculis, differere institui, *Encyclopadiam* scientiarum mihi proponam, & primùm lustrabo disciplinas inferioris ordinis, quales *Græcorum* quatuor artes populares sunt: inde studia Superioris ordinis percurram, quæ viam parant ad *Philosophiam*, qualia sunt PHILOLOGIA & MATHESIS: postremò PHILOSOPHIAM ipsam aggrediar, in cujus prima parte *Physica* potissimùm MEDICINAM, & THEOLOGIAM, in altera *Practica* POLITICAM, ETHICAM, JURISPRUDENTIAM contemplabor.

II. Inter populares *Græcorum* artes prima est GRAMMATISTICE, legendi scribendique scientia: cujus multiplicem fructum usumque contemplatus Epicurus, quum cæteras disciplinas haud necessarias putaret, hanc solam utilem fatebatur; ut Sextus Empiricus de eo refert. Sed quanquam ejus tantus sit usus, ut vix ullis laudibus satis possit prædicari, nulla tamen, aut rarissima apud veteres *Germanos* fuit, inter quos soli *Bardi* ac *Druidæ* in hanc scientiam incumbebant. De cæteris notum est illud Taciti de morib. Germ. *Viri pariter ac fœmina literarum secreta ignorant.* Nec tamen propriis literarum elementis scribebant *Druidæ Bardique*, sed ut Julius Cæsar lib. VI. de bel. Gal. auctor est, in publicis privatisque rationibus, *Græcis* literis utebantur. Primi feruntur *Gothi*, propriis nativisque inter *Germanos* literis scribere consuevisse: si eorum sententia vera, qui ab *Gulphila*, qui circa A. Chr. CCCLXX. vixit, inventas *Gothorum* literas affirmant; quam opinionem præter Socratem Historiæ Ecclesiasticæ lib. IV. & Jornandem in Geticis, confirmat antiquum illud carmen Petro Crinitio & Lilio Gyraldo memoratum,

Gulfila promsit Getarum, quas videmus literas.

Seriùs apud cæteras *Germaniæ* gentes nativæ literæ invaluêre: nam ut *Vandalos* aliosque ad *Albim* & mare *Balthicum* habitantes populos taceam, quos temporibus *Ludovici Imperatoris* demum suas accepisse literas Aventinus refert, sanè antiquis *Francis*, qui sub *Marcomiro* & *Pharamundo* Gallias subegêre, literas fuisse *Græcis* non planè dissimiles, atque iis Wastaldum historiam patrio sermone consignâsse, Trithemius & Agrippa testantur. Maximè tamen studio *Karoli M.* factum videtur, ut sermo Germanicus non solùm in literas paullò fusius referretur, sed & populus universus ad legendi scribendique facultatem deduceretur: unde Monachis ac Sacerdotibus in *Capitularibus* ejus passim injunctum, ut tam ingenuos, quam servilis conditionis homines, primas

mas literas docerent. Idem ostendit Lex illa in Reformatione Ecclesiæ & disciplinæ Christianæ, quam in Comitiis Aquisgranensibus A. DCCLXXXIX. sancivit: *Ut non solùm servilis conditionis infantes, sed etiam ingenuorum filios aggregent, sibique socient, & ut Scholæ legentium scribentiumque puerorum fiant, psalmos, notas, cantus, computum, Grammaticam per singula monasteria vel Episcopia discant.* Sed invidit postea laudabili consilio, prosperosque successus destruxit, sive ipse difficilis literarum *Teutonicarum* ductus, & laboriosæ scribendi notæ, quales Trithemius in *Karoli M.* Grammatica deprehendisse se fatetur: sive ipsius populi genius, qui in militares curas arrectus, & à teneris in belli studia profusus, ipsam legendi scribendique scientiam, haud magnopere æstimandam putabat. Itaque claustris Monachorum potissimùm abdita hæsit *Grammatistice*, quæ sermonem nostrum *Græcis* literis, ac *Latinâ* linguâ explicabat: donec imperante *Rudolpho I.* ut Aventinus, Crusius & Willichius probant, lingua *Germanica* suis exarari literis, legique cœpit. Exinde Grammatistice Germanica tam subitis aucta incrementis, ut non solùm in civitatibus omnes contractus, fœdera, negotia, pulcherrimis linguæ nostræ notis describerentur, sed & per ipsa rura agrestiumque domos, primæ literæ liberaliter vulgarentur.

III. Post *Grammatisticen* Aristoteles ponit GYMNASTICEN, quæ in exercitatione corporis versatur: qualis quintuplex à *Græcis* statui solebat, *Cursus*, *Saltus*, *Discus*, *Jaculum*, *Lucta*. Quæ gymnica exercitia pariter *Germanis*, præsertim *Septentrionalibus* in usu fuisse, docet Saxo Grammaticus Hist. Dan. lib. v. de Rolleri comitibus, quorum *alii jactis semolibus exercebant. Alii SALTU, quidam CURSU concitavêre corpus. Hi Vires valida SAXORUM JACULATIONE tentabant, illi SAGITTÆ usum tenso experiebantur arcu. Ita roboris firmitatem vario agitationis genere prosequebantur.* Jam primùm in CURSUS certamine quum antiquissimi *Germani* summam ponerent voluptatem, venationem pedestrem effusè coluêre, ut cursu certarent cum fugacibus feris, lustrarent saltus, superarent immensa montium juga, & horrentibus scopulis gradum inferrent. Postea quoque, quum tam robore, quàm agilitate juventus videretur exercenda, *Saxonum* moribus invaluit, ut ad *Græcorum* exemplum nobiliores adolescentes, cursu cum æqualibus contenderent. Unde inter *Henrici* Bavariæ & Saxoniæ Ducis laudes scribit *Radevicus* lib. II. cap. XXXVIII. de gestis Friderici I. *Ubi primùm adolevit, pollens viribus, decora facie, sed multò maximè ingenio validus, non se luxui neque inertia corrum-*

pen-

inter eos eſt, *utri prior feriendi copia deberetur? Non enim*, ut inquit, *antiquitus in edendis agonibus crebra ictuum viciſſitudines petebantur, ſed erat cum intervallo temporis etiam feriendi diſtincta ſucceſſio, rariſq́; ſed atrocibus plagis certamina gerebantur, ut gloria potiùs percuſſionum magnitudini, quàm numero deferretur.*

IV. Sequitur Muſica, antiquiſſima omnium in literis ſtudiorum, ut Timagenes apud Fabium lib. I. auctor eſt: ars honeſtiſſima & ſuaviſſima, quam Natura ipſa videtur, velut muneri nobis dediſſe, ut facilius toleraremus labores, languentem animum incitaremus, affectibus æſtuantia & turbata pectora ſedaremus. Ipſa quoque Majoribus noſtris vetuſtisſimis in honore: ſed rudis, ſed incondita, & truci clamori ſimilis, qualis conveniebat populo, qui formidabili cantus horrore prælium auſpicari geſtiebat. Tacitus in lib. de morib. Germ. *Fuiſſe apud eos & Herculem memorant: primumq́; omnium virorum fortium in prælia ituri canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu quem Barditum vocant, accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipſo cantu augurantur.* Sed & Heroes ſuos carminibus canebant, ut idem Tacitus lib. II. Annal. de *Arminio* refert. Quod *Juliani* Cæſaris temporibus in uſu adhuc fuiſſe, documento eſt, quod has fortium virorum laudes vocet *Agreſtia carmina, ſimilia clangoribus avium aſperè clamantium.* Sed illam *Germanorum* in canendo ruditatem ſuſtulerunt *Franci*, poſtquam, inſtituto per Gregorium M. & Ambroſium more, *Muſicam* ad canendas Dei immortalis laudes in templa invexiſſent. Hi Muſicen ſuam appellabant *Occidentariam*, quód in Occidente uſurparetur; ſicut Græcorum Muſicen dixêre *Frigdoram*, quia ex *Phrygiis* & *Doriis* modulis conſtabat: quemadmodum Goldaſtus ad Ekkehardum in Notkeri vita obſervat. Sed inprimis *Karolo M.* Muſice Germanica ſuum debet incrementum, qui, ſi Aventino lib. IV. fides eſt, octo canendi modos ſeu tropos introduxit, quum antea quatuor duntaxat modi *Phrygius, Dorius, Lydius, Mixo-Lydius* in uſu fuiſſent. Sane ſummam Muſices peritiam Principi illi infuiſſe, Eginardus quoque in vita ejus affirmat, quum ſcribit: *Legendi atque PSALLENDI diſciplinam diligentiſſimè emendavit: erat enim utriusque admodùm eruditus: quanquam ipſe nec publicè legeret, nec niſi ſubmiſsè, & in commune cantaret.* Adjuvit *Karoli* conatum *Albinus Saxo*, & poſtea promovit *Notgerus* Abbas S. Galli, qui imperante Lothario librum de Muſica & Symphonia in publicum emiſit. Nec defuêre inde præclara ingenia, quæ in arte *Muſica* inter *Germanos* excelluerunt: quorum nomina, quum paſſim à Voſſio

S patre

patre de Scientiis Mathematicis cap. LX. recenseantur, à nobis silentiò prætermittentur. Non tamen ab his præclaris viris impetratum est, quominùs cantus in Ecclesia *Alemannica* adhiberi solitus corrumperetur: planè ut necessum fuerit, veram *Musicen* A. CIƆCCC. restitui ac renovari; ut apud Spelmannum in Glossario Petrus Herp, Dominicanus Monachus in Chronico Francofurtensi verbis illis fatetur: *MUSICA ampliata est. Nam novi cantores surrexêre, & Componista, & Figurista inceperunt alios modos assuere.* Cæterùm non solùm mediis seculis intra templorum parietes hæsit *Musice*, sed ad bella etiam atque aciem translata est; ut per illam animi tam accenderentur ad fortitudinem, quàm præsentissimo Dei auxilio commendarentur. Meminit ejus moris præter alios Guntherus in præl.o *Friderici Barbarossa* cum *Liguribus* lib. VII.

Sic pulchro felix acies instructa tenore,
Carmine belligero, longeque sonantibus hymnis
Divinam sibi poscit opem.

Alius & frequentior *Musices* usus in aulis Principum erat, quibus moris fuit, & quum convivia inirent, & quum somnum peterent, variâ Musices harmoniâ demulcere animos; veluti in vita *Conradi Salici* ostenditur.

V. Ultima inter populares artes est GRAPHICE, sive ars pingendi; quæ licet sit vetustissima, serò tamen ad *Romanos*, & ab his ad *Germanos* pervenit. Ac primò rudis admodùm & inconcinna in Majoribus nostris, populo militari Pictura stetit, quum ad nullam ferà rem, quàm ad scuta ornanda adhiberetur, quæ *lectissimis tantùm coloribus distinguebant*, veluti Tacitus lib. de morib. Germ. testis est. Postea animalium imagines, tauri, equi, ursi, lupi, cervi, adumbrari coloribus cœperunt: quum illas effigies ferre in bellum, & hostibus ostentare gauderent. Quin & sagula suis expressa ornataque coloribus sunt: unde apud Tacitum in Annalibus de *sagulis versicoloribus*, sæpius mentio occurrit. Exinde ad hominum aliarumque rerum imagines deventum est, eò præsertim tempore, quo *Franci* aliique *Germani* ad sacra Christiana traducti, effigies ac simulacra sanctorum hominum in templa intulêre. Sed quum barbara mox tempora omnem Europam premerent, & variæ gentes suis sedibus excitæ, cunctas venustiores artes bello & tumultu fugarent, *Pictura* suis vix auspiciis gavisa per *Germaniam* quoque concidit, aut saltem inhonòra & ingloria jacuit. At post multorum seculo-

rum-

rum decursum, quum in *Italia* caput iterum Pictura extulisset, ad summam & exactissimam perfectionem in Germania emersit, ducibus *Alberto Durero, L. Holbenio, Luca Kranachio, Lamberto Lombardo, P. Paulo Rubenio, Ant. Dyckio*, aliisque, qui veterem pingendi gloriam, quam solis Græcis hactenus debebamus, subtilissimis ingeniis in gentis nostræ gloriam traxêre. Sed inprimis *Dureri* & *Holbenii* opera semper celebranda sunt; qui non minore fuêre in pingendo gloriâ, quàm *Zeuxes*, aut *Apelles*, quorum pervulgata monumentis omnibus nomina sunt. Uterque tamen, licet in arte pictoria præstantes essent, diversis excellebant laudibus: nam ut Lambertus Lombardus de Raphaele Urbinate & Titiano dicere solitus est, *Durero* tribuenda erat χάρις sive *Venus*, quam uni sibi *Apelles* reservabat; in *Holbenio* extollenda erat amœnitas vivacitasque quæ imagines tantâ subtilitate ad similitudinem repræsentabat; ut cum ipsius naturæ veritate certantes, animorum picturæ crederentur. Pertinent huc, quæ Felix Faber Monachus Ulmensis in Histor. Suevor. lib. I. cap. VIII. scribit: *Revixit in Germania scientia & eloquentia, & ex consequenti quaque ingeniosa artes, ut Pictura & Sculptura. Amant enim se artes hæ ad invicem. Ingenium Pictura expetit. Ingenium Eloquentia cupit non vulgare, sed altum & summum. Mirabile dictu est, dum viguit Eloquentia, viguit Pictura, sicut Demosthenis & Ciceronis tempora docent, postquam cecidit facundia, jacuit & pictura. Videmus picturas, & sculpturas, ac scripturas ducentorum annorum nulla prorsus arte politas, nec hominum sed monstrorum portentorumque facies. Scripta quoque illius ætatis rudia sunt, inepta, incompta &c.*

VI. Venio nunc ad *Liberales Artes*, & primùm ad eas disciplinas, quæ viam parant ad Philosophiam: quales sub *Polymathiæ* nomine prisci complectuntur. Ejus prima pars est PHILOLOGIA, quæ dum versatur circà *Artes sermonis formatrices*, & *Historiam omnigenam*, primùm in GRAMMATICEN, RHETORICAM, & POETICAM artem dividitur. GRAMMATICE præstat, ut purus sit sermo: non vulgari quidem illâ legendi scribendique scientiâ, quam *Grammatisticen* vocamus, sed illâ benè ac rectè loquendi arte, quæ maximorum virorum studio elaborata atque absoluta est. Illius quantus honos, quantum studium inter *Gothos*, veteres *Germanos* fuerit, docet nos *Athalaricus* Rex in Constit. XLIII. ubi Professoribus Liberalium Artium stipendia lautiora constituit. *Prima enim*, inquit, *GRAMMATICORUM schola est fundamentum pulcherrimum literarum, mater gloriosa facundia: quæ cogitare novit ad laudem, loqui sine vitio, hoc in cursu orationis sic errorem cognoscit absonum, quemadmodum boni mores crimen detestantur*

S 2

tur externum. Est GRAMMATICA magistra verborum, ornatrix humani generis, qua per exercitationem pulcherrimæ lectionis, antiquorum nos cognoscitur juvare consiliis. Haud minor artis dignitas apud *Francos*, quorum Imperator *Karol. M.* rerum gestarum magnitudine facilè Princeps, inter gravissimos labores, ad *Grammaticam Teutonicam* componendam se accinxit: pulcherrimâ *Iulii Cæsaris* æmulatione, quem de hac arte scripsisse accepimus. Et *Karoli* quidem extat Constitutio, quâ pueros, tam serviles, quàm ingenuos, *Grammaticam doceri* jubet: haud injuriâ ratus, corruiturum omne aliarum artium, quicquid hisce fundamentis superstructum non esset. Mox tamen invalescente temporum caligine factum est, ut magna hæc scientia cum cæteris artibus inglοria atque oppressa jaceret: nisi quòd illam Monachi, qui imperitis seculis in desertam vacuamque literarum possessionem venerant, tractare aggressi sint. Ac sterile ejus languidumque studium facilè arguunt verba illa posterioribus seculis instar Oraculi habita: *Quantò melior Grammaticus, tanto pejor Theologus.* Sed seculo XIV. labes illa scholis nostris detersa est, & revocatis in *Germanum* orbem cæteris artibus, grandis hæc scientia primo per *Rudolphum Agricolam*, inde per *Erasmum* & *Melanchtonem* asserta, ad dignitatem suam serò rediit.

VII. Jam ornatum cultumque sermoni tribuit RHETORICE, quæ in rebus humanis regnum quoddam & principatum obtinere videtur, ut Medea apud Euripidem testatur. De ejus apud vetustissimos *Germanos* studio tradit Diodorus, *Bardorum* juxta ac *Druidum* persuasionibus, omnia tam domestica, quàm hostilia certamina apud Germanos composita fuisse: confirmatque hanc sententiam Mela lib. III. cap. II. his verbis: *Habent tamen & facundiam suam: magistrosq; sapientiæ Druides.* Sed & excitati paullatim ad Eloquentiæ Romanæ studium, quum *Germania* primâ & secundâ in provinciam redactâ, *Latinus* sermo inter gentem invalesceret, & Lugduni in Galliis Cajus Cæsar Caligula certamen Græcæ Latinæque facundiæ institueret. Ac quum insequentium Principum *Romanorum* cura esset, ut feroces agrestesque *Germanorum* animi ad cultum humanitatis mitigarentur, passim Municipales scholæ institutæ sunt, in quibus Eloquentia doceretur: qualis illa apud *Clivos* fuit, cui *Eumenius Rhetor* imperante *Constantino* præfuit. Qua tempestate viguêre Oratores Belgæ clarissimi, quorum Panegyrici *Constantino* & *Maximiano* dicti, in posteros supersunt: de quorum tamen oratione dicendum est, quod alter eorum ingenuè fatetur: *Neque enim ignoro, quantò inferiora sint*

ra sint ingenia nostra Romanis, siquidem Latinè & disertè loqui illis ingeneratum est, nobis elaboratum, & si quid fortè commodè dicimus, ex illo fonte & capite facundiæ imitatio nostra derivat. Nec heic tacendum *Theodorici* Gothorum Regis in Artem *Rhetoricam* studium, dum non solùm Professores ejus liberalibus ornavit stipendiis, sed & sæpius eruditis se declamationibus exercuit. Quem imitatus *Karolus M.* primus ex *Germanis* illa Oratorum propria, & quasi legitima opera tractavit, ut egrederetur ornandi causâ, & augendo animos delectaret. Hinc Eginardus in vita ejus: *Erat Eloquentiâ copiosus & exuberans, proteratque, quicquid vellet, apertissimè exprimere. Nec patrio tantum sermone, sed & peregrinis linguis ediscendis operam impendit, in quibus Latinam ita didicit, ut æquè illa ac patria lingua orare sit solitus.* Magnifica magis sunt, quæ Aventinus lib. IV. de illius Principis Eloquentia refert; ubi & memorat, esse sibi *Rhetoricam*, quam jussu ejus Albinus perscripserit. Ac licet postea, tùm barbararum nationum incursionibus, tum Monachorum inscitiâ aut invidiâ factum sit, ut nobilissima hæc studiorum Regina inter *Germanos* ad decus Romanæ elegantiæ haud pervenerit, nec illo emicuerit vultu, qualem renascentibus literis postea vidit ætas; stetit tamen patriis superba vocibus, sapientibus sententiis gravissima, prudentiæ plenissima; & quum reliquas artes ex aulis atque civitatibus ejecisset seculorum barbaries, hanc necessitas retinuit, retentam usus honoravit. Ita enim accepimus, magnum inter ipsos Principes viros certamen eloquentiæ fuisse: cujus exemplum ex antiquiore ævo nobis reliquit Saxo Grammaticus lib. v. ubi *Ericum* Suedorum Regem cum *Gothero* Rege Norvvegiæ, propositâ victoriæ palmâ, in certamen facundiæ descendisse memorat. Sanè inter egregias laudes, quas *Friderico I.* Imperatori Otho Frisingensis & Radevicus tribuunt, illam cæteris omnibus præstare autumant, quòd ad insignem animi fortitudinem ac temperantiam, singulare Eloquentiæ studium adjecisset. Sicut autem ea tempestate amabatur oratio pudica & mascula, & majestatis suæ pondere fulta, qualis grandibus *Germanorum* ingeniis conveniebat; ita contemtui erat turgida ac maculosa, & quæ enormi ventosaque loquacitate exuberaret. Itaque quum *Græci* Oratores in aulam *Friderici I.* missi, sesquipedalibus & phaleratis verbis uterentur, non solùm publico ludibriô irrisi, sed & jussi, ut Guntherus lib. vi. canit:

talia regnis
Ferre suis, Grajasq; domi suspendere nugas,
Verbaq; cum patriis phalerata relinquere tectis.

VIII. Sed veluti *Rhetorice* efficit, ut sermo suaviùs accedat ad aures, ita Poesis agit, ut altiùs ad pectus descendat. Quam divinam artem, quum multi præstantes viri inter *Græcos Latinosque* summo ingenio excoluerint, & veluti propriam fecerint, Majores quoque nostri tantô studiô amplexi sunt, ut vix alia disciplina majore animorum contentione tractata, aut in potiore habita apud eos honore fuerit. Hinc de vetustissimis *Germanis* Strab. lib IV. *Apud universos tria ferè hominum genera in singulari habentur honore, Bardi, Vates, ac Druidæ. Bardi hymnos canunt, carminaq; conficiunt.* Igitur poëtas suos appellabant *Bardos*, qui egregiorum virorum laudes ad lyram canebant. Diodorus lib. V. *Sunt etiam apud eos carminum poëtæ, quos bardos vocant, hi ad instrumenta lyris non dissimilia, aliorum laudes, aliorum vituperationes decantant.* Meminit eorum sua tempestate Am. Marcellinus lib. XV. *Et Bardi quidem fortia virorum illustrium facta, heroicis composita versibus, cum dulcibus lyræ modulis cantitarunt.* Atque horum carmina sunt, quæ *Karolus M.* descripsisse, & memoriter didicisse fertur: de quibus Eginardus in vita ejus ait: *Barbara & antiquissima carmina, quibus veterum Regum actus & bella canebantur, scripsit, memoriæq; mandavit.* Et hoc unum apud veteres memoriæ atque Annalium genus, teste Tacito, erat, ut versu & carmine ipsam contexerent Historiam, & posteris relinquerent. Idem de *Danis* testatur Saxo Grammaticus in Præfatione, ubi scribit: *Nec ignotum volo, Danorum antiquiores, conspicuis fortitudinis operibus editis, gloriæ æmulatione suffusos, Romani styli imitatione, non solùm rerum à se magnificè gestarum titulos exquisito contextus genere, velut poetico quodam opere perstrinxisse: verùm etiam majora acta patrii sermonis carminibus vulgata, lingua sua literis, saxis ac rupibus insculpenda curasse.* Neque tamen is carminum usus solùm erat, ut Heroum res gestæ iis pangerentur, sed etiam, ut animi ad virtutem gloriæque cupidinem inflammarentur. Quo spectat, quod Tacitus de Germanis ait: *Ituri in prælia canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem Barditum vocant, accendunt animos.* Non igitur mirum, si *Poesis* magno in honore apud eos erat, quum & gentis historiam complecteretur, & ad præclara facinora animos excitaret. Memorabile est, quod de illius pretio apud veteres *Danos* traditur: qui *Hiarnum*, quòd *Frothonem* regem epitaphiô ornâsset, ad Regale fastigium sustulerunt. Lubet ipsa Saxonis Grammatici verba lib. VI. Hist. Danicæ, hac de re proferre: *Carmine edito*, inquit, *auctorem Dani diademate munerati sunt. Ita ab eis epitaphium regno repensum, imperii pondus paucarum literarum contextui donatum est. Adeò exili impendio ingens præmium stetit.*

Nec

Nec minor ferè dignitas apud *Gothos Suecosque* erat *Poëtis*, quos *Scaldos*, five *Scaldros* dixêre: hi enim ex præcipuo gentis suæ sanguine orti, Regibus à primis consiliis erant, sueti etiam Reges in militiam sequi, ut describenda eorum facinora propriis oculis capesserent: veluti Loccenius Antiq. Sueo Goth. cap. xv. demonstrat. Unde minùs mirandum, si ipsi Reges Principesque aliquando ad carminum confugerent tranquillitatem, & versum pedibus instruerent; præsertim quum persuasum esset, furorem istum, sive impetum, quo Poëtæ ad condendum carmen rapiuntur, à Numine pectoribus eorum immitti. Sanè apud Turpinum in vita *Karoli M* legás ejus Principis versus, quos in *Rolandi* mortem profudisse fertur: & apud Saxonem plurimi ex Septentrione Reges manum feliciter heroico lyricoque carmini admovent. Cæterùm post Karolum M. quum *Romanas Musas* infeliciter primùm tentarent *Germani*, quòd linguæ ignorantiâ, & seculorum barbarie impedirentur: multi patriæ linguæ vocibus versus includere cœperunt, rythmorum anxiâ curâ illepidos, & rudi dictione inficetos; de quibus illud dicendum est, quod de Saliaribus Romanorum hymnis ferebatur, cæterisque versibus

qualis olim Vates Fauniq; canebant.

Sed post *Ludovici Bavari* tempora, quum reflorescentis eloquentiæ Princeps *Franciscus Petrarcha*, apud *Italos* Poesin Latinam, velut ab inferis revocâsset; surrexêre quoque inter Germanos præclara ingenia, quæ invidendo ipsis Romanis conatu, carmen Latinum felici & audaci pede calcârunt. Inter quos primo loco memorandus est Conradus Celtes, quem Cæsar *Fridericus III.* primum inter omnes *Germanos* laureâ poeticâ insignivit; crevitque artis honos, quum eundem Maximilianus I. promulgatâ *de Honore & Privilegiis Poetarum constitutione*, in Viennensi Academia *Poeticam* docere jussisset. Ab eo tempore magnus Poetarum proventus in *Germania* fuit, qui Latino æque, ac patrio carmini studium addixêre: plures procul dubio & meliores futuri, nisi coronæ laureæ etiam ad imperitos delatae essent, & divinam cœlestemque artem ipsa canentium vilitas paupertasque prostituisset.

IX. Hinc jam Historiam lustrabimus, partem *Philologiæ*, ut inter omnes convenit, difficillimam, & simul utilissimam: inter cujus innumeras laudes haud postrema est, quod *Speculum Divinæ Providentiæ* ab omnibus appelletur, & habeatur. Scio, nostrates saepe ac multùm queri, non provenisse olim egregia apud nos ingenia, quae ad nobilissimum hoc studium se appulerint: unde neglectam jacere gentis patriae historiam,

riam, & id tantùm ex nostris cognosci rebus, quod *Romani*, occasione cladium suarum, Annalibus suis inseruerint. Quorum ego opinionem, quamvis historica *Druidum* carmina occurrunt, facile admittendam censeo, si vetera tempora, quae stantibus rebus Romanis inciderunt, secum reputant: nam posterioribus seculis magnam Scriptorum copiam ex ipsa gente nostra prodiisse, haud illi dissimulabunt, qui mecum per Historiae nostrae tempora, & clariora nomina ire avebunt. Post collapsas Romanorum opes, quum *Franci Gothique* passim rerum potirentur, seculo post natum Christum sexto magnam in Historia patria claritatem adeptus est JORNANDES, homo *Gothus*, qui de rebus Geticis, quas Cassiodorus fusè persecutus erat, concinnam historiam composuit. Eodem aevo viguit GREGORIUS TURONENSIS, Episcopus Turonicus, scriptor diligens & accuratus, qui decem libris Historiam Francorum complexus est. Seculo septimo magna fuit fama ISIDORI Hispalensis, stirpe *Gothi*, qui de origine *Gothorum*, tum de regno *Vandalorum Suevorumque* commentaria vulgavit. Seculo octavo memorandus est EGINARDUS sive EINHARDUS gener & Cancellarius Karoli M. quem Vossius pater omnium Germaniae historicorum vetustissimum vocat: cujus liber de vita Karoli M singulari dictionis puritate atque elegantia pollet. Tunc quoque PAULLUS DIACONUS sive WARNEFRIDUS claruit, qui de gestis *Longobardorum* scripsit. Seculo nono THEGANUS Francus de *Ludovici Pii* rebus gestis librum edidit: NITHARDUS *Karoli M.* nepos, libros quatuor de dissidio filiorum *Ludovici Pii* reliquit: AIMOINUS Monachus, egregius scriptor, de gestis Francorum luculentum opus publicavit. Seculo decimo dicendi sunt RHEGINO Abbas Prumiensis, qui duobus Chronicorum libris, potissimùm res Francicas tractat: LIUTPRANDUS, qui de rebus Europaeis, & *Othonum* Augusti historiam condidit: WINDUCHINUS, sive WINDIKINUS, Monachus Corbejensis, qui fideliter de gestis *Saxonum* & rebus *Ottonis I* scripsit: LAMBERTUS SCHAFNABURGENSIS, quo nemo politiùs aut exactiùs veteres res, juxta Josephum Scaligerum & J. Lipsium, consignavit. Seculo undecimo HERMANNUS CONTRACTUS ex illustri Comitum Veringensium stirpe natus, inter caetera *Chronico* de sex Mundi ætatibus nomen sibi parit: BRUNO Monachus historiam belli *Saxonici*, & vitam *Henrici IV* conscribit: M. ADAMUS BREMENSIS *historiam Ecclesiasticam* a temporibus Karoli M. usque ad Henricum IV. proponit: DODECHINUS Monachus *Marianum* continuat: WIPPO laudes *Henrici III.* & vitam *Conradi Salici* contexit. Seculo undecimo & duodecimo

cimo SIGEBERTUS Monachus Gemblacensis Chronicon suum incipit ab A. CCCLXXXI. & ad A CIↃXII. perducit: OTHO FRISINGENSIS candidus & gravis scriptor, *Chronicon* rerum ab initio Mundi ad sua tempora gestarum, tum res *Friderici Barbarossæ* componit: RADEVICUS Frisingensis Canonicus, necessarius & probus historicus, res gestas ejusdem Friderici exarat: CONRADUS à LICHTENAVV, Abbas Urspergensis Chronico suo, quod exorditur in *Belo*, & desinit in *Friderico III.* gloriam invenit: SAXO GRAMMATICUS Danus, gentis suæ historiam splendidè ac magnificè recenset: HELMOLDUS ad nominis decus *Chronicô Sclavorum* pervenit. Seculo decimo tertio ALBERTUS Abbas Stadensis, HENRICUS STERO, LUPOLDUS de BABENBERG, CONRADUS, Chronici Moguntini Auctor, Historicis studiis & operibus inclaruère. Seculo XIV. ALBERTUS ARGENTINENSIS Chronicon à Rudolpho I. ad excessum Karoli IV. in lucem emittit: eodem tempore JOHANNES de BIKA & Monachus *Rebdorfiensis* Chronicis suis claritudinem meruêre. Seculum XV. præsertim ubi Maximiliani I. tempora contingit, clarissimis Historicis fœcundum est: vigueruntque WERNERUS ROLEVINC Westphalus, Auctor *fasciculi temporum*, ALBERTUS KRANTZIUS, JOH. NAUCLERUS, PAULUS LANGIUS, JOH. TRITHEMIUS, BEATUS RHENANUS, JAC. WIMPHELINGIUS, JOH. AUENTINUS, JOH. CUSPINIANUS, aliique numerô plures, quos vir de literis optimè meritus Joh. Gerardus Vossius in præclaro opere de Historicis Latinis passim enarrat. Unum adhuc addendum est, tantum semper pretium apud nationes Germanicas studio fuisse Historico, ut ipsi Principes ad componendam Historiam se accinxerint: quemadmodum BRUNO Archiepiscopus Coloniensis, Henrici Aucupis filius; HILDEBERTUS Ostro-Francorum Dux; OTHO Frisingensis, Marchio Austriæ; ERICUS Daniæ Rex X. HERMANNUS CONTRACTUS, Comes Veringensis, editis monumentis Historicis famam sibi quæsivêre.

X. Altera *Polymathiæ* pars est MATHESIS; cujus vocis nativam vim se consideres, πάντα μαθήματα sive disciplinas comprehendit universas; ut verissimè Scaliger dixit. In qua sive ARITHMETICEN, sive GEOMETRIAM, sive ASTRONOMIAM, sive ipsam denique MECHANICAM spectes, haud quicquam Majores nostri cessêre *Ægyptiis* & *Græcis*, qui in isto studiorum genere excelluisse visi sunt. ARITHMETICÆ quidem, quæ Pythagoreorum judiciô primum sapientiæ opus

est, grande sui pretium apud *Gothos* invenit: quorum Rex *Theodoricus* in Constitutione LXXVI. *De Agrimensore finium regendorum*, gravissimis illam verbis commendat, quòd hæc sola sit, *qua inter ambigua Mundi certissimâ ratione consistat.* Adauxit studium Karolus M. de quo Eginardus in vita ejus scribit: *Discebat & artem computandi, & intentione sagaci siderum cursum curiosissimè rimabatur.* Neglectam inde, & velut cum cæteris literis sepultam, efflorescentibus iterum studiis, revocârunt *Henricus Glareanus*, *Gemma Frisius*, *Christophorus Clavius*, aliique eruditi Germani, quorum profundissimo felicissimoque ingenio factum est, ut Germanis hac in arte pateret, quicquid præclari apud *Arabes* latebat, In GEOMETRIA, amplissima & pulcherrima figurarum scientia, cujus gloriam ab *Ægyptiis* habent *Græci*, primam inter *Germanos* laudem meruêre, *Gothi* qui illam in Scholas suas introduxerunt: adjuvante inprimis studium *Aurelio Cassiodoro*, cujus opusculum de *Arithmetica*, *Geometria*, *Astronomia* in posteros traditum est. Sed & à *Francis* nobilissima scientia avidè arrepta, & per *Karolum M.* promota est; post cujus tempora quum jaceret in gloria, magno studio circà A. CIϽL. *Hermannus Contractus*, Comes Veringensis vindicare illam cœpit, editis de *quadratura circuli* libris, qui in posteritatem suam durarunt. At nemo illam disciplinam profundiùs penetravit *Alberto Magno*, qui circà An. C. CIϽCCLX. floruit: cujus vestigiis diu post inhæsêre *Johannes Mullerus Regiomontanus*, & *Job. Wernerus*, quorum ille de *quadratura circuli*, hic de *elementis Conicis & sectione Sphæra*, èruditos labores reliquerunt. Ex eo tempore, uti cætera studia, ita *Geometria* apud Germanos vigere cœpit, excolentibus eam *Alberto Durero*, *Philippo Apiano*, *Conrado Dasypodio*, *Guilielmo Xylandro*, *Christophoro Clavio*, *Jacobo Christmanno*, qui clarum in Philosophicis & Mathematicis studiis nomen obtinuêre. Jam ASTROLOGIAM, post subversam *Druidum* industriam, qui apud Melam *motus cæli ac siderum scire se profitentur*, cura *Karoli M.* inter Germanos potissimùm excitavit, qui & *Ephemerides* conscripsit, ut & foris venando, ita domi observando sidera, inprimis delectatus est: nominibus etiam Anno, mensibus, ventis impositis, quæ adhuc inter *Germanos* obtinent; ut Eginardus in vita ejus auctor est. Nec aliter de eo Aventinus lib. IV. Annal. Bojor. *Astrorum disciplina plurimùm operam navavit: abaco exercitatissimus, cæli siderumque meatus atque naturam curiosissimè*

riosissimè rimatus est. Postea studium hoc, quum prorsus jaceret, ex Imperatoribus *Fridericus II.* suscitare conatus est ad Arabum exemplum; unde μεγάλην Ptolomæi σύνταξιν teste Vossio, ex Arabico Latinè verti jussit. Inde paullatim nobilissima illa provenêre ingenia, *Georgius Purbachius*, *Joh. Regiomontanus*, *Joh. Cario*, *Nicolaus Copernicus*, *Georgius Joachimus Rheticus*, *Gemma Frisius*, *Tycho Brabeus*, qui nobilem illam & augustam scientiam, supra *Chaldæorum Persarumque* solertiam, exquisitissimô studiô excoluêre. Sed inprimis *Germania* omnem Astronomici studii laudem debet *Nicolao Copernico*, *Borusso*, qui Hipparchi & Ptolomæi industriam exsuperans, hypotheses Ptolomaicas principiis Mathematicis esse adversas docuit, & inimitabili ante cæteros conatu, subtilitate absolutâ Hypotheses novas constituit, in quibus Sol in centro universi quiescit, terræ autem & aquæ globus cum vicino aere, circà Solem motu triplici volvitur. Nihil hic de cæteris *Matheseos* partibus OPTICA, GEOGRAPHIA, GEODESIA dicam, quum vir summæ eruditionis Gerardus Joh. Vossius in earum recensione, *de Scientiis* Mathematicis, industriam *Germanorum*, & absoluta ingenia, plurimis passim laudibus extollat.

XI. At omni semper laude prædicandum Majorum nostrorum studium, quod in MECHANICA posuêre; dum prodigiosâ machinarum inventione & stupendis operibus, non solùm veterum *Græcorum Latinorumque*, sed omnium gentium industriam antecesserunt. Nec enim mihi *Græci* tantopere columbam illam ligneam *Archytæ Tarentini* jactaverint, quæ occultâ spiritus aurâ eam comitante volitabat: quum artificum *Noribergensium* solertiâ factum sit, ut musca ferrea è manibus se attollens convivas omnes circumvolitaret, ac deinde velut defessa ad manum artificis rediret. Qualis & illa Aquila lignea, quæ ad quintum ab urbe labidem *Karolo V.* Imperatori est obviam facta, atque eum ad portas usque civitatis comitata, placidè procubuit; veluti hæc & similia *Mechanices* exempla Harsdorfferus narrat. Verùm quum Pappus præcipuam *Mechanices* partem constituat Οργανοποιητικὴν, quæ conficit instrumenta bello accomoda, nos in hac primùm industriam *Germanorum* veterum considerabimus. Heic mihi statim occurrit horrendum illud & admirandum Germanici ingenii inventum, nova belli machina, terrestre

fulmen, ac cœli tonantis imago: *Bombardam* alii à sono, alii *Tormentum* dixêre. Cujus vires apud Scaligerum patrem istis verbis haud falsô Germani prædicant: *Quid amplius restat invicto animo GERMANO faciundum? Pace tua dicam, Jupiter: etiam fulmina commenti sumus, non tinnitus dementiam Salmonei cujusdam Graculi vanam, neque sonitum potiùs, quanquam & hunc ipsum quoque, sed vim illam terrificam, impetum, impressionem, disjectionem, denique vastationem non tam imitati sumus, quàm expressimus, idque etiam sereno cælo. Age, coge nubes, ut tonare queas, nos etiam te tranquillo iratum regnum tuum faciemus.* Atque hujus inventionis laus una & propria *Germanorum* est, de qua nemo cum iis in certamen descendere ausit: ut imprudentiæ aut ignorantiæ arguendi sint, qui ante multa secula *Chinensibus* aut *Syracusiis* bombardas tormentaque in usu fuisse statuunt. Quem errorem præter gentis nostra scriptores, Munsterum, Maginum, Besoldum, satis refutant Itali Gallique auctores Petrus Ramus, Stephanus Forcatulus, Polydorus Vergilius, Paulus Jovius, J. Cæsar. Scaliger, Octavius Ferrarius, qui unanimi consensu omnem inventionis gloriam *Germano* circâ seculum XIV. deberi fatentur. Porrò quum magna *Mechanices* pars constituatur Σφαιροποιΐα quæ γνωμονικὴν tum μετεωροσκοπικὴν continet; id ad immortalem Majorum nostrorum laudem dicendum est, quòd primùm *Horologiis* distinxerint & computaverint temporis sumptum, exiguâque machinâ, incluso orbis spiritu, viva rotarum vertigine, labentium signorum cursus, statos siderum labores temperaverint, ac mundum evolverint. Qua de re malumus adscribere ipsa verba facundissimi Itali, Octavii Ferrarii, in Prolusione de Laudibus Germaniæ: *Sic victâ Syracusii senis Sphærâ irrisa solariorum ac clepsydrarum fabulâ, nubilo diei, aut nocturnis tenebris, Solis iter per quadrantes & minuta puncta repræsentat, & comminuto articulatim die, labi vitam per momenta indicat, vigilque & excubans silenti nocte loquitur, opusque oculorum etiam sopitis auribus adnumerat, tantâ operis subtilitate, ut annuli gemmâ compactam GERMANI manu Universitatem, ac Mundi motum acceperimus.* Non heic memorabo, etsi maximè deberem, tertium *Germanici* ingenii inventum, munus Superis ipsis invidendum, quo ne majus quidem optare ab iis potuissemus. *Typographiam* dico, ingeniorum vitam ac literarum tutelam, moram præcipitis ævi; absque qua fuisset, ut præter superfusam Europæ barbariem & inflammatas bello Bibliothecas, desidia atque incuria, & de-

& describendi tædium, omnique etiam industriâ potentior ævi tabes, literarum nomen penitus excidisset. Cujus divini inventi laudem, dum diversis Scriptoribus inter Moguntinos, Harlemensis, Argentoratenses communicatur dividiturque, omnium optimè & justissimè asseruit *Joh. Trithemius*, Abbas Sponhemensis, in præstantissima & publicâ luce dignissima M. S. historia, quæ in Bibliotheca Serenissimi Principis Bipontini asservatur. Quæ quum ita sint, nec falsò, nec arroganter ille apud J. Cæsarem Scaligerum gloriatur: GERMANI *Bombarda Jovis iram imitati sumus: tempus ipsum librorum perpetuitate superavimus: horologiis temporum comites rotarum circumactiones effecimus.*

XII. A *Polymathia* nunc me confero ad ipsam PHILOSOPHIAM, studiorum Reginam; in cujus venerabili cultu intueri primùm lubet *Druides* & *Vates*, quorum illi apud vetustissimos *Germanos* quæstionibus occultarum aliarumque rerum insudantes, etiam de moribus disputabant; hi rerum naturalium scientiam, motusque cœli ac siderum observabant: quod de utrisque Diodorus lib. v. & Strabo lib. IV. testantur. Per hos in multis Germaniæ Galliæque locis inchoata laudabilium doctrinarum studia viguêre, uti temporibus *Juliani* Cæsaris Marcellinus lib xv. scribit. Sed postea *Karolus M.* quum ad religionem Christianam cunctas attemperaret disciplinas, sanctiorem *Philosophiam* invexit, quæ placitis Pontificum & Ecclesiæ superstructa erat. Inde *Karoli* genere extincto, quod decimo post Christum natum seculo fuit, postquam omnis propè eruditio ab orbe Germano ejecta esset, concidit quoque sanior & robustior *Philosophia*, novumque philosophandi genus immigravit, quod inter difficiles morosasque *Scholasticorum* nugas stetit, & inhorruit. At in ipsis tenebris, circa Annum Salutis CIƆCXXXVIII. exortus est *Otho Frisingensis*, uterinus frater *Conradi III.* Imperatoris, qui quemadmodum primus Episcoporum Germaniæ, vel saltem inter primos erat, qui literarum scientiâ, ac *Philosophiæ Aristotelicæ* subtilitate imbuti forent; ita etiam primus ferè in *Germaniam* hoc Philosophandi genus induxit; ut Radevicus illius æqualis lib II. de gestis Friderici I. cap. XI. prodit. Post illum, temporibus *Rudolphi I.* magna fuit existimatio *Alberti Magni*, Episcopi Ratisponensis, qui sicuti Arithmeticen, Geometriam, Musicam, Astrologiam, ita omnem Philosophiam scriptis illustravit

De

De quo extat illud judicium Scaligeri patris, acerrimi in eo scientiarum genere æstimatoris, in Oratione ad Germanos: *Nolo jam vobis Philosophorum nominibus obstrepere: inter quos unum atque alterum Albertum hi qui despicatui habent, potiùs contemnunt, quæ exoptare deberent, quàm admirantur ea, quibus ignavi carent. Ita enim sese ad majoris Alberti ingenium fabricandum accinxit natura, ut vires suas exhauserit, se ipsam vicerit, victa opere suo obstupuerit, effœta postea facta fuerit.* Quum inde literarum & Philosophiæ studia in Italia revocarentur, mox eadem Germaniæ suæ restituit *Rudolphus Agricola*, Groninganus, Vir Latinè, Græcè & Hebraicè doctissimus, & Philosophus summus: de quo verissimè inter alia cecinit Hermolaus Barbarus in Epithaphio, quod Heidelbergæ apud Minoritas visitur:

Scilicet hoc vivo meruit Germania, laudis.
Quicquid habet Latium, Græcia quicquid habet.

Sed superiori seculo *Desiderius Erasmus*, *Joh. Reuchlinus*, *Ph. Melanchton*, *Joachimus Camerarius*, incomparabilem operam ad instaurandum omne genus eruditionis contulerunt, tum inprimis Philosophiam, sordibus atque ignorantiâ Monachorum pollutam, ad pristinum decus famamque inter Germanos suos perduxere.

XIII. Sed *Philosophiæ* partes potissimùm duæ sunt, altera PHYSICA, altera PRACTICA: quarum illa METAPHYSICAM, PHYSICAM strictè dictam, & THEOLOGIAM NATURALEM complectitur. In METAPHYSICA, sive scientia *Entis* raram parvamque operam Majores nostri ante seculum XI. posuêre, quòd *Philosophia Peripatetica* serò introducta esset: etiam postea à *Lombardo* Theologiæ Scholasticæ auctore, vix in limen Theologiæ admissa, quum Philosophiam & rationes humanas sacris in rebus parcè adhibendas censeret. Verùm post seculum XII. quum *Albertus M.* Theologiam Scholasticam emendâsset, Philosophia & inprimis *Metaphysica* Aristotelica in ipsa Theologiæ sacraria irrupit, principemque in rerum divinarum interpretatione locum occupavit. Quæ tamen mox *Realium*, *Albertistarum*, *Thomistarum*, *Scotistarum* dissidiis fœdum in modum lacerata, & inde post *Durandum Portianum* monstrosâ distinctionum ac terminorum novitate deformata stetit, & simul obriguit. Ac fuit illud tempus *Philosophiis* fœcundissimum,

qui

qui passim caliginoso illi seculo audiunt *Illuminatissimi*, *Scientifici*, *profundi, irrefragabiles, universales, acutissimi, & valde resolutivi Doctores Doctores & Magistri, Magistri nostri & nostrandi, Baccalaurei formati & formandi*: donec illam seculorum barbariem ac putida nomina sustulit sanctior Ecclesiæ Reformatio, quæ cum puriore Religione saniorem Philosophiam reddidit. Paulò feliciorem successum habuit PHYSICA, scientia naturalis, quam antiquissimis temporibus *Vates* profitebantur: veluti jam ex Diodoro Siculo & Strabone narravi. Hi, ut Marcellinus lib. xv. loquitur, *scrutantes summa & sublimia naturæ pandere conabantur*; multa præterea de auspiciis ostentisque disputabant. Fuêre & apud Germanos Septentrionales, quos Saxo Grammaticus lib. I. Hist. Dan. inter tria illa Mathematicorum genera, loco primo ponit, *qui primam physiculandi solertiam obtinentes*, *artem possedêre Pythonicam*; quorum stupenda opera ex abstrusis naturæ miraculis ducta, passim apud eundem auctorem recensentur. Invalescente autem religione Christiana, quum melioribus fidei nostræ apparatibus abolita essent gentium scita, *Physica* potissimum à Theologis & Medicis recepta atque exculta fuit: quippe illos ex libro Naturæ relucentem Dei potentiam, sapientiam, bonitatem speculari juvabat: hi curandis corporibus intenti, causas nexusque rerum naturalium cognoscere gestiebant. Quanquam apud Theologos, post *Karoli M.* ætatem, non tam ad genuinam laudem perducta, quàm per portentosas opiniones deformata steterit: dum causarum omnium mutuos inter se nexus, certasque conjunctiones intelligentes, Dei immortalis consilia atque imperia ostentis auspiciisque mortalium generi præcisè indicari, religiosè arbitrabantur. Cæterùm hæc ad *Physicam Speculativam* pertinent, cujus partes *Chiromantia* & *Oneirocritice* etiam constituuntur: nobis nunc lubet persequi *Operativam*, quæ & ipsa contemplatur naturam, sed industriâ humanâ subactam ita, ut ope & adminiculo ejus indigeat.

XIV. Igitur in *Physica Operativa* primùm spectabimus ea, quæ alimoniam præstant vel procurant; inter quæ primum obtinet locum AGRICULTURA, cui *Germanos* veteres minimè studuisse, Strabo lib. VII. auctor est. Et Cæsaris verba de Germanis Comment. lib. VI sunt: *Agriculturæ non student. majorque pars victus eorum in lacte, & caseo*,

caseo, & carne consistit. Nec tamen putandum est, fuisse *Germanis* nullam Agri curam, quum Tacitus peritissimus rerum nostrarum, diversum statuat: Sed Cæsaris Strabonisque sententia est, studium agri colendi non fuisse in præcipua & enixa cura: unde & Tacitus, *delegatam agrorum curam foeminis, senibusque, & infirmissimo cuique* testatur. Hinc nec anxiâ, nec avarâ limitum descriptione, agros finiebant, nec privati ac separati agri apud eos, teste Cæsare, quicquam erat; sed ut Tacitus ait, *Agri pro numero cultorum ab universis per vices occupantur, quos mox inter se, secundùm dignationem partiuntur.* Diligentior postea & magis curiosa agri colendi cura introducta est, quum *Alamanni* & *Franci*, aliique, non tam recenti ferâ, aut agrestibus pomis, quàm frumentô vivere cœpissent: unde agri in suos divisi limites, quos *Mansos, Hydas, Acras, Huobas, Mancrias*, mediis passim seculis vocitari audias. Sic illa regio, quæ sylvis olim & nemoribus immensis tegebatur, ad usum decusque agrorum castigata est: crevitque *Agriculturæ* dignitas, quòd *Germani* maximam partem rure habitarent, innoxiisque camporum deliciis gavisi, superba illa Urbium claustra, quæ postea provinciam totam occupârunt, magno animo aversarentur. Atque hæc de cultura agri, quatenus frumentum respicit. Ad *Vitem* ejusque cultum quod spectat, id satis cognitum est, temporibus Cæsaris ac Taciti, ripæ proximos emisse vinum, *Suevos* autem ad se importari non sivisse, quòd eô, ut Cæsar ait, ad laborem ferendum remollescere homines, atque effœminari arbitrarentur. Itaque contenti potùs genere, qui hordeô & frumentô in quandam similitudinem vini corruptus erat, nullum vitis plantandæ studium habuêre: donec *Probus* Imperator circa An. Christi CCLXXVII. *Hispanis, Gallis, Britannis* potestatem fecit colendi vitem, ut Aurelius Victor & Eutropius tradunt. Et scribit de eodem Vopiscus in vita ejus: *Gallis omnibus hic permisit, ut vites haberent, & vinum conficerent. Ipse Almam montem in illyrico circà Sirmium militari manu fossum, lectâ vite consevit.* Exinde *Germania Cis Rhenana*, quâ suprà inumbrantes Rhenum colles agrosque in Gallias declinat, vitem aluit, quæ & indefesso incolarum studio, & propitiis collibus nutrita, suprà Massici & Lesbii vini famam crevit. At in *Germania Trans Rhenana*, nonum circà seculum, nullam adhuc vitem viguisse, inde recte colligit Lehmannus, quòd quum inter *Ludovici Pii* filios, dividе-

videretur Francorum regnum; *Ludovicus* præter *Germaniam Transrhenanam* sortitus sit civitates nonnullas & pagos cis Rhenum, propter vini copiam: quæ loca *Moguntiacum*, *Vangiones*, & *Nemetes* Aventinus lib. IV. appellat. Major vetustissimis *Germanis* cura circà PASTORITIAM, quòd magnam partem lacte atque pecore viverent, ut Cæsar lib. IV. affirmat. Huc accedebat, quòd in re pecuaria omnes eorum divitiæ sitæ essent, *eæque solæ & gratissimæ opes*, teste Tacito, haberentur: unde & in delictis, equorum pecorumque numero convicti mulctabantur. Pariter in usu commerciorum, quum irati, an propitii dii aurum argentumque illis negasse viderentur, permutatione pecudum utebantur, more generis humani prisco & sancto, sed quem postea Germani exuerunt, postquam Græcorum Romanorumque mores irrepsêre, & ipsi Majores nostri, pecuniarum amore turbati, blandientibus fœnoris avaritiæque vitiis ignoscere cœperunt. Magnus tamen posteris seculis *Pastoritiæ* honos, postquam Urbes ad *Oceanum Balthicum* sitæ, aliæque ad *Rhenum*, *Danubium* & *Albim* commercia equis, bobus, lanâ, caseis, & his similibus instituerent.

XV. At omnium maximum & ferventissimum priscis in VENATIONE studium, quo vitam ferè perpetuam transegêre. Cæsar belli Gallici Comment. lib. VI. *Vita omnis in VENATIONIBUS atque studiis rei militaris consistit.* Et Tacitus de moribus Germanorum: *Quoties bella non ineunt, multum VENATIBUS, plus per otium transigunt.* Idem posteris seculis *Venationis* amor, præsertim apud *Francos*, quos hac in re à nulla natione superari, Eginardus fatetur. Ita Karolus M. *exercebatur assidue venando, quod illi gentilitium erat*: idem *filios, quam primum ætas patiebatur, MORE FRANCORUM equitare, armis, ac VENATIONIBUS exerceri fecit*; uti verba eiusdem Eginardi sunt. Hinc magnifica illa *Persarum* Regis verba apud Aventinum Annal. Bojor. lib. IV. quibus illud studium in *Karolo M.* & *Germanis* extollit: *Felicem Karolum, fratrem meum, felices populares ejus Teutonas. Equidem audivi sæpius, & ut video, non est vana fides, vos esse A TENERIS UNGUICULIS IN VENATIONIBUS: & hujusmodi quotidiana exercitatione assuefactos, vires & ingenium alere: in bosque artus, atque in eam corporis & animi magnitudinem crescere, ut haud immerito pares atque capaces sitis Imperii orbis terrarum.* Accessit grande exercitio pretium, postquam *Henricus I.* Imperator, quem *Aucupem* dixêre, venando intentus egit ætatem: auctâ etiam studii i-

U stius

ſtius nobilitate, ex quo *Fridericus II. Ænobarbi* nepos *Venationem* & inprimis *Artem Aucupii* duobus libris luculenter explicavit; cujus Balthaſar Bonifacius Hiſt. Ludicræ; lib. II. cap. XLI. meminit. Nimirum gentes fortiſſimæ Venationem, convenientiſſimum militaris roboris incitamentum, bellicæque diſciplinæ putabant tyrocinium, quo & futuri duces imbuerentur, atque ad omnem patientiam, corporisque duritiem juventus exerceretur. Qua de cauſa quoque factum eſt, ut ſerò in *Germania Transrhenana* extiterint urbes, dum nobilisſimi quique, qui ſummam voluptatem venatione metiebantur, oppidorum clauſtra aſpernati, patentibus campis ſubmovere feras, & apricos montes luſtrare geſtirent, venandique exercitium omnibus præferrent rebus, tanquam.

Germanis ſolenne viris opus, utile famæ,
Vitæque & membris.

Cæterùm prima, & verè regia *Venatio*, ſicuti apud cæteros mortales, ita apud primos *Germanos* duplex erat: aut enim cum fugacibus feris curſu, aut cum audacibus robore certabant. Poſtea etiam placuit, ut cum callidis aſtu pugnaretur; inventis adhibitisq; retibus ac laqueis, de quibus Poeta:

Scit benè Germanus cervis ubi retia tendat,
Scit benè quà frendens valle moretur aper.

Succeſſit inde Venatio, inſtituta cum avibus, accipitre, falcone, niſo, quod *Aucupium* vocant: genus venandi priſcis gentibus haud incognitum, ſicuti perperam Flavius Blondus in Italia illuſtrata, & Budæus ad Pandectas exiſtimârunt: quum jam Ariſtoteles, & Solinus Thracibus illud tribuant. Neque veritati conſentaneum eſt, quod Lilius Gyraldus Dial. VI. opinatur, eam venationem à *Friderico I.* Cæſare, quem *Barbaroſſam* vocant, inventam, ipſique *Italiæ* & *Germaniæ* redditam, quum jam vetuſtioribus temporibus penes Francos ſummo in uſu & honore fuerit, apud quos inter venatores regios *Falconarius* & *Accipitrarius* Hincmaro in Epiſt. III. memorantur. Sic frequens mentio *Acceptoris* eſt in Legibus Salicis & Ripuariis, quomodo Franci *Accipitrem* nuncupabant. Et in Receſſu Comitiorum Generalium per *Karolum M.* facto, reperio illam legem: *Ut Epiſcopi,*

piſcopi, & Abbates, & Abbatiſſa cuplas canum non habeant, nec falcones, nec accipitres, nec joculatores. Tantam autem voluptatem, tantumque ſtudium in hoc venationis genere poſuêre Majores noſtri, ut lege etiam prohiberent, ne quis *Spatham*, vel *Accipitrem* ſuum in ipſam capitis redemptionem præbere cogeretur: quum hic non minùs vitæ ſolatium, quàm illa libertatis vindex præſidiumque haberetur: quemadmodum doctiſſimus Spelmannus ex priſcis legibus probat. Quin ipſos, qui vel canem, vel accipitrem alterius furtim ſubtraherent, omni ludibrio & dedecore afficiendos exagitandosque decrevêre. Unde *Burgundiones* Legum ſuarum Additam. 1. tit. x. *Si quis canem veltraum, aut ſegutium, vel petrunculum præſumpſerit involare; jubemus, ut convictus coram omni populo poſteriora ipſius* (canis) *oſculetur.* Et poſt Tit. xi. *Si quis Acceptorem alienum involare præſumſerit, aut ſex uncias carnis Acceptor ipſe ſuper teſtones comedat, aut certè ſi voluerit, ſex ſolidos illi, cui Acceptor eſt, cogatur exſolvere.*

XVI. Atque hæ *Phyſices Operativa* partes alimoniam præſtant: ſed valetudinem conſervat MEDICINA, ars auguſta, & *Deorum doctrina*, ut Lucianus dicebat; quæ ſola ſervandis mortalibus certare cum Superis ipſis poteſt. Hæc olim apud Majores noſtros tractabatur per *Vates*, veluti ex illis Plinii verbis lib. xxx, cap. 1. colligo: *Tyberii Cæſaris principatus ſuſtulit Druidas Gallorum, & hoc genus Vatum Medicorumque.* Rudem, & incultam fuiſſe tum ea ætate, tum poſteris aliquot ſeculis ſatis evincit ipſius gentis genius, cui ſimplex agreſtisque victus, apparatus tenuis, ſuperfluarum opum aut deliciarum nulla notitia, aut cura: quæ ſicuti per illam vivendi abſtinentiam & frugalitatem, non in tot ac tanta morborum diſcrimina incurrebat, in qua noſtra hodie intemperantia nos præcipitat: ita in adverſam valetudinem prolapſa, medicam ſibi manum domeſtico facilique remediô afferebat. Poſtea, quum *Gothi*, domitâ Italiâ, in Romano ſolo conſediſſent, Regum ſtudio *Medicina* ad Romanorum Græcorumque leges traducta eſt: extantque *Theodorici* Regis effuſæ in hanc Artem laudes, inter quas illa ad ipſos Doctores pertinent: *Habeantur itaque Medici pro incolumitate omnium, & poſt ſcholas magiſtrum vacent, libris delectentur antiquis. Nullus juſtiùs aſſiduè legit, quàm qui de humana ſalute tractaverit.* Idem, quum perpetuâ & fœdâ contentione

 Medici

Medici inter se colliderentur, *Comitem Archiatrorum* rixantibus præfecit, qui auctoritate ac judicio suo tumultuantes discordesque compesceret, ut qui *grandi scelere in cladem ægrotantium, se ambitu mutuæ contentionis excruciarent;* velut ipsa verba Constitutionis, Leg CLV. habent. Sed præcipuè apud *Francos* viguit *Medicinæ* studium, cujus tanta necessitas atque utilitas habita est, ut Legum vi & auctoritate Juventus ad Medicam disciplinam adigeretur. Ita in Karoli M. *Capitulis* sancitis Anno DCCCVI. in comitiis Theodonis villanis lex quinta illa est: *De MEDICINA arte, ut infantes hanc discere mittantur:* quæ lex postea in *Capitulis Ecclesiasticis* repetita est. Mox, quum feralis barbaries cunctas obruisset artes, hæc quoque nobilissima scientia exitum fecit: irrumpentibus in ejus possessionem Monachis, qui non solùm artem, Penthei ad instar, imperitis lacerârunt manibus, sed insuper superstitione enormi, magicisque verborum carminibus, quibus magnam inesse vim in gravissimis morbis putabant, totam commaculârunt. Nec quicquam circà illa tempora eruditum in *Pæonius* sacris, aut magnificum, nisi quod ex *Arabia* aut *Hispania* advenisset, ubi *Arabes* invidendo *Medicinæ* studio, omnibus gentibus facem præferebant. Reflorescentibus inde per *Germaniam* politiorum literarum disciplinis, *Medicina* quoque à nobilissimis ingeniis arrepta est, atque exculta: feliciore ægrotantium mortalium fato, nisi ipsos Artis cultores in novum æmulationis turpissimæ certamen ambitio detrusisset. Aliis enim in nova experimenta pronis, augusta Antiquitas, & quicquid veteres *Latini Græcique* monstraverant, sordere potuit: alii ne latum quidem unguem à *Galeni* sententia, quem solum, quod de *Tiresia* umbra Græcus vates dixit, sapere in hác scientia existimabant, discedendum judicarunt; pars *Arabum* præceptis adversa, pars amica, diversis institutis imbecillitatem nostram exagitandam sumsêre, & simul perdidère. Inter hæc produxit Germania *Philippum Theophrastum Paracelsum*, qui *Chymicæ* artis peritissimus, novam instituit *Medicinam*, quam *Hermeticam* ab *Hermete Trismegisto* dici voluit: multis in partes ejus transeuntibus, quòd illum Philosophum sagacissimum, Chymicorum Antesignanum, Medicum incomparabilem & esse, & haberi contenderent. Sed quum alii monstrosa & perniciosa hominis præcepta traducerent, alii inter illum & Galenum medias partes sustinerent; enata tandem nova Medicorum

dicorum secta est, quæ inter *Veterem dogmaticam Galenicam*, & *Hermeticam* media fluctuaret. Exinde quum innumeris suis onerata cultoribus, ad Agyrtas, & circumforaneos quoque impostores divina ars traheretur, intercessit Karoli Quinti Imp. sanctio, quæ in *Legibus Capitalibus* cap. CXXXIV. exstat, in qua sanctissima illa verba præ reliquis eminent: *Probibendi igitur ii sunt, profiteri vel facere Medicinam, qui non per statuta tempora Medicinæ eruditioni inhæsisse noscantur, ne Medicorum consortio socientur. Si quis verò Medicus, sciens prudens, necandi hominis causâ, medicinam propinarit, dederit; is latroni professo æquiparatus, rotæ supplicio adjudicandus erit.*

XVII. Hactenus de *Physica strictè sumta* diximus: nunc ad THEOLOGIAM NATURALEM, scientiam de *immateriato Ente*, deveniam, quam brevibus verbis ut *Mythicam* & *Physicam* considerabo; inde ad SUPERNATURALEM, sive *divinam* & *Theologiam sacram* transgrediar. Apud antiquissimos Germanos iidem erant *Theologi*, qui *Rectores* populi aut *Principes*, ut Strabo auctor est: vulgò *Druitas* dixère, sive à Saxonico DRY, quod *magum* notat, sive ab antiquo Germanorum verbo *Druchtin*, quod teste Cluverio *Dominum* significat. Hi ex præcipua nobilitate sumebantur, & per vicenos annos in disciplina versari jubebantur: quorum illud ostendebat, summam eorum olim in Republica auctoritatem fore, ad quam privatos educari homines, minùs opportunum rebus suis censebant; hoc verò volebat, diu ea in disciplina esse desudandum, quæ de Diis eorumque potestate agat. Quid autem docuerint, Ph. Cluverius, notissimum in Antiquitatibus nostris nomen, lib. I. Germ. Antiq. cap. XXXIV. XXXV. & seq. pluribus exponit: nobis duntaxat illa ex Cæsaris commentario lib. VI. observâsse sufficit: *Inprimis hoc volunt persuadere; Non interire animas, sed ab aliis post mortem, transire ad alios: atque hoc maximè ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto, multa præterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de Deorum immortalium vi ac potestate disputant, & juventuti transdunt.* Profanam & falsam Theologiam sustulit religio Christiana, quæ novam *Theologiam* ex sacris literis & doctrina Ecclesiæ introduxit. Hanc primùm *Episcopi* & privatim & publicè docebant, & secundùm *Augustini* sententiam interpretabantur: multis præclaris surgentibus *Theologis*, quum ipsa *Ecclesia* paupertas sanctitasque ad curam

rerum divinarum totos homines adverteret. Sed paullatim quum intempestiva Regum *Francorum* indulgentia immodicas opes *Ecclesiis* addidisset, sensim munera *Episcoporum* ac *Doctorum* distingui cœperunt: Episcopis hoc sibi tantum negotium facessentibus, ut suas stabilirent opes, & potentiam sibi atque auctoritatem supremâ censurâ circumponerent. Igitur secundis rebus, ut fieri solet, Episcopis ad desidiam & inscitiam prolapsis, quum jam paucorum hominum ambitione vesanæ nutrirentur opiniones, neglectum vacuumque docendi munus invasêre *Monachi Mendicantes*, qui in illa seculorum ignorantia, quibus omnes ingenuæ artes conticescebant, *Theologiam Christianam* inficetis erroneisque disputationibus onerârunt, & fœdissimè polluerunt. Hi *Scholastici* dicti sunt, quòd doctrinam in Scholis usitatam è rostris templorum traderent: de quibus quum mediæ ætatis Scriptores multa passim narrent, omnium vicem supplebit accuratissima Dissertatio, quam exactissimus Tigurinorum Theologus, mihique amicissimus Joh. Henricus Heideggerus de *Theologiâ Scholasticâ* conscripsit. Is cum Daneo & Hospiniano tres *Theologiæ Scholasticæ* ætates constituit, *veterem, mediam & novam*: quarum veterem alii à *Lanfranco*, alii à *Lombardo* auspicantur. Media ætas ducem rectoremque habuit *Albertum M.* Ratisbonensem Episcopum, cujus circa An. CIↃCCLX. ingens fuit claritudo: duravitque usque ad *Durandum Portianum*, qui Anno CIↃCCCXXX. docuit. Ætas dissidiis Doctorum suorum insignis quæ *Philosophiam Aristotelicam, antehac in limen Theologiæ introductam, in ipsa sacrarii Christi adyta invexit*, ut Cl. Heideggeri verbis utar. Ultima post *Durandum Portianum* sumsit initium, fœculenta suis cultoribus, & turbâ Doctorum gravis, qui dictione impurâ, distinctionibus barbaris, terminis horridis monstrosisque, Theologiam omnem conspurcârunt, & *Platonis* aut *Aristotelis* scripta, aut *Thomæ Scotique* nugas, ipsis Christi Apostolorumque præceptis, temerario ausu antepofuêre. Verum quum sæpe per viros sanctissimos illa Scythica docendi libertas, & gigantea stoliditas nequicquam impetita esset, tandem superiori seculo per paucissimos *Germanos* subversa est: emendatis *Theologiæ* nostræ legibus, quas nunc magna Europæ pars exosculatur, & amplectitur.

XVIII. Sequitur Germanorum *Philosophia Practica*, cujus præcipuas partes constituimus ETHICAM, POLITICAM, OECONOMIAM; inde JURISPRUDENTIAM, disciplinam rectè agendi in communione humana

sub-

ſubjungimus. Quod ad ETHICAM pertinet, video *Druidibus* priſcis injunctum quoque fuiſſe, ut de moribus, & vita rectè inſtituenda diſputarent; tanquam non ab aliis commodius hæc ſcientia tractari poſſe videretur, quàm ab illis, qui rerum ſacrarum, & curam religionum ſimul gererent. Ac illis quidem, & poſteris temporibus magnas atque eximias Majorum noſtrorum virtutes Ethicas fuiſſe animadverto, quum raro & invidendo exemplo *nemo illic vitia rideret, nec corrumpere & corrumpi ſeculum vocaret;* ut de illis Tacitus in lib. de Germania loquitur. Quare, quod ille de priſcis Romanis ait, domi militiæque boni mores colebantur: Jus bonumque apud eos non legibus magis, quàm naturâ valebat. Jurgia, diſcordias, ſimultates cum hoſtibus exercebant: cives cum civibus de virtute certabant. In ſuppliciis Deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant. Memorare poſſem plurima atque egregia exempla, quibus illi probitatem, temperantiam, caſtitatem, fortitudinem, animique æquitatem in magnis rebus commendârunt: ni omnes hiſtoriæ, omnesque libri earum virtutum pleni eſſent. Porrò POLITICAM, quam *Prudentiam* regendarum civitatum vocant, antiquis quoque temporibus *Druides* profitebantur: quam tamen literis mandare haud fas putabant, ne hæc diſciplina, quum ſacrorum regimini eſſet conjuncta, in vulgus efferetur. Interim ſimpliciſſima & genio gentis aptiſſima imperii forma obtinebat: pars enim Regum parebat imperio, pars ſuæ civitatis primores ſequebatur. Utrisque non infinita aut libera poteſtas; *quum ſuadendi magis, quàm jubendi auctoritate audirentur;* ut Tacitus refert. Nec operoſis multisque ſtudiis quærenda adminiſtrandæ civitatis erat ſcientia, quum audaciâ contrà vicinos Rempublicam curarent, domi autem per comitia & Principes, ex patriis moribus legibusque imperium ordinarent. Ad quæ tempora reſpicit *Fridericus Barbaroſſa*, qui apud Guntherum Ligurinum lib. VI.

Imperium geminis diſponitur, inquit, habenis,
LEGIBUS, & VETERUM ſituato tramite MORUM:
His ego contentus, fines tranſire paternos
Nec volo, nec poſſum: neque enim prudentior illis
Laude ſupervacuâ cupio, vel major haberi.

Verum quum præcipua *Politices* pars ſit *militaris*, quam Στρατηγικὴν, ſive *Imperatoriam* appellant, potiſſima Veterum *Germanorum* induſtria circà

câ hanc versata est: neque defuêre unquam, qui aut longo rerum usu edocti rem militarem felici manu curarent, aut ingenii viribus bellicam artem prudenter tractarent. Tertia *Philosophia Practica* pars est OECONOMIA, cujus studium si in *Germanis* nostris circà J. Cæsaris & Taciti ætatem respiciam, non aliud florentius, non aliud sanctius reperio. Sed actum agerem, si heic post Ph. Cluverium de sanctissima societate maris & fœminæ, parentum & liberorum, heri & servi, deque re familiari, qualem nostri habuêre Majores, operosiùs differerem. Id ad posteriorum temporum historiam addendum est; nuspiam castiora & meliora conjugia, quam apud *Germanos* fuisse: ut meritò Scaliger & Poggius Florentinus hanc conjugii fidem, amorem, & constantiam, summis laudibus efferendam putaverint. Quæ autem liberorum educatio atque institutio fuerit, vel unum illud & regium exemplum *Karoli M.* demonstrat, de quo Eginardus in vita ejus ita scribit: *Liberos suos ita censuit instituendos, ut tàm Filii, quam Nepotes primò liberalibus studiis, quibus & ipse operam dabat, erudirentur. Tum filios, quàm primùm ætas patiebatur, more Francorum equitare, armis ac venationibus exerceri fecit: Filias verò LANIFICIO ASSUESCERE, COLOQ; AC FUSO, NE PER OTIUM TORPERENT, OPERAM IMPENDERE, atque ad omnem honestatem erudiri jussit.* De studio autem rei familiaris, quàm severum & sobrium fuerit, testantur ipsi *Germani* apud Guntherum Ligurinum l. III.

Non turget loculis inserta pecunia nostris,
Nec multis opibus, sed laude venimus onusti:
Non est Teutonico cumulata pecunia cordi,
Nec sibi quærit opes, sed pulchra laudis honores.

XIX. Superest, ut de JURISPRUDENTIA veterum Germanorum agamus; quæ nunc neglectis ferè cæteris disciplinis magnam gentis partem occupat, & in scholis, judicio, foro, grande sibi pretium parat. Rarus ejus olim usus, parvusque honos, quum nullæ scriptæ essent leges, sed ex patriis moribus & prisca consuetudine, aut æquo & bono controversiæ omnes finirentur; *plusque ibi*, Tacito teste, *boni mores, quam alibi bonæ leges valerent.* Nec postea quidem, quum circà seculum à Christo nato quinctum *Alamanni*, *Frisii*, *Bavari*, *Franci*, aliiq; *Germaniæ* populi suas leges scribendo vulgâssent, in magno pretio interpretes eârum fuêre: dum plerumque è rudi populo, & legendi scribendique vix perito sumebantur, quos non doctrina præstans, sed se-

senilis prudentia muneri isti commendabat. Et quæ tandem necessaria eruditio in Legibus explicandis, quæ & numero paucissimæ, & plebejâ planâque dictione supra vulgi captum haud positæ, levissimâ interpretatione ostendebantur? Huc accedebat, quòd omnia judicia, omnesque lites brevissimo & planissimo processu terminarentur: ignotâ adhuc seculi nostri libidine, quâ lites per vastam *Legum Romanarum* molem in longum trahuntur tempus, & multi querelis ac pollere clientum suorum aluntur. Quamobrem paucissimi studia sua ad hanc *Themidem*, recens cœlo delapsam, & suâ integritate tantùm opulentam conferebant; quòd homines etiam agrestes hujus deæ cultui sufficerent, quodve ipsa nullas cultoribus suis opes, aut honorum delinimenta circumfunderet. Et hæc *Jurisprudentiæ Germanicæ* fortuna ad seculum usque decimum tertium fuit, quo paullatim aliena in *Germaniam* jura introducta, necessitatem & operam interpretum simul commendarunt. Nam quòd multi opinantur, quasi jam jussu *Lotharii Saxonis* circa An, CIↃ C XXX. in scholas pariter & fora Germaniæ *Jus Romanum* sit receptum, id erudito tractatu *de Origine Juris Germanici*, Hermannus Conringius, vir in antiquitatibus nostris versatissimus, operosè refutavit: & vel una illa apud Lehmannum Imperii Constitutio, quam *Rudolphus I.* primùm *Herbipoli* An. CIↃ CCLXXXVII. promulgavit, inde *Spiræ* An. CIↃ CC[illegible]CI. renovavit, satis refellit. Ex ea enim liquet, unumquemque *Germaniæ* populum eâ tempestate patriis adhuc vixisse moribus, suisque consuetudinibus contentum, *Romana* jura ignorâsse: unde & Imperator veteres *Francorum* Regum leges, & *Capitularia* ibidem renovat, atque confirmat. Nec obstat, quòd *Lothario* imperante, Irnerius *Jus Romanum*, quo ante adventum *Longobardorum* usa erat *Italia*, in lucem protulerit, & *Romæ Bononiæque* docuerit: nam ea Legum cura intrà solam Italiam stetit, ubi & *Irnerii* discipuli *Johannes Bulgarus*, *Azo*, *Placentinus*, aliique omne legum Romanarum studium consumsere. Hoc quoque manifestum est, quum Anno CIↃCXL. *Gratianus Monachus* Decreta Pontificum & Canones Conciliorum publicasset, idque *Canonicum Jus*, ut vocabant, *Gregorius IX. Bonifacius VIII. Clemens V.* aliique, nouis subinde legibus amplificâssent, vehementer studuisse Pontifices, ut ad auctoritatem suam fulciendam Germanis *Jus Canonicum* traderent. Sed quum gens antiquis consuetudinibus inhæreret mordicus, elusa diu Pontificum desideria stetêre: donec

donec tandem ſeculô tertiô decimô, quo *Scholaſtica Theologia* Scholas & Eccleſiam occupaverat, paullatim *Jus Canonicum* in Germaniam irrepſit, ex quo non ſacrarum ſolùm, ſed & civilium cauſarum proceſſus inſtitui cœpère. Quanquam nec ea tempeſtate veteres conſuetudines ſint neglectæ, aut in parvo pretio habitæ, dum multi obſervationem earum in judiciis foroque ſanctam eſſe voluére. Quare apud *Saxones* & *Suevos* antiquæ conſuetudines in ſcripta relatæ, quas inter præcipuè celebrantur *Leges Lubecenſes*, *Speculum Juris Saxonici & Suevici*, *Jus Feudale Saxonicum & Suevicum*, *Jus Magdeburgicum*, quod patriâ linguâ *Weichbild* appellant. At ſeculo demum decimo quarto *Jus Romanum* ſenſim invaluit, dum periti ejus Juris in conſilia Principum adſciti, queis artificium ſuum, ut ille ait, omnibus fovere modis cordi fuit. Inde ad *Italorum* morem, paſſim in Scholas & Academias Germaniæ invectum, doceri cœpit: mox à *Maximiliano* I. An. CIↃ CCCCXCV. conſtitutum, ut in *Camera* Jus ex legibus Romanis pronunciaretur: denique in forum, in tribunalia, in aulas magnis ſtipendiis evocati, qui illi ſtudio laborem impendiſſent. Tantis excitati præmiis, & ſua ſponte, multi *Germanorum* in diſciplinam venerunt, poſthabitisque cæteris ſcientiis, Jurisprudentiæ omnem operam addixère: quorum conatus haud foret vituperandus, ſi non plerique cruda ſtudia ad maximam illam ſcientiam afferrent, & dum vix uno verba Latina conantur, veneranda *Themidis* templa ſubeuntes, jura legesque creparent.

XX. Diximus de *Studiis Germanorum*, quibus tum liberi honeſtiorum è populo exercentur, tum præclara ingenia, in liberales artes intenta, occupantur. De cæteris ſtudiis, quæ vulgaria vocant, non alio utar, quam J. Cæſaris Scaligeri teſtimonio ac elogio, qui in oratione panegyrica eorum Germanorum, qui ad Viennam ceciderunt, ita de Germanis ait: *Nulla omnium nationum artificioſiùs exercet acus delicias, etiam ſi Phrygiam univerſam arceſſas: nuſquam lina pretioſiora nullus Ægyptius, nullus Syrus vel lanificia operoſiora, vel colorum opera vividiorum ponit. Nam & coccinos & purpureos pannos, iis quos coloni noſtri, Angli, Franci, Veneti bellè conficiunt, quos anteponas habes nullos. Aurificium nulla Orientis pars ſubtilius tractat, mercaturas diligentiùs hi, quibus mare pervium eſt fortaſſe: at enimverò neque opulentiùs Indi, neque fideliùs illa unquam natio exccuta eſt, neque ſanè Mercurium illum ſimplicem, vel itinerum commonſtratorem, vel negotiorum præſidem, ſed illum artium omnium inventorem colimus, qui non tam nos effecit, quàm nos illum præclarum aliis oſtendimus.* Similia ſunt,

quæ

quæ Barclajus in Icone animorum cap. v. de Germanis ſcribit: *Neque deſunt altiſſimæ mentes, in quibus patriam gravitatem vividi & excitati acuminis felicitas temperat: præcipuè ſi validum ingenium diu peregrinis artibus moribusque miſcuerint.—— Populus æris ferriq; tractandi peritia, & per mille artificia ducendi inſignis eſt. Typographiæ inventum, pulverisq; nitrati, illis ingeniis Orbis debet; ambiguo prorſus beneficiô, & quo tam pernicies mortalium, quàm utilitas, ſeſe humanis rebus ulteriùs inſinuavit.* Idem fatetur, vim mentium Germanicarum ad æternitatem laborum eſſe robuſtam, adeò ut cæteri meliùs quidem ſcire, Germani verò plura poſſint. Atque hæc dum refero, ſubeunt animum inepta quorundam & acerba judicia, qui eſſe Germanis opacas mentes, obtuſum pectus, lenta & ſidere ſuo torpentia ingenia prædicant. At quis ita, ut cum Octavio Ferrario Italo illis reſpondeam, iratis Diis ac Muſis vivit, ut ignoret, *Germaniam* ſicut olim informem terris, aſperam cœlo, triſtem cultu aſpectuque; poſtea vicis ac pagis conſitam, maximis ac florentiſſimis urbibus veluti coronatam, omnem humani cultus ſpeciem accepiſſe: ita ingeniis ac literis mitigatam, novam veluti faciem induiſſe, artiumque omnium ac diſciplinarum ſtudiis nulli provinciarum, etiam quæ mitiori cœlo foventur, ſecundam, prodigioſis novarum machinarum inventis, & mentium eruditarum operibus gentes omnes ac populos, ſicut armis devicit, ita ingeniô ſuperâſſe? Ut nec vanè, nec falſo cenſeat Scaliger, ſive *Medicos*, ſive *Theologos*, ſive *Oratores*, *Poetas*, *Mathematicos* ſpectemus, nullam *Chaldæorum* vel nationem, vel ſeculum eſſe, quæ cum gentis noſtræ laudibus conferenda ſint. Sed ego nec veriùs, nec laudabiliùs finiam, quàm nobiliſſimo illo Johannis Bodini, hominis Galli teſtimonio; cujus ſententia eſt, nullum in orbe illuſtrius, quàm *Germanorum* exemplum extare, *qui cùm à feritate non procul abeſſent, cùm in paludibus olim ac ſylvis ferarum more vagarentur, cùm ſemper à literis abhorruiſſent, proximis annis tantum effeciſſe, ut HUMANITATE Aſiaticis, MILITARI DISCIPLINA Romanis, RELIGIONE Hebræis, PHILOSOPHIA Græcis, GEOMETRIA Ægyptiis, ARITHMETICA Phœnicibus, ASTROLOGIA Chaldæis, OPIFICIORUM VARIETATE populis omnibus ſuperiores videantur.*

DISSERTATIO HISTORICA SEPTIMA,

DE

LINGUA

VETERUM GERMANORUM.

Breviarium.

§. I. Scopus dissertationis §. 2. Prima initia Linguæ Celticæ, cujus Germanica pars fuit. §. 3. Quàm latè se diffuderit lingua Germanica. Non omnia vocabula, quæ nunc in Germanica lingua sunt, à veteri Celtica profluxisse. §. 4. Multùm ab ea mutatam esse. Caussa illius mutationis. §. 5. Corruptam per Græcos Germanicam linguam. Literis Græcis Germanos in scribendo usos. §. 6. 7. Corruptio linguæ Germanicæ per Romanos. Quid lingua Provincialis fuerit. §. 8. Ruditas linguæ primis Francorum temporibus. §. 9. Auctam ornatamq; à Karolo M. Difficultas scribendi Germanicè. §. 10. Omnia Latinis verbis inter Germanos conscripta Friderici II. cura ad poliendam linguam. Constitutio Rudolphi in eundem finem, quam repetiit Maximilianus I. §. 11. Omne linguæ decus Karoli V. temporibus deberi. Laus eorum, qui patrium sermonem excoluêre. §. 12. Præstantia & nobilitas sermonis Germanici.

REputanti mihi mecum, quæ potissimum caussæ antiquissimos mortales in unam ciuitatem collegerint, inter præcipuas LINGUA occurrit; cujus beneficiô atque operâ homines in juris, legum, ac urbium societatem convenerunt, tum ad studium humanitatis, ad victus consuetudinem, ad cunctas patriæ & civium inter se caritates traducti fuêre. Neque enim aut ullum vinculum ad conglutinandos hominum animos tenacius, aut ad fidei justitiæque amorem servandum nobilius est, quàm unius linguæ ac sermonis consociatio: ut non immeritò antiquus Philosophus *linguam diuinissimum opus* appellet, quô pectora mortalium in arctissimam cognationem & familiaritatem alligentur. Non igitur præter rem facturus sum, si dum res vetustas Germanorum tractare aggressus sum, de prisca quoque gentis lingua disseram, quâ illi in pulcherrimam illam nostram, & toto cœlô

cœlô nobilissimam Rempublicam coiverunt. Quanquam multis supervacuum aggredi laborem videbor, quum tenuis admodum priscæ linguæ notitia ad nos perlapsa, et ex illa seculorum ruditate, quâ viri pariter & fœminæ literarum secreta ignorabant, nullum ferè linguæ antiquissimæ monumentum ad posteros pervenerit. Pervagari tamen juvat veteres historias, et ex reliquiis nobilissimi sermonis differere, quæ primùm lingua Germanis fuerit, quâ tempestate, quibusve de causis mutata sit; donec ad superius seculum pervenerit, quo suis fœta incrementis, pulchrior & ornatior enitescere cæpit.

II. Post obrutum ultricibus aquis orbem terrarum, quum *Noachi* soboles per *Asiam* se diffunderet, *Japeti* posteri ex *Syria*, & à *mari Ægeo* egressi, in *Scythiam Europæam*, *Thraciam*, & *Græciam* venerunt; unde paullatim in alias *Europæ* terras se sparserunt. His primum una fuit lingua, quam in Asia acceperant: sed mox crescente multitudine in tres potissimùm linguas divisa est, quarum una *Macedonum ac Græcorum* mansit; altera *Illyricorum*, quam nunc *Sclavonicam* vocamus; tertia *Thracum*, *Dacorum*, aliorumque *Getarum*, unde non solum *Phrygum*, sed *Celtarum* etiam atque *Scytharum* lingua profluxit. Nam & *Phryges Thracum* fuisse progeniem constat, & *Celtas Scythasque* ex *Thracibus* ortos haud dubitandum est; quum & illis vocabulis, vt viri magni Bochartus & Vossius probârunt, *Thraciæ* gens olim fuerit nuncupata, imô *Scytharum* nomine *Getæ* quoque & *Gothi* contineantur. Sed communi diu linguâ usi sunt *Scythæ* & *Celtæ*, donec aut coloniæ gentem dissipârunt, aut bella confuderunt. Per *Celtas* autem intelligo *Germanos*, *Gallos*, *Hispanos*, *Britannos*, *Illyricos*, quibus unam eandemque fuisse linguam, Ph. Cluverius, Antiquitatis nostræ peritissimus, ex veterum Auctorum testimoniis, communibus populorum hominumque appellationibus, tum vicorum, oppidorum, rerumque variarum iisdem vocabulis, in Antiqua Germ. lib. I. cap. V. VI. VII. asseruit. Verùm hi postea multùm à primogenia recessêre, quum *Hispanicam* linguam primùm *Phœnices*, hinc *Romani*, inde *Gothi*, postea *Saraceni* corrumperent; *Britannica* voces *Anglorum* & *Saxonum*, inde *Normannorum Gallorumque* admitteret; *Gallica* primùm *Græcas*, inde *Romanas*, hinc *Francicas*, *Gothicas*, *Burgundicas*, *Normannicas* voces reciperet: *Illyrica* contactu vicinarum gentium pristinum decus castimoniam exueret: Idem fatum *Germanicæ* incubuit, quæ à veteri *Celtica* degenerauit: tum quòd ex commercio cum coloniis

Pontum accolentibus, multa à *Græcis*, imô ipsis *Persis* vocabula acciperet; tum quòd *Romani*, unà cum imperio, legibus, ac jure ſuas quoque voces inferrent.

III. Igitur prima *Germanorum* lingua fuit *Celtica*, quam Becanus ridiculo gentis ſuæ amore primogeniam facit, & cæteras ex ea veluti matrice deducit. Veriùs Ph. Cluverius enatam in prima illa ad *Babylonem* urbem confuſione exiſtimat, eandemque eſſe ſtatuit, quæ nunc etiam in vaſtiſſima illa *Germania*, tam cis, quàm trans *Rhenum*, ad Mare usque glaciale, et ab altera parte ad *Moldavorum VVallachorumque* confinia, tum in ipſa *Britannia* vigeat. In qua poſteriori ſententia teſtem ſive auctorem habet Rodericum Toletanum, qui ante annos quingentos ſcripſit: *Teutonia, Darcia, Norvvegia, Suecia, Flandria & Anglia unicam habent linguam, licet idiomatibus dignoſcantur.* Sed uti illud ſemper concedendum eſt, linguam Germanicam per ampliſſimum terrarum ſpatium viguiſſe, neque fuiſſe aliam, quæ tot populos, numero & magnitudine validiſſimos, complexa ſit; ita eorum rejicienda opinio, qui omnia ea vocabula, quibus hodie utantur, à ſe ipſis & veteri lingua Celtica accepiſſe affirmant. Liceat hic mihi cum Voſſio patre reſpondere: *Credo, hæc non dicerent, ſi ſcirent, longè aliam fuiſſe Teutonum linguam priſcam, cujus bona pars deperit: aliam poſtea receptam, quæ multa admiſit exotica, & ita admiſit, ut vetera paullatim venerint in oblivionem.* Benè olim Aventinus: *Maxima in noſtra lingua facta eſt mutatio, adeò ut ea quæ olim fuerit, ægrè etiam peritus intelligat.* Et ſanè veriſſimè Lipſius Centur. III. ad Belgas Epiſt. XLIV. *Quis abnuit vinum, oleum, ficus, à Romanis ducta, cum nec rem ante haberemus?* Sic Sole clarius eſt, vocabula iſta à Romanis in noſtrum fluxiſſe ſermonem: *altare* Altar / *ager* Acker / *anguſtiæ* Angſt / *armus* Arm / *bos* Ochs / *cella* Keller / *corona* Krohn / *facula* Fackel / *flamma* Flamm / *gramen* Graß / *herus* Herr / *Belgicè* Heer / *hora* Uhr / *longus* lang / *linum* Leynen / *Belgice* Lynen / *mare* Meer / *mola* Mühle / *nebula* Nebel / *pellis* Fell / *piſcis* Fiſch / *rota* Radt / *ſal* Saltz / *tego* decken / *vallus* Wall; & his plura ſimilia, quæ Juſtus Lipſius dictâ Centuriâ recenſet. Eodem auctore accepta ſunt à *Perſico Aval* Anfall / à *Band* Band / *Beradar* Bruder / *Câl* Kahl / *Coda* Gott / *dandan* Zahn aut Belgicè tandt / *Dochtar* Dochter / *Fadar* Vatter / Belgicè Vader / *Nâm* Nahm / *Stär* Stern / et his alia ſimilia, quæ & ſignificatione, & flexu conjugationum haud nimis diuerſo, inter ſe conveniunt. De verbis vocibusque, quæ à *Græcis* in noſtrum immigrave-

rint

rint ſermonem, dicere ſuperſedeo, quum illud operoſé á Joh. Aventino, Joh. Camerario Dalburgico, Andrea Althamero, Sigiſmundo Gelenio, aliisque factitatum ſit, dum aliquot millia vocabula Germanica collegerunt, quæ *Græcis* & ſonó & rerum ſignificatione debentur.

IV. Haud ſum neſcius, his reponi ab eruditis *Germanis* ſe αὐτόχθονες eſſe, vel ſaltem ex quo ſuas tenuêre terras, bellô non magis, quám *Parthos* á Romanis unquam, aut Græcos devictos fuiſſe: unde nihil cauſæ eſſe, cur non credamus, vocabula ea, quæ habent communia, è veteri lingua *Celtica* potiùs eſſe derivata ad *Græcos* & *Latinos*, quàm ut ab his illa ad *Germanos* devenerint. Itaque exiſtimant à Coppel eſſe *copula*, à rauben eſſe *rapio*, & ipſum Græcum ἁρπῶ ſive ἁρπάζω, à Wein eſſe οἶνος, & ſexcenta ſimilia, quæ ad Latinas Græcasque voces accedunt. In qua quoque ſententia Julius Cæſar Scaliger videtur eſſe, qui in Epitaphio eorum Germanorum, qui ad Viennam bello Turcico ceciderunt, inter cæteras laudes linguam ita extollit: *Non numerabo noſtram, quæ nobiſcum nata, ab occupatore nullo adulterata, ſua eſt. quamq; puto naturæ geniam ſuis in conſiliis loqui ſecum.* Et paullo poſt: *Deinde puriſſimam intelligas, quæ nullius exteri dominatus illuvie contaminata fuerit; neq; enim amittere debuit, quod aliis dare poſſet.* Non ſum quidem tam improbus, ut quicquam laudibus patriæ gentis detraham; nec tamen poſſum eorum accedere opinioni, qui intempeſtivo amore turbati, ita in animum inducunt, veniſſe a nobis omnia, quæ poſſidemus. Neque enim omnis ſermo Teutonicus amplius indigena, aut aliarum gentium contactu vacuus eſt; quanquam longè pauciora debeamus Græcis ac Latinis, quàm inclytæ nationes, quæ linguam notho-Latinam uſurpant. Et quæ tandem fati neceſſitas fuit, ut Germanica lingua ſtaret invicta, quum ampliſſimæ nationes cum lingua ſua everterentur, atque extinguerentur? Sane ut perimus mortales, ut aliis ſuccedimus, ſic easdem mutationes nobiſcum ſubeunt linguæ, & ſæpe leviſſimis de cauſis aut cadunt, aut aliam faciem induunt. Illas novus gentium adventus violavit, illas coloniæ deſtruxerunt: hæ novò imperio, aut gentis unius exilio ſive immigratione non ſolum ſuam amiſere puritatem, ſed & planè in alias voces ſonumque conceſſére. Ubi jam priſca illa & grandis Hiſpanorum lingua, quæ ante *Poenos Romanos* ſtetit, viguitque? ubi vetus ille *Gallorum* ſermo, quem nouo è Romanis vocibus traducto ante pauca ſecula mutarunt? Sed de mutatione *Germanicæ* linguæ unum tantùm lubet afferre exemplum, cujus etiam Voſſius pater meminit.

minit. Hodie *Germanis Belgisque* in usu est Vatter aut Vader / quod à Latino *pater*, Græcòque πατὴρ descendit. At veteres *Germani* pro eo dixêre Atto / ut est in Oratione Dominica Gothica, quæ incipit: Atta unser thu in Hemina: pro quo hodie *Frisii*, priscæ linguæ observantiores haita usurpant. Cujus mutationis causam cogitanti non alia magis verisimilis occurrit, quam illa Walafridi Strabonis, Abbatis Augiensis, qui temporibus *Ludovici Pii*, ante octingentos annos vixit. Is lib. de rebus Ecclesiasticis cap. VII. primùm docet, *Theotiscos*, hoc est Teutones & Germanos multa accepisse à Romanis Græcisque; ut Kylch à κύλιξ seu calix: Vatter à *pater* vel πατὴρ: Mutter ex *mater* vel μήτηρ: Genez à γυναικεῶν sive *gynecæum*; Kirch à κυριακὴν: Babst à *Papa*: Herr ab *heros*: moon & monath à μήνη. Postea verò subjungit: *Si autem quæritur, qua occasione hæc advenerint, dicendum & barbaros in Rep. Romana militasse, & multos Prædicatorum Græcæ & Latinæ locutionis peritos, inter has bestias cum erroribus pugnaturos venisse: & eis pro causis multa nostros, quæ prius non noverant, utilia didicisse: præcipuèq; à Gothis, qui & Getæ, cum eo tempore, quo ad fidem Christi, licet non recto itinere perducti sunt, in Græcorum provinciis commorantes, nostrum, id est, Theotiscum sermonem habuerint. Et, ut historiæ testantur, postmodum studiosi illius gentis divinos libros in suæ locutionis proprietatem transtulerint quorum adhuc monumenta apud nonnullos habentur. Et fidelium fratrum relatione didicimus, apud quasdam Scytharum gentes, maximè Tomitanos, eadem locutione divina hactenus celebrari officia.*

V. Primum igitur per *Græcos* Germanica lingua maximè corrupta & simul polluta fuit, dum tanto successu sermo Græcorum in *Europam Celticam* incubuit, ut non solum ab iis plurima vocabula acceperint Germani, sed & literis Græcis, in privatis publicisque rationibus usi fuerint. Ac voces quidem innumeras recensere possem, quas *Germani* à *Græcis* mutuati sunt, nisi jam id abundè à clarissimis viris demonstratum esset. Sed de *literis Græcis* locus ille apud Tacitum lib. de morib. Germ. occurrit, ubi quidam memorant, *Monumenta & tumulos quosdam Græcis literis inscriptos in confinio Rhætiæ Germaniæque adhuc extare.* Et apud Cæsarem de bel. Gall. lib. I. est: *In castris Helvetiorum tabulæ repertæ sunt literis Græcis confectæ, & ad Cæsarem perlatæ, quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent.* Idem lib. VI. *Neque fas esse existimant, ea literis mandare, quum in reliquis fere rebus, publicis privatisque rationibus, Græcis literis utuntur.* Sed propius exemplum est apud Trithemium de Francorum literis, ubi

ubi ait: *Wastaldus res Francorum descripsit patrio sermone, literis usus, uti refert Hunibaldus per quàm similibus characteribus Græcis, nisi quod epsilon, & ypsilon, & gamma inversa videntur.* Quod Agrippa de vanitate scient. lib I. cap. II. illis *Francis* attribuit, qui sub *Marcomiro* & *Pharamundo* Gallias subegére. Quin ab ipsis Regibus postea sancitum, ut Franci literis nonnullis Græcis uterentur. Sic Aimoinus de gestis Francorum lib. III. cap. XL. auctor est, *Childericum* Regem mandasse Francis, ut quatuor illas Græcorum literas Θ, Φ, X, Ω, in scribendo adhiberent. Ac de numero isto quoque consentit Gregorius Turonensis lib V. Histor. cap. XLIV. sed alias memorat. Verba ejus sunt: *Addidit autem*, (Childericus, *& literas literis nostris, id est, ω, sicut Græci habent, ae, the, vuni; quarum characteres subscripsimus, hi sunt* O Ψ Z Π. *Et misit epistolas in universas civitates regni sui. ut sic pueri docerentur.* Nec quisquam mirabitur, *Græcas* voces cum ipso scribendi genere immigrâsse in *Germaniam*, qui verba divi Hieronymi in Traditionibus Hebraicis in Genes. considerabit; vbi ex Varrone aliisque recenset. quas colonias *Græci* per orbem terrarum invexerint; quomodo *Phocenses Massiliam* in *Gallia* condiderint; & commercia per cuncta maria exercuerint; quâ denique imperii magnitudine non solum vastas *Illyridis Scythiæque* oras, sed ipsum *Oceanum Britannicum* presserint. Fuere quoque, ut Tacitus ait, qui *opinati* sunt, *Ulyssem longo illo & fabuloso errore in hunc Oceanum delatum, adiisse Germaniæ terras, Asciburgiumque, quod in ripa Rheni situm hodieque incolitur, ab illo constitutum nominatumque;* sed ea cum clarissimo Scriptore neque confirmare argumentis, neque refellere lubet. Magis probabilis horum sententia videtur, qui *Græcos* in *Saxoniam* deduxisse colonias, loquendique & scribendi usum intulisse memorant: quum & *Saxonum* antiquæ Leges cum *Platonis* institutis conveniant, et lingua eorum potestate & naturâ literarum, diphtongorum vi & numero, syllabarum pronunciatione, articulis, accentu, ratione loquendi, maximam affinitatem & commercium cum *Græcorum* lingua retineat, ut Gesnerus in Mithridate suo judicat.

VI. Sed vehementiùs *Germanicam Linguam* afflixére *Romani*, postquam victricibus armis magnam Germaniæ partem pervagati, more suo linguam Romanam inter gentes devictas invexére, vt illo quoque sermonis vinculo coalescerent animi fortius, & Romano nomini parérent. Ita *Transdanubianæ* provinciæ, *Rhætia* Prima & Secunda, post-

 quam

quam à Romanis ſubactæ forent, ſermonem *Romanum* omnes accepére, veluti Beatus Rhenanus lib. II. Rer. Germ. teſtatur. Sed quum linguam illam, quam *Romani* victis *Germanis* imponebant, incultus & aſper populus difficili rudique ore pronunciaret, ac caſtimoniam ejus majeſtatemque nativis vocabulis pollueret, mox enatus eſt Sermo, quem vulgò *Provincialem*, ſive *Vulgarem* dixere. Sidonius eleganter *Squammam Latini ſermonis* appellat; Auſonius autem *æmulam* Latinæ linguæ vocat:

Æmula te Latiæ decorat facundia linguæ.

Superſtes eſt illius linguæ fragmentum ſive exemplum in hiſtoria Nithardi, nepotis *Karoli M.* ubi de diſſenſionibus filiorum *Ludovici Pii* agit. Ibi juramentum recitatur, quo pacem & concordiam pangunt inter ſe *Ludovicus* & *Karolus*; quorum ille *Romanâ* ſeu *Provinciali* linguâ ita peroravit: *Pro dõ amur, & pro Xpian poblo, & nrõ commun ſalvament; diſt di en avant in quant dis ſavir & prodir me dunat ſi ſalvarai eo ciſt mon fradre Karlo & in adjudha & in cadhuna coſa ſi cum om perdreit ſon fradа ſalvar diſt ino quid il mi altre ſi fazet & abludher nul plaid nunquam prindrai qui meon vol eiſs meon fradre Karlo in damno ſit.* Pergit Nithardus: *Quod cùm Ludovicus explêſſet, Karolus Teudiſca linguâ ſic hæc eadem verba teſtatus eſt:* In Godes minna ind unites Xpãnes folches ind unſer bedhere gealtniſſi von teſemo dage fram mordeſſo Fram ſo mir Got gewiz ei indi madh fürgibet ſo hald ichtis an minam Bruher ſcal inthi utha zermig ſo ſo madno indunit lutherem in nothe in mit hing nege gango theminam willou imo ce ſcadhen werhen. Nec tamen quum *Provincialis* lingua in *Germania* prima & ſecunda vigeret, Latina neglecta eſt: nam ut B. Rhenanus loco allegato ſcribit: *Nec tantum ae vulgari lingua ſolliciti erant Romani, ſed & Latinam tradi curarunt* Provincialibus: *unde municipales illæ ſcholæ apud Veſontionem & Lugdunum, & illa apud Cliviam in* Germania *ſecunda, cui præfuit Eumenius Rhetor.*

VII. Labentibus *Romanorum* rebus, quum *Franci*, gens Germanica, victoriis *Gallias* magnam *Germaniæ* partem corripuiſſent. *Alemanni* & populi Primæ ac Secundæ Germaniæ *Provincialem* ſermonem paullatim rejecére, veteremque *Germanorum* linguam ex ruinis & cineribus ſuis revocârunt: ſervatis tamen nonnullis vocabulis, quæ Juſtus Lipſius Cent. III. ad Belgas Epiſt. XLIV. recenſet. Hæc lingua *Teuti-*

ſca.

ſca, ſive *Theotiſca* dicta fuit, quæ *Provinciali* honeſtior & nobilior habita eſt, quum Provincialem vocarent *Ruſticam*, & vilioribus atque agreſtibus relinquendam cenſerent. Id diſcrimen liquet ex canone Synodi Turonenſis, An. DXIII. habitæ, vbi quum ſtatutum eſſet, ut Epiſcopus Homilias neceſſarias haberet, mox ſubjicitur: *Et ut easdem homilias quisque apertè transferre ſtudeat in ruſticam Romanam linguam, aut Theutiſcam, quò facilius poſſint cuncti intelligere quæ dicantur.* Ad quæ verba J. Lipſius ita commentatur: *Itaque apparet Theotiſcam tunc honeſtiorem, & nobilium fuiſſe: Ruſticos & viliores Romanâ illâ corruptâ, hodiernâ Gallicâ uſos, quæ tamen mox invaluit, illâ pulſâ.* Atque hoc modô *Celtarum* lingua vernacula, quæ hactenus obtinuerat, ex *Galliis* eliminata eſt, tantâ clade & damno, ut quæ qualisve fuerit, planè incertum ſit. Etſi viri docti arbitrentur, ſimilem fuiſſe ei, quæ adhuc apud *Armoricos* viget. Id dubium non eſt, tempore Strabonis inſtrumenta publica in *Galliis* ſcripta *Græcè*, poſtea *Latinè* ad A. CIↃ. D XXXIX. quo *Franciſcus I.* edictô juſſit, ut Gallicè omnia ſcriberentur.

VIII. Satis igitur conſtat, *Celticam* linguam, quæ *Germaniam* occupaverat, non ſolum corruptam contaminatamque alienis fuiſſe linguis, ſed et ſcribendi notas ac characteres à *Græcis Latinisque* ſumpſiſſe; quum ſerò admodùm, & non niſi diu poſt tempora *Taciti*, propria literarum elementa invexerit. Nam quod Johannes & Olaus, Archiepiſcopi Upſalienſes referunt, *Gotis*, Germanicæ genti ſuas fuiſſe literas ante repertas *Latinas*, hoc eſt, annis ante Chriſtum natum prope mille ducentis; id jamdudum à viris clariſſimis exploſum eſt, qui hoc majori patriæ gentis amore, quàm veritatis, proditum opinantur. Sanè quum circa ſeculum à nato Chriſto quintum, *Franci, Burgundi, Oſtrogothi, Weſtrogothi, Alamanni, Longobardi, Friſiones*, aliique, leges ſuas ſcribere inſtituiſſent, *Latinis* id literis factitatum eſt: manifeſtô argumento, nondum eam fuiſſe linguæ patriæ opulentiam, ut propriis nativisque literarum ſignis explicari poſſet. Nec tamen Gilberto Genebrardo aſſenſero, *Germanos* ab octingentis duntaxat annis ſuam ſcribere cœpiſſe linguam, & *Karolo M.* demum imperante Muſas cum religione Chriſtiana immigrâſſe, niſi, hoc fortè de *Venedis* ſive *Sclavis*, reliquisque ad *Albim* & mare *Balthicum* habitantibus populis intelligendum ſit, quos temporibus *Ludovici* Imperatoris literas accepiſſe à Me-

thodio Philosopho, Aventinus refert. In cæteris compertum est, jam ante *Karolum M.* extitisse carmina Germanica, quæ heros ille scripsisse & infixisse memoriæ fertur; quemadmodum & monumenta ex illo ævo supersunt, quæ Goldastus nuper in lucem protraxit. At in universum æstimanti, illud semper dicendum est, serò apud *Germanos* literas, ipsa scriptionis elementa, cœpisse, nec aliunde, quàm à *Græcis Romanisque* acceptas, postquam illos commercia, hos bella genti miscuissent. Neque altiora aut feliciora scribendi initia arguit ipsa linguæ ruditas, quæ circà ea tempora summam spirat barbariem, & ut ille de antiqua Romanorum lingua docebat, vix ab Evandri matre, aut cincturis Cethegis intelligitur. Qualis est illa Abrenunciatio Diaboli operumque ejus, quam Christophorus Brovverus ex vetusto Ms. Palat. producit, quove vix ullum Antiquitatis Germanicæ monumentum vetustius extare putat. Talis & illa Angelica salutatio apud Lucam cap. 1. quam Victor Capuæ Episcopus ex harmonia Evangeliorum Tatiani circa A. DCLXXI. vulgavit: heil wisthu gebono follu. Truchtin mit thir gisegenot sis thu in wiben / inti gesegenot sie thie inwasmi tinero wamba.

IX. In rudi isto linguæ statu imperium Gemaniæ adeptus est *Karolus. M.* qui de studiis universis, & inprimis de sermone Germanico præclare est meritus, dum non solùm variis in locis scholas erexit, sed & linguam maternam, quæ Germanica erat, ex tenebris protraxit, obsoletis vocibus purgavit, & novis vocabulis adauxit. De eo Sigebertus in Chronicis sub An. 794. *Mensibus anni juxta propriam, id est, Teutonicam linguam vocabula imposuit.* Ac fusiùs Eginardus in vita ejusdem Karoli: *Mensibus etiam juxta patriam linguam nomina imposuit, cùm ante id tempus apud Francos partim Latinis, partim Barbaris nominibus appellarentur. Item ventos duodecim nominibus propriis insignivit, cùm priùs non amplius, quam vix quatuor ventorum vocabula inveniri possent. Mensium quidem Januarium appellavit* Wintermonet; *Februarium* Hornung; *Martium* Lentzmonet; *Aprilem* Ostermonet; *Majum* Wunnemonet; *Junium* Brachmonet; *Julium* Heumonet; *Augustum* Arnmonet; *Septembrem* Herbstmonet; *Octobrem* Weinmonet; *Novembrem* Windmonet; *Decembrem* Heiligmonet. Idem *Karolus M.* quum hactenus Germanica lingua scribi haud posse putaretur, summo studio *Grammaticam*

Teu-

Teutonicam adornare aggressus est; veluti ibidem Eginardus testatur. Memorat Trithemius, partem istius Grammaticæ inventam abs se, inspectamque fuisse; sed characteribus abstrusis adeo insolentem, ac literarum mirifico ductu intortam, ut nullus mortalium nec legere eam, nec intelligere potuerit. Verum incassus *Karoli* labos fuit, quum tanta linguæ Germanicæ haberetur difficultas, vt scribi, & suis depingi literis haud posse videretur. Hinc Otfridus, Weisenburgensis Monachus, qui circa eam tempestatem Evangelia versibus Germanicis intexuit, super asperitate linguæ graviter queritur, summumque sibi præbitum negotium fatetur, ut in lingua difficillima rude carmen pedibus instrueret. Inde est, quod Vadianus in Epistola ad Bullingerum scribit: *Nemo vernacula quicquam scripsit, adeò dura illo tempore, ut ne exprimi quidem ore sine magnis sibilis, hiatibus, & rictibus potuerit, nedum in literis commodè referri.* Accessit avaritia, sive ambitio Monachorum ac Sacerdotum, qui quum curam disciplinarum atque artium, pessimo seculorum eorum fato, intra claustra sua compegissent, studiô & industria difficultatem horroremque linguæ alebant, ut eo modo absterritis aut rejectis à studiorum cultu Nobilibus: ipsi soli in aulis Principium & tribunalibus, eruditionis præmia honorèsque venditarent. Igitur Latini sermonis usus in conficiendis legum tabulis, in publicis privatisque rationibus, in monumentis omnibus obtinebat: hac linguâ fœdus Principes sanciebant, hac Sacerdotes religionem interpretabantur, Judices testamenta, contractus, causas forenses explicabant. Refert Beatus Rhenanus, proposita ab Maximiliano Primo ingentia fuisse præmia, si quis publicas literas Germanico sermone ante quingentos annos conscriptas invenire ac proferre posset.

X. Nec tamen defuère post *Karolum M.* præclara ingenia, quæ omne studium ad excolendas literas Germanicas attulerint; inter quæ semper memorandi sunt viri egregii Rabanus Maurus, Haimo, Strabo, qui sacrum Codicem in Teutonicam linguam transtulére; quorum opus tam citò interiisse, valdè dolendum posteris omnibus, M. Flacius Illyricus in Præfat. in Otfridi Evang. non immeritò scribit. Sed

Cæsaris *Friderici II.*, hæc felicitas fuit, ut eo imperante lingua Germanica bonis avibus revocaretur: dum paullatim suis extari scribique literis, & in curias aulasque suô invehi stylô cœpit. Extat antiquissima Imperii constitutio linguâ Germanicâ sub hoc Principe, ad A. CIↃ CCXXXVI. condita; cujus ut hactenus insolitæ, citatô annô sic meminerunt Annales Gotfridi Monachi: *Curia celeberrima in assumptione beatæ Mariæ apud Maguntiam indicitur, ubi ferè omnibus Principibus regni Teutonici convenientibus pax juratur, vetera jura stabiliuntur, nova statuuntur, & Teutonico sermone in membrana scripta omnibus publicantur.* Adjuvit tantæ linguæ incrementum *Rudolphus I.* de quo Aventinus lib. VII. *Statuit ut posthac ob inscitiam nobilitatis, Principum & Pontificum edicta, privilegia, &c. Teutonum lingua ederentur, quæ hactenus Romano sermone data sunt.* Similiter Crusius Annal. Suev. lib. III. part. III. cap: I. *De hoc negotio sic lego, Rudolphum jussisse, ne ampliùs literas contractuum Notarii Latinè scriberent, sed Germanicè. Multos enim simpliciores plebis antea Latina scriptione deceptos fuisse.* Nec dicendus sine laude *Ludovicus Bavarus* Imperator, cujus felicissimô imperiô, quum literarum studia per *Italiam* ac *Germaniam* revocarentur, multi ad patrii sermonis cultum adverterunt animos, eumque paullatim ad famam protulerunt. Postea, quum sive inscitiâ temporum, sive ambitione sacerdotum Latina rursus lingua invalesceret, Maximilianus I. in Comitiis Coloniensibus revocavit Constitutionem Rudolphi I decretôque sanxit, ut omnia monumenta publica Germanico sermone consignarentur scriberenturque.

XI. Sed maximum decus ac robur linguæ accessit, regnante *Karolo V.* dum egregia provenerunt ingenia, quæ & religionem imperitiâ & sordibus Sacerdotum contaminatam vindicarunt, & sermonem nostrum ex oblivione ac barbarie ereptum, præclaris studiis illustrarunt. Inter cæteros *Martinum Lutherum* inprimis respicere soleo, virum antiquis majorem, qui doctissimis suis Bibliorum versionibus, cæterisque præclaris operibus linguam Germanicam expolivit, & ad claritudinem suam produxit: planè ut divinô ejus beneficiô non solum justos honores Deo immortali reddere iterum edocti simus, sed & puriùs, ac castiùs Germanicè loqui inceperimus. Sed & no-

& nostrô seculô, quum multi venustioris notæ homines, novitatis studio & ambitione turbati, non solùm moribus atque vestitu, sed etiam dictionibus & vocibus aliarum gentium patriam consuetudinem polluerent, linguamque mixturâ quadam peregrinarum vocum, miserè lacerarent; reperti sunt præstantes viri, qui magnorum Principum auspiciis, in societatis clarissimæ sacra transivére, ut patriam linguam retinerent in veteri ac illibato flore, eamque à contagione & commercio exoticarum vocum defensam, suo seculo assererent. Quorum studium, sicuti ad augendam exornandamque linguæ dignitatem, maximè pertinet, atque inde immortali beneficio omnem ipsis posteritatem obstringit: ita eorum labos præproperus & intempestivus est, qui servili quadam & anxiâ superstitione nullas in sermone nostro admittendas voces putant, nisi Germanicas jactare possint origines, & ab omni exterarum vocum cognatione ac similitudine, longissimè absint. Multa enim obsoleta & insipida in priscæ vetustatis sermone reperiuntur, quæ nec præsens ætas, nec politiora temporum nostrorum ingenia admittunt; multa ex primordiis linguæ nostræ tracta, nec majestatem, nec robur orationi afferunt: multa denique sunt, quæ usus optimus dicendi magister, ex aliis linguis invexit, & simul comprobavit. Nam ut rectè ait Flaccus ad Pisones:

Multa renascentur, quæ jam cecidére; cadentque,
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus
Quem penes arbitrium est, & jus & norma loquendi.

XIII. Per hos gradus tracta & agitata est *Lingua Germanica*, donec nostra tempestate ad id perveniret fastigium, quo nihil grandius, nihil pulchrius est, sive originem, sive majestatem & amplitudinem consideremus. Etenim penè cum ipso orbe nata, quum diu migrationibus gentium, barbarie populorum, bellis innumeris nequicquam conflictata esset, tandem ex cineribus suis & ruinis pulchrior emersit; quumve *Hispani*, *Galli*, *Britanni* antiquum amiserint sermonem, hæc ferè sola ex *Celtica* lingua in æternitatem suam rara felicitate duravit. Et quum olim latissimum terrarum spatium, quod

quod illic ab *Istri* exitu, heic ab æterna *Septentrionis* hyeme, ipsisque Naturæ finibus claudebatur, sola comp.ecteretur; postea mirabili successu per *Francos* in omnem *Galliam* illata est, ubi primi Reges, victoresque populi *Francicè*, hoc est, *Germanicè* loquebantur. Eadem tempestate per *Burgundiones*, queis popularis illa erat lingua, per *Alpes* & *Pyrenæos* montes latè diffusa est, quum illi *Helvetios*, & extremas Galliæ partes, imperio premerent. Sed & *Longobardi*, quos *Germanicâ* linguâ usos constat, in Italiam invexêre patrium sermonem; ut & hodie nequicquam in legibus eorum explicandis se torqueant *Itali*, nisi *Germanos* interpretes consulant. Quin hodie tantæ amplitudinis, quam per maximam Europæ partem *Germanica* sibi confecit lingua, testis est ingens ille *Septentrionis* tractus, *Suecia*, *Dania*, *Norwegia*, in quorum moribus multa *Germanorum* vestigia, in sermone plura supersunt. Ut minùs mirandum, quod Fl. Illyricus in Præfatione ad Otfridi Evangelia scripsit: *Quod hæc lingua multas habeat propagines, aut certè plurimas voces aliis linguis communicârit, ut Italicæ, Gallicæ Hispanicæ, Anglicæ, Polonicæ, Bohemicæ, & aliis, quæ nunc veteri linguæ notione minus notæ sint.* Atque ut hanc linguæ amplitudinem, qua multi præstantiam sermonis sui metiuntur, hoc loco prætercam; illa sanè maxima gloria est ducenda, quòd ipsa propriis sit opibus valida, cultu nativo formosa, alieni fuci haud indiga: quæ & robore syllabarum, & vi vocum, & magnitudine pronunciationis politissimas orbis terrarum linguas aut æquat aut superat. Nec enim delicatulos illos moramur, qui stolida abrepti ambitione peregrinum sermonem aucupantur, & ut videantur à Majoribus desciviffe, patriæ linguæ Italicam aut Gallicam, illegitimas Latinæ filias, anteferre haud erubescunt. Quantò rectiùs de ea judicat Princeps ille Veronensis, Julius Cæsar Scaliger, cujus illæ in linguam nostram laudes extant: *Quæ capita maximè sunt necessaria ad cujusvis linguæ perfectionem, ea cuncta atque universa vestra, ac vel cum omnibus communia, ut æquales sint, vel sibi propria, ut superior judicetur, reperientur. Jam tum primùm omnium brevissima est, eoque naturæ vel imitatrix, vel æmula, vel potius socia. Deinde purissimam intelligas, quæ nullius exteri dominatus illuvie contaminata fuerit: (neque enim amittere debuit, quod aliis dare posset) tum autem copiosissima, omnesque capiens vocalium omnium, cæterorumque elementorum vel hiatus,*

vel

vel flexus, vel dispositiones. Similia sunt, quæ alter ille Italorum doctissimus scribit: *Fuisse olim fortasse tempus, quo lingua Germanica barbara & rudis habita fuerit: at hodie cum aliis linguis collatam nulli cedere, sed integriorem & sinceriorem omnibus existere.* Fortasse tamen, dum illam temporum nostrorum elegantiam in dicendo mecum verso, dum mens mea in longissimum ævum, quo Majores nostri horridè & asperè loquebantur, retrò respicit, id ingeminare licebit, quod Varro in Bimargo dixit: AVI ET ATAVI NOSTRI, CUM ALLIUM AC CÆPE VERBA EORUM OLERENT, TAMEN OPTIME ANIMATI ERANT.

DISSERTATIO HISTORICA OCTAVA, PRIOR *DE* RELIGIONE GENTILI VETERUM GERMANORUM.

BREVIARIUM.

§. 1. Immanis Germanorum Veterum superstitio. §. 2. Spirituum & Dæmonum cultus. §. 3. De bono & malo Deo Slavorum & Saxonum. §. 4. Animæ humanæ veneratio in Manibus & Geniis defunctorum. De Diis Tuistone & Manno, Cœlestes. §. 5. Herculis honores. §. 6. Quod numen Irmus sive Irmenseul apud Saxones fuerit. §. 7. Saxonum Dii Hama, Flinnus Siba &c. §. 8. Cultus siderum, & inprimis Planetarum. §. 9. De Sole, §. 10. Luna, §. 11. Marte, §. 12. Jove, §. 13. Saturno, §. 14. Venere, §. 15. Mercurio. §. 16. Cultus Elementorum: Telluris, §. 17. Ignis, §. 18. Aquæ, §. 19. Aeris §. 20. Inter Meteora quoque Fulmen

VT Veterum Religio *Germanorum*, qualis post *Taciti* tempora viguit, penitùs oculis nostris subjiciatur, primùm explicanda est historia *Theologiæ Gentilis*, quæ *Germaniam* per mediorum seculorum decursum tenuit: inde ad ea intendendus animus, quis status, qui ritus, quæve fortuna Religionis fuerit, postquam beatissima *Christianæ* fidei lux terris nostris affulsit. Neque enim tam felicibus esse licuit *Germanis Transrhenanis*, ut quando *Asiaticæ* gentes, & *Græcorum Latinorumq;* magna pars sacris Christianis initiabantur, illi à gentili superstitione discederent: sed diu suis damnati tenebris jacuère, donec seculo quinto *Franci*, post victos *Alamannos*, ad fidem conversi, magnã *Germaniæ* Veteris partem in nova sacra impulerunt. Sed regiones *Septentrionales*, & cunctas nationes in Aquilonẽ vergentes, diutiùs gentiũ religio detinuit obnoxias, dum *Saxones* primũ in sacra nostra per *Karolum M.* adacti, *Sueci* aliique Arctoi populi nono demum seculo in Religionem Christianam cooptati, *Sclavi, Borussi, Rugiani, Frisones* seriùs etiam à Gentili superstitione traducti; & ut cæteros omittam, novissimè *Livonia* temporibus *Friderici* Primi, Imperatoris Germani, fidei nostræ legibus accessit. Tam pertinacis diuturnæque superstitionis non alia fuit causa, quàm illa, quæ apud Aventinum Annal. Bojor. lib. III. à Proceribus Bojorum affertur: *Se non posse deserere avitas cæremonias, quæ ipsis tot triumphos præstitissent. Hanc novam religionem adversam esse viris fortibus, & rei bellicæ studiosis: religionem Christianam, ut vera sit, tamen inutilem esse Reipublicæ: principem, siquidem suo officio fungi velit, non posse esse Christianum. Romani quòd à veteri cultu numinum desciverint, hostibus suis inferiores esse. Christum omnium deorum esse pauperrimum, qui suis cultoribus nihil aliud, præterquam contumelias & egestatem polliceatur & tribuat.*

II. In illam temporum caliginem, dum mediis seculis animum adver-

adverto, ingens deorum turba, nefanda ſacra, diri ritus menti oculisque offunduntur; quum à populo ferociſſimo conſecratum, variisque cæremoniis devotum inveniam, quicquid fere *Perſarum Ægyptiorum, Græcorum, Latinorumque* ſuperſtitio templis altaribusque intulerat. Ut non ſatis mirari queam illorum opinionem, qui *J. Cæſaris* auctoritate nixi, *Germanis* tres tantùm Deos, *Solem, Lunam, & Vulcanum*, aſſignant; quôd nimirùm, ut Cæſar lib. VI. ait, eos ſolos deorum numero ducerent, quos cernerent, quorumve opibus apertè juvarentur. At illum Cæſaris errorem ſatis ex priſco ævo refellunt Diodorus Siculus, Strabo, & Tacitus, qui longè plures Germanorum Deos enumerant: quorum ſententiam Viri diligentiſſimi. Ph. Cluverius, & Elias Schedius, qui de antiquiſſimis ſacris Diisque ſcripſêre, operôſis commentariis defenderunt. Sed nos more noſtro in media potiſſimùm reſpicimus ſecula, quibus Deorum numerus, ſolitô etiam auctior, creſcente ſuperſtitione ſtetit. De Sueonibus cæterisque Septentrionis gentibus Procopius rerum Gothicarum lib. II. *Deos ac Dæmonas plurimos colunt, cæleſtes ſimul atque aërios, ſimulque terreſtres & marinos, & nonnulla alia dæmonia, quæ in fontium fluminumque undis eſſe traduntur.* Sic de Boruſſis Guagninus Veronenſis, in deſcriptione Pruſſiæ fol. II. poſtquam jam plurimos deos enarráſſet: *Præterea tonitruis, lunæ, ſtellis, ſerpentibus, bufonibus, & omnibus penè creaturis divinum honorem deferebant.* Similia de innumeris Vandalorum Diis Crantzius Wandaliæ lib. III. cap. XXXVII. Saxo Grammaticus de diis Danorum ac Rugianorum Hiſtoriæ Danicæ lib. I. II. & XIII. Georgius Fabricius lib. I. Originum Saxonic. de Saxonum numinibus narrant. Quare nos, dum primùm in Religione Germanorum ipſos deſcribere Deos ſtatuimùs, rectè atque ordine faciemus, ſi primum *Spiritualem cultum* in DAEMONIBUS & GENIIS conſideremus; inde vaſtum iter per Cœlos atque Elementa ſuſcipiamus, ut in illis STELLAS ac PLANETAS, in his TERRAM, & IGNEM, & AQUAM, & AEREM ſua in veneratione intueamur: poſtremò inſpectis METEORUM honoribus, ad HOMINUM, QUADRUPEDUM, SERPENTUM, INSECTORUM, ARBORUM, MONTIUM, cultum deveniamus.

III. Ac primùm de SPIRITUUM cultu accepimus, receptam fuiſſe apud priſcos Germanos opinionem vetuſtiſſimarum ac maximarum gentium, quæ duo naturæ principia, *bonum Deum, & malum Dæmonem* ſta-

tuentes, quemadmodum auctorem boni coluere, ut beneficiis adjuvaret exornaretque hominum genus, ita malum Genium adorandum putarunt, ne mala miseris mortalibus infligeret; ut pluribus Plutarchus libro de Iside & Osiride exponit. Nec alii *Germanis* antiquissimis fuere, duo *illi lucorum præsides*, quos Tacitus in libello de moribus Germanorum cultos, *ut fratres, ut juvenes* à Naharvalis tradit: ipsi Romani interpretatione falsâ *Castorem* & *Pollucem* dixêre. Sed clarius exemplum in posteriori ævo occurrit apud Helmoldum libr. I. Chronic. Slavorum cap. LIII. ubi de *Slavis*, quorum pars magna cis Vistulam in Germania veteri incoluit, ista scribit: *In conviviis & compotationibus suis pateram circumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis, sed exsecrationis verba, sub nomine DEORUM, BONI scilicet atque MALI: omnem prosperam fortunam à BONO DEO, adversam à MALO dirigi profitentes. Ideo etiam Malum Deum sua lingua* Diabol, *sive* Zeerneboch, *id est Nigrum Deum appellant.* Locum totum exscribit Crantzius Wandaliæ lib. III. cap. XXXVII. & *Wandalis* suis tribuit. Sed quem heic Slavi Vandalique vocant *Zeerneboch*, hunc Saxones antiqui appellant *Tybilenum*; ut notat Georgius Fabricius lib. I. Orig. Saxonicarum ubi & vocabulum *Tifel* sive Teuffel inde profluxisse existimat. Apud eundem invenio Dæmones ab antiquis esse cultos *Saxonibus*, quum ante tempora Karoli M. præter *Finnum* deum, & deam *Sibam*, inprimis venerarentur *Malum deum*, quem *Atrum* dixêre, sacrificiisque ac precibus propitiandum putarunt, ne noceret. Suecis quoque *Dæmones* summo in cultu fuisse, testatur Procopius lib. II. rerum Gothicarum: Θεὺς καὶ δαίμονας πολλὺς σέβουσιν, ὀρανίους τὲ καὶ ἀερίους; *Deos ac Dæmonas plurimos colunt, cœlestes juxta atque aereos.* Ubi, *Deos* ac *Dæmones* distinguit contrà mentem Platonicorum, qui omnes Spiritus, tam bonos, quàm malos sub nomine *Dæmoniorum* comprehenderunt: sed Majores nostri bonos Spiritus nomine *Angelorum Geniorumque*, malos autem appellationibus *Dæmonum* interpretabantur.

IV. Sed quum duplex sit *Creatura Spiritualis*, altera à nexibus corporeis semper libera, altera *Anima Humana*, quæ aliquando corpori juncta fuit, hanc quoque Germana superstitio dicavit cœlo, sub nomine GENIORUM ac MANIUM animas egregiorum ac fortium virorum consecravit; sive quia magnis beneficiis profuissent civibus suis, sive quoniam aut nobili invento, aut bellicis facinoribus famam invenissent.

Inter

Inter vetustissimos sunt apud Tacitum Tuisto, ejusque filius Mannus, ac Hercules: nam *Ulyssem* aut *Dioscuros*, ex eodem auctore numerare inter Germanorum deos, absurdum est, quum *Ulysses* nunquam fabuloso illo itinere in mare Germanicum fuerit delatus, nedum Asciburgium, in ripa Rheni constituerit, velut Brodæus benè in Miscellaneis probavit: adhæc per duos luci præsides duosque fratres, non *Castor* & *Pollux*, quorum nunquam Germani habuêre nomina, sed principium unum boni, alterum mali, adumbratum fuerit. De *Tuistone* autem & *Manno* Tacitus in lib. de morib. German. ait: *Celebrant carminibus antiquis Tuistonem deum terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis conditoresque.* Non dubito, quin *Tuisto* sit ipse Adamus, qui terrâ editus fuit: nisi forteán Deo ipsi, *Tuistonis* nomen adscribendum est, quem aliæ quoque gentes *Theuth* & *Thoth* dixére, à quo non longè *Tuistonis* vocabulum abit. Sic *Mannus* erit *Noachus*, cujus tres filii orbem terrarum inter se divisêre? quod Tacitus citato loco de Manno scribit: *Manno tres filios assignant, è quorum nominibus proximi Oceano Ingævones, medii Hermiones, cæteri Istævones vocentur.* Utriusque memoria longè post Taciti tempora apud Septentrionales Germaniæ populos celebrata est; sed inprimis ad *Manni* honores pertinere videtur clarissimum illud apud *Rugianos* simulachrum, ad similitudinem *Jani*, qui non alius ac Noachus dicendus est, affabrê effictum: quod Saxo Grammaticus Hist. Dan. lib. XIV. pluribus descripsit.

V. Major per multas Germaniæ gentes, & diuturnior Herculis fuit veneratio, de quo Tacitus suo ævo in libello de morib. Germanorum: *Fuisse apud eos & Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium ituri in prælia canunt.* Hunc Berosus lib. V. Regem *Tuistonum* vocat, & temporibus Manalcæi regnâsse tradit. Sed vero propius est, fuisse Heroem inclytæ fortitudinis, qualis Græcis *Hercules Thebanus* fuit; qui quum egregia facinora domi militiæque patrâsset, illud à grata posteritate nactus est, ut post mortem sub Herois fortissimi nomine invocaretur. Sacram illi Hercyniam fuisse sylvam, Jacobus Spiegelius ex Tacito constare contendit, ubi ad illa verba Ricardi Bartholini Perusini Austriad. lib. VIII. commentatur:

Hæc quondam priscis, quæ sacra sub Hercule magno
Creditur, Helvetio sumit de vertice sylva
Principium, quæ lata suprà, quæque implicat infra.

Magis comperta sunt, quæ de ejus cultu apud *Bavaros*, Aventinus Annal. Bojor. lib. III. scribit, ubi à Theodone Bavarorum Duce consecratum *Herculi* lucum montemque ad Danubii ripas testatur. Verba ejus sunt: *Thedo lucum & montem proximè Reginoburgum, Danubio imminentem, more majorum, Alemanno Herculi victori, & bellorum præsidi dedicavit, ejusque nomine adpellari jussit: ubi sacris, ritu patrio, divis operari cœpit.* Idem lib. I. memorat, *Herculis* æreum signum in Richavia, cœnobio Suevorum, hactenus servatum, & sua ætate à Johanne Stabio Historiographo Maximiliani Cæsaris translatum Tyrolios: manere adhuc à tanto nomine in Bavaria vicum, & arcem *Almostain*, & flumen *Alemannum*, cujus incolæ se vetustissimos Bojorum prædicent. Ex quibus verbis apparet, *Alemannum* mediis seculis apud Bojos Vindelicosque *Herculem* vocatum; quod & Althamerus Commentario in Taciti Germaniam fatetur, ubi vulgò illum *Allman* appellatum refert.

VI. Simile *Herculi*, aut certè cognatum fuit vastissimum illud & celeberrimum *Saxonum* Numen IRMUS, ERMENSEUL sive ERMENSUEL, cujus mentio est in vita Karoli M. extremis Ludovici Pii temporibus scripta, item in Francorum Annalibus à Pythæo editis, ubi ad An. IↃCCLXXII. scribitur: *Carlus Saxoniam bello adgressus, Eresburgum castrum cepit, & idolum Saxonum, quod vocabatur IRMENSUL destruxit.* Sunt, qui *Irmenseul* interpretantur *Mercurii statuam*, quum *ermen, irmen*, vel *hirmen*, non aliud esse, quàm Græcum Ερμῆν, hoc est, Mercurium putent. Alii *Martem* faciunt, explicantes *Idermans Suyl*, hoc est, *Mars communis*; quòd commune profugium, & asylum omnium *Mars* habeatur. Pro qua sententia facit, quod statua illa esset Dei toto corpore armati, ut illam Crantzius Saxoniæ lib. II. cap. IX. & Munsterus lib. III. Cosmogr. cap. CCCCXXXIII. describunt. Apponam ipsa Crantzii verba, ut penitiùs forma clarissimi simulachri cognoscatur. *Erat*, inquit, *armati toto corpore effigies, cujus in dextera signum militare, (nostri vexillum vocant,) præferens rosam, cujus breve momentum, & facilis ortus & interitus: ita eventus præliorum. In sinistra libram expandit, dubiam pugnantium sortem, facilè huc aut illuc inclinantem. Pectus inerme Ursum præferebat, inter-*

interritum bellatorum animum insinuans. In clypeo Leo, qui bestiis imperitat, invictum ad fortia facta impetum monstrat: floribus consito campo, in quo stabat, quòd nihil jucundius solet videri fortibus, quam in acie virtutem ostendere. Verùm enim verò, si ex vocabuli affinitate judicandum, non alia hæc statua fuerit, ac fortissimi Germanorum Herois ARMINII, qui Teutonibus *Herman* dicitur. In quam opinionem præter Davidem Chytræum inclinare videtur vir incomparabilis Gerardus Joh. Vossius lib. II. de Origine & progressu Idolol. cap. XXXII. qui statuam illam primitus heroici honoris causâ positam, mixtoque postea cultu in *Arminio* honoratum *Martem* vel *Herculem*, eruditè conjectat. Addo ego, non solùm *Martem & Herculem*, sed & *Mercurium*, & *Apollinem* simul in *Arminio* cultos, si vera est illa statuæ descriptio, quam Wernerus Rolevinc de Situ & Moribus Westphalorum lib. II. cap. III. affert. *Erant autem in statua prædicta Hermesuel quatuor imagines sculptæ, scilicet Martis, Mercurii, Herculis & Apollinis: sed tamen à Marte tanquam principaliori denominabatur locus.* Sed & apud Regionem recentiori nomine *Hermenseul* dicitur; & in Glossario antiquo Hirmensul exponitur, *Colussus, altissima HERMINII columna.* Neque ad alium, quam ad *Arminium*, ducem Saxonum, pertinere videntur, quæ Crantzius de simili statua lib. II. Saxon. cap. IX. refert: *Repertum est diu post in loco Corbeja simulachrum cum inscriptione hac:* DUX EGO GENTIS SAXONUM; VICTORIAM CERTAM POLLICEOR VENERANTIBUS.

VII. Huc pertinent *Saxonum* Dii HAMA, FLINNUS, SIBA, quos Saxo-Grammaticus lib. I. recenset. Item numina *Vandalorum*, & inprimis *Rugianorum* SUANTOVITHUS, RUGIÆVITHUS, POREVITHUS, qui Manes defunctorum erant, & ad *S. Vitum*, hominem Christianum referendi, velut idem Saxo libr. XIV. & Albertus Crantzius Vandal. lib. III. cap. XXXVII. ostendunt. Quippe quum *Rugiani* à Saxonibus & Corbejensibus inprimis, religionem hausissent Christianam, eorumque exemplo in summo pretio habuissent *S. Vitum*, mox ad superstitionem Gentilem relapsi, non solùm perstiterunt in *S. Viti* cultu, sed & in supremi eum numinis locum evexêre. Unde Helmoldus in Annalibus Slavorum lib. I. cap. LIII. *Inter multiformia Slavorum numina præpollet* Zuanthe Vith, *deus terræ Rugianorum; utpote efficacior in responsis: cujus intuitu cæteros quasi semideos æstimabant.* Sed & in *Dania Sueciaque*, quæ ad veterem quoque Germaniam pertinent, homines defunctos pro Diis

esse

esse cultos, Johannes Magnus Gothorum Sueonumque Histor. lib. I. cap. IX. X. & XI. agnoscit, ubi THOR, & OTHINUS, aliique complures, postquam præstigiis magicis opinionem divinitatis sibi in terris circumposuissent, post mortem ad sanctimoniam Deorum commigrârunt. Tales quoque *Prutenorum* sive *Borussorum* Dii VURSCHAYTO, qui Lar erat, sive Deus domesticus, ac præerat jumentis & cæteris quadrupedibus: SNEYBRATO, cui cura erat avium: GURCHO, qui cibo potuique præfectus; quemadmodum in descriptione Pruss. apud Guagninum liquet. Similia *Alamannorum Bojorumque* numina, quæ more Romano *Genios* appellabant, & ex præstantium fortiumque virorum animabus delectos à Deo, hominique, aut tutelæ regionis, & urbium præfectos atque appositos, tanquam custodes & observatores credebant. Quod à Romanis acceptum, nullus dubito, qui *Genium dicebant naturalem Deum uniuscujusque loci, vel rei aut hominis*, ut Servius in I. Georg. ait. Unde Symmachus Relatione ad Valentin. Theodos. & Arcad. *Ut animæ nascentibus, ita populis fatales Genii dividuntur.*

VIII. A *Spirituum* cultu venio ad *Illustria cæli SIDERA*, quibus solertia Vatum ac Sacerdotum Gentilium, quum simpliciores naturam invisibilium *Spirituum* haud caperent, corpora non absimilia nostris, sed sanguinis expertia, & corruptioni haud obnoxia tribuerunt, quæ tenui subalbidoque humore, loco sanguinis, agitata, & ambrosiâ ac nectare pasta, egrederentur cælesti domicilio ac simulachris suis, ubi mortalia tacuissent. Ac STELLIS quidem omnibus *Borussi Livonique* divinos honores deferebant: sed cæteris Germaniæ populis præcipua in veneratione fuêre *Sidera erratica*, quæ PLANETAS vocant. Nec tamen Germani, ut Romani ac Græci, distinctâ genealogiâ, aut Latinâ interpretatione *Planetas* considerabant, sed confusâ Siderum ac Deorum appellatione, modò per Sidus *Martis* intellexêre *Jovem* & *Solem*, modò per *Mercurium* ejusque nominis planetam, *Solem* aut *Cælum* indigitârunt. Id præter alios demonstrat Saxo Grammaticus Hist. Dan. lib. VI. exemplo *Thori* & *Othini*, quorum nominibus dies Jovis & Mercurii apud Danos insigniti fuêre. Nos pauca tantùm inde describemus: *Eos tamen*, inquit, *qui à nostris colebantur, non esse, quos Romanorum vetustissimi Jovem Mercuriumque dixêre, vel quibus Græcia Latiumque plenum superstitiosis obsequium exolverunt, ex ipsa liquidò feriarũ appellatione colligitur. Ea enim, quæ apud nostros Thor vel Othini dies dicitur, apud illos Jovis vel Mercurii feria nuncupatur. Si ergo Thor Jovem, Othinum Mercuriũ juxta*

juxta designata interpretationis distinctionem accipimus, manente nostrorum assertione, Jovem Mercurii filium extitisse convincitur, apud quos Thor Othino genitus, vulgari sententia perhibetur. At Latini contrario opinionis tenore Mercurium Jove editum asseverant.

IX. Inter illustria Sidera, quæ suo agitantur motu, principem meritò locum deferimus SOLI, rectori Siderum, menti terrarum, lucisque publicæ auctori, cujus cultum vetustissimum apud Orientales gentes viguisse accepimus; *Romanis* etiam, ac *Græcis* tanta in veneratione, ut teste Macrobio Saturnalium lib. I. cap. XVII. omnes Deorum appellationes ad unum spectare *Solem* credantur. Illum Germanorum deum summum vocat Vossius pater lib. II. de vitiis Sermon cap. XX. existimatque sub nomine *Mercurii* adumbratum adoratumque fuisse. De antiquissimis Germanis Cæsar comment. de bell. Gal. lib. VI. *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; SOLEM, & Vulcanum, & Lunam, reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Qui *Solis* cultus maximâ ferventissimaque superstitione apud gentem mansit, donec illa Christo nomen daret; quemadmodum cognoscere est ex Annalibus priscis, & præsertim iis Scriptoribus, qui vitas Sanctorum nobis reliquêre. Apud *Noricos* sub nomine *Beleni* adoratum fuisse, affirmat Vossius, adductis Tertulliani verbis, quæ in Apologetico cap. XXIV. leguntur: *Unicuique provinciæ & civitati suus Deus est, ut Syriæ Astartes, ut Arabiæ Dysares, ut Norici Belenus.* Sed multò maxima *Solis* veneratio *Saxonibus*, qui huic uni se, more avito, servire apud Wernerum Rolevinc. de situ & moribus Westphal. lib. I. cap. VI. profitentur. Ita enim Regi Britonum, quum in Angliam venissent, de religione interrogati respondent: *Si verò de Religione quæritur, noveris nos, juxta morem paternum, SOLEM adorare.* Si Irenico Exeg. Germ. lib. XII. credendum, *Solsfeldii*, statua *Solis* à Julio Cæsare posita, ad Karolum M. usque stetit: quæ tota facibus ardentibus rutilans, caput radiis decorum ostentabat. Par ejusdem cultus apud cæteras gentes, quæ Septentrionales Germaniæ terras, *Sueciam & Norwegiam* incolebant; quum tantò impensiùs ducem illum & conditorem lucis publicæ sacrificiis placarent suis, quantò parciùs ille inter dira frigora radios salutares terris affunderet. Unde est, quòd extremæ *Septentrionis* nationes, tenui nunc quoque *Christi* notitiâ imbutæ, simulac æstivo tempore Sol conspici cœpit, adorent eum, gratiasque exorienti agant, quòd pro semestris spatii & tenebris & frigore

lucem caloremque afferat; ficuti Olaus Magnus Rerum Gothicarum lib. III. cap. II. memoriæ prodidit.

X. Solis æmula LUNA eft, noctis decus, noviffimum fidus, & terris familiariffimum; quæ juxta Plinium II. Hift. Nat. cap. IX. *admirationem omnium vincit, ubi ejus vires, incrementa, deliquia, res in tota contemplatione naturæ maximè miras, oftentoque fimiles,* intuemur. Unde minùs fortè mirandum, fi folam illam inter deas, ut Cæfar vult, habuerint Germani, quum gens in fuperftitionem præceps, hanc terris proximam maximè admiraretur, hujus eximiam pulchritudinem, fenectutem & redivivam femper adolefcentiam, ftupendas in plantis, mutis animantibus, & hominibus ipfis vires, attonita fpectaret, fimulque veneraretur. Sed ficuti aliæ per orbem terrarum gentes *Lunam*, nunc *Uraniam, Aftartem, Alittam, Ifin*, nunc *Dianam, Lucinam, Junonem, Proferpinam, Nemefin* dixêre: ita Germani diverfum nomen numini indiderunt, prout rebus terreftribus vires infinuabat. MANAM prifcis communi appellatione dictam, facilè Montano affentior, quum & inde noftrum Mond/ & Belgicum Maen ac Maendach/ dies Lunæ, remanfiffe videantur. Nec malè fufpicatur Cluverius ISIDEM illam, cui partem *Suevorum* facrificâffe fcribit Tacitus non aliam, ac *Lunam* effe, quum & Ægyptii Græcique per *Ifidem* fignificaverint *Lunam*, & Suevi ad Iftri ripas habitantes, & ad Pontum usque Euxinum excurrentes, facile hæc vocabula ab Græcis haufèrint. Sanè pofteriori ævo nomen CISÆ five ZISÆ deæ apud Germanos religiofiffimum fuit, quod ad veterem illam Suevorum Ifidem maximâ literarum cognatione accedit: unde nomen effe datum urbi *Cifara*, five *Zizara* in Noricis finibus, Abbas Urfpergenfis in Chronicis ad An. CIↃC LXVII. affirmat. Frequentius & clarius Deæ nomen apud prifcos *Saxones*, ESTAR, five OSTAR, feu EOSTAR, à quo noftrum Oftern/ feftum Pafchatis, appellationem traxit: quod vocabulum facili literarum mutatione ad *Aftartem* five *Atergatem* accedit, quibus nominibus Sidonii ac Affyrii *Lunam* indigetabant. Docet Beda in libro de temporum ratione, cap. XIII. *Anglos*, Saxonicam gentem in Britanniam transgreffos, per menfem Aprilem Deæ *Eoftre* feftos lætosque dies egiffe, nam ut ait, *Aprilis, Eofturmonath, qui nunc Pafchalis menfis interpretatur, quondam à Dea illorum, quæ Eoftre vocabatur, & cui in illo fefta celebrant, nomen habuit.* Nec minor Deæ honos apud *Saxones*, qui Vifurgis Albisque ripas circumcolebant; cujus fuperftitionis famam nomen-

menq; retinuit Urbs *Luneburgum*, ubi quondam clarissimum *Lunæ* fanum stetisse, Irenicus lib. XII. Exeg. Germ. & Chytræus in Hist. Sax. testantur.

XI. Post *Solem* ac *Lunam*, quos *Cæli oculos* appellabant Pythagoræi, proximus inter sidera erratica occurrit MARS, vicinum *Soli* astrum, rutilumque ac sanguineum, unde ira ac bella, & animi ardor ac robur: quæ causa est, ut bellis præesse videretur. Præcipuum Deorum vocant ipsi *Germani* apud Tacitum Annal. IV. ubi Tencterorum Legatus, in hunc modum *Ubios* allocutus fertur: *Rediisse vos in corpus nomenque Germaniæ, communibus Diis, sed PRÆCIPUO DEORUM MARTI gratias agimus.* Celeberrimum ejus delubrum fuit in *Agrippinensi Colonia*, ubi Aulus Vitellius quum in Germania Imperator & Cæsar salutaretur, *pugionem Othonis, quo se is occiderat, misit MARTI dedicandum,* ut Suetonius in vita ejus loquitur. Etiam maximus ejus postea cultus apud *Scandinaviæ* incolas, de quibus Procopius in II. rerum Gothicarum ait: *Hostiarum illis pulcherrima est homo, quem bello primùm ceperint. Hunc verò sacrificant MARTI, quoniam illum Deorum censent maximum.* Quod & suâ ætate asserit Jornandes libro de rebus Geticis, ubi Martem *asperrimâ* semper *placatum cultura* memorat. Et auctor est Althamerus Commentario in Taciti Germaniam, vestigia Martiæ illius venerationis passim in multis Germaniæ urbibus superesse, quum *Marpurgum* Hassiæ, *Marsburgium* Sueviæ, & *Martinopolis* Misniæ à *Marte* devotum nomen hauserint. Sanè B. Marcellinus apud Surium refert, *Durestadi* templum *Martis* fuisse, quod sua adhuc ætate relliquias veteris superstitionis spiraverit. Eundem diu *Slavi Polonique*, teste Cromero lib. III. sub nomine *Ladonis* coluêre: quod & ab *Hunnis Vandalisque* factitatum, Bonfinius lib. IX. tradit. Id quoque *Saxonibus* in more positum ut sub *Herculeo* symbolo *Martem* venerarentur. Witichindus Chronici Saxonici lib. I. *Secundum errorem paternum, sacra sua propria veneratione venerati, nimirum MARTEM, effigie columnarum imitantes HERCULEM.*

XII. Inter *Martis* ferventissimum, & *Saturni* frigidissimum sidus, JOVIS stella media volvitur, quam *salutarem ad omnia* Capella, in VIII. ait: unde & *Jovem* suum Græci Latinique *Optimum Maximum* appellant. Ipse olim princeps ac pater deorum hominumque multis gentibus habitus, qui & tonitrua ac fulmina cieret, & mortalium scelera ultrice tempestate vindicaret. Inde antiqui quoque *Celtæ*, quorum pars optima fuere *Germani*, illum sub nomine TARANIS id est, *Tonantis* coluêre, quemadmodum viri docti ex illo Lucani versu lib. I. collegerunt,

Et Taranes Scythicæ non mitior ara Dianæ.

Sanè *Taran* hodierno adhuc die Cambro-Britannis sive Wallis *tonitru* vocari, asserit Bochartus Geographiæ sacræ lib. I. cap. XLII. unde & trajectis pauculis literis Saxonicum Donner/ & Batavicum Donder descendere Cluverius opinatur. Atque ex illo *Tarane* profluxisse THOR sive TOR, quomodo Sueones Danique *Jovem* appellabant admodum probabile est: firmatque opinionem M. Adamus Bremensis, quum de Sueonibus seu Suediis scribit: THOR, *inquiunt, præsidet in aëre: qui tonitrus, & fulmina, ventos, imbresque serena & fruges gubernat.* Et mox: *Thor cum sceptro Jovem exprimere videtur.* Idem docet Ericus Olaus Historiæ Suecicæ lib. I. cap. I. *Thor tanquam potentissimus & summus Deorum, in medio & aliis altior residebat, imagine viri nudi, dextra quidem sceptrum, sinistrâ verò septem stellas præferentis, insignis.* Ac paullo post: *Pro pluvia & aura necessaria invocabat THORUM, tanquam potentem in sublimi: cujus etiam patrociniô se sperabat ab incommodis impressionum, tonitru ac tempestatibus, fulmine grandineque conservari: cui singulis hebdomatibus quintâ feriâ per deputatos Sacerdotes sacrificia offerebat* (Suecorum populus) *à quo dies illa dicta erat Thorsdag.* Aliud testimonium cultiin Suecia *Jovis* est, quod Saxo-Grammaticus lib. XIII Histor. Dan. de *Mallibus Jovialibus* perhibet, ubi scribit: *Magnus,* (Daniæ Rex) *inter cætera trophæorum suorum insignia, inusitati ponderis MALLEOS, quos JOVIALES vocabant, apud Insularum quandam prisca virorum religione cultos in patriam deportandos curavit. Cupiens enim Antiquitas tonitruorum causas usitatâ rerum similitudine comprehendere, Malleos quibus cœli fragores cieri credebat, ingenti ære complexa fuerat.* Ex eodem Saxone constat, quàm latè Germaniâ totâ omnique Septentrione patuerit JOVIS cultus, quum & Dani illum sub nomine *Thori* adoraverint, & sparsæ ad mare Balthicum Albimque nationes, ejusdem honori templa construxerint. Tenet fama, *Hamburgum* Urbem à *Jove Hammone* appellatam: ibi olim nobilissimum ejus templum, ibi simulachrum stetisse, effigie Regis adumbratum, & fulmine ac sceptro timendum, cujus dexteram mascula numina *Apollo, Mercurius, Neptunus, Mars, Vulcanus Pluto,* lævam *Juno, Ceres, Venus, Minerva, Diana, Vesta* stiparent. Sed rectè Crantzius lib. II. Saxon. cap. XVI. arbitratur, fabulæ propius, quàm verò illud esse, quum præcipua Romanorum numina in Regione Trans-Albiana, ubi limes erat Romani Imperii, nunquam fuerint comperta, nedum suscepta; adhæc *Hamburgum* non ab *Jove Hammone* ex ultima Lybia, sed ab *Hama* nobi-

nobili Saxonum pugile nomen acceperit. Magis manifesta sunt, quæ de ejus cultu apud *Borussos* Erasmus Stella in Antiq. Boruss. narrat; quæve de *Bohemis* refert Cosmas Pragensis in Chronico Pragensi, ubi eos *Jovi* litâsse asinô memorat.

XIII. At suprà *Iovem* ac *Martem* vagatur SATURNUS, sidus tardum & frigidum, quia proximum extremo Mundo, congelatas tangit cœli regiones: unde & juxtà Ciceronem in III. de Natura Deorum, *SATURNUM vulgò maximè ad Occidentem colunt*. Et testis est Dionysius Hal. libro I. Antiq. Rom. *Celtis* aliisque gentibus Occidenti proximis, cultum esse *Saturnum*, humanisque placatum victimis, ut quondam ab Carthaginiensibus factitatum esset. Sed haud facilè dixerim, quo nomine suum *Saturnum* Germani nostri, vel universi Celtæ appellaverint: nam quòd nonnulli conjectant, eum *Satar*, vel *Sater* vocatum, quia Belgis Westphalisque septima feria Saterdag dicitur, vereor, ne objici rectiùs possit, id nomen ex Romanorum consuetudine & lingua diei isti adhæsisse. Verior Alberti Crantzii est opinio, cui *Saturnus* apud Germanos videtur nominatus CRODUS: quemadmodum lib. II. Saxon. c. XII. ait: *In arce Hartesborg idolum coluêre Saxones, cui nomen KRODO, (SATURNUM hunc dixêre Latini,) senem in pisce stantem, qui rotam teneret & urnam: in rota unionem populi, in urna rerum significans abundantiam.* Confirmat opinionem præter testimonium Saxonis Grammatici, qui Hist. Dan. lib. I. *Crodum* inter Saxonum deos refert, ipsa vocis appellatio, quæ corrupta videtur ex *Crono*, ut magnus Vossius existimat: Κρόνος enim Græcis est *Saturnus*, deus falciger, quo Tempus signatur. Neque profectò alii, quàm *Saturno* temporis præsidi convenit illa *Crodi* effigies, quam Georgius Fabricius proponit lib. I. Originum Saxonicarum his verbis: *Qui gentis Annales ediderunt, numen populare memorant, CRODUM quendam, MESSORIS specie, qui cinctum lineum gestat, dexterâ ferens vasculum rosis repletum, sinistrâ erectâ rotam currus. Pedibus nudis insistit pisci squammoso & aspero, quem percam vocamus.* Atque hanc statuam dejecisse fertur *Karolus M.* quum *Saxones* diutino bello fractos, ad religionem Christianam compulisset: etsi nominis relliquiæ in detestationem rei pessimæ, in posteros duraverint. Crantzius lib. II. cap. XII. *Sed Karolus subvertit. Remansit autem inter Saxones execrationis vocabulum, ut in detestationem rei pessimæ dicant KRODO.*

XIV. Sequuntur stellæ VENERIS & MERCURII, quas Cicero in Somnio

mnio Scipionis vocat *Solis comites*; quòd, ut verbis Vitruvii lib. IX. cap. IV. utar, *circùm Solis radios, Solem ipsum, uti centrum, itineribus coronantes, regressus retrorsum & retardationes faciant.* Ac cultus quidem VENERIS à *Græcis*, Istri accolis, ad *Germanos* profluxisse videtur; numen non solùm Orienti toti, sed Occidenti quoque sacrum, quòd præesse generationi, & ad omneis venire res crederetur. Sed *Germanis* vocata existimatur FREA, quam præsidem libertatis, uxoremque *Wodani*, sive *Mercurii* Paullus Diaconus rerum Longobard. lib. I. cap. VIII. nuncupat: unde vocabulum illud nostrum Freytag/ & Succorum frw *genetrix*, & frôô *semen*, manâsse credibile est. Meminit ejusdem Saxo Grammaticus lib. I. II. & VIII. ubi *Friggam* nominat: quæ, more *Veneris Paphiæ*, vulgâsse stuprô fertur corpus, ut ad divinitatis honores liberali impudicitiâ perveniret. Cæterùm sicuti Græci Latinique sidus hoc *Veneris* nunc considerabant ut masculum, tunc ut fœmineum, quasi Deum ἀνδρόγυνον; ita pariter *Germani*, modò ut Deum, modò ut Deam venerabantur. Sic memorat Adamus Bremensis, suo seculo Upsaliæ apud *Suecos* templum totum ex auro paratum fuisse, in quo præter *Wodanum* cultus fuerit FRICCO, qui pacem voluptatesque largiri mortalibus crederetur: cujus simulachrum ingenti rigidoque priapô armatum, incolæ in celebrandis coronabant nuptiis, cæsisque victimis honorabant. Sed *Veneris*, ut deæ, ut fœminæ effigiem, qualis apud *Saxones* fuerit, describit his verbis Lilius Gyraldus in Historia Deorum, Syntagmate III. *Sanè fanum in Saxonia fuit, ubi tale VENERIS simulachrum in Saxonum historiis fuisse legi. Stabat dea in curru nuda, myrto capite cincta, ardentem facem pectore, dextrâ mundi figuram, sinistrâ mala aurea tria ferebat, post erant nudæ Gratiæ, nexis manibus poma gestantes, aversis invicem vultibus dona conferentes. Jugales quadrigæ aderant, gemini cygni, totidemque columbæ.* Eadem ferè verba habet Cranzius lib. II. Saxon. cap. XII. ut Gyraldus ex hoc Saxonum scriptore ea exscripsisse videatur: sed id præterea à Cranzio additum, stetisse simulacrum illud *Magdeburgi*, ubi à *Romanis*, quum Drusus Nero, & filius ejus Germanicus provinciæ præessent, advectum sacratumque arbitratur.

XV. *Veneri* suus adhæret MERCURIUS, quem maritum *Veneris Germani* vocabant. De prisco ejus cultu apud Germanos Tacitus de Moribus Germ. *Deorum maximè MERCURIUM colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent.* Posteri WODANUM sive GVVODAN dixêre, de quo Paullus Diaconus Rerum Longobard. lib. I. cap. IX.

IX. ita ſcribit: *WODAN ſanè, quem adjectâ litera quidam GWODAN dixerunt, ipſe eſt, qui apud Romanos Mercurius dicitur: & ab univerſis Germaniæ gentibus ut Deus adoratur.* Hunc ferè ad verbum ſecutus Gotefredus Viterbienſis in Chronico part. XVII. WOTAN, inquit, *quidam GWOTAN adjectâ literâ dixerunt, ipſe eſt, qui apud Romanos dicitur Mercurius: & tunc ab univerſis Germanis ut Deus adorabatur: unde usque hodie GOT Teutonicâ linguâ dicitur Deus.* Ab eo eſt, quod *Mercurii* dies Suecis adhuc Odensdag/ Belgis autem Wodensdag/ ſive Wensdag appelletur. Sed putat Voſſius pater, minùs rectè hoc Germanorum numen à Tacito vocatum fuiſſe *Mercurium*; quia *Wodan* apud Germanos nec literaturæ, nec facundiæ, nec negotiationi præfuiſſet. Neque *Wodan* Germanis fuit deorum nuncius, ſed ſummus Deus, ſed univerſi præſes: nam *Wodan* ſive *Woden*, eſt idem ac *Guodan*, ſive *Guode*, pro quo *Gode* vel *Got* nunc dicimus, ut idem Voſſius de Origine & Progreſſu Idolatr. lib. I. cap. XXXVII. fuſius deducit.

XVI. Relictis Sideribus accedo ad ELEMENTA, inter quæ primo loco occurrit TERRA ſive TELLUS, mater Deum magna, ad quam maxima *Celtarum* pars originem generis ſui referebat; quod de *Gallis* Cæſar lib. VI. de bel. Gal. teſtatur. Illum *Suevi* HERTHUM vocabant, ut Tacitus in libro de morib. Germ. notat, ubi de Reudingis, Eudoſibus, Suardonibus, & Nuithonibus ait: *Nec quicquam notabile in ſingulis, niſi, quòd in commune HERTHUM, id eſt, terram matrem, colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur.* Ibidem arcanus deæ cultus & immanitas pleniùs deſcribuntur, quæ horrore & religione *Eleuſinia* Græcorum ſacra antecedunt. Et nomen quidem tantæ Deæ manſit poſteris, quum terra nobis Erdt/ Anglo-Saxonibus Earth/ dicatur: neque venerationem ejus apud *Saxones Anglosq.* ante ſuſcepta Chriſtiana ſacra exoleviſſe, haud malè Henricus Spelmannus, Eques Anglus colligit ex ingentibus illis ſaxis, quæ in planitie Saliſburienſi, certiſſima *Telluris* templi rudera, conſpiciantur. Eandem ſub nomine CERERIS, quod & *Romanis* ac *Græcis* factitatum eſt, cultam apud Septentrionales Germanos reperio; quemadmodum ejus venerationem è Græcia atque Italia in *Suediam* migraſſe, Johannes Magnus lib. VII. cap. XXI. & Olaus M. lib. IX. cap. XLV. notant. Ubi memoratu dignum eſt, quod Joh. Loccenius Antiq. Sueo Goth. lib. I. cap. III. obſervat, morem illum à priſco *Cereris* cultu adhuc manſiſſe in *Suedia*, ut agreſtium uxores, ubi à puerperio templum ingrediun-

diuntur, placentas ex similaginea farina pro Sacerdotibus loco donorum, aris imponant: quales olim à Romanis *Cereri* ejusque sacerdotibus offerri solebant, sicuti ritum illum tangit Horatius, lib. I. Epist. x.

Utque Sacerdotis fugitivus, liba recuso:
Pane egeo jam mellitis potiore placentis.

Etiam in Augustano Chronico, quod Pistorius inter Scriptores Germanicos edidit, invenio cap. III. festum honori *Cereris* in *Rhætia* & *Vindelicis* agitatum fuisse, ibique arcam stetisse publicam, in qua frumentum *Cereri* sacrum devotumque custodiretur. Nec fallar, *Bohemorum* PLUTONEM, quem illis summo in pretio fuisse Cosmas Pragensis scribit, sub *Tellure* comprehendam, quum juxta Tullium in II. de Natura Deorum, terrena vis omnis atque natura Diti patri dedicata sit, qui Græcis πλούτων dicitur. Quo pertinent cuncti infernales Dii, quos ex ipsa terrarum caligine Septentrionales maximè templis suis admoverunt. Ipsa quoque Nox, cujus honori datum est, ut non numero dierum, sed noctium spatia omnis temporis prisci *Germani*, tum postea *Saxones, Dani, Sueci, Angli* definirent, ac computarent, ad *Tellurem* referenda est, quum & Græci furvam illam ac nigram deam in *Terræ* matris veneratione complexi fuerint.

XVII. Sed ab IGNI, si præstantiam Elementorum spectamus, initium ducere debebam, quum & ille excellenti agendi vi antecellat *Terram*, & longè similior cœlo existat. Illum nunc *Vestam*, nunc *Vulcanum* Græci-Latinique dixêre. Sub posteriore eum nomine, si Cæsari lib. VI. credimus venerati sunt Germani; qui post *Solem Lunamq;* coluêre *Vulcanum*, quòd maximè ejus potentiâ adjuvarentur. Nec exolevit posteris seculis veneratio, præsertim apud *Sarmaticas* nationes, eorumque vicinos *Germanos*, qui *Ignem* sub vocabulo *Znicz* ad An. usque CIϽCCXX. coluêre; ut inter Scriptores rerum Sarmaticarum Guagninus refert. In *Borussia* quoque *Ignem* pro Deo habitum, eumque Vestalium ritu servatum, satis indicant verba illa Guagnini in Descriptione Prussiæ fol. II. ubi de Peruno Prutenorum Deo agit: *In hujus laudem & honorem IGNIS ex quercubus construebatur, Qui DIE NOCTEQUE PERPETUO ARDEBAT, & NUNQUAM EXTINGUEBATUR. Quod si negligentia ministrorum ad hoc officium præstandum deputatorum ignem extingui contingeret, capitali supplicio afficiebantur.* A priscis etiam *Saxonibus*, quum *Solem* præcipuè venerarentur, *Ignem* esse cultum, refert Crantzius

zius in Saxonicis: promptâ facilique gentium in elementum illud superstitione, quum & *Solis* symbolum foret, visque ejus ad aras & focos pertineret.

XIIX. Pergo ad Elementa intermediæ potestatis, Aquam & Aerem; quorum etsi *Aer* cum *Igni* maximè conveniat, quum flamma nihil aliud, quam aer ac fumus ardens sit, antiquior tamen Græcis, Ægyptiis, Persisque cultus *Aquæ* est, quàm *Ignis*; sive quòd juxta Pindarum *optima rerum omnium Aqua* haberetur, sive quod commodissima maximè usibus humanis videretur. An vetustissimis quoque *Germanis* circa Cæsaris ac Taciti tempora, in veneratione fuerit, ambigere soleo, quum uterque Scriptor de illa sileat. Sed in posteriori ævo apud Septentrionales Germanos, inprimis *Suedos*, invenio *Aquæ Deum*, quem vulgus hodièque, teste Loccenio libr. I. Antiquit. Sueo-Goth cap. III. Neccum appellat, & raptos ab eo, aut suffocatos censet, quos aqua hausit. Unde à *necare* fortean nomen accepit, ut & Glossarium Belgico-Gallicum Loccenio citatum innuit, in quo *Neccer* spiritus aquaticus, & *Necce* necare, interpretatione nostrâ vertitur. Quæ vulgi superstitio adaucta est, postquam deprehensum est, quibusdam undâ extractis gulam fractam, caputque obversum; accedentibus haud dubio præstigiis Dæmonum, quibus cœcæ hominum superstitioni illudere, familiare est. Verùm & *Fontes Fluviosq;* pro numinibus habitos ostendit eruditissimus Vossius de Orig. & Progres. Idol. lib. I. cap. LXXXII. ubi ex Willibaldo affert exemplum *Cattorum*, sive *Hessorum*, quos S. Winfrid, cognomento Bonifacius, primus Episcopus Moguntinus ad fidem Christi convertit. Verba ipsa ex Willibaldi cap. VIII. sunt: *Tum verò Hessorum jam multi Catholica fidei subditi, ac septiformis spiritûs gratia confirmati, manus impositionem acceperunt. Et alii quidem, necdum animô confortati, intemeratæ fidei documenta, integrè recipere renuerunt: alii etiam lignis & FONTIBUS clanculò, alii apertè SACRIFICABANT.* Etiam Bohemos *Fontibus* obtulisse victimas, Dubravius lib. I Historiæ Bohemicæ testatur: idemque ferunt illa ejusdem verba lib. IX. *Cætera in Bojemia tranquilla erant, nisi quod ad vomitum superstitiosi rursus revertebantur, Lares & Lemures colentes, VICTIMASQUE TUM AD FONTES, tum ad lucos & compita mactantes.* Ac de Saxonibus pariter Adamus Bremensis: *Frondosis arboribus FONTIBUSQUE VENERATIONEM exhibebant.*

XIX. Jam si Aerem respiciam, magnam quoque *Germanorum* partem in ejus cultu deprehendo; qui more Romanorum, hoc corpus

pus interjectum inter mare & cœlum *JVNONIS* nomine consecravêre. Causam appellationis paucis innuit Cicero in II. de Nat. Deorum, quòd *soror & conjux Jovis, quod ei similitudo sit aetheris, & summa conjunctio*. De veneratione ejus prisca apud *Tungros* & *Eburones*, illa habet Chronicum Magnum Belgicum pag. III. *Dehinc Maternus ascendit ad florentissimam tunc, sive nobilissimam civitatem Tungrensem, plenam idololatriis, quae à B. Materno recipit fidem Christi: damnatur cultura Jovis, JVNONIS ac Veneris, & exstruitur templum B. Virginis.* Etiam *Saxonibus* deam fuisse habitam, satis indicare videntur verba Crantzii lib. II. cap. IX. ubi de *Irmensuel* agit. *Eresberg*, inquit, *dictus est mons, in quo Mersborg. nam & in eodem Irmenseul à Saxonibus colebatur — Eresberg ab HERA JVNONE dictum accipiunt, quam etiam hodie VOLITARE rustici fabulantur PER AERA.* Ipsi quoque *Borussi Livonique*, teste Guagnino Veronensi in descriptione Sarmatiae AERA Deum statuebant, non quidem sub nomine *Junonis*, sed sub appellatione PATELO, quem esse immensum, & infinitum, & semper in motu ferebant; quod Anaximenem olim etiam docuisse, Tullius in I. de Nat. Deorum testatur.

XX. Nec solùm Numinum loco habita sunt *Elementa*, sed praecipiti quoque gradu decursum est ad cultum eorum, quae ex Elementis constant: qualia Veteres METEORA vocârunt. Ex his ante alia FULMEN divinos obtinuit honores, quod PERUNUM *Rutheni, Poloni, Lithuani, Prutheni* sive *Borussi* vocabant. De *Borussis* Guagninus Veronensis in descriptione Prussiae fol. II. *Ex qua parte Prutenorum Deum, qui PERVNO, id est, FVLMEN dicebatur, habebant, in hujus laudem & honorem ignis ex quercubus construebatur.* Idem in descriptione Lithuaniae: *FULMEN quoque, quod PERUNUM Sclavonicâ linguâ appellabant, pro Deo colebant.* Ejus simulachrum Sigismundus Liber Baro in Herberstein comment. rer. Moscovit. memorat, formâ effictum fuisse humanâ, quae manu teneret lapidem ignitum ad modum fulminis: unde & nomen linguâ *Rusticâ* ac *Polonicâ* illi adhaesit. Fama est, idolum illud, quum apud Novogardiam in flumen dejiceretur, natâsse flumine adverso, vocemque illam exauditam; *Haec vobis, Novogardienses, in mei memoriam.* Sed & *Slavi* FULMEN sive TONITRU venerati sunt, ac summo pro numine habuêre: quemadmodum Procopius libr. III. Hist. Goth. & Dubravius Hist. Bohem. libr. I. referunt. Porrò inter *Meteora* VENTOS quoque cultu divino affectos, arguit illa Francorum consuetudo, qui ad tempestates *Ventosque* placandos, chartas carmine magico incantatas suspen-

suspendebant in altissima arboris stirpe: unde *tempestarii* & *obligatores* in Carolinis Constitutionibus vocari solent. Quo pertinet Lex illa *Karoli M.* in Recessu Comitiorum Generalium cap. XVIII. *Ut clocas non baptizent, nec cartas per perticas pendant propter grandinem.* Major apud *Norwegiæ Sueciæq;* extremos populos *Ventis* veneratio, quos hodierno adhuc die, diris sacrificiis, vi fortiu n, malisque geniis ad imperium veneficarum cieri, & navigaturis vendi, præter Barclajum in Icone Animorum, multi Scriptores asseverant. Id quoque ex Loccenio Histor. Suec. Libr. 1. cap. 1. constat, delatum *Erico Ingonis* regnum, *quòd in quamcunque plagam protenderet pileum, ventum sibi obsequentem & secundum haberet:* unde & cognomen *Ventosi Pilei* nactus est.

XXI. Nunc ad HOMINUM viventium cultum divinum venio, quem apud cæteras gentes invexit Principum ambitio, qui se superstites vivosque Deorum religione consecrârunt: sed apud Germanos non tam regnantium superbia, quam magicis artibus effectum est, ut vivos Principes divinus honor comitaretur. Etenim quum hi multa stupenda secundo sæpe eventu patrarent, & nunc spectra ac prodigia, nunc oracula ac Deorum responsa, è terra cavernis aut simulachris, solertiâ sæpe suâ, sæpe præstigiis diabolicis ederent; facilè persuasum est populo superstitioso & credulo, inesse illis vim divinitatis, qui magiâ, velut dignitate quâdam divinæ ac cœlestis sapientiæ, cæteris mortalibus præstarent. Inde Saxo Grammaticus, quum lib. 1. narrâsset, Mathematicos, genus Sapientum in Dania, præstigiis suis cœlestes meruisse honores, rectè subjungit: *Nec mirandum, si prodigialibus eorum portentis adducta barbaries, in adulterina religionis cultum concesserit, cùm Latinorum quoque prudentiam pellexerit talium quorundam divinis honoribus celebrata mortalitas.* Sed inprimis hæc superstitio Septentrionales Germaniæ terras agitavit, veluti de Suecia sua Ericus Upsalensis lib. 1. Hist. Suec. sentit: *Ars magica multùm vigebat in hac terra, cujus artis professores multa miranda & terrifica facientes, & alios ad stuporem vertentes, etiam ipsi amplo honore habiti sunt.* Et Johannes Magnus lib. 1. Historiæ Episcoporum: *Magica ars in omnibus terris idololatriæ connata, maximum ubique præstitit impedimentum propagandæ fidei Christianæ, maximè verò in Suecia, & regnis Aquilonaribus.* Similia de *Danis* Saxo Grammaticus, de *Saxonibus* & *Vandalis* Crantzius scribunt; apud quos volupe est, legere Magorum opera, quibus Ulyssis Æolique fabulam verò prodigiô æquarunt. Inter cœteros autem, quos magica scien-

tia ad divinitatis fastigium provexit, THORUS & OTHINUS, sive ODEN præsertim memorantur, qui ex Asia primum in *Suediam* delati, veneficiis suis omnem Septentrionem in admirationem & cultum sui impulerunt. Nec silendus BALDERUS, *inter regni Suecici proceres nobilissimus,, cui admiratione virtutis aut Magicarum artium delusa vetustas opinionem injecerat divinitatis, quòd diis genitus propitios haberet sui generis auctores*, ut Crantzius Saxon. lib. I. cap. V. loquitur.

XXII. Et quid mirum, vivos Principes ad gloriam sanctimoniamque Deorum commigrâsse, quum Fœminas etiam in numerum Dearum superstitio proterva retulerit. De VELLEDA scribit Tacitus lib. IV. Historiarum: *Ea virgo nationis Bructera, latè imperitabat, vetere apud Germanos more, quo PLERASQUE FOEMINARUM FATIDICAS, & augescente superstitione VENERENTUR DEAS.* Idem in libro de moribus Germanorum: *Vidimus sub divo Vespasiano VELLEDAM, diu apud plerosque NUMINIS LOCO habitam. Sed & olim AURINIAM, & complures alias venerati sunt, non adulatione, nec tanquam facerent DEAS.* Caussam muliebris istius cultus paulò ante præmittit: *Inesse etiam sanctum aliquid & providum* (fœminis) *putant: nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt.* Inde *Nympharum* cultus apud *Bohemos* mansit, quarum honores & sacrificia & Dubravius Histor. Bohem. libr. I. recenset. Ac de *Rugianorum FOEMINIS Fatidicis*, quæ in rebus dubiis tanquam deæ consulebantur, agit Saxo Grammaticus Histor. Dan. lib. XIV. Ubi ita vaticinantes describit: *Foco assidentes, absque supputatione fortuitas in cinere lineas describebant. Quas si pares numerâssent prospera rei præscias arbitrabantur: si impares, sinistri prænuncias autumabant.* Prætermitto heic fatidicas & divinatrices fœminas, quas *Hellerumnas* vocat Ricardus Argentinus, *Hellirunas* Lindenbrogius, *Adelrunas* Johannes Magnus, *Alironias* Trithemius & Aventinus, *Alrunas* Loccenius: de quarum divinitate, doctrina, amplissimoque cultu Olaus Wormius Literat. Danic. cap. V, & Elias Schedius de Dîs Germanor. cap. XLIII. multa ex priscis Germanorum literis collegerunt. Sed non reticendum nobis propius ex Palatina Historia exemplum, quod de JETTA, muliere fatidica, ad has *Nicri* ripas cultâ, Hubertus Leodius in Antiquitat. Heidelbergæ urbis nobis reliquit. Placet ipsa verba adscribere, etsi ad scenam aptiora, quàm ad fidem videantur. *Vetula quadam*, inquit, *cui nomen JETTHA, eum collem, ubi nunc est arx Heidelbergensis*, & Jetthæ collem *etiam nunc nomen habet, inhabitabat: vetustis-*

stissimum phanum incolebat, cujus fragmenta adhuc nuper vidimus, dum Comes Palatinus Fridericus factus Elector egregiam domum construxit, quam novam Aulam appellant. Hac mulier vaticiniis inclyta, & quo venerabilior foret, rarò è phano in conspectum hominum prodiens, volentibus consilium ab ea petere, de fenestra, non prodeunte vultu, respondebat. Et inter catera prædixit, ut inconditis versibus canebat, suo colli à fatis esse datum, ut futuris temporibus, regiis viris, quos nominatim recensebat, inhabitaretur, coleretur, & ornaretur, vallisque sub ipsa multo populo inhabitaretur.

XXIII. Neque heic stetit vesana *Germanorum* superstitio, sed ad QVADRUPEDES etiam, & SERPENTES, atque INSECTA descensum est, quibus stolida mortalitas, ritu Ægyptiorum vesano, divinos honores communicavit. Præ cæteris eximia EQUORUM veneratio, quos *Deorum conscios* antiquissimi Majores nostri putabant; de quibus Tacitus in lib. de morib. Germanor. *Proprium gentis EQUORUM quoque præsagia ac monitus experiri. Publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis, CANDIDI & nullo mortali opere contacti, quos pressos sacro curru sacerdos, ac rex, vel princeps civitatis comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. Nec ulli auspicio major fides, non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes.* Simile quid de *Rugianis*, Vandalorum gente, in posteriori ævo refert Saxo Grammaticus Hist. Dan. lib. XIV. *Praterea,* inquit, *peculiarem ALBI COLORIS EQVUM titulo possidebat, cujus jubæ aut caudæ pilos convellere nefarium ducebatur. Hunc soli Sacerdoti pascendi insidendique jus erat, ne divini animalis usus, quo frequentior, hoc vilior.* Addit deinde, auspicia per eundem Equum sumpta; quæ breviùs explicabo verbis Ditmari, qui idem equinum præsagium *LUITZICIS* adtribuit. *EQVUM,* inquit, *qui maximus inter alios habetur, & ut SACER ab his veneratur, super fixas in terram duorum cuspides hastilium inter se transmissorum, supplici obsequio ducunt; & præmissis sortibus, quibus id exploravêre priùs, per hunc quasi divinum denuò augurantur.* Ab eadem superstitione est, quod Saxones *centum Equos niveos* Danorum Regum initio dedicaverint; ut Saxo Grammaticus lib. VIII. tradit. Post Equum sua quoque sacra fuêre ASINO, quem Plutoni consecratum devotumque à *Bohemis*, Dubravius prodit. Etiam HIRCUM inter sacra animalia habuêre *Borussi*; unde & magnam eorum partem Parentum adhuc memoriâ, Bockheiligen/ appellatam Willichius commentario in Taciti Germaniam scribit. Eisdem *Borussis* SERPENTES esse cultos, ostendit apud Guagninum in descriptione Borussiæ idolum illud

illud Patrimpo, *cujus cultus erat in SERPENTE vivo retinendo, qui lacte, ut eo commodiùs viveret, alebatur.* Sed & de *Serpentis*, cæterorumque *Quadrupedum & Insectorum* veneratione apud *Borussos*, sufficiunt illa ejusdem Guagnini verba, quæ paullò post subjungit: *Praterea tonitruis, Luna, stellis*, SERPENTIBUS, BUPHONIBUS, & OMNIBUS PENE CREATURIS *divinum honorem deferebant.*

XXIV. Ab *Animantibus* me refero ad res sensu expertes, & potissimùm quidem ad SYLVAS & NEMORA, quæ summo in cultu ac honore fuêre: sive quod illa proceritas sylvæ, & secretum loci, & admiratio umbræ fidem numinis faceret, ut Seneca in Epistola XLI. opinatur, sive quòd Arbores vetustæ, & solitam altitudinem egressæ, diis sacrari solerent: veluti ex fabula de Erisichtone apud Ovidium in Metamorph. lib. VIII. liquet. Antiquissimam sanè, & sanctissimam Arborum venerationem *Germanis* fuisse, affirmat Tyrius Maximus, qui *Celtas* QVERCUM coluisse ait, & *Jovis* nomine solenniter appellâsse. Meminit cultus illius suâ ætate Claudianus de laudibus Stiliconis lib. I.

Ut procul HERCYNIÆ per vasta silentia SYLVÆ
Venari tutò liceat, LUCOSQVE VETUSTA
RELLIGIONE TRUCES, & ROBORA NUMINIS instar
Barbarici, nostra feriant impunè secures.

Solebant autem prisci *Lucos* consecrare, ac Deorum insignire nominibus, quos nempe sibi & præsides nemoris, & numina tutelaria adsciscebant. Ita *Theodo* Bavariæ Dux apud Aventinum lib. III. *LUCUM proximè Reginoburgium* Danubio imminentem, more majorum, *Alemanno Herculi victori & bellorum Præsidi dedicavit, EJUSQVE NOMINE adpellari jubet.* Pariter *lucus* prope Upsaliam *Odino* sacratus est, unde Odenslundt, teste Loccenio, dictus: de cujus singulari apud *Suecos* veneratione sic scribit Adamus Bremensis in descriptione Scandinaviæ: *Is Lucus tam sacer est gentilibus, ut singulæ arbores ejus ex morte vel tabo immolatorum Divinæ credantur.* Atque is *Lucorum Arborumque* cultus, quum per *Longobardos Francosque* maximè vigeret, legibus ægrè coercitus & abolitus fuit, postquam jam Christiana sacra populos pervasissent. Extat lex illa *Liutprandi* regis Longobardorum: *Qui ad ARBOREM, quam rustici Sacrivam vocant, adoraverit, vel incantationes fecerit, componat medietatem pretii sui in sacro palatio.* Pariter, quum *Franci*

ti in Arborum venerationem proclives ruerent, intercessit Gregorius Papa Epist. v. libr. VIII. petiitque abs Brunilde Francorum Regina, *Ne CULTORES ARBORUM in regno suo esse pateretur.*

XXV. Nec tamen promiscua cunctis *Arboribus* veneratio erat, sed selectæ quædam, & ex numero cæterorum ad sanctitatem transscriptæ, quas *SACRIVAS* dictas, ex cap. III. Concilii Altisidiorensis, & legibus Longobardicis lib. II. tit. XXXVIII. apparet. Inter has primum sibi locum vendicabat QUERCUS, de cujus religione audire lubet Aventinum Annal. Bojor. libr. III. postquam duas vetustissimas *Quercus* in ripa Danubii consecratas à Bavarorum duce Theodone enarrâsset: *Nihil*, inquit: *SACRATIUS QUERCU Majores nostri habuêre: nulla sacra sine hujus arboris fronde confecêre; sacrificiis epulisq; ritè sub hac arbore perpetratis, Deos adprecati sunt. Viscum ejus è cœlo missum putarunt, signumque esse à Deo electæ arboris: omnia sanantem, suo vocabulo adpellantes: fœcunditatem eo puto dari cuicunque animalium sterili arbitrati sunt. Contra venena omnia esse remedio. Eo perinde ac nos aqua lustrica, in expiationibus solennibus usi sunt.* Has ob causas *Sclavi*, quum *quercus* eximio honore prosequerentur, latissimo eas atrio ut Helmoldus refert, & sepimentô accuratiore ex lignis circumdabant, ne quid ex contagione profanorum incommodi acciperent: Borussi quoque, Guagnino teste, sacras illas arbores fericeis velamentis obnubebant, condebantque, ut velut ex abdito religionem earum intenderent. Quercum excipiebat ABIES, si vera est hominum doctissimorum conjectura, qui celeberrimum illud *Germanorum* numen TANFANAM, cujus Tacitus in I. Annalium meminit, derivandum à tan vel than *abiete*, & prisca Gotho-Teutonica voce fahna vel fan *domino* aut *numine* arbitrantur. Ut *Tanfana* nihil aliud fuerit, quàm *luci abiegni patronus* aut *dominus*: quum ingenus arborum, quum adhuc incultum erat *Germaniæ* solum, & uberius ad usum, & lætius ad magnorum nemorum amplitudinem succresceret. Præterea PINUM præcipuô in honore fuisse, ostendit Sulpicius Severus in vita B. Martini cap. X. ubi vir sanctissimus arborem illam Dæmoni dedicatam, nequicquam tumultuante *Francorum* plebe, excidi imperavit.

XXVI. Heic quoque de MONTIUM & COLLIUM cultu dicendum erat quos nominibus Deorum non solùm appellabant consecrabantq;, ut *Theodonis* Bavarorum ducis exemplo Aventinus lib. III. Annal. Bojor demonstrat sed & in illis sacra sua faciebant: cujus rei vestigia quidam contendunt esse saxa illa, ingentesque silices montibus collibusque

que impositos, quos quondam ararum usui inserviisse existimant. Sed ego, ut ex tanta Deorum multitudine tandem eluctor, ad *Poeticam Mythicamque* Majorum nostrorum *Theologiam* propero, quæ per Symbolicum cultum, non ex Naturæ formula Deos, Deorumque dedicabat nomina, sed ex similitudine quadam numen ac potestatem ejus adumbrabat. Sic *Jovis* simulachrum apud *Celtas* erat alta quercus, teste Maximo Tyrio dissertat. xxxviii. Et apud *Suiones Saxonesque* colebatur truncus rudis, in altum erectus, quem patriâ linguâ *Irminsul* vocabant; ut Adamus Bremensis de illis scribit. Talis & ille Prussorum Deus *Patelo*, rudi similis stipiti, cujus *honor in retinendo alicujus mortui hominis capite consistebat*: sicut Guagninus loco sæpius allegato docet. Plura ejusmodi simulachra, suis insignis symbolisque divinitatem effingentia, videsis apud Saxonem, tum Johannem Magnum, Crantzium, Chytræum, qui fusius in gentis suæ historia cultum symbolicum passim describunt. Id adhuc hoc loco memorandum, quod de *Danis* M. Adamus Bremensis cap. xxx. refert. *Cæsari miserant GLADIUM, videlicet capulo tenus aureum, & alia multa: pacem firmam, ritu gentis, per arma juraverunt:* Quæ verba, mittendique *Gladii* ratio, lucem capiunt ex illis Ammiani verbis de *Alanis* lib. xxxi. *Nec templum apud eos visitur, aut delubrum: nec tugurium quidem culmô tectum cerni usquam potest: Sed GLADIUS BARBARICO RITU humi figitur nudus, eumque UT MARTEM, regionum, quas circumeunt præsulem, VERECUNDIUS COLUNT.*

XXVII. Verùm satis diu in *Deorum* recensione hæsimus, quorum turbam exactiùs describere, nec ratio instituti, nec dissertationis hujus permittit: nunc ad ea obiter convertemus animum, quæ Majorum Theologia Gentilis, quæ templa sedesque Deûm, qui ritus religionis fuerint: per quos denique viros sacra *Germanorum* administrata steterint. Ac primùm quidem, quæ prisca Germanorum *Theologia* fuerit, pleniùs executus est Ph. Cluverius, Germaniæ Antiquæ lib. 1. cap. xxvi. & seqq. ubi Germanos cognovisse ait. *Mundi, Hominis, & Angelorum creationem*; item *horum lapsum, animæ immortalitatem, æternam vitam, terrarum inundationem*, & denique *finem hujus mundi*, qui ad extremum igni animante in cineres collapsurus esset. Quæ etsi vir eruditissimus ad Christianæ fidei sacra, ambitioso quodam studio & industria trahat, ut Majorum religionem ad sanctioris doctrinæ præcepta adstringat: facilè tamen in multis admittere possumus, quum neminem ambigere censeamus, quin plurima ex prisca hominum sanctorum

rum

rum traditione, plurima ex *Judæorum*, imò *Christianorum* sacris in *Gentium Theologiam* irrepsisse credat. At id minùs ferendum est, quòd statuat, *Priscos Germanos unum, verum, æternum Deum in TRINITATE coluisse, sub SOLIS, LUNÆ, atque IGNIS nominibus; ita ut Solem intelligerent esse Deum Patrem, Lunam Deum Filium, Vulcanum Spiritum Sanctum.* Certè quàm infirma sit illa conjectura, quæ ex tribus *Germanorum* diis, ut Cæsar falsò eos descripsit, magnum illud & ineffabile *Trinitatis* mysterium trahit, quivis facilè viderit, qui & infinitum illud, profanisque mentibus insuetum numen, & enormem Germanorum veterum superstitionem secum versaverit. Nisi forte statuendum sit, ab *Ægyptiis* quoque veteribus *Trinitatem* fuisse agnitam, quum olim pariter *Solem, Lunam*, & *Vulcanum*, Deos summos & maximos haberent; & hodie à *Peruanis*, barbaris *Americæ* populis, unam æternumque Deum in tribus coli numinibus, dum tres summos Deos *Viracochen, Solem* & *Tonitru* venerantur. Sed malim in Deorum Gentilium interpretatione, accedere opinionibus Vossii patris, qui in opere illo incomparabili, quod de Origine & Progressu Idololatriæ inscripsit, dum gentium Deos enarrat, eorum sacra & naturam ad tria illa referre solet Theologiæ Gentilis genera, quorum unum *Mythicon*, alterum *Physicon*, tertium *Civile* Augustinus lib. VI. de Civit. Dei, cap. V. ex Varrone appellat.

XXVIII. Ad TEMPLA, Sedesque Deûm quod attinet, id ex Tacito liquet, nulla templa, neque delubra antiquissimis *Germanis* fuisse. Nam ut libro de moribus Germanorum ait: *Nec cohibere parietibus Deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cælestium arbitrantur.* Et de Sicambris refert Trithemius de Orig. Francor. ubi de Marcomiri morte agit: *Usque ad illud tempus Sicambri non habuerunt templa deorum, sed sub quercubus litab ant, & consultabant.* In qua sententia *Persæ* quoque veteres fuère, à quibus incensa *Græcorum* templa Cicero in II. de Legibus memorat, *quòd parietibus includerent Deos, quibus omnia deberent esse patentia ac libera, quorumque hic mundus omnis templum esset & domus.* Igitur, teste Tacito, Lucos ac Nemora consecrabant, Deorumque nominibus appellabant secretum illud, quod solâ reverentia videbant. Quæ opinio ab aliis etiam gentibus accepta est: unde Strabo dicit, *Templa* vocari Lucos à Poetis, quòd domicilia Deorum crederentur. Postea tamen ad tuguria & tecta translati Dii, quum simulacris formari exprimique cœpissent: unde

Scandianis Sturgudarna Deos appellatos, narrat Loccenius ex Petri Claudii descript. Norweg. quòd idola eorum sub tectis aut in tuguriis starent. Inde paullatim ad morem aliarum gentium construi cœperunt Templa, quæ pro illius ævi simplicitate plerumque lignea fuere, ut passim ex Saxone Grammatico, Adamo Bremensi, Dithmaro, Witichindo aliisque observatur. Neque enim magnoperè saxea & lateritia delubra, quæ postea ambitio humana superbis fastigiis cœlo miscuit, simplicissimi mortales æstimabant, sed suis gratissimum diis cultum putabant, qui non tam altissimis tectis, & invidenda marmorum se commendaret mole, quàm, quòd pulcherrimum pietatis genus est, dejectis humilibusque animis cœlo se inferret.

XXIX. Jam RITUS & CÆREMONIÆ, quibus sacra sua obibant, rude aliquod, & inficetum pietatis genus præ se tulerunt. De sacrificiorum apud Septentrionales ceremoniis Adamus Bremensis sic censet: *Næniæ, quæ in ejusmodi ritibus libatoriis fieri solent, multiplices sunt, & inhonestæ; ideo melius reticendæ.* Nos tamen juvat nonnullos ritus ex antiquis eruere monumentis, præsertim eos, qui victimas, præcipuum religionis opus, præcesserint, quivè secuti fuerint. Ante omnia in more positum erat, *Vittis* vincire arborem, ad quam hostias cæsuri erant. Quæ consuetudo ex *Italia* profluxit, & non solùm in *Germaniam*, sed in *Galliam Angliamque* se sparsit, ut necessum fuerit à *Theodosio* coerceri gravissimâ lege, quæ in Cod. Theodos. leg. XII. de Pagan. sacrific. exstat. Præterea *Lumina* passim accendebant, saxis aut arboribus affixa; veluti illum morem *Karolus M.* in Capitulari de Reformatione Ecclesiæ Lege LXIV. tangit & simul damnat: *Item de arboribus, vel petris, vel fontibus, ubi aliqui stulti LUMINARIA, vel alias observationes FACIUNT, omninò mandamus, ut ipse pessimus usus, & Deo execrabilis, ubicunque invenitur, tollatur & destruatur.* Inde *Vino* arborem spargebant, aut nidore *thuris* lustrabant: more quoque à *Romanis* ducto, cujus Theodosius M. leg XII. de pagan. sacrific. & temp'. sic meminit: *Nullus omninò ex quolibet genere Larem igni, merô genium, Penates nidore veneratus, accendat lumina, imponat thura, serta suspendat.* Apud *Rugianos* quoque, scribente Saxone lib. XIV. priusquam aut immolarentur victimæ, aut auspicia captarentur, sacerdos pridie diei scopis ædem diligentissimè purgabat, observatâ illâ lege religiosissimâ, ne intra ædem funderet halitum, & Dei præsentiam mortalis spiritus contagione pollueret. Cæterùm inter istas sacrificiorum præparationes *Donaria* ab affluentibus viris

viris fœminisque offerebantur; de quorum ratione legi possunt, quæ ex nostris quoque moribus Philip. Tomasinus Italus in erudito de Donariis & Tabellis votivis congessit.

XXX. Ipsas victimas apud plerosque commendabat humanus sanguis, effusus ante Deorum aras, & diro carmine devotus: introducta immani illa ac barbarâ Scytharum consuetudine, qui deos immortales hominum scelere ac sanguine posse placari arbitrabantur. Quin vulgata inter omnes opinio, ut Crantzius in Vandalicis libr. III. cap. XXII. notat, delectari sanguine deos, & faciliùs ex imis cieri sedibus dæmones, & ad edenda oracula invitari, si pro victimis homines immolarentur. Antiquissimum truculenti illius sacrificii morem observat Tacitus in Majoribus nostris, qui certis diebus humanis quoq; hostiis Mercurio litabant: veluti & apud eundem *Suevi stato tempore in sylvam coeunt, cæsoque publicè homine celebrant barbari ritus horrenda primordia.* Sed frequentiora ævo inferiori exempla occurrunt. Procopius libr. II. de bello Gothico refert, *Francos*, etsi Christum jam colerent, humanis tamen ad suum ævum hostiis usos. Idem libro eodem de *Scandinaviæ* incolis: *Hostiarum illis pulcherrima homo, quem bello primum ceperint.* Quod de *Gothis* quoque Jornandes in rebus Geticis scribit, ubi *victimas Martis mortes fuisse captorum* memorat. Sic Dithmarus lib. I. tradit, *Normannos* ac *Danos* quotannis mense Januario dîs suis immolâsse XCIX. homines, totidem equos cum canibus & gallis: ab eaq; barbarie *Henricum Aucupem* eos abduxisse. De *Rugianis* narrat Helmoldus in Annalibus Slavorum lib. I. cap. LIII. eos quotannis deo suo *Zuante Vitho* immolâsse hominem Christicolam, quem sors acceptasset. Similia de cæteris *Vandalis* prodit Crantzius lib. III. rerum Vandalicarum, cap. XXXVII. ubi mactatos sæpè homines Christianos tradit, quod eorum sanguinem diis omnibus acceptissimum putarent. In *Suecia* etiam auspicatissimum sacrificium habitum; si sors ipsum Regem tetigisset; cujus immolationem universa multitudo faustis acclamationibus, applausuque magno prosequebatur: quemadmodum Loccenius lib. I. Antiquit. Sueo-Goth. exemplo Regis *Domalderis* demonstrat, qui sacris devotus & immolatus ad mitigandam grassantem famem fertur.

XXXI. Molliora ista fuêre sacrificia, quæ tantùm inter animalium immolandorum sanguinem steterunt: veluti *Herculem* & *Martem* concessis animalibus placatos, Tacitus de morib. Germ. asserit. Quæ verò concessa illa fuerint animalia, in obscuro est, quum non una ea-

 dem-

demque animalia ab omnibus ad victimas delecta sint. *Celtæ* prisci, si Plinio fides, duos candidi coloris *Tauros* aris admovebant, quorum tunc primùm cornua vinciebantur. *Dani Normannique* veteres, quibus & *Saxones* accedunt, *Equos* immolabant: quibus & *Canes*, & *Gallos gallinaceos* adjungebant, ut Dithmarus testis est. *Bohemos Asinô* litâsse Plutoni, Dubravius in Historia Bohemica lib. I. recenset. Ad *Vandalorum* altaria *Boves* ac *Oves* cecidisse, ex Crantzii Historia Vandalica lib. III. cap. XXXVII. accepimus. At *Borussorum* maxima pars *Hircum* suis mactabant Diis; quod quum nupero adhuc seculo factitarent, nefandum sacrificium Sigismundi Marchionis Brandenburgici pietate sublatum, & interdictum Willichius commentariô in Taciti Germaniam refert. Id quoque disco ex Adamo Bremensi, *Suedos*, aliosque Septentrionales Germanos novenario in numero aliquid mysticum posuisse: unde & publicus Upsaliæ conventus quolibet novennio institutus, qui sicut novem durabat dies, ita nonaginta novem hostias poscebat. Nimirum ut idem scriptor ait: *Ex omni animante, quod masculinum est, NOVEM CAPITA offeruntur: quorum sanguine deos tales placari mos est.*

XXXII. Peractis sacrificiis ad *Ludos* solennes decursum est, quibus festum diem noctemque transegerunt; ut passim ex Tacito liquet. Sed inprimis Epulas lautiores sacro in nemore instruebant; quod idem Romanus scriptor Annal. I. sic notat: *Attulerant exploratores, festam eam Germanis noctem, ac SOLENNIBUS EPULIS ludicram.* Quem morem inferiori quoque ævo servatum, ex historia populorum Septentrionalium constat, qui in Templis solennes instituerunt commessationes, quas patriâ linguâ Offergille vocabant. In his poculum singulis diis, eorumq; honori libârunt biberuntque, quo simul votum pro Regis salute & victoriis, regni incremento & fructibus, rebus felicibus terra marique, complexi sunt. Qua de re prolixiùs agunt Messenius in Theatro Stat. Suec. cap. XXXII. & Loccenius in Antiq. Sueo-Goth. libr. I. cap. III. quorum ille Olaum Magnum, hic Chronicon Norwegicum pro testimonio adducit. Ubi dubius hæreo, num ludicrum illud ab *Asiaticis* acceperint gentibus *Germani*, an à *Græcis*, quorum Olympia, Pythia, Isthmia, sacra simul atque ludicra literis priscis celebrata sunt? Fuisse & apud *Romanos* nullum sacrum publicum sine epulis ludisque, satis ex Livio compertum est; & ex posteriori ævo notum est illud Prudentii lib. I. contra Symmachum:

Ju-

- - Juno etiam celebri de mense litatur,
Auspiciis, EPULISQVE SACRIS, quas inveterato
Heu miseri sub honore agitant, & gaudia ducunt.

XXXIII. Superest, ut de *SACERDOTIBUS* Ministrisque sacrorum dicamus, qui religiones interpretati fuêre, ac sacrificia publica ac privata procurârunt. Hos olim *Druides* vocatos Diodorus Siculus, Strabo, & Tacitus ferunt: sive ita dicti ἀπὸ τῶν δρυῶν, quòd querceta inhabitarent, ut Plinius lib. XVI. cap. XLIV. vult: sive vox illa ab antiquo Germanorum verbo *Dry*, aut *Druchtin*, quod *Magum* ac *Dominum* significat, originem accepit. Neque verò ex plebe aut ingenuis quispiam ad sacerdotium, aut rerum sacrarum curam admittebatur: sed delecti ex prima nobilitate, qui clam & diu vicenos annos, juxta Melam lib. III. cap. II. in disciplina permanerent. Id enim debebatur Sacerdotum dignitati, qui simul Rempublicam religionum authoritate gubernabant: à cujus cura profanos ignobilesque animos arcendos putabant, ne Sacerdotii vilitate ipsa simul Respublica pessundaretur. Ac profectò non alia gens majorem honorem suis habuit sacerdotibus: nam & hi in pace populum sanctimoniâ religionis obnoxium ducebant, & in bello pœnas præmiaque constituebant. Hinc Tacitus de moribus Germanorum: *Neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem nisi SACERDOTIBUS permissum.* Par posteris seculis apud plerasque gentes Sacerdotibus potestas, cujus exempla profert Helmoldus de Slavis: *Rex apud eos modicæ æstimationis est comparatione Flaminis.* Et de *Rugianis* idem: *Flaminem suum, non minùs, quàm Regem venerantur.* De *Borussis* Guagninus Veronensis in descriptione Borussiæ: *Brutenosummus sacerdos gentili ritu effectus est, nomenque ei dignitatis inditum fuit,* Kirie Kirieyto, *quasi dicas PROXIMUS NOSTER DOMINUS.* Nec dissimiliter Trithemius ex Hunibaldo de Orig. Francorum, de *Hildegasto,* Pontifice ac Vate Francorum, *qui tanta apud Francos opinionis & reputationis fuit, ut ab omnibus TANQUAM NUMEN ALIQUOD audiretur, imperaretque & Regibus Ducibusque, & universo populo Francorum, sicut DEUS ET DOMINUS.*

XXXIV. Sed jam pertæsus superstitionis gentilis, jam lassus prodigiosis Majorum erroribus, ex ipsa caligine respicio beatissimam Christianæ Religionis lucem, quæ profanas tenebras discussit, & nos uni DEO asseruit,

O salve Lux alma mihi, quæ lumine pulchro
Æternas noctes, tristesque caliginis umbras
Dispellis, totoque imples mea pectora Christo!
Te fulgente suas felix Germania flammas
Extulit, & sacris caluerunt ignibus Alpes,
Ac latè Hercynias sylvas, lucosque vetustâs
Religione truces sanctissimus imbuit ardor,
Jam mihi cernuntur mœstos altaribus ustis
Demigrare deos, Druidesque excedere sylvâ,
Et pavidas fuetis Nymphas ululare sub antris.
Non jam nocturnas Stygiis dis inchoat aras,
Et diris hominum supponit viscera flammis,
Ac fronti invergit sacratæ vina sacerdos:
Sed populi in cœlum erecti, qui carmine laudes,
CHRISTE, tuas, & facta ferunt, grandesque triumphos.

DISSERTATIO HISTORICA OCTAVA, POSTERIOR *DE* RELIGIONE CHRISTIANA VETERUM GERMANORUM.

BREVIARIUM.

§. 1. Ecclesiarum Germanicarum antiquitas in Germania Cis Rhenana. §. 2. Quando quibusque auspiciis Religio Christiana in Germaniam TransRhenanam introducta. §. 3. Quæ doctrina, quod regimen Ecclesiæ veteris Germanicæ. §. 4. Episcoporum conditio & fortuna. §. 5. diversitas inter Galliam & Germaniam. §. 6. ratio istius diversitatis. §. 7. Mutatio purioris doctrinæ per Bonifacium Moguntinum Archiepiscopum. § 8. Quis status Eccle-

Ecclesiæ, regnante Pipino & Karolo M. §. 9. 10. 11. Quod regimen Ecclesiæ, quæ doctrina Seculo nono. §. 12. 13. Status seculi decimi. §. 14. 15. 16 Status Seculi undecimi. §. 17. Quomodo seculo duodecimo Ecclesia Germanica ab imperio Cæsaris detracta in potestatem Pontificis Romani concesserit. §. 18. hinc immensum crescunt Ecclesiæ opes, instituuntur Ordines Militares, §. 19. deficit doctrinæ puritas §. 20. Exorti Waldenses. §. 21. conturbatio Ecclesiæ ex Principum discordia. §. 22. status & doctrina seculi decimi tertii. §. 23 turbatus Ecclesiæ status sub Friderico secundo & interregno. §. 24. sanior doctrina. §. 25. status seculi decimi quinti corruptissimus §. 26. prædicatio crucis contra Turcas. §. 27-30. Origo Annatarum in Germania, ac circa illas motus. §. 31. status seculi decimi quinti, Husiticum bellum § 32. Emendatio disciplinæ Ecclesiasticæ frustra tentata. §. 33. Oppressa sanior doctrina. §. 34. Cleri incontinentia & libido. § 35. Concilium Basileense. § 36 37 Nova tributa Germanis a pontifice imposita à principibus quibusdam detrectantur. § 38. Seculo decimo sexto Ecclesia per Lutherum Zwinglium & alios purgatur.

HRISTIANÆ jam hinc *Religionis* apud *Germanos* incrementa, mutationes inclytas, præcepta sacrosancta, imperiaque rituum & cæremoniarum peragam: quæ ut lætiora gratioraque narratu essent, priorum temporum portentosa superstitio fecit. Igitur quum *Romam Italiamque* sanctissima *Christi* Servatoris nostri gloria implêsset, simul novæ fidei præcepta per provincias Romanorum, *Germaniam Primam* & *Secundam*, tum *Rhætiam* & *Noricum* diducta ac communicata fuêre: etsi tantum beneficium *Græcis* magis, quam *Latinis* debendum Walafridus Strabo lib. VII. affirmet. Ac tenet haud inanis fama, ut Rhenanus Rer. Germanor. lib. ait, *Maternum* divi *Petri* jussu venisse in *Germaniam*, novisque sacris populum alligasse: cujus proinde monumentum apud *Hellum* tribus milliaribus à *Selestadio* distantem ostendatur. Id satis ex *Iræneo*, vetustissimo inter Scriptores Christianos constat, maturè *Germaniam* ad *Christum* conversam: eam videlicet, quæ *Cis Rhenana*, Provincia *Romanorum*, & in *Primam* & *Secundam* divisa stetit. Nam in ipsam *Germaniam*, quam discriminis causâ *Veterem*, aut *TransRhenanam* appellant, rarus aut nullus Christiano nomini honos ante seculum octavum, quo demum *Pipinus & Karolus M.* operâ imprimis *Bonifacii*, Episcopi Moguntini, *Bojos, Saxones, Thuringos, Hassos, Dacos, Slavos, Frisios,*

sios, magnamque *Noricorum* partem, in *Christianum* nomen cooptarunt.

II. Igitur nobilissimæ *Ecclesiæ*, ejusdem cum *Illyricis* & *Gallicis* vetustatis, *cis Rhenum* & *Danubium* institutæ fuêre: quales *Moguntina*, *Trevirensis*, *Wormatiensis*, *Coloniensis*, *Tungrensis*, *Argentinensis*, *Iuvaviensis* memorantur: facili promptoque populorum ad novam doctrinam accessu, quum & humanitate cæteros antecederent *Germanos*, & Linguam *Romanam*, quâ divini verbi Præcones ex urbe *Roma* missi utebantur, probè callerent. Sed quum mox *Alamanni*, suis exciti sedibus, in *Germaniam Primam* se infunderent, oppressisque *Helvetiis*, Rauracis, & *Burgundionibus*, vastissimum imperium cis *Rhenum* instituerent, excisa sunt à populo veteris superstitionis tenacissimo *Christiana* sacra, & ingenti strage tàm in ipsos homines, quàm templorum parietes & altaria sævitum: quemadmodum cladem ipsam divus *Hieronymus* Epist. VII. deplorat. Inde vertente se rerum fortuna, quum *Franci* magnâ victoriâ ad *Tolbiacum* obruissent *Alamannos*, Rex *Clodovæus* votorum reus Religionem Christianam amplexus est, eandemque *Francis*, maximæ in terris *Germanorum* genti, instauratis priscis per partes *Cis Rhenanas* Ecclesiis, imperavit. Ab his *Alamanni*, & qui post hos domiti aut in societatem adsciti sunt, religionem suscepêre: adnitente inprimis *Karolo M.* ut omnis *Germania*, sive per arma, sive per fœdus coacta, eum novo ritu coleret, quem *Franci* Servatorum humani generis vocarent.

III. Adactis in sacra Christiana *Germanis Cis Rhenanis*, *Rhætorumque* ac *Noricorum* parte, simplicior puriorque doctrina, & juxta præscriptum *Apostolorum* obtinuit: inprimis apud doctissimos & optimos accepta est *Augustini* in rerum sacrarum interpretatione sententia, quam postea *Isidorus Hispalensis*, *Maximus Taurinensis*, *Prosper Gallus* commendavêre, & in posteros longè lateque propagârunt. Tunc maxima *Sacri Codicis* reverentia & auctoritas, in qua expressisse Deum, quæ ad salutem necessaria, piè censebatur. Potissima cura, inferre in templa innocentiam puramque mentem: id sanctius videbatur, ac aurum imponere altaribus, aut anxiis ceremoniis animum onerare. In *Justificatione* miserorum mortalium ante tribunal Dei, solum *Christi* morientis meritum, quo in fatali trabe expiasset hominum scelera, sufficere credebatur. Inde nullis Sancti manes fatigari precibus, aut in cœlitum numero præter *Christum* quæsiti; quorum ope peccator homo in cœlos conscenderet. Sed quum omnes

omnes labe errantis *Adami* essemus polluti, justitiæque divinæ obnoxii, ea erat opinio, hos miserante Deo destinari Superis, eos fatali suâ culpâ relinqui inferis, ut læsæ Majestatis divinæ pœnas sustinerent. Induere Deum simulachris, aut in vilissima materia dedicare, fas haud putabatur, quum animo casto solaque fide summum illud & infinitum Numen concipiendum colendumque arbitrarentur. In magno illo & venerabili Sacramento, quod in sui memoriam instituit moriturus *Christus*, panis & vinum symbolicè sumebantur: ut illo spirituali cibo fides nostra animata Deum admitteret pectore castissimo, & cœlo se inferret. Quæ cuncta prolixis Patrum ac Theologorum sententiis asserunt explicantque *Centuriatores Magdeburgenses*, ubi Centuria III. IV. V. VI. VII. purissimam seculorum eorum doctrinam proponunt.

IV. Per eam tempestatem *Episcopi* ad morem *Romanorum Græcorumque* instituti sunt, qui res divinas curarent. Præcipuum eorum munus, ut religionem è sacris rostris docerent atque interpretarentur. Unde *Karolus M.* quum in Capitularium lib. I. cap. LXXXII. id docendi munus omnibus Episcopis graviter injungeret, *antiquissimum Majorum institutum* vocat, jubetque, *Ut illi pariter non sinant presbyteros nova vel non canonica ex suo sensu, & non secundum scripturas sacras fingere, sed ipsimet utilia honestè & rectè, quæ ad vitam ducunt æternam, prædicent aliosque instituant.* Ad illam autem dignitatem non ambitio, non avaritia Candidatos provehebat: sed delecti ex populo, quos vitæ integritas, senilis ætas, prudentiæque fama commendabat. Nec in illo rerum sacrarum imperio fastus aut insolentia animos agitabat; sed *Fratrum* titulô, velut Hilarius Episcopos *Germaniæ Secundæ* appellat, contenti, maximam nobilitatem decusq; in modestia ponebant. Et quum, ut cæteri mortales, ad amorem proclives forent, alligabant se uxoribus, & liberos procreabant: quod tam ex Gregorio Turonensi, quàm ipso Baronio satis constat. Nec aliud vult antiqua illa *Francorum* lex, à *Karolo M.* in Capitul. lib. VII. cap. XCIII. repetita, quæ Sacerdotem unâ contentum uxore esse jubet.

V. Sed eo tempore tanta Sacerdotii dignitas paupertate magistrâ stetit: neque enim alii *Episcopis* reditus præter *Oblationes Fidelium*, ut Rabanus Maurus vocat, quæ diebus festis potissimùm in pane & vino exhibebantur. Itaque parùm abfuit, quin ad continen-

tiam *Apostolorum* adstringerentur, quibus diurno quæstu victus parabatur. Sane ipse *Bonifacius*, sive *Winfridus* Episcopus, cujus tanta inter *Germanos* existimatio est, priusquam quæstuosam *Purgatorii* doctrinam invexisset, adeò rerum omnium egenus fuit, ut nisi *Abbatissæ Eadburgæ* liberalitate fuisset adjutus, in amplissimo sacerdotio contabuisset. Unde de eo Baronius ad An. DCCXXIV. Num. VII. *Cujus* (Eadburgæ Abbatissæ) *quoque juvabatur IN EXTREMA PAUPERTATE muneribus, & libros sacros ad erudiendos populos accipere consuevit.* Et ipse Bonifacius apud eundem Autorem Anno prædicto Num. VIII. ad ipsam Abbatissam: *Quia sæpe sive solamine librorum, sive vestimentorum adjuvamine, pietas tua tristitiam meam consolata est.* Nec tamen ignoro, lautiorem *Episcopis Francis* fortunam fuisse in *Galliis*, ubi immodicæ opes per Regum populique indulgentiam iis affusæ, quibus mox regias divitias æquarunt. Hinc illa *Chilperici* Regis querela, quam apud Turonensem lib. VI. hist. Franc. indignanter effundit: *Ecce pauper remansit fiscus noster: Ecce divitiæ nostræ ad Ecclesias sunt translatæ. Nulli penitùs, nisi soli Episcopi regnant. Periit honor noster & translatus est ad Episcopos civitatum,*

VI. Causam ejus discriminis, quum utraque natio parêret *Francis*, haud aliam invenio, ac ipsam Fidei Doctrinæque diversitatem, quæ inter *Francos* in Galliis, & cæteros *Germanos* fuit. Etenim quum *Clodovæus* Religioni accessisset Christianæ, ea opinio in Galliam ex Italia commigraverat: *Esse Sanctorum animas in cælo, quæ Deum perpetuis fatigarent precibus, ut misero mortalium generi faveret. Ea de causa propitiandas illas Regum populique muneribus, illarumque memoriæ consecranda templa, in quibus Sacerdotes, honestis fulti opibus, nomina tam perpetuis clamoribus ingeminarent.* Additum est: *Ignem alibi esse sacrum, quem Purgatorium vocant, quo defunctorum animæ suis mundandæ sceleribus, diu magno macerentur cruciatu, nisi precibus Sacerdotum, piisque muneribus ex dira custodia liberentur.* Donati igitur Episcopis & Sacerdotibus non solùm agri, decimæque, aliique reditus, sed integra quoque dominia ac Comitatus: quum fervens eo tempore Principum populorumque pietas, tantò arctiore sibi nexu Numen obstringi putabat, quantò quis plura in Sacerdotes profudisset. At diversa per *Germaniam* doctrina, quum fide suâ se conscendere in cœlos, & summis *Christi* morientis meritis servari crederent: eo modo scelera & flagitia hominum aboleri, ut haud necessum esset, mul-

multis opibus mercari salutem, aut sollicitare Sacerdotum pietatem ne animum sacro in igni torqueri, aut fastidiri à Divis paterentur. Ea de causa nec in superba monasteriorum ædificia opes projectæ, nec in Sacerdotes Episcoposque effusæ, nec fundationes, ut vocant, ambitiosa liberalitate institutæ. Sed illa sanctissima animorum simplicitas, regnante Pipino, excussa est, quum *Bonifacius*, Moguntinus Archiepiscopus *Purgatorium* primus in Germaniam inferret: arrepta enim avidè à *Germanis* doctrina, quum facillimâ libertatis viâ grassari se ad cœlum posse intelligerent, & quantovis pretio redimendas *Purgatorii* ustulationes judicarent. Itaque suprà *Gallorum Italorumque* liberalitatem opes passim in Sacerdotes cumulatæ, sumptuosa templa exstructa, donata Monasteriis integra patrimonia; velut ab eo tempore *Donationes Fuldenses* & *Cœnobii S. Galli* operosè têstantur.

VII. Atque hic *Ecclesiæ Germanicæ* status circa seculum octavum erat, quo, ut diximus, *S. Bonifacius*, aliàs *Winfridus* omnem ferè *Germaniam Trans Rhenanam* ad sacra Christiana convertit: unde & *Primum Episcopum & Apostolum Germanorum* vulgò appellant. Is natione *Anglus*, quum eruditione & facundiâ pollens venisset in Italiam, à Gregorio Pontifice *Legatus Germaniæ*, & mox *Archiepiscopus Moguntinus* constitutus est; postquam priùs jurâsset verbis cônceptis, nihil abs se docendum, nisi quod Pontifici placuisset. Vir majore nobis laude studioque dicendus, nisi serviliter Pontifici addictus, *Germaniam* ad ritus, traditionesque *Ecclesiæ Romanæ* traduxisset, ordinemque & ceremonias potiùs, quàm *Christianismum* invexisset. Nam quum hactenus in *Germania Cis Rhenana*, *Norico*, *Rhætia*, aliisque in locis purior & simplicior doctrina, quam *Christus & Apostoli* præscripserant, sanctè viguisset: Is devotos animos ad divinam & sanctam quandam *Pontificis Romani* venerationem impulit, nuptias sacerdotum damnavit, cœlibatum instituit, Purgatorium docuit, mortuorum ossa & imagines coli jussit, *Vestales* sermocinatrices contra *Pauli* præceptum admisit, vitam monasticam primus in *Germaniam* ad *Benedicti* regulam invexit, *Missas* pro mortuis celebrare imperavit: ut hæc aliaque ex Willibaldo in vita ejus, Reginone, Mariano Scoto, Balæo fusiùs cognoscuntur. Et quàm religiosissimè Pontifici devoverit obsequium suum, simulque vesanis ceremoniis *Germanos* mancipaverit, argumento est vel illa ridicula quæstio: *Quando Germanis lardum esset*

comedendum? Ad quam non minùs prudenter, ac humanè Pontifex *Zacharias* apud Baronium ad An. DCCLI. n. XII. respondet: *Nobis à patribus constitutum pro hoc non est. Tibi autem petenti consilium præbemus, quod non oporteat illud mandi, priusquam super fumo siccetur, aut igne coquatur.* At illud fortassè persuaderi *Germanis* facile poterat, ne crudas carnes, porcosque incoctos vorarent: illud verò nimis durum erat, quod eâdem epistolâ esum leporum ac graculorum miseris interdiceret.

VIII. Labentem *Germaniæ Ecclesiæ* disciplinam, & præcipiti gradu æque ad ceremonias *Romanorum*, ac luxum vitiaque ruentem, magno animo fulcivit *Karolus M.* editis in hanc rem Constitutionibus clarissimis, quas in Comitiis *Aquisgranensibus*, *Wormatiensibus*, *Moguntinis*, *Ingelheimensibus* promulgatas, Goldastus Constit. Imp. Tom. III. à fol. CII. usque ad CLIX. diligenter congessit. Atque quum An. IƆCCLXXVII. in Concilio Nicæno II. decretum esset, *Sacras imagines non tantùm haberi posse ad historicum usum, sed etiam ex mandato divino necessarias in templis esse, imò venerandas, osculandas, salutandas, colendas, adorandas*; idem Imperator convocatis *Germaniæ Galliæque* Episcopis, Synodum *Francofurti ad Mœnum* IƆCCXCIV. celebravit, in qua imaginum adoratio damnata est. Meminêre illius Walafridus Strabo, Ado Viennensis, Regino, Hermannus Contractus: omnium autem fidelissimè rem Hincmarus Rhemensis Archiepiscopus descripsit. Nec in cæteris Religionis momentis, quæ jam à *Christi* sententia secesserant, sanctissimus Princeps curam suam deesse passus est, cuncta ad *Divi Augustini* doctrinam retrahens, cujus libris, ut ait Aventinus lib. IV. impensè delectabatur. Itaque quamvis jam An. DCCLIV. in Art. de *Sacra Cœna* discederet *Damascenus*, & applaudentibus Romanis, *Impanationem* effingeret; stetit tamen inconcussa per *Germaniam* sententia Augustini, quæ Spirituales tanti Sacramenti honores vindicabat. Etsi autem in *Capitularibus* sive Francorum legibus id potissimum agat, ut *Episcoporum* ordo ad pristinas leges à D. *Paulo* præscriptas reduceretur; in hoc tamen graviter peccâsse visus est, quod illis, præsertim per *Saxoniam* constitutis, nimias opes viresque circumposuerit, quibus mox suffocatum pietatis studium intepuit & simul concidit.

IX. Subit Seculum Nonum, inclytum imperiis *Ludovici Pii*, *Lotharii I. Ludovici II. Caroli Crassi*, & *Arnulphi*: quorum intestina dis

discordia ficut *Germaniam* vehementer afflixit, ita veterem Ecclesiæ disciplinam, paullatim rupit ac solvit. Ac quamvis *Ludovicus Pius*, paternis insistens vestigiis, quum *Episcopi* & *Clerus* rebus secundis in luxum lasciviamque ruerent, in Comitiis potissimùm *Moguntinis* & *Ingelheimensibus* multa præclara decreta de *Reformatione Cleri*, ac de *Institutione Professionis Regularis* sancivisset; mox tamen ab illo rigore cessatum est, quum *Episcopi* genium suum defraudari, ægerrimè ferentes, & in validam conjurationem arrecti, filium *Lotharium* adversus Patrem concitarent. Quo civili bello, quum *Germania* ac *Gallia* conflagrarent, Sacerdotii potentia inter publicas turbas vehementer crevit: donec mox *Ludovicus Pius*, sive necessitati cedens, sive in pietatem intempestivam delapsus, noxiâ liberalitate veterem Ecclesiæ frugalitatem plane sustulit. Lubet hac de re audire applausum Gotfridi Viterbiensis Monachi, Scriptoris Germani antiqui, qui *de Ludovico Pio* in Chron. part. XVII. sic canit:

Hic pater Ecclesiam vario prævenit honore,
Veste, domo, Cerere, cujus fuit aucta favore,
Jure suo legitur grandis ubique fore.
Hic proprias habitare domos, equitesque tenere,
Nos facit, & veste variâ griseaque nitere:
Nisus & accipiter hac quoque lege sedet.
Talis honor Clero, nisi Cæsare dante, veniret,
Grande genus Comitum Cleri juga nulla subiret.
Rustica ne fieret, nobilitate viget.

X. Extincto *Ludovico Pio*, aliud gravius ac damnosius bellum inter *Karolingos* exarsit, quod *Francorum* vires, floremque Nobilitatis ita attrivit, ut penè conciderent: crescente interim in ruinis eversæ Nobilitatis *Ecclesiâ*, quæ cultoribus suis immanes opes, grandemque potentiam ex calamitatibus temporum præbuit. In illo turbulentissimo rerum statu, quid mirum, si prisca *Christianæ* doctrinæ disciplina magis magisque præceps iret, quum reges discordiis fatigati fractique curam rerum sacrarum invalido auxilio sustinerent, ferocissimi autem procerum in partes, cæteri terrore, vecordiâ, postremùm anxiâ pietate averterentur. Huc accessit *Pontificis Romani*, qui Ecclesiæ Germanicæ publica fata, rerumque arbitrium in se transferre, fastigio regio illudere, Imperatores minis ac fulminibus sacris ter-

terrere cœpit: pessimo exemplo, sed vix tunc avertendo, quam ad pudendum *Romæ* obsequium *Europa* omnis fatali socordiâ se converteret. Nec tamen defuêre justissimæ Regum querelæ, ac decreta, quibus jus suum adversus Pontificis tyrannidem tuerentur; qualia apud Pithæum in Annal. Franc. & Goldastum in Constit. Imp. extant. Sic quum *Adrianus II.* juberet, ut Hincmarus Episcopus Laudunensis Romam ad dicendam causam veniret, *Carolus Calvus* generosè respondit: *Reges Francorum ex regio genere natos non Episcoporum vice Dominos, sed terræ dominos hactenus fuisse computatos.* Episcopi etiam, subsessorem potentiæ suæ haud facilè passuri, addunt: *Posse singularum provinciarum Episcopos causas suæ Ecclesiæ finaliter dijudicare.*

XI. Ingravescente interim Pontificis potentiâ Traditiones *Romanæ* plenâ manu sparsæ, cupideque ab iis receptæ, quos in illo bellorum motu, quo omnes silebant literæ, ignorantia ad *Romanæ Sedis* obsequium bruto impetu propellebat. Præ cæteris *Paschasius Robertus Corbeiensis* propugnat *impanationem*, sacræque Eucharistiæ verba ab antiquo sensu eximens, tanti Sacramenti dignitatem per *Saxoniam* violat. Sed illum feliciter refutat *Rabanus Maurus*, Monachus Fuldensis, cujus inter alia de Institutione Clericor. l. 1. cap XXXI. verba sunt: *Maluit Dominus corporis & sanguinis sui Sacramenta fidelium ore percipi, & in pastum redigi, ut per visibile opus, invisibilis ostenderetur effectus.* Eadem tempestate *Gottesch alcus* Orbacensis Monachus, sententiam Augustini de *Prædestinatione, Gratia, morte Christi, Libero Arbitrio* professus, *hæreseos Prædestinatianæ* ab Hincmaro Rhemensi accusatus est: adeoque jam sanior illa doctrina evilucrat, ut vix præter unum Remigium Lugdunensem inveniretur, qui patrocinium ejus susciperet. Feliciùs per *Ludovicum Pium* repressa est imaginum veneratio, quam post *Synodum Francofurtensem* invehere in *Germaniam* Pontifex summò studio nitebatur. Qua de re ex illo ævo Hincmarus Rhemensis Archiepiscopus adversus Hincmarum Laudunensem: *Auctoritate itaque hujus Synodi nonnihil repressa est imaginum veneratio: sed tamen Hadrianus, & alii Pontifices in sua opinione perseverarunt, & mortuo Carolo suarum pupparum cultum vehementiùs promoverunt: adeò ut Ludovicus Caroli filius, libro longe acriori infestatus sit imaginum cultum, quàm Carolus.*

XII. Jam Seculum Decimum ingredior, *tempus effæminatum*, ut Auctor fascic. temp. ait, *in quo fides Christiana valde cœpit deficere, & decli-*

declinare à pristina virilitate : Sanctitasq; Papas & Episcopos demisit, & ad imperatores accessit, Inprimis per artes Pontificias effectum, ut scientiis omnibus jacentibus, ignorantia & caligo templa scholasque involverent, omnisque pietatis cultus inter cæremonias ritusque externos hæreret. Unicum studium, bonis operibus inclarescere: qualia potissimùm habebantur, exstruere monasteria, ac Sacerdotes opibus mactare: inde vita æterna, inde scelerum expiatio sperabatur. Hinc frequens illa per hanc ætatem formula in Annalibus Fuldensibus, ubi villæ agrique monasterio donabantur: *Pro remedio animæ meæ: Pro æterna retributione: Pro meis immensis peccatis.* Magna quoque pietatis pars habita, per certos dies macerantibus jejuniis exinanire stomachum, & pisculentis insanguineisque cibis castigare: Globulis precatoriis annumerare Deo preces, & sentinam peccatorum expurgare in aures Sacerdotis: Virgini *Mariæ* magnum habere honorem, quòd Filio suo haud minor esset. Sed & cæteris Sanctis divinus magis magisque communicari honos: veluti sub Henrico Aucupe in *Concilio Erfurtensi* natalitia *Apostolorum* consecrata, ab *Ottone Primo* in Comitiis Ingelheimensibus festa Patrum sancita, sub *Ottone III.* festum omnium animarum institutum, postquam Monachus haud malus retulisset, audita sibi apud ollas *Vulcani* tormenta animarum patientium, & dæmonum querelas super pietate *Monachorum Cluniacensium*, quorum precibus miseras sibi raptari animas fremerent. Nunc quoque in *Comitiis Augustanis* repetita edicta adversùs Episcopos Presbyterosque, qui uxores plerisque in locis adhuc retinuerant: ne quicquam adversante *Udalrico* Episcopo Augustano; qui novum & insolens cœlibatus illius genus damnabat. Sed persuasum quoque populo est, conjugatos Sacerdotes cum uxoribus ac liberis mutari in anguillas: cujus rei triste exemplum apud *Anglo-Saxones* Malmesburius ut Balæus recensent.

XIII. Per illud tempus, quum *Germania* à Francico imperio secedens, in peculiarem Rempublicam se collegisset, Reges id negotii potissimùm sibi datum existimârunt, ut rerum sacrarum curam, quæ semper civili annexa imperio apud politissimas gentes fuit, fastigio suo assererent. Itaque non solùm *Episcopos* per *Germaniam*, sed & *Pontifices* in *Italia* creabant, & rursus si ignaviâ aut sceleribus polluissent officium, locô submovebant. Quod jus imprimis exercuit *Otto I.* qui *Johannem I,* ac *Benedictum VII.* Papas dejecit, & *Leone* mor-

mortuo *Brunonem*, nepotem Conradi, Pontificem designavit. Idem *Magdeburgensem* Episcopatum erexit, *Mindensi* novum Præsulem concessit, *Fridericum* Moguntinum Archiepiscopum Hamburgum, *Rudberdum* Argentinensem Corbejam relegavit. Et extant gravissimæ apud Goldastum Constitutiones, quibus luxum lasciviamque Cleri per hoc seculum Imperatores coercuêre: feliciori usuri reformatione, nî ipsi, intempestivâ turbati pietate, maximas opes in monasteria profudissent, aut Episcopos civili imperio, politicisque negotiis inseruissent. Itaque quamvis in Comitiis Augustanis An. DCCCCLII. sancitum ab Ottone I. esset, *Ne Episcopi, Presbyteri, vel de Clero aliquis canes aut accipitres venandi amore haberent; ne aleâ luderent; ne secularis vitæ negotia attrectarent, aut susciperent*: facilè illa legis severitas elusa est ab iis, quos divitiæ abundantes ad omnem ambitionem fastumque sustulerant. Nam & Episcopus *Verdensis*, quum palpum fecisset Cæsari, privilegia venationis impetravit: & jam extremo *Ottonis I.* Imperio *Ecclesiastica & secularis* potestas in una jungi persona cœpit, postquam *Bruno* Ottonis frater, Archiepiscopus Coloniensis, investitus provinciis æquè, ac Princeps Secularis fuit: Quod quum novô, & hactenus inauditô apud *Germanos* exemplo factum esset, Witichindus Annal. Sax. lib. 1. hoc modo lepide defendit: *Brunonem Pontificis summi, ac Ducis Magni vidimus officium gerentem; ac ne quis eum culpabilem super hoc dixerit, cùm Samuelem sanctum & alios plures Sacerdotes pariter legamus & Judices.*

XIV. Ad Seculum Undecimum delapsus adultam video *Pontificum Romanorum* auctoritatem, qui in plenum imperium arrecti, non solùm *Ecclesiam Germanicam* pro lubitu disponunt deformantque, sed & ipsum Imperium gravissimis agitant procellis, nundinationibus fœde exponunt, sacraque pariter & profana bello civili miscent. Primus enim *Hildebrandus*, qui & *Gregorius VII.* armis *Normannorum* fretus, feralique *Germanorum* Principum discordiâ inflammatus, præter Majorum morem, Cæsarem ipsum excommunicare, & mox regnô imperioque privare ausus est: post quod facinus, maxima illius & omni seculo tremendæ venerandæque *Romani Pontificis* & infinitæ penè potestatis jus, in omnem Christianum orbem manavit. Labefactatâ Cæsaris auctoritate, facilè prisca Religionis disciplina magis magisque lapsa est, quum Episcopi in Pontificis potentiam intenti, invalidum legum civilium auxilium aspernarentur,

tur. Itaque in *Synodo Salingstadiensi*, ubi de Reformatione Ecclesiæ agendum erat, nihil præter risum & scomma actum: nam id præcipuè decretum, ut Acta Synodi ostendunt, *Ne jejunia in festorum quorundam negligerentur vigiliis: ne nuptiæ ab adventu Domini usque ad* XIII. *Januarii celebrarentur, ne Presbyter, qui æstivis noctibus post Galli cantum ingurgitâsset sese vino, proxima die Missam celebraret, quum id hyeme media fas tantùm habitum, si necessitas ursisset.* Pariter in *Synodo Tremoniensi*, quum Cæsar ad meliorem frugem Sacerdotes hortaretur, irrisa imperantis majestas, & diris ferè devota est, quòd exultantis lascivientisque *Ecclesiæ* genium turbâsset.

XV. Sed post oppressam Cæsaris potestatem, nihil æque majoribus studiis per *Germaniam* à Gregorio VII. tentatum est, quàm ut à Sacerdotum contubernio uxores perpetuo exilio proscriberentur. Igitur divulgata passim & proposita Edicta: *Ut Presbyteri uxores non habeant, habentes aut dimittant, aut deponantur: nè quisquam omninò ad sacerdotium admittatur, qui non in perpetuum continentiam, vitamque cœlibem profitetur.* Quod tamen haud feliciter ex sententia Pontificis successit: nam ut Schaffnaburgensis in historia anni MLXXIV. ait, *Adversus hoc decretum protinus vehementer infremuit tota factio Clericorum, hominem planè hæreticum & vesani dogmatis esse clamitans, qui oblitus sermonis Domini, quo ait; Non omnes capiunt hoc verbum, qui potest capere capiat. Et Apostolus: Qui se non continet, nubat; meliùs est enim nubere, quam uri; violentâ exactione homines vivere cogeret, ritu Angelorum, & dum consuetum cursum Naturæ negaret, fornicationi & immunditiæ frena laxaret.* Itaque quum in *Synodo Erphordiana* Moguntinus Archiepiscopus, Pontificis legatus, vehementiùs urgeret, ut aut conjugium abjurarent, aut sacerdotio abirent, Clerus consilium trucidandi Archiepiscopi inivit, parumque abfuit, quin instar Penthei à furente turba discerperetur. Nec feliciùs res cessit Curiensi Episcopo, quum sequente anno in Synodo Moguntina, cœlibatum nomine Pontificis urgeret; *exurgentes* enim, ut Schaffnaburgensis ait, *qui undique assidebant Clerici, ita eum verbis confutabant, ita manibus & totius corporis gestu in eum debacchabantur, ut se vita comite Synodo excessurum desperaret.*

XVI. Verùm quantò tenaciores, constantioresque fuêre *Clerici Germani*, ne ab uxorum amplexibus, quibus insueverant, per Pontificem avellerentur, tantò faciliores ac promtiores in cætera con-

sensêre novorum rituum præcepta, quæ quotidie ex *Italia* afferebantur. Intendebant Ecclesiæ caliginem neglecta literarum studia, quæ adeò per hoc jacebant seculum, ut Magus, teste Bellarmino haberetur, qui Philosophiæ operam navaret. Jam quoque *Impanationis* vox magno impetu intro ducta, quæ realem substantiam in augusto illo sacramento impotenter asseruit: ne quicquam reclamante Berengario, qui *corpus & sanguinem Christi esse in pane & vino non substantialiter, sed sacramentaliter*, docebat. Sed jam ea erat Ecclesiæ Romanæ per Germaniam auctoritas, ut *Hæreticus* haberetur, qui ab ea dissentiret, ut Lanfrancus hoc argumento Berengarium refutabat. Et substravit huic cœlo, instar Atlantis, humeros *Theologia Scholastica*, cujus initia multi ad *Lanfrancum* referunt. Percrebuit eadem tempestate, ut Aventinus lib. v. scribit, in *Germania* constans opinio, imminere excidii fatum orbi terrarum: accedente vaticinandi prurigine, qua Sacerdotes, quorum intererat plebem pavoribus agitari, terribilem diem cum gemitu denunciabant. Unde passim trepidare mortales, & per *Bavariam, Noricum, Sueviam*, monasteria varia construere, Sacerdotum pietatem integris demereri patrimoniis, ut & instanti incendio subtraherent fluxas opes, & vitam æternam jacturâ illa pararent. Ingens etiam hominum vis, & ex sola quidem *Bavaria* duodecim millia, nuncupatis votis in *Palæstinam* discessêre, ut sanctiùs ibi exciperent diem,

Quô mare, quo tellus, correptaque regia cœli
Ardeat, & mundi moles operosa labascat.

XVII. Inter hæc exoritur Seculum Duodecimum, casibus atrox, bellis varium, conjurationibus civilibus insigne; quo tandem *Ecclesia Germanica* à Regis Principisque sui imperio detracta, in *Pontificis Romani* potestatem planè concessit. Nam quum hactenus crescente Pontificum auctoritate, multa fastigio Imperatorio, quæ ad gubernationem Ecclesiasticam spectabant, extorta essent, Collationes tamen Episcopatuum & Abbatiarum penes Cæsarem mansêre; fuitque hoc magnum illud virium regiarum robur, quo tacitum in omnes imperium jactabat. Quippe & *Episcopi*, beneficii vinculô adstricti, obnoxiam Cæsari fidem ducebant; & *Nobilitas* in solum Imperatorem conversa, ejus aulam frequentabat, ejus nutum respiciebat, quum Episcopatus & opima Sacerdotia, abundè in tanto imperio vacua, à solius Imperatoris arbitrio exspe-

ſpectarentur. Primus hoc potentiæ frænum excutere manibus Cæſarum annifus eſt *Gregorius VII.* Papa, eaque de cauſa atrocibus Principum conjurationibus *Henricum IV.* implicuit: quæ tempeſtas & filium ejus *Henricum V.* invaſit. Sed quum hic tot injuriis turbisque jaſſatus, ad tranquillitatem confugeret, tandem in *Comitiis Wormatienſibus* A. CIↃCXXII. juri *Epiſcopos* conſtituendi & inveſtiendi renunciavit. Quibus verbis id factum fuerit, docet ſic Abbas Urſpergenſis: *Ego Henricus Dei gratiâ Romanorum Imperator Auguſtus, pro amore Dei & ſanctæ Romanæ Eccleſiæ, & Domini Papæ Calixti, & pro remedio animæ meæ, dimitto Deo & ſanctis ejus Apoſtolis Petro & Paulo, Sanctæ Eccleſiæ omnem inveſtituram per annulum & baculum, &c.*

XVIII. Ruptô illô potentiæ Cæſareæ vinculô, opes *Eccleſiæ Germanicæ* vehementer crevêre, ipſa *Reſpublica* peſſum ivit: nam hoc ipſo Cæſares dimidium imperii amiſiſſe, prudenter & verè Onuphrius Panvinius notavit. Inprimis *Nobilitas*, antea in ſolum Imperatorem reſpiciens, poſtquam locus referendæ gratiæ in aula deeſſet, liberos ſuos ad monaſteria propellebat, ut opulenta ſacerdotia venaretur, ſacrumque otium infructuoſæ militiæ periculisque anteferret. Sic innumera nobiliſſima ingenia in Monaſteriis ſepulta ac defoſſa, quæ ornamento ac præſidio fuiſſent ſuæ Reipublicæ, ſi judiciô inſtitutum naturæ ac generi ſuo congruens ſumſiſſent. Ne tamen in ipſis clauſtris militares deeſſent animi, qui neceſſitate poſtulante res Pontificias propugnarent, inſtitutus eſt clarisſimus ille Nobilitatis Germanicæ ordo, quem *Teutonicum S. Mariæ in Hieroſolyma*, ſive *Marianum* vocant: magnum *Romanæ Sedi* præſidium, quum & fortisſimus quisque ad ſocietatem ſacræ hujus militiæ conflueret, & omnis ferè *Germaniæ* exornandam illam locupletandamque exiſtimaret.

XIX. In illo Pontificum imperio, quum *Sedis Romanæ* majeſtas percelleret omnium animos, purior doctrina tandem defecit: quippe inter externa rituum ſimulacra, & nova Pontificum edicta omnis pietas ſtetit, & ſimul obmutuit. Ac primùm circà An. CIↃCXIII. *Stephanus* Auguſtoduni Epiſcopus, introduxit vocabulum *Tranſſubſtantiandi*, quo ipſe *Impanationis* propugnator panem in uſu ſacro ſuprà naturalem ſubſtantiæ ſuæ modum conditionemque elevari innuebat. Id nunc, jubente Papa, *Germania Eccleſiis* paſſim obtruſum, exploſâ divi [illegible]i ſententiâ, quæ hactenus auguſti illius Sacramenti juſtos hon[illegible] vindicaverat. Jam quoque, Præſulibus Sacris ad venera-

Ec 2 tio-

tionem Papæ compositis, Tuitiensis Abbas *Purgatorium, & Limbum Patrum* scriptis asserit: alii ossilegia relliquiasque *Sanctorum* magnâ superstitione commendant, meritisque divorum hominum vota sua spesque destinant. Ac fuêre, qui in visiones & somnia fœculenti, vaticinandi libidine plebeculam distenderent, & ad donationes pias, Pontificis obsequium, sacrumque mentium stuporem impellerent. Interea munia sacra nundinationibus fœdè exposita, & per fraudes pecuniamque honores quæsiti, quos olim sola continentia probitasque impertiverant. Ut non sine causa ex illo ævo Theodoricus S. Trudonis Leodinensis Abbas inter cætera exclamet.

Res nimis injusta: sit nummis Præsul & Abba:
Cerne lupum Monachum.

Et de pravo regimine Ecclesiæ:

Ut Mopso Nisa, corvo datur ecce columba.
Qualis pullus erit, quem fert commixtio talis?

Et paulo post

Quid non speremus, si nummos possideamus?

XX. Inter illam seculi caliginem exorti sunt *Waldenses*, qui & aliis nominibus *Lugdunenses*, sive *Pauperes de Lugduno*, *Albigenses*, *Catari*, *Publicani*, *Gazari*, *Bohemi*, *Picardi* dicuntur. Hi, ut ex Riberio, & Ænea Sylvio refert Thuanus Hist. lib. v., docere cœperunt: *Ecclesiam Romanam, quoniam vera Christi fidei renunciaverit, Babylonicam meretricem esse; & arborem illam sterilem, quam ipse Christus diris devovit, & revellendam esse precepit: proinde minimè parendum esse Pontifici & Episcopis, qui ejus errores fovent. Monasticam vitam Ecclesiæ sentinam ac Plutonium esse, vana illius vota, nec nisi fœdis puerorum amoribus servientia: presbyterii ordines magnæ bestiæ, quæ in Apocalypsi commemoratur, notas esse: ignem purgatorium, solenne Missarum, templorum encænia, cultum Sanctorum, ac pro mortuis propitiatorium, Satanæ commenta esse.* Purior sanctiorque doctrina, quum in *Galliis* ferrô flammisque peteretur, in *Germaniam* transiit: quippe multi sedibus avitis pulsi in *Bohemia*, *Moravia*, *Silesia*, *Livonia* lares fixêre, castioremq; simul religionem invexere. Sed & labentem suam auctoritatem fulcivit Pontifex, & *Waldensium* incrementa dejecit, oppositis novis *Monachorum* ordinibus, qui per hoc seculum fœcundo germine, velut fungi, passim surrexêre. Nam præter *Dominici* & *Francisci* notissima nomina, *Præmonstratenses*, [illegible]*litæ*, *Humiliati*, *Fratres Mendicantes*, devota *Romanæ Sedi* pectora, [illegible]sùs cun-

cunctos Pontificis hostes urendo secandoque proruerunt, annitente inprimis *Bernbardo*, Abbate Clarevallensi, ut Monasteriis, Monachorumque turbâ, omnis *Germania* repleretur.

XXI. Fatalem *Ecclesiæ Germanicæ* cladem adjuvit Principum discordia, post excessum *Henrici VI.*, quâ factum est, *ut vix remanserit aliquis Episcopatus vel dignitas Ecclesiastica, vel etiam parochialis Ecclesia, quæ non fieret litigiosa & Romam deduceretur ipsa causa, sed non manu vacuâ:* quemadmodum his ipsis verbis *Conradus Lichtenavius* Abbas Urspergensis, qui eo tempore Romæ fuit, in Chronico sub *Philippo* scribit. Unde & idem Auctor, quum patriæ suæ calamitatem respiceret, *Gaude*, exclamat, *mater nostra Roma, quoniam aperiuntur cataractæ thesaurorum in terra, ut ad Te confluant rivi & aggeres nummorum in magna copia. Jucundare super adjutrice tua discordia, quæ erupit puteo infernalis abyssi, ut accumulentur tibi multa pecuniarum præmia. Habes, quod semper sitisti; decanta canticum, quia per malitiam hominum, non per tuam religionem orbem vicisti.* Sic *Germania* opibus pecuniisque exhausta, ad summam egestatem redacta est, dum & dignitas sacra aurô vendita, & causæ omnes *Romam* devolutæ, & Appellatio instituta, & Privilegia inde quæsita: ingenti Imperii damnô, & haud tolerandô Cæsaris opprobriô, quum maxima *Germanorum* pars caput extra *Germaniam* constitutum agnosceret, atque impotenter veneraretur.

XXII. Invaluerat jam per *Germaniam* Monarchia Papalis, quum Seculum Decimum Tertium illucesceret: quo quicquid reliquum purioris doctrinæ erat, per *Theologiam Scholasticam* profligatum oppressumque est. Hæc enim per *Albertum M.* Episcopum Ratisbonensem renovata, sicuti omnem Europam Christianam, ita inprimis *Germaniam* invasit, & *Philosophiam Aristotelicam* non solùm in Theologiæ limen, sed in ipsa adyta invexit. Tunc major *Aristotelis*, quàm *Sacra Scriptura* auctoritas haberi cœpit: quod enim Augustino Paullus, id illi ætati *Aristoteles*: cujus scripta demonstratione niti, at Verbi Divini doctrinam opinione vel credulitate teneri putabant. Itaque Scripturam Dei per transennam, sed libros *Aristotelis*, tanquam proprium Professionis suæ pertractabant: quod latiùs Historici Magdeburgenses Centur. XIII. & Graserus, Danæus, Hottingerus probant. Ab eo tempore omnia more *Academicorum & Scepticorum* in publicam disceptationem adducta sunt, & *canò quæstio-*

stionum, ut Aventinus rectè loquitur, *rivulisque opinionum conturbata*: quâ re factum est, ut non solùm extinctâ docendi dexteritate, facilitas etiam discendi amitteretur, sed & Aristotelicis nebulis lux divina penitùs obscuraretur.

XXIII. Huc accessit turbatissimus *Germaniæ* status, quo & viventem *Fridericum II.* Imperatorem indignissimis modis exagitârunt Pontifices, & post ejus excessum, quum multorum annorum interregnum esset, omnia ad lubitum dispofuêre. In qua tristissima rerum facie crevêre novi *Monachorum* ordines & ad propagandam Pontificis dominationem opportuni heroes; quales in hoc seculo *Fratres Spiritus Sancti*, *S. Trinitatis*, *Servi Mariæ*, *Minimi*, *Cælestini*, *Bethlehemitæ*, exorti memorantur. Quin & mulieres, quas *Beguinas* vocant, tanta multitudine ad monasteria confluxêre, ut in una civitate *Coloniensi* Balæus aliquot millia reperta fuisse scribat. In tanta clientela, facilè erat persuadere *Germanis*, ne moleste ferrent sibi adimi calicem sacrum, quem *Innocentius III.* in *Synodo Lateranensi* eripiendum *Laicis* decreverat. Nec magnus labor poscebatur, propellere gentem in peregrinationes sacras, pecuniisque emungere, quum & levissimo classico simplicissima natio inflammaretur, & ob sacras indulgentias, quibus cœlum vendebatur, suas exenterari crumenas patienter ferret. Quâ gentis simplicitate delectatus *Martinus* Pontifex, sæpius optâsse fertur, ut tota *Germania unum stagnum esset*, *ipseque in ciconiam*, *Germani autem in ranas verterentur*. Unde venustum illud hominis Epitaphium, quod *Nicolaus de Bibrach*, qui sub annum cIɔccxc. Erfordiæ vixit, in libello suo *Occulto* recitat:

Hic jacet ante chorum SUBMERSOR TEUTONICORUM
Pastor Martinus, extrà qui totus ovinus,
Et lupus introrsus, cui nulla redemptio prorsus,

XXIV. Fuêre tamen, qui illam temporum abominarentur labem, Pontificisque tyrannidem insectarentur. Extat ea de causa apud Aventinum lib. VII. Ann. Bojor. gravissima *Juvaviensis Episcopi* oratio, qua vehementer in Pontificem Romanum, flaminumque corruptos mores invehitur. Inter alia verba est: *Sub Pontificis maximi titulo, pastoris pelle, lupum sævissimum, nisi cæci sumus, sentimus. Romani flamines arma habent in omnes Christianos: audendo, fallendo, & bella ex bellis serendo magni facti, oves trucidant.* Et postea: *Tria potissimum Siciliæ, Italiæ, Germaniæ regna in ordinem redigit, sibique servire cogit*

gie : insustentabili dominatione populum Christi sanctorque Dei vexat: Divina humana miscet : infanda, execrabilia molitur. Nec mitiùs postea Honorio IV. responsum est, quum juberet, ut *Rudolphus Imperator Romam veniret, Augusti nomen à Papa acciperet, ablata à Gallis Hispanisque regna Imperio restitueret, Sacerdotes ac Monachi utriusque sexus, quartas omnium rerum suarum in bellum sacrum erogarent.* Etenim in Synodo Herbipolensi Tullensis Episcopus illam *Pontificis* ambitionem gravi repressit oratione, cujus initium est: *Quousque collega charissimi, Romulei illi vultures, patientiâ nostra, ne dicam stultitiâ abutentur? quousq; eorum flagitia, avaritiam, superbiam, luxum toleralimus? Non cessabit hoc genus archisynagogon pessimum, nisi omnes ad egestatem & servitutem durissimam redegerit.* Sed & in *Suevia*, præsertim *Hala* se opposuêre Pontifici *Prædicatores Monachi*, quod *Simoniæ* labe dignitatem sacram polluisset; ut Abbas Stadensis refert. Addit Bzovius ad An. CIↃCCXLIX, ubi hos Monachos vocat *Circumcelliones*, eos *pulsis campanis* & *convocatis Baronibus in publica statione prædicasse, Pontificem esse hæreticum.*

XXV. Sequitur Seculum Decimum Quartum, quo tenebræ plùs quàm Cimmeriæ in Ecclesiam invectæ, ac ipsa Sacra Scriptura in oblivionem penitùs venit. Postquam enim tertia *Scholasticæ Theologiæ* ætas ab *Hereno de Bojo*, An. CIↃCCCXX. initium sumsisset, innumerabilis Doctorum ac Magistrorum turba enata est, quæ profligatâ audaciâ determinandi ac pronunciandi, tum monstrosâ barbarâque terminorum distinctionumque phrasi, omnem puriorem Sacræ Scripturæ doctrinam contaminarunt, & simul submoverunt. Factum hinc nullo negotio est, ut Clarissimus Heideggerus in Dissert. de Theol. Schol. loquitur, *ut in ceremonias Ecclesiæ superstitio, in cultum idolomania, in dogmata falsitas, in gubernationem tyrannis palàm invaderent, verum lumen per hos homines, veluti nocturnos grassatores excuteretur, & verbum Dei supprimeretur.* Ea tempestate *Alvarus Pelagius* scribit de *Planctu Ecclesiæ*, & *Nicolaus Clemangis* corruptum ejusdem statum, fusiùs proponit. Sed & *Occamus*, ac *Bonagratia* Pontificem *Johannem* hæreticum proclamant, quòd sacrosanctas sanctiones everteret, defunctorumque animas damnaret ad captivitatem & tenebras, donec universus Mundus uno igne sentiret interitum; velut Nic. Burgundus in Hist. Ludov. Bav. recenset.

XXVI.

XXVI. Tunc quoque, ut Trithemii verba sunt, *crux atque passagia contra Turcas prædicantur in Germania:* tanta Pontificis indulgentia, ut ad militum sacrorum vota, tres aut quatuor animæ, quas eripere vellent, è purgatorio educendæ concederentur. Qua noxiosissima liberalitate, quum Populus Germanicus intempestivâ turbatus pietate, in bellum rueret, robur nobilitatis extinctum subversumq; dicitur. Quin secta *Flagellantium*, qui bini & bini incedentes per vicos oppidaque, virgis crudeliter terga lacerabant, multa millia domô abegit, præsertim *Spiram*, *Wormatiam*, *Moguntiam*, *Sueviam*, *Austriam* dirô illô pietatis exercitiô stupefecit: donec sumtam temerè religionem *Bavarus*, aliique Principes coercerent. Festivior pietas *Brigittæ*, sueviæ Principis fuit, quæ, referente Trithemio, ordinem instituit, quo fœminæ viris imperarent.

XXVII. Nondum malorum satis erat, nisi & Pontifices Romani *Ecclesiam Germanicam* novis exactionibus exhaurirent, populum emungerent, opes viresque totius regionis ad se traherent. Itaque primùm introductus est *Annatarum* usus, quibus dimidia redituum Ecclesiasticorum pars ad Sedem Romanam devolvitur. De quo vectigali rectè judicat Polydorus Vergilius de invent. Rer. lib. VIII. cap. II. nullum fuisse inventum, quo majores Pontifici Romano opes cumulatæ fuerint. Atque id *Annatarum* onus, etsi An. MCCCV. in *Concilio Viennensi* improbatum fuisset, *Germani* subire minus recusarunt: sed quum insuper postea An. MCCCLVIII. *Innocentius. IV.* per Philippum Episcopum Cavallicensem, Legatum, *pro subsidio Cameræ Apostolicæ decimum omnium proventuum à Clero Germanico denarium* peteret, conventus Principum à Karolo IV. indictus est, in quo *Conradus de Alzea*, Ruperti Comitis Palatini Cancellarius, pro defensione Cleri sententiam nomine Cæsaris dicere jussus, gravissima oratione avaritiam Pontificum *perstrinxit, libertatemque *Germanorum* vindicavit. Haud abs re fuerit, ipsam orationem ex Historia M. S. Trithemii, quæ in Bibliotheca Bipontina est, in medium proferre, ut status *Ecclesiæ Germanicæ* per id tempus, penitiùs cognoscatur.

XXVIII. *Aurifodinam*, inquit, *Romani Germaniam semper habere & exhaurire cupientes, multos* & *varios ab olim excogitavère modos, quibus omnia suo subderent imperio: Cum autem ad nos divina providentia Romanum transtulerit imperium, reor nobis invigilandum, ne viribus & nervis Sacerdotium evacuet Regnum. Quid Romanus Pontifex præter literas*

&

verba regno confert Germanico? Nihil certè. Sit Dominus beneficiorum omnium, quantum ad eorum dignis provisionem pertinet, sed eorum proventus ministrantibus permittat. Stulta est meâ sententiâ Germanorum devotio, qua Romanis vulturibus, qui sunt insatiabiles, cibum parat, filiis propriis magna inedia laborantibus. Vestrum est igitur, ô Cæsar & Principes, vestrum est cogitare, quòd multis & variis modis, caussis simul & commutationibus Germaniam vestram pecuniis suis exhaurit & denudat Italia: cujus avaritia nihil est satis. Quanquam singulis annis multa florenorum millia, nostris de sudoribus, ne dicam sanguinibus, in os suum, quod nunquam dicit, sufficit, trajiciat. ——— Filios nostros mittimus Romam non sine multis pecuniis, ut mores Curiæ, ne dicam, ut abusiones, dolos, fraudes, vel ibi discant, vel in Avenione; seu ut literis dent operam, & Ecclesiastica beneficia, quæ patres nostri suis instituere pecuniis, novis semper obtineant, non dico, emant commerciis. Nemo est vestrûm, ô Principes, qui non intelligat, multam Curia Papali pecuniam ex Germania singulis annis inferri, pro confirmatione Prælatorum, pro impetratione beneficiorum, pro caussis litium & contentionum, quibus provocatur ad examen Sedis Apostolicæ: pro dispensationibus quoque, pro consequendis indulgentiis, & gratiis, & variis privilegiis absolutionibusque.

XXIX. *Neque hoc latet Serenitates vestras, quod ab initio Christianæ Religionis, omnes Archiepiscopi per totum orbem subjectos sibi confirmabant Episcopos; & quòd juxta Constitutionem Beati Papæ Gregorii I. Archiepiscopus dabatur gratis, & pro eorundem confirmatione nihil penitùs exigebatur: secundùm quòd Dominus & Salvator noster in Evangelio suis præcepit Apostolis, dicens, Gratis accepistis, gratis date: sed omnia nunc videmus inversa, omnia in deterius commutata. Confirmationes hodie gratis non dantur; nec pallium sine pecunia datur Archiepiscopis, sed magnam auri summam compelluntur exponere: & nihilominùs pristinum Episcopos suos confirmandi privilegium, his nostris temporibus per Johannem Papam XXII. eis violenter ablatum: in grave totius regni Germanici damnum, incommodum & detrimentum, quod omnibus est manifestum. Et ecce post hæc & alia tanta gravamina, quibus non solùm Clerus, sed universum Germaniæ regnum exhauritur & læditur, novum & hactenus nunquam auditum Romanus Pontifex â Clero petit subsidium: quod antea nullus Papa præsumsisset cogitandum: Censuras minatur & pœnas, non dantibus vel contradicentibus infligendas. Quapropter cùm ista nova sint, & priùs inandita, nulla sunt ratione admittenda. Principiis ergo malorum obsistite,* &

& non permittatis servitutem hanc turpem pravalere. Mementote Principes, quantam calamitatem, miseriam, destructionem, & in utroque statu dispendium provisiones Apostolica plerisque Ecclesiis Germania intulerint. dum Pontifices Romani Canonice per Capitula electos repudiârunt, & non electos prasules introduxerunt &c.

XXX. Hæc aliaque, quæ *Trithemius* adjungit, magno animorum motu inter Principes jactâbantur: addebatque Cæsar, *Iniquô se animô ferre, quòd pra cunctis nationibus Europa Papa Germanos hamô piscationis inconsueta atque illicita penitùs in servitutem vellet deducere.* Unde commotus animo, & in legatum intentus, *Quid est*, inquit, *Domine Episcope, quod Papa pecuniam multam à Clero exigit, & mores reformare Clericorum non intendit? Videtis quomodo vivant, in quanta superbia & elatione, avari, cupidi, luxuriosi, & suprà modum delitiis affluentes? Quo incedant habitu, pudet dicere: utpote qui militibus hujus mundi similiores sunt, quàm servis omnipotentis Dei. Sine ordine vivunt ubique, sine honestate, sine timore Dei, in omni libertate peccantes: & nemo est, qui corrigat, nemo qui probibeat, nemo qui emendet. Vos autem Romani Pastores & Pontifices lanam rapientes, nihil de salute ovium estis solliciti.*

XXXI. Pergo ad Seculum Decimum Quintum, insigne bellis *Hussitarum*, qui mediis in tenebris ad clariorem Evangelii lucem conversi, non solùm *Bohemiam* omnem, sed & vicinas *Germania* partes illustrârunt. Auctor eorum *Johannes Hussius*, qui perlectis *Wiclefi* Angli libris, Papam publicè *Antichristum* dixit, flagitia Ecclesiæ Romanæ magnâ libertate redarguit, Purgatorium, Imagines, Invocationem Sanctorum, Transsubstantiationem, Indulgentias, aliosque errores voce & scriptis oppugnavit. Arrepta avidè à plurimis doctrina, quòd jam avaritiæ Romanæ pertæsum esset: frementibus maximè *Bohemis*, despoliari se calice sacro, quem Jesus Christus in Cœna sua communicantibus tradidisset. Inde res ad *Concilium Constantiense* à Sigismundo Cæsare pertracta, in quo inter cætera Laicis calix ereptus, his verbis: *Etiamsi Christus & instituerit & administraverit cœnam sub utraque specie, hoc nihil obstante &c.* Mox *Husso* & *Hieronymo Pragensi* ad supplicium raptis, irritati indignatione *Bohemi* ad bellum procùrrerunt gravissimum, *quod plùs admirationis, quàm fidei habiturum apud posteros*, Æneas Sylvius verè dixit. Tandem fatigatis Pontificis Cæsarisque viribus, à Sigismundo Imperatore & Philiberto Constantiensi Episcopo pronunciatum est, *Bohemos sub duabus speciebus communi-*

ni,

nicantes esse legitimos Catholicæ Ecclesiæ filios. Qua de re, ipsaque Hussitarum doctrina, & gesto bello fusius agunt Æneas Sylvius in Hist. Bohemica, Cochlæus Hist. Hussit. Poggius in Epist. ad Aretinum, & præ reliquis *Germanis* Trithemius in Hist. M. S. ubi & Articulos *Hussitarum* pleniùs recenset.

XXXII. In eodem Concilio *Sigismundus* Cæsar magno annitebatur studio, ut emendatâ disciplinâ Clerus reformaretur; verùm ut Trithemius in Hist. M- S. ad An. MCCCCXV. loquitur, *Patres & Domini Cardinales, Episcopi, & cæteri fidelium Rectores, qui aderant, considerantes, quòd propositum reformandi modus omni Clero, & maximè Prælatis utramque jurisdictionem habentibus esset in omnimodam destructionem citò & indubitanter futurus, unanimi Regis consilio contradixerunt proposito, qui ex abundantibus sub Reformationis prætextu, intenderet facere mendicantes.* Sic elusô Cæsaris consiliô in pristinis vitiis perseveratum est, tantâ peccandi pervicaciâ, ut profligato omni pudore, nihil pensi, nihil sacri haberent. Memoratu dignum est, quod vir Eruditissimus in Dissertat. de Theol. Scholast. narrat, *Tiguri* in Patria sua, alibique passim, conciones sacras ex *Thoma* & *Scoto* habitas: veluti & *Melanchtonem* confessum refert, Ethica Aristotelis publicè populo diebus Dominicis prælecta, & abs se *Tubingæ* audita esse. Magis horrenda sunt, quæ Status Imperii Protestantes in opere vernaculo de causis recusati Concilii Tridentini pag. XVII. memorant, Studiosos *Theologiæ* ante triginta annos graviter & publicè questos esse, se toto quinquennii aut sexennii spatio, quod tempus studio Theologico lectionibusque definitum erat, à Præceptoribus suis nomen *Jesu* vel *Christi* citari nunquam audivisse: quum omnia nominibus *Lombardi, Alberti M. Scoti, Thomæ* perstreperent.

XXXIII. Nec impunè erat, tantis adversari doctoribus, quum Pontificis favorem potentiamque sibi circumposuissent. Itaque quum *Johannes de Vesalia,* Concionator Wormatiensis, probatissimæ vitæ Theologus, diversam ab iis sententiam iniisset, Parodoxa ejus à *Thomistis* excepta, & primùm *Moguntino* Archiepiscopo, inde Universitati *Heidelbergensi* atque *Coloniensi* communicata sunt, minisque ac clamoribus importunissimorum hominum effectum, ut vir innocentissimus hæreseos condemnatus, monumenta ingenii sui in publico foro urenda traderet. Etsi non dissimularent *Heidelbergenses* Theologi, nimis præcipitanter cum tanto viro actum esse: ut Urspergensis Paralipomena testantur. Sed is impetus illa tempestate

 in

invaserat Religiosos, ut justissimum triumphum de eo agi putarent, qui *Thomam* peculiariter non coluisset.

XXXIV. Præter illam barbaram gentilemque docendi licentiam invasit effrænis Cleri libido, quà impuris amplexibus omnia impunè polluebantur. Nam ut Principes Imperii in Comitiis Noribergensibus superioris Seculi queruntur: *In locis plerisque Episcopi & eorum officiales non solùm Sacerdotum tolerant concubinatum, dummodo certa persolvatur pecunia, sed & sacerdotes continentes, & qui absq; concubinis degunt, concubinatus censum persolvere cogunt, asserentes, Episcopum pecunia indignum esse, quâ solutâ licere sacerdotibus vel ut cœlibes permaneant, vel concubinas alant.* Quam incontinentiæ licentiam, quum *Helvetii* animadverterent, eum in nonnullis pagis, referente Sleidano, introduxere morem, *ut, quum novum quempiam Ecclesiæ ministrum reciperent, juberent eum habere concubinam, ne pudicitiam alienam tentaret.* Nec quispiam hanc Sacrorum hominum libidinem mirabitur, qui majora quoque nefandæ Veneris flagitia per indulgentiam Pontificiam concessa, secum reputabit. Qualis jam illa tempestate vigebat *Taxa Apostolica*, sed quæ sequenti demum seculô publicis typis Romæ apud Marcell. Silber. divulgata est: *Absolutio pro eo, qui Matrem, Sororem aut aliam consanguineam vel affinem suam, aut commatrem carnaliter cognovit, gross. v.*

XXXV. Imperante adhuc *Sigismundo* inceptum est *Concilium Basileense*, quod grandem in Christianismo commotionem dedit; ut Æneas Sylvius loquitur. Nam quum *Eugenius* Papa irritatus minis *Germanorum*, qui suis in finibus intractabiles videbantur, id magno studio anniteretur, ut Patres Concilii dissiparet, aut libertatem eis auferret, Principes primum *Norinbergæ*, & inde *Francofurti* convenerunt, ut discordiam inter Papam, ac Patres Concilii sopirent. Sed quum Patres haudquaquam concederent, ut Concilium transferretur in Italiam, Pontifex autem illud per minas motusque flagrantissimè urgeret, tandem à Theologis conclusum est: *Generale Concilium supra Papam esse: id nec dissolvi, nec transferri, nec propagari posse à Pontifice: quin esse hæreticum, qui ista attentaret.* Agitata inde vehementissimè res inter cultores Pontificis, & cæteros, qui Concilii libertatem salvam incolumemque cupiebant: qua dissensione factum est, ut sacra ac profana per Germaniam, Italiam, Galliamque miscerentur. Sed prævaluit tam-

tandem Concilii auctoritas, quâ *Eugenius* à Pontificia dignitate deturbatus, & *Amadeus*, Sabaudiæ dux tanto fastigio admotus est.

XXXVI. Post illos motus, quum *Ecclesia Germanica* novis quotidie convelleretur morbis, destinabat sibi ultimas ejus exuvias Pontifex: quæ ambitio maximis turbis bellisque *Germaniam* involvit. Nam quum *Pius II.* Pontifex novum tributi genus *Germanis* imponeret, primum Dioterus Archiepiscopus Moguntinus, & postea *Fridericus Victoriosus* Elector Palatinus, tantæ ambitioni obviam euntes, magnam *Germaniæ* partem adversùs *Sedem Romanam* concitarunt. Inflammatus irâ Pontifex *Dioterum* fulmine sacro percussit, & Archiepiscopatu dejecit: causæque mox divulgatæ, *Quòd non consentiret Dioterus in impositione decimæ, vigesimæ, aut tricesimæ; quòd nollet se adstringere Pontifici Romano, petenti, ne unquam Principes Electores absque Pontificis consensu convocaret; quòd Legatis Pontificiis haud permitteret, ut pro arbitrio libituque Clerum convocarent.* Ea de causa appellat Dioterus à Papa ad Concilium Generale, hortatusque literis Principes Germaniæ, ut communi auxilio nationem Germanicam à Pontificis jugo liberarent. Justissimam causam amplexi *Fridericus* Palatinus, & *Fridericus* Marchio Brandenburgensis, aliique Principes, appellationi adhærent, binisque literis acerrimè à Pontifice postulant, *Ut Decimas tolleret, Constitutionem Mantuanam revocaret, Annatas secundùm Decreta Concilii Basileensis aboleret, Concilium generale indiceret, Dioterum Moguntinum dignitati restitueret.*

XXXVII. Responsum à Pontificiis Oratoribus est, *Papam Duci velle, non cogi: infringi Sedis Romanæ Majestatem, si ad Concilium appelletur: Annatas decimasque prisco Pontificum jure defendi: Moguntinum restitutum, iri, si verbis humilibus veniam flagitaret.* Additum ab ipso Pio Pontifice est: *Quod vera etiam in Papam dicere, esset contra juramentum Episcoporum.* Inde ad arma procursum est, quum alios Principes ad defendendam Pontificis potentiam superstitio impelleret; cujus belli infelix eventus fuit, ut à *Palatino* tres Principes, Episcopus Metensis, Marchio Badensis, Comes Wirtenbergensis, plurimis ex nobilitate cæsis, capti in triumphum abducerentur. Quare maximum damnum rebus Pontificiis illatum est, multis Principum velut è somno expergefactis, & in rem suam intentis, ne sacrorum curam ab imperio suo avelli in posterum paterentur.

XXXIIX. Sed jam Seculi Decimi Sexti felicissima tempora intueri gaudeo, quibus maxima Ecclesiæ Reformatio per *Lutherum*, *Zuinglium*, aliosque facta, & magna *Germaniæ* pars ab obsequio *Romanæ Sedis* aversa est. Cujus rei causas, originem, progressum, quum Scriptores superioris Seculi passim enarrent, tum peculiari Historiâ complexus est *Johannes Sleidanus*, Historicus candidissimus ac tersissimus, quo non alius statum Ecclesiæ Reformatæ feliciùs perscripsit. Nos heic, quoniam ad *Maximiliani* tempora deventum est, pedem figimus, Deoque immortali agimus gratias, quòd iis temporibus in ea nos nasci voluerit Ecclesia, quâ totum *Christum* casto complecti animo, ejusque immensis meritis conscendere in cœlos licet. Quamvis justissimâ illâ gratulandi causâ nos ipsos defraudemus, si nomine, non re *Christiani* vitam à sanctissima professione alienam ducimus, si cupiditatibus pravis deliquescimus, si in avaritiam luxumque præcipites ruimus, si opertis odiis, implacabilibus inimicitiis, dirâ invidiâ in proximum accensi, mitissimum illud *Christi* nomen, proterve sauciamus. Sed querelis, etsi forsan necessariæ forent, finire dissertationem nostram haud lubet; precati potiùs Deum, ut rem Christianam suis semper auspiciis augeat, atque fortunet.

DISSERTATIO HISTORICA NONA,

DE

RE FEUDALI VETERUM GERMANORUM,

Breviarium.

§. 1. *Feudorum origo in Germania, unde in Orbem terrarum dispertita sunt.* §. 2. *Qui Germaniæ populi Feuda introduxerint.* §. 3. *Qua occasione, quove modo invecta.* §. 4. *Quid sit propriè Beneficium, quid Feudum.* §. 5. *Feudi & Allodii diversitas.* §. 6. 7. *Historia Feudorum, in qua primævus co-*

eorum usus, & natura explicantur. §. 8. Distinctio Feudorum. §. 9. De Feudis Vexillariis. §. 10. De Feudis Ligiis. §. 11. Qui ritus in conferendis feudis adhibiti. §. 12. De investitura, per Gladium, Vexillum; §. 13 De Investitura per Annulum, & Baculum §. 14. Quid sit Homagium. Formula professionis in Homagio praestando usitata. §. 15. Alia Formula. §. 16 An Vasallus debuerit esse praesens § 17. De Fidelitate sive Juramento Fidelitatis. §. 18. Quibus verbis, quove ritu sacramentum fidelitatis dictum sit. §. 19 20. Diversa Vasallorum nomina recensentur, & explicantur §. 21. Quae servitia Vasallorum fuerint. §. 22. 23. De Onere militiae & profectionis ad campos Roncaliae §. 24. Quid sint Hostenducia, Heribannum. §. 25. Quid Foderum. §. 26. Reliqua onera. §. 27. 28. 29. De Felonia, caeterisque caussis quibus Vasalli feuda amiserint.

INter omnia ea instituta, quibus inclyta Veterum Germanorum Respublica stetit, una praesertim se effert RES FEUDALIS, quae ortu suo nobilissima, usu clarissima, successu felicissima, & imperium Majorum amplissimum sustinuit, & rarâ veterum consuetudinum felicitate, inter leges nostri seculi principem ferè locum occupavit. Adauget famam, quòd quum *Germanicum* inter populum enata esset, nomen suum protulerit longiùs, quàm *Germaniae* termini finesque postulabant: quippe in *Italiam*, *Galliam*, *Hispaniam*, *Britanniam*, *Daniam*, *Sueciam*, *Poloniam*, & ut verbo dicam, in omnem *Europam* illata, nostris moribus priscam fori aulaeque rationem passim immutavit, usuque comprobata, post tot seculorum decursum, in hujus aetatis leges celebre nomen transmisit. Ut jam praetermittam, in ipsam *Asiam*, *Africamque* dispertita illa gentis nostrae jura, ubi hodie magnus ille populorum victor ac regnator *Turca* suos *Timariotas* alit, qui ad primaevum Vasallorum nostrorum morem, precario Principis beneficio, agros obtinent, eorumque emolumentis usi, ingruente bello sine stipendio militant.

II. Sed magnum inter Juris Feudalis interpretes certamen est, num *Feudorum* institutio ad *Francos*, an ad *Gothos*, an ad *Saxones* auctores referenda sit; quum vocabula quaedam antiqua, & Feudorum mores, cognationem illarum gentium ostendant. Vulgatior etiam fama est, primordia eorum deberi *Longobardis*, quod hi praeter relictas Legi voces, Jura Feudalia coluerint prae caeteris, & in *Italia* ad famam decus

cusque provexerint: ſicuti quoque *Gerardum Nigrum*, & *Obertum de Orto*, qui primi leges ipſas, imperante *Friderico Barbaroſſa*, inſcripta retulêre, *Longobardicæ* ditionis, id eſt, *Mediolanenſes* fuiſſe conſtat. Verùm fruſtra res illa tam operoſis agitatur diſceptationibus, quum ſive *Franci*, ſive *Gothi*, ſive *Saxones*, aut *Longobardi* Feuda invexerint, certè ad *Germanos* auctores conditoreſque deducenda ſint; poſtquam omnes illæ gentes è *Germania* tanquam ex magna communique parente, non ſolum ſtirpis originem, ſed & legum ac morum ſimilitudinem hauſerint. Quare rectè cum doctiſſimo Spelmanno cenſuero, mores rituſque Feudales ab antiquiſſimis manâſſe *Germanis*; inde longa diductos conſuetudine, & traditione, non ſcriptis tabulis propagatos ſtetiſſe: donec *Longobardi*, rerum in *Italia* potientes, acceptos mirè auxerint, atque exornârint. Inde lex ipſa ſenſim ſuccreſcens, & edictis Principum adaucta indies & firmata: quo in genere celeberrima ſunt, quæ *Conradus Salicus, Henricus II. Lotharius III.* *Fridericus I.* promulgarunt. Ac de poſteriore hoc Rege notum eſt illud ex Guntheri lib. VIII.

> *Mox de communi FEUDORUM JURE, quod illa*
> *PERSPICUIS nondum SCRIPTIS expreſſerat ætas,*
> *Has dedit, & SCRIPTO JUSSIT NOTESCERE LEGES.*

III. Nec tamen aſſentior maximæ eruditionis Equiti, primævam Feudi Vaſallorumque conditionem repeti poſſe à *Comitibus*, quos Tacitus Principibus pagorum *conſilium adfuiſſe & auctoritatem*, in libro de morib. Germ. ſcribit. Nam quàm infirmum illud ſit argumentum, *Vaſallos* dictos à priſca Germanica, & inde Gallica voce *Geſſel* quæ *Comitem* notet; quivis facile animadverterit, qui cum Voſſio *Vaſallum* à Latino *Vas*, aut Germanico **vaſſel/ proles**; ſive cum Loccenio à veteri Gothico **wäſel/** quod *obnoxium* ſignat, rectius deſcendere judicabit. Neque heic ferenda Cujacii ſententia, qui ex Romanis moribus tracta Feuda affirmat; quod opinor non excidiſſet Jure Conſultorum Principi, ſi ſecum reputaſſet, quid alibi de *clientibus Romanis*, & diverſa *Germanorum* conſuetudine ſcripſiſſet. At verior opinio eſt, introducta demum Feuda, Vaſalloſque inſtitutos, labente jam ac fatiſcente Romano Imperio, quum Germanicæ gentes, velut ſedibus ſuis excitæ, partim in *Illyricum Italiamque*, partim in *Gallias, Hiſpaniam, Britanniam* maximis bellis coloniiſque ſe effunderunt. Ea enim tempeſtate, quum imperium iiſdem artibus, quibus partum erat, ſervandum

dum foret, rei militaris necessitas inventum *Feudorum* peperit: dum Imperatores atque Reges Patriciis & Proceribus suis, quos *Capitaneos* vocarunt, integras regiones, præsertim finitimas & hosti expositas, distribuebant: quòd promtiùs sua, quàm aliena defensuri viderentur. Adjecta tamen conditio est, ne totas sibi reservarent provincias, coacervandisque ejus opibus soli incumberent: sed ut divisas in idoneas portiones militibus stipendii locò elocarent. Præcipuum omnibus sacramentum impositum, *Ut patriam armis tegerent, Dominum defenderent, militanti auxilium portarent, sua fortia facta gloriæ ejus magnitudinique assignarent.*

IV. Atque hoc ipsum, quod propriè *stipendium* sive *salarium* erat, primitùs BENEFICIUM appellatum est: quod in Legibus Longobardicis, tum in Jure Civili atque Canonico crebrum occurrit. Sed inprimis vox illa inclaruit illustri lite inter Fridericum Barbarossam Imperatorem, & Adrianum IV. Papam, postquam hic scripsisset: *Insigne videlicet coronæ BENEFICIUM Tibi contulimus.* Nam, ut Radevicus de gest. Friderici I. lib. I. cap. IX. X. & XXII. narrat, altius hæc verba in Cæsaris descenderunt animum, tanquam Romanum Imperium ex beneficio, id est, clientela sua teneri ab Imperatore objiceret: sed perculsus metu Pontifex, acerbitatem verbi callide & blande excusavit, quod *Beneficium in Curia Romana non Feudum, sed bonum factum* diceretur. At usu frequentior invaluit vox FEUDI, sive FOEDI aut FEODI: nam & hac terminatione in Charta Mathildis Imperatricis, ac Constitutione Wilhelmi Imperatoris legitur. Sed unde vox originem ceperit, discordibus interpretum sententiis diu quæsitum est. Isidorus à fœdere deducit; cujus rationem hanc reddit Spiegelius ad Guntherum: *Quoniam in solis fœderibus forma fidelitatis ultrò & citrò constet.* At Obertus de Orto asserit, *Feudum à fide vel fidelitate dici*; quod Cujacius quoque rectiùs putat. Magis ingeniosam originem affert Bodinus de Republ. lib. I. cap. IX. ubi à fide præstanda, feuda vocitata vult: *hinc enim,* ut ait, F. E. D. U. M. *dici videtur, quòd qui fidem daret, his verbis utebatur:* FIDELIS ERO DOMINO VERO MEO; *contractis autem dictionibus in literas, Feudi appellationem traxerunt.* Sed falli summos Viros manifestum est, quum *Feudum* non à voce *Latina*, sed à *Gothica* arcessendum sit; ut Vossius & Loccenius benè admonuerunt. Itaque erit vel à Gothico fôde/ vel fôda/ *alere,* quasi pro alimentis datus ager: vel à feida *bello,* cu-

 jus

jus præmium hæc beneficia erant: vel à fe / få *bona*, & od vel ôd *possessio*, ut possessio fiduciaria esset.

V. Igitur *Feudum* erat genus clientelæ, quo vel prædium vel dignitas, vel vectigal cuiquam tribuebatur, ut & ipse, & posteri, beneficii auctorem agnoscerent pro patrono, ejusque caput, honorem, ac fortunas defenderent. Nec aliter Cujacius definit ad lib. I. Tit. I. *Feudum est jus in prædio alieno, in perpetuum utendi, fruendi: quod pro beneficio Dominus dat ea lege, ut qui accipit, sibi fidem ac militiæ munus, aliudve servitium exhibeat.* Itaque propriè *Feudum* non est ipsum prædium, sed jus in prædio: quod & ipsum Jus Feudale his verbis expressit lib. III. Tit. I. *Beneficium est illud, quod ex benevolentia alicui ita datur, ut proprietate quidem rei immobilis beneficiata penes dantem remanente, ususfructus illius rei ita ad accipientem transeat &c.* Unde *Feudo* adversatur ALLODIUM, quum illud nostrum sit solum usu, hoc etiam mancupio & proprietate: quomodo & *in Allode esse, atque ex beneficio obtineri*, in Kapitul. Karoli M. lib. I. cap. CXXXII. opponuntur. Scilicet *Feudum* servitii & fidelitatis causâ dabatur, proprietate fundi penes dantem remanente, sine cujus licentia nec ad exteros, nec ad filios nepotesque primitùs transibat: sed *Allodium* est prædium liberum, nulli servituti obnoxium, quod per omnem hæredum seriem discurrit. Qua de causa Rhenanus lib. III. Rer. Germ. *Allodium* Germanicè dici Ein Anlodt scribit, quod inseparabile à familia esset; Vossius etiam lib. II. de vit. Serm. cap. II. deducit ex Belgico Al-out / quasi quod jam ab antiquis temporibus, tanquam proprium, possessum sit; utroque autem meliusrectiusque Loccenius in Explicat. voc. Feud. vocem Gotho-Saxonicam agnoscit, & ex all *omni*, & odhe / vel ôdhe *possessione, proprietate* derivat.

VI. Sed quæ primùm natura Feudorum, quis usus, quæve inde facta fuerit mutatio, lubet audire ex ipso Libro Feudali, ubi ita disserit Gerardus Niger lib I. Tit. I. de iis qui feud. dar. pos. *Antiquissimo tempore sic erat in Dominorum potestate connexum, ut quando vellent, possent auferre rem in feudum à se datam. Postea verò eò ventum est, ut per annum tantum firmitatem haberent: deinde statutum est, ut usque ad vitam fidelis producerentur. Sed cùm hoc jure successionis ad filios non pertineret, sic progressum est, ut ad filios deveniret, in quem scilicet, Dominus*

nus hoc vellet beneficium confirmare, quod hodie ita stabilitum est, ut ad omnes æqualiter filios pertineat. Cùm vero Conradus Romam proficisceretur, petitum est à fidelibus, qui in ejus erant servitio, ut lege ab eo promulgata, hoc etiam ad nepotes ex filio producere dignaretur: & ut frater fratri sine legitimo hærede defuncto, vel filius, in beneficio, quod eorum patris fuit, succedat. Sin autem unus ex fratribus à Domino feudum acceperit, eo defuncto sine legitimo hærede, frater ejus in feudum non succedit: quod etsi communiter acceperint, unus alteri non succedit, nisi hoc nominatim dictum sit: scilicet, ut uno defuncto sine legitimo hærede, alter succedat: hærede verò relicto alter frater removebitur. Hoc quoque sciendum est, quod beneficium advenientes ex latère, ultra fratres patrueles, successione non progreditur, secundùm usum ab antiquis sapientibus institutum: licet moderato tempore usque ad septimum gradum sit usurpatum. Quod in masculis descendentibus hodie novo jure, in infinitum extenditur. Hoc autem notandum est, quod licet filiæ, ut masculi, patribus succedant, legibus tamen à successione feudi removentur: similiter & earum filii, nisi specialiter dictum fuerit, ut ad eas pertineat.

VII. In illa Feudorum historia primùm observo, *Antiquitus ius Dominorum potestate sic fuisse feuda, ut quando vellent, possent auferre: deinde statutum esse, ut ad vitam Fidelis producerentur.* Fuit igitur priscum Germanorum feudum instar Turcarum *Timar*, quo illi vocabulo feuda sua hodie insigniunt: hæc enim Principis beneficiô, & quidem precariô, non tamen diutiùs, quam fructuarii vita, fruenda permittentur: unde & Leonclavius *Timar, honorarium prædiorum fructum, & arbitrio Domini subjacentem* definit. Sequitur postea: *Ut uno defuncto sine legitimo hærede, alter frater succedat: hærede vero relicto alter frater removeatur.* Nimirum, ut eodem libro Tit. IV. dicitur: *Succedunt tantum filii æqualiter, vel nepotes ex filio, loco sui patris:* neque Patruis ad successionem locus, ubi Nepotes superstites fuerint. Regnante *Ottone Primo*, quum ingens esset ea de re inter Proceres controversia, an avo succederet nepos unà cum patruo, placuit rem committi gladiatorio certamini, in quo victoria cessit illis, qui nepotes computabant inter filios: velut Sigebertus in Chronicis, & Witichindus lib. II. memoriæ prodiderunt. Adjicit paulô post, *Feudum in masculis descendentibus hodie novo jure in infinitum extendi.* Vocat novum jus, quum testibus Johanne Fabro & Bodino, Feuda non minùs cætera, quàm Ducatus, Comitatus, Baroniæ, apud Gallos sub *Hugone Cape-*

Capeto circa Ann. DCCCCLXXXVIII. inter perpetuas demum hæreditates haberi, & in patrimonio numerari cœperint. Quod eadem ferè ætate apud Germanos sub *Ottonibus*, & mox sub *Conrado Salico* invaluit: donec postea *Henrici IV.* imperium adeuntis immatura ætas, ad plenam libertatem vasallos proveheret. Ultima ferè verba sunt, *Filias à successione feudi, legibus removeri, licet de facto*, ut videtur, *Patribus sæpe succedant.* Causam referunt leges Longobardicæ, *Quia fœmina neque feudum levare, neque pugnam facere possunt:* id est, quia ineptæ bello gerendo sunt, cujus necessitas feuda peperit. Hoc jure nixus *Rudolphus I.* Imperator, ut Æneas Sylvius scribit, repetiit Austriam, quam *Ottocarus* Bohemiæ Rex retinebat per uxorem *Margaretam*, sororem *Friderici* Ducis Austriæ, qui sine masculis hæredibus diem obierat. Et testis est Papirius Massonius, Reges *Galliæ* exercuisse hanc legem adversùs eorum successores, qui in bello sacro, haud masculâ sobole relictâ, animam effuderant.

VIII. Cæterum primis temporibus Feuda triplici ordine erant distincta, quorum prima *Imperatoria* seu *Regalia*, secunda *Capitanea* seu *Media*, tertia *Militaria* simpliciter dicebantur. *Feuda Imperatoria*, omnium amplissima & nobilissima, à solo Imperatore vel Rege sub Ducatus, Marchionatus, Comitatus, aliisque illustribus titulis conferebantur; quorum possessores vocati Regni vel Imperii *Capitanei*, quia in *Capite*, hoc est, à Rege vel Imperatore rem immediatè tenebant. Quæ quidem feuda, quum jam cætera minora ad filios irent, diu ad terminum vitæ legibus adstricta steterunt: unde in Glossâ ad LL. Feud. Tit. de his qui feud. dar. poss. dicitur, quòd *istud feudum finitur cum persona accipientis, quia hæres in eo non succedit, nisi iterum ab Imperatore investiatur.* Jam *capitanea* seu *Media feuda* erant, quæ non Reges immediatè, sed *Capitanei* suis concedebant clientibus, nimirùm Baronibus & Castellanis, *qui propriè*, ut Feudor. lib. I. Tit. I. refertur, *Regis vel Regni Valvasores dicuntur: sed & hodie* Capitanei *appellantur.* Iidem *Majores Valvasores* in libris Feudalibus, & apud Aimonium sæpe *Vassi Dominici* vocantur. Postremò *Feuda Militaria* fuêre, quæ nec à Rege, nec à Capitaneis Regni, sed à *Valvasoribus Majoribus* in milites suos erogabantur: de quibus Niger locô superiùs citato *Et ipsi* [Valvasores Regis) *feuda dare possunt: Ipsi verò, qui ab eis accipiunt feudum*, minores Valvasores, *dicuntur.* Reperio quoque lib. II. Tit. X. *Valvasinos* dictos, qui à *Minoribus Valvasoribus* feudo donati erant.

IX.

IX. Verùm ista distinctio, ut benè monet Spelmannus, parùm solenniter est observata, quum brevi Reges omne genus Feudorum, Capitanei autem feuda simpliciter militaria donare solerent. Inde multiplex eorum denominatio, prout natura ipsius Feudi, aut conditio servitii indicti se habebat. Alia enim vocata sunt *Feuda Vexillaria*, alia *Haubertica*, *Loricata*, *Scutifera*, *Nobilia*, *Franca*, *Genearchica*, Anglis *Talliata*, *Ligia*, *Quaternata*; alia denique *Feuda de Caneva*; *Feuda Castaldiæ*, *Gardiæ*, *Advocatiæ*, &c. quæ passim in libris Feudalibus, eorumque Glossis leguntur explicanturque. Inter omnia eminebant *FEUDA VEXILLARIA*, Germanis Fahn-Lehen dicta, sub quorum appellatione, illustriora feuda, veluti Regna, Ducatus, Comitatus comprehendebantur. Sic verò appellata sunt, quia conferebantur traditione vexillorum, sub investituræ nomine: quod à solo fieri Imperatore poterat. Unde nec vacante Imperio, dum *Palatinus* & *Saxo* Rempublicam Germanorum vicariâ potestate administrant, hæc cuiquam capessere ac tribuere permittitur: quemadmodum expressè in Aurea Bulla *Karoli IV.* data An. CIↃCCCLVI. sub his verbis cautum est: ---- *Feudis Principum duntaxat exceptis, & illis, quæ* Vanlehen *vulgariter appellantur: quorum investituram & collationem soli Imperatori, vel Regi Romanorum specialiter reservamus.* Sæpe de eo agit Speculum Saxonicum, ut lib. III. Art. LII. LIII. LIV. & LVIII. quo postremo loco verba ista sunt: *Nullum est feudum vexilli, de quo possit Illustris seu Princeps fieri, nisi illud sibi à Rege conferatur.*

X. Magnum & eximium quoque FEUDI LIGII nomen, quòd à *ligando* appellationem traxit: quippe tanta ejus vis, ut Vasallum obstringeret ad standum semper à partibus Domini, adversùs cunctos mortales: ut priscæ leges habent. Inde apud Scriptores est *Ligantia*, quâ ipsum debitum fidelitatis sive obligatio denotatur. Atque ut illi, qui Feuda Ligia tribuebant, *Domini Ligii* vocati sunt, ita ipsi Vasalli *Homines Ligii* dicti: quos sic in Richardo Comite Pictaviæ expressit Brito Aremoricus Philippid. lib. II.

Esse tenebatur Homo Ligius atque fidelis,
Et tanquam Domino jurando jure ligari
Reddere servitium, quod Jus Feudale requirit.

Itaque quum cætera Feuda Vasallum certis obligarent conditionibus, *Ligia Feuda* jubebant, ut dominum defensitaret contrà quosvis, & nec ipsum Regem, aut Pontificem, aut antiquiorem Dominum excipe-

 ret.

ret. Unde illud Feud. lib. IV. Tit. XCIII. *Nullo antepofito fidelitatem fecit.* Sed Regem primus excepit Fridericus Barbaroſſa, qui teſte Radevico lib. II. cap. VII. legem tulit An. CIↃCLII. in Roncaliis, *Ut in omni Juramento Fidelitatis Imperator nominatim exciperetur.* Qua de re ſic ipſe apud Guntherum Ligurin. lib. VIII.

> *Praterea quotiens feudali jure recepto*
> *Vaſallo Domino fidei juramina preſtat,*
> *EXCIPIENDUS erit ROMANUS NOMINE PRINCEPS.*

Quæ lex ab aliis Principibus repetita poſtea eſt: adjunxitque Jus Feudale, *Antiquiores Dominos etiam eximendos.* Ex illa autem *Hominis Ligii* obligatione factum eſt, ut poſtea *Homines Ligii* tantùm appellarentur, qui Principum ſupremo gaudentium dominio ſubjecti eſſent. Ut nunc perſpicuè diſtinguantur *Ligii* & *Vaſalli*, tum *Feudum Ligium* ac *Vaſalliticum*, quod maximus JCtus Hottomannus minùs rectè negavit. At id diſcrimen clariſſimè liquet apud Albertum Argentinenſem ſub An. CIↃCCCIV., ubi ſcribit: *Quamvis autem iidem Principes Aquilonis*, (Galliæ Belgicæ) *ipſum Francum ipſis gravem haberent: cùm tamen omnes quaſi ejus eſſent VASALLI, niſi ab Imperatore monerentur, cujus eſſent HOMINES LIGII, invadendi eum cum honorè occaſionem aliquam non habebant.*

XI. Ritus in conferendis *Feudis* ſolennes fuêre, quos eleganter & prolixè Jovianus Pontanus lib. II. Hiſtoriæ Neapolitanæ deſcribit. In univerſum ſub INVESTITURÆ nomine inclaruerunt: de qua Feud. lib. I. Tit. XXVI *Sciendum eſt Feudum SINE INVESTITURA nullo modò conſtitui poſſe.* Sunt, qui vocem à Latino *inveſtimento*, quod apud Livium lib. IV. occurrit, derivandam putant: ſed rectius *Veſtire* & *Inveſtire* cenſentur vetera vocabula originis Germanicæ, nimirum à fäſta / infäſta / invеſten / quæ voces *ſtabilire* ſive *confirmare aliquem*, juxtà Grotium & Loccenium ſignificant. Planè ut *Inveſtitura* nihil aliud ſit, ac confirmatio in Feudis: ſive ut Cujacius ad Feudd. lib. I. Tit I. definit: *Inveſtitura eſt ceſſio Feudi ſolennis ſive contractus — quam ſequitur traditio poſſeſſionis vacua.* Quæ poſteriora verba valent, ſi *Impropria Inveſtitura* intelligatur, quæ ſine traditione poſſeſſionis per ſe ſubſiſtit, dum ſymbolum aliquod rei nomine porrigit: at in *Propria* ſive *Vera Inveſtitura* res ipſa ſimul traditur: veluti poſſeſſio terræ ſuper ipſam terram traditione glebæ ab eadem revulſæ, antiquitùs ſæpe donabatur. Sed & uſu receptior, & famâ illuſtrior invaluit *Inveſtitura Impropria*, quæ in Conſtitutione Friderici Imperat.

de

de pacè. *Donum Investituræ* nuncupatur: dum nempe symboli quidpiam, veluti gladius, hasta, baculus, vexillum, annulus, sagitta, calcaria, aut aliud hujusmodi pro vario locorum more, Vasallis investiendo tradebatur. Nos, ne singulorum interpretationi diutiùs inhæreamus, clariora tantùm videbimus symbola, quibus illustria Feuda Majores nostri conferri voluêre.

XII. Ac Regna quidem per GLADIUM, Ducatus Comitatusque per VEXILLUM tribuebantur: per illum suprema potestas, per hoc auctoritas educendi in militiam populi notabatur. Utriusque sic meminit Otto Frisingensis de gest. Frid. I. lib. II. cap. v. *Est enim consuetudo curiæ, ut REGNA per GLADIUM, provinciæ per VEXILLUM à Principe tradantur & recipiantur.* Refert idem auctor in Chron. lib. VII. cap. xx. Lotharium Imperatorem & Innocentium Papam de conferendo Apuliæ Ducatu contendentes, hac tandem ratione convenisse, ut *in dando Duci vexillo, utrique manum adhiberent.* Pro magnitudine autem præstantiaque Ducatûs, multiplicari solebant *Vexilla:* veluti apud Frisingensem Fridericus I. Henrico Juniori, Duci Bavariæ, *Ducatum Bajoariæ per septem vexilla*, sed *Ducatum Austriæ cum duobus vexillis* Sorori ejus confert. Quamvis verò juxta Frisingensem consuetudo curiæ esset, ut per *Vexillum* Ducatus traderentur, sæpius tamen ad alia quoque symbola descensum est. Apud *Anglos*, ex priscis Saxonum moribus Eduardus III. filium suum Eduardum Cornwalliæ Ducem creavit, *per sertum in capite, annulum in digito, & virgam auream*, ut Cambdenus auctor est. Et idem Rex filios suos Leonellum Ducem Clarentiæ, & Johannem Ducem Lancastriæ *per cincturam gladii, imposito capitibus pellito pileo* creâsse fertur. Quod nec alienum à nostris fuisse moribus, arguunt verba illa, quæ Seldenus, narrante Spelmanno, ex privilegiis Austriacis notavit: *Dux Austriæ principali indutus veste, superposito Pileo Ducali, circumdato serto pinnito, baculum habens in manibus, equo insidens, &c.* Sane in Ducali Austriæ habitu, sub prima ejusdem institutione, Pileum cruce insignem, expresse Charta Friderici II. memorat: *Concedimus etiam nostro illustri Principi Duci Austriæ, Crucem nostri diadematis, suo Principali Pileo sufferendam.*

XIII. Sed *Francorum Gallorumque* vetustissimus erat mos, non solùm Episcopatus, sed omnia Feuda tradere per ANNULUM & BACULUM: quod per *rain & baston* dicebant, ut Cujacius ad II. Feud. Tit. III. annotavit. Et *Baculi* quidem usus ab antiquissimis Germanis

manis acceptus est, qui *Festucam*, id est, virgam simplicem dixêre; cujus tanta apud cunctos erat veneratio, ut quod ratum esse vellent, eâ interpositâ confirmarent, per eam sacramenta conciperent, fidem facerent, potestatem cederent. Hinc in Leg. Ripuar. Tit. xxx. §. 11. *Cum festuca fidem facere.* In formula vett. incerti Auth. cap. 11. *Tale sacramentum per suam fistucam visus fuit adrhamire.* Et in formull. solemn. passim occurrit, *villas, mansos, terras, per fistucam atque per andelangum tradere.* Sic qui alium in possessionem rei donatæ immissurus foret, *festucam* in ejus sinum projiciebat: quod *Affatomiam* sive *Adfatomiam* Leges vocant. Lex Salica Tit. xl. de Affatomia. *In cujus laisum*, (sinum) *festucam jactavit, & haredem fecit.* Inde *exfestucare* apud Scriptores mediæ ætatis est, possessione prædii aut dignitatis exuere aliquem: veluti in illo Ottonis Frisingensis de gest. Frid. I. lib. 1. cap. VIII. *Conditio autem pacis talis fuit, ut Bertolfus Ducatum* (Sueviæ) *exfestucaret.* Jam *Annulli* usum antiquioribus Germanis in *Contractibus, Venditionibus Traditionibus* solennem fuisse constat: unde prisca formula, *Annulo subarrari*, in Legibus remansit. Cæterum ea per *Annulum* & *Baculum* investit[illegible]ab Imperatoribus Germanicis diu in confirmandis Episcopis [illegible]ata est, donec Henricus V. circà An. CIↃCXXII. omnem *investituram per Annulum* & *Baculum*, ut Abbas Urspergensis loquitur, Pontifici Romano cessit. Guntherus tamen solius baculi meminit, quod *eburnum sceptrum* lib. I. vocat:

Arbitrioque suo pastorem ponere sedi:
Nec prius electum quenquam de jure sacrandum,
Quàm SCEPTRO Princeps regalia præstet EBURNO.

Sed in ritu tam *Baculi*, quàm *Annuli* explicando, Scriptores Ecclesiastici commenti sunt causas mysticas, quæ ingeniosæ magis, quàm veræ prudentissimis viris visæ sunt. Id satis, opinor, compertum est, Baculum, sive virgam, sive Festucam fuisse symbolum subsidii, quod *Vasallus* præstiturum se Domino suo pollicebatur. Aut si in ipsum Regem Principemque juvat respicere, *Baculus* sive *Virga* symbolum erat potestatis ac imperii: quod ab antiquorum Regum sceptris, quæ nihil aliud, quàm virgæ ac scipiones fuêre, tractum est. At *Annulus* signum fidei & constantiæ semper fuit: undè & in Romanorum ac Germanorum veterum nuptiis donari solebat.

XIV. Magna investituræ pars, aut certè complementum fuit HOMAGIUM sive HOMINIUM, solennius, arctius, humiliusque servitii

tii genus, quo cliens obsequium voce supplici præstat, seque Domini sui *Hominem* id est, *Vasallum acturum* profitetur. Igitur Francorum moribus Candidatus Feudi, qui avita successione in illud admittendus erat, intrà anni spatium, ad Dominum accedebat, gladio discinctus; calcaribus exutus, caput nudus: mox adsedentis procidebat genua, manusque supplices inserebat in Principis manus, quod antiqui *invassare* & *commendare in manus* vocant. Tum hæc verba recitabat: *Devenio homo vester ab hac die in posterum de vita, de membro, & de terreno honore: verus & fidelis vobis ero, & fidem vobis portabo ob terras, quas à vobis teneo: salvâ fide Domino nostro Regi & heredibus suis.* Ubi verba illa *de vita, de membris, & terreno honore* alludunt ad notissimæ subjectionis consuetudinem, quæ illis vocibus declarari solebat. Quamvis ab ipsis quoque Dominis verba illa inter pollicitationes Vasallo factas interdum proferrentur: veluti in mutuo Regum Galliæ & Angliæ fœdere, ubi teste Matthæo Parisiensi. CL. sic conventum est. *Ego Philippus Rex Francorum Richardo Regi Anglorum Bonam fidem servabo, ut Fideli meo & Amico, de VITA, & MEMBRIS, & HONORE TERRENO. Et Ego Richardus Rex Anglorum, id ipsum Regi Francorum facere promitto, de VITA ET MEMBRIS, ut Domino meo & Amico.* Hoc *Observare* barbarè dicebant, ut Barthius Animadvers. in Britonis Philip. lib IV. notat. Ita Hovedenus DXCIII. in conventione Henrici & Philippi: *Sic sumus, & à modo volumus esse amici, quod uterque nostrum OBSERVABIT alteri vitam & membra, & terrenum suum, contra omnes homines, pro posse suo.*

XV. Et hæc Professionis formula cæteris usitatior erat: à qua parùm diversa abit, quæ seculo vetustiori, nimirum An. DCCCLXX. obtinuit: cujus exemplum tale affert lib. V. Aimoino adscriptus: *Ego Hincmarus, Ecclesiæ Laudenensis Episcopus -- Seniori meo Carolo Regi sic fidelis & obediens secundùm ministerium meum ero: sicut homo suo Seniori, & Episcopus per rectum suo Regi esse debet.* At diversa erat *Hominis Ligii* Professio, quum ipsum Regem aut Pontificem haud exciperet. Unde Arturus Dux Britanniæ sub An. CIↃCCII. in Hist. Britan. l. III. c. LXXI. sic profitetur: *Noveritis, quòd ego feci clarissimo meo Domino Philippo, Regi Francorum illustri, Homagium ligium contrà omnes, qui possunt vivere, vel mori, de feudo Britanniæ, &c.* Quanquam mollior illa fuerit formula, quam *Eduardo III.* Regi Angliæ, præscriptam à *Philippo Valesio* memorat Bodinus de Republ. lib. I. cap. IX., cujus verba sunt: *Tu quidem evadis*

in Hominem Ligium Regis Francorum, uti Dux Aquitanorum, Par Franciæ, Comes Pictonum, & Montrolienſium: Teque in ejus fide & obſequio ſemper futurum ſpondes. Reſponde, Aſſentior. Hic Rex Anglorum aſſentiri ſe dicet. Tum Rex Francorum ad fidem & oſculum Regem Anglorum admittet.

XVI. Ad *Homagii* dignitatem ſpectabat, quod nec per literas nec per Procuratorem, ſed *in Perſona*, ut ajunt, *tam ipſius Domini, quàm Vaſalli* faciundum eſſet. Id tamen antiquis Feudorum legibus licebat, ſi fortean Vaſallus legitimis excuſationibus, veluti bello, carcere, morbo, vi undarum abſentiam ſuam excuſaret, ut in Cuſtumar. Norman. Art. cv. habetur: ſed *mox illud antiquatum eſt ubique gentium*, ut Bodinus de Republ. lib. I. cap. IX. ait planè ut ne in Italia quidem, unde jura feudorum mânaſſe dicit, *Procurator fiduciarius* admittatur. Itaque *Philippus Pulcher* Rex Galliæ, quamvis morbum abſentiæ ſuæ obtenderet Anglorum Rex *Eduardus III.* recuſavit ab ejus procuratore ſuſcipère homagium; moxque Anno CIƆCCCXXX. in fœdere his verbis definitum eſt: *Eduardus Tertius Rex Anglorum recipit ac promittit, ſe mox in Galliam, fidei, praſtandæ causâ, venturum, aut ſiquidem morbum neceſſarium ſine dolo malo excuſaret, cùmprimùm convaluiſſet, & effecturum.* Nec violat patrium morem pactio inter Maximilianum Auſtriæ Archiducem, & Ludovicum XI. Galliæ Regem An. CIƆCCCCLXXXII. inita, etſi leniùs decernat: *Ne Vaſalli fidem procuratorio nomine exhibeant, ſed præſentes ad id cogantur: niſi morbum, vel ætatem, aliamve neceſſariam cauſam excusârint.* At juſtiſſima ſemper excuſatio fuit, quam Vaſallus impubes præbet: unde tenera Galeacii Genuenſium Ducis ætas adegit Regem Ludovicum XI. ut per Legatum admitteret *homagium*, quum actum legitimum fidelitatis differri noluiſſet.

XVII. Proximè *Homagium* ſequitur FIDELITAS, ſive JUSJURANDUM FIDELITATIS, præcipuum & grande ſacramentum, quo fidem obſequiumque ſuum Vaſallus Patrono obſtringit. Quod malè tamen cum *Homagio* confundunt viri docti, quum alterum ſine altero conſiſtat, & *Fidelitatem* Vaſalli, juxta Cujacium, non ſemper præſtent, quibusdam etiam pactione remittatur. Eâ ratione apud Crantzium lib. VIII. cap. XXIX. Hamburgenſes è priſco ipſorum more, Regi Daniæ feciſſe *homagium*, ſine *Fidelitatis ſacramento* dicuntur. Nam ut idem eodem loco ait, *DE HOMAGIO* qui-

quidem nulla mora: sed de præstando JURAMENTO sit dubitatio. Et apparet ex antiquis Legibus à Pithæo datis in XII. Scriptoribus, Laicos solos præstitisse *Sacramentum*, Episcopos verò *professionem homagii* tantùm edidisse. Itaque postquam Vasallus, in genua provolutus *formulam Homagii* recitâsset, Dominus impingebat jacenti osculum, eumque de terra surgere jubebat. Erectus sacramentum fidelitatis dicebat, cujus varias formulas reperio. Karolus M. breviori istâ, quæ Leg Franc. lib. IV. Tit. XLVI. exstat, contentus fuit: *Promitto* (ego ille) *partibus Domini mei Karoli Regis, & filiorum ejus, quia fidelis sum, & ero diebus vitæ meæ, sine fraude & malo ingenio.* Nec prolixius fere jusjurandum, quod imperante Karolo Calvo ab omnibus Francis recitatum est: *Ego (ille,) Karolo HLudovici filio, ab ista die in ante fidelis ero secundùm savirum meum, sicut Francus homo per rectè esse debet suo Regi. Sic me Deus adjuvet & ista reliquia.* Sed quum hujus generis sacramenta plurimum indigerent interpretatione, multis postea accessionibus aucta sunt; ut tum ex Feudor. lib. II. Tit. VII. tum ex formula illa Juramenti Fidelitatis, quæ circà Rudolphi Habsburgensis tempora obtinuit, apud Goldastum Const. Imp. Tom. III. pag. 404. observare licet.

XVIII. Ipsum Sacramentum, ut venerabilius sanctiusque esset, aut super relliquias hominum divorum, aut complexu Evangelii Codicis, aut contactu armorum, aliarumque rerum concipiebatur. Prioris exemplum luculentum est in Annalibus Rer. gestar. à Pipino, ubi ad An. DCCLVII. scribitur. *Illuc & Tassilo Dux Bojariorum cum primoribus gentis suæ vênit, & more Francico in manus Regis invassati cum manibus suis semet ipsum commendavit, fidelitatemque tam ipsi Regi Pipino, quam filiis ejus Carolo & Carolomanno jurejurando SUPER CORPUS SANCTI DIONYSII promisit. Et non solùm ibi, verum etiam super corpus Sancti Martini, Sancti Germani simili sacramento fidem est pollicitus.* De altero more, quo tactis sacrosanctis Evangeliis jusjurandum dicebatur, lex illa extat in libro Feud. II. Tit. V. *Jurare scilicet sic debet: Ego juro per hæc sancta DEI EVANGELIA, quod amodo in antea ero fidelis, &c.* Et in altera formula Juramenti Fidelitatis Vasallorum apud Goldastum: *Juro ego per Deum omnipotentem, per --- QUATUOR EVANGELIA, quæ in manibus teneo meis, & per Quatuor Evangelistas, &c.* Denique ànte Karolum M. per Arma juratum est, vel armatâ dextrâ, vel super armis interdum honoratioris alicujus, interdum pro-

priis, velut Diis Penatibus: quod Formula vetus apud Lindenbrogium Num. CXIX. Aimoinus lib. IV. cap. XXVI. Leges Bojoar. Tit. XVIII. l. v. uberiùs docent.

XIX. Post tradita acceptaque Feuda, ficut beneficii donator jam DOMINI, jam SENIORIS, modo PATRONI nomine veniebat, ita clientes variis appellationibus pro Feudorum diverfitate infigniebantur. Notiffimum & noftro feculo ufitatiffimum eft nomen VASALLORUM, de cujus vocis origine fuperiùs quædam diximus. Huic affines funt VASSI & VALVASORES, obvium quoque in Jure Feudali, & in Scriptoribus Germanicis ab Urftifio editis vocabulum; etfi *Valvaforum* nomen quidam deducant à **wall** *agere*, five *propugnaculo*, & **vast** firmo; quafi quibus arx aut propugnaculum à Domino committeretur. Iidem MILITES paffim appellati, quod militare Principi fuo cogerentur. Unde apud Britonem Aremoricum lib. IV. Rex Angliæ Richardus Philippum Galliæ Regem fic alloquitur:

bone Rex, cui Francia paret,
Cujus ego MILES, cui fum juratus in arma

A belli quoque ftudio vocati funt ARIMANNI five ERIMANNI, ab Ἄρης, ut Lydius vult, id eft, *Marte* dicti: quorum Longobardorum leges lib. I Tit XVIII. l. II. & Tit XXV. leg. I. item lib. III. Tit. XII. l. v. meminerunt. Nec alii funt AMTRUSTIONES five ANTRUSTIONES, quorum frequens mentio in formulis Bignonianis ac Lindenbrogianis occurrit: deductâ voce ab **Ampt** *munus*, & veteri Germanico **trustil** *fidus*, quòd cum *Arimania fua*, id eft, clientela militari, Regi fidelitatem jurarent.

XX. Porrò vafallis illuftribus inditum eft BARONUM nomen, ut oftendunt Otho frifingenfis de geft. Frid. I. l. II. c. XIII. & Aimoinus. l. v. c. XLIX. ubi poftremus hic fcriptor ait: *Multos Baronum, five Vafallorum cum Rege crucem accepiffe.* Eosdem LEUDES five LEODES fæpius leges Burgundionum & Weft-Gothorum nuncupant: pertinetque huc, quod Turonenfis Hift. lib. III. cap. XXIII. fcribit: *Theodobertus Rex à Leodibus fuis defenfus eft, & in regno ftabilitus.* Similiter BUCCELLARIOS Weft. Gothi vocant; uti apparet ex Legum Wifigoth. lib. v. Tit. III. lib. I. *Quodfi Buccellarius filiam tantummodo reliquerit ---, ipfam in poteftate Patroni manere jubemus.* In Anglo-Saxonum legibus Hiftoriisq; occurrit etiam DRENCHES five DRENGORUM vocabulum, quos Cambdenus Vafallos militares interpretatur. Sed commune atque ufita-

usitatum maximè in literis Francorum est FIDELIUM illis nomen, quòd Juramentum fidelitatis Domino præstitissent: unde & DRUDES sive DRUDOS, à Germanico *treu fide*, dictos invenio. Auctor vitæ S. Udalrici p. 139. *Drudes suos donis congruis sibi complacere satagebat.* Ab ipso etiam beneficio BENEFICIATOS Fridericus Cæsar apud Radevicum, vocat: & eadem de causa BENEFICIARII in Jure Civili & Canonico passim vocitantur. Postremò HOMINES tam in Jure Feudali, quàm in vetustis Francorum, aliorumque Germaniæ gentium historiis simpliciter appellantur, quod Dominis homagium præstare soleant. Inde quoque est *Homo Ligius*, cujus superiùs meminimus: *Homo de Armis* in Legibus Anglo-Saxonum: *Homo exercitalis* in Legib. Longobardicis & West-Gothicis: *Homo commendatus* in Legibus Ripuariis: *Homo Novus*, qui novô feudô donatur.

XXI. Sed jam propiús venire lubet ad Leges sive conditiones, quibus Domini Vasallos suos duxère obnoxios: quippe postulabat ratio, ut tantis mactati beneficiis non solùm verbis humilibus devotisque, sed & re ipsa obsequium Dominis redderent. Id Feudales libri vocant *Servitia, onera, auxilia:* Sed alii tristiore vocabulô *Servitutes duras, mancipiatum, onera post mortem etiam gravia*, appellârunt. At æquum fortasse fuerit, eò impendi laborem ac periculum, unde emolumentum ac honos capesseretur. Neque sanè errorem magis exitialem errare possunt Patroni, quam ubi clientes suos magnis involvunt opibus, eosque inde liberos, & ab omni obsequio exemptos pronunciant: plerumque enim accidit, ut hi tot saginati bonis, viribus suis tandem adversûs potestatis suæ Auctores abutantur. Sed in universum æstimanti, nihil suprâ vasalli fidem obsequiumq; est, quum tanta juris fiduciarii sit obligatio, ut etiam adversùs fratres ac liberos, imò in ipsos Parentes, Vasallum pro salute ac dignitate Patroni armet. Itaq; benè censet Bodinus, Jus fiduciarii seu feudale sanctius grandiusque esse patrocinii sive clientelæ jure, quum clienti nec onus militiæ impositum, nec minùs officioso quicquam eripi possit: a Vasallus Dominum summà fide observare ac colere, periclitanti opem ferre, ejus dignitatem tueri cogatur. Nec tamen Vasalli sunt Servi, sed ἀντίδουλοι, ut Cujacius ex Æschylo loquitur: & quamvis sæpe *Homines* dicantur, qua significatione Servi quoque veniunt, multùm tamen & libertate & fortunâ à conditione eorum *Hominum* absunt. Cæterum quum ipsa servitia pro ratione jurisjurandi & pactionis in-

Investitura varient, & huius populi moribus intendantur, illius consuetudine mitigentur, nos obiter ea tantùm inspiciemus, quæ apud *Francos*, & inde Imperiô ad *Germanos* translatô, nostra in gente valuêre.

XXII. Jamprimùm Vasallis incumbebat onus militiæ, cujus potissima causa Feudum institutum accepimus: unde & *Militum* illis appellatio adhæsit. Quoniam autem *Militum* nomine per illud ævum sola *Nobilitas* censebatur, hæc quidem nullo conducta stipendio militare, cogebatur Principibus, à quibus *Feuda* obtinuerat: cæterum ministros servosque sub se habebat, militantes ære, aut servitio addictos, qui apud Matthæum Parisiensem, Hovedenum, Rigordum *Servientes*, apud Britonem Aremoricum autem *Satellites* sæpissimè appellantur. Unde lucem capiunt, quod apud Hovedenum Richardus Angliæ Rex pro summis copiis trecentos milites duxisse, Philippum Galliæ Regem memoret; quodve sæpius in historiis legitur, castella validissima triginta militibus custodita, & ægrè victa: quum *militia* Nobilitatem tantùm notaret, quæ reliquum copiarum numerum ex servis suis conficiebat. Sed necessitatem militândi, quam Feudorum leges Vasallis imposuère, præ cæteris commendat apud Guntherum lib. VIII. Fridericus Barbarossa:

Publica MILITIÆ vasallus munera justa
Non renuat; dominique libens in castra vocatus
Aut eat, aut alium pro se submittat iturum
Judicio Domini, vel quam laudaverit ille
Compenset, redimatque sua mercede laborem.

Neque solùm militanti adesse Regi, sed illum quoque comitari ad *Roncaliam* seu *Roncalios* jubebantur, sive Romam ad coronam suscipiendam contenderet, sive *curiam generalem*, ut vocabant ibidem haberet. Diploma Karoli M. datum Wormatiæ An. DCCXC. *Cuicunque autem secundùm hanc legem eadem expeditio imperetur, si ad* CURIAM GALLORUM*, hoc est, in campum, qui vulgò* RUNGALLE *dicitur, dominum suum non comitetur, & ibi eum militari apparatu non repræsentetur &c. feudô privetur.* Erat autem Roncaliorum campus in Italia, ad fluvium Padum, non longè à Placentia, ubi Imperatores agere solennes conventus solebant. Sed morem evocandi Vasallos ad servitium, quod in Roncaliis præstandum erat, plenius describit Otto Frisin-

Frisingensis lib. II. de reb. gest. Friderici I. cap. XII. cujus verba malim versibus Guntheri Ligurinotum lib. II. exprimere:

Roncaliam properat rapidis attingere castris,
Hic quoties claram Regnator tendit ad urbem
Teutonus, Ausoniam sumpturus rite coronam,
Ponere castra solet. ligno suspenditur altè
Erecto clypeus. tunc praco regius omnes
Convocat à Dominis feudalia jura tenentes.
Excubias Regi prima celebrare Fideles
Nocte, vetustorum debent ex more Parentum.

XXIII. Ab utraque tamen expeditione, seu ad *Roncalias*, seu alibi adversùs hostem instituenda esset, liberare se ipsos Vasalli poterant, si alium suo mitterent loco, aut certâ pecuniâ servitium redimerent; veluti jam superiùs ex lege *Friderici I.* apud Guntherum accepimus. Ad primum quod attinet, necessum erat, ut vicarius ille ad *arbitrium Domini* esset, quemadmodum Poeta ait: sive ut ipse Imperator *Fridericus I.* apud Radevicum loquitur, *ut Domino acceptabilis foret*; cæteri enim aut viribus aut ætate invalidi, aut armis equisque militaribus parùm instructi, ad Dominos segnioris delectûs reos redire jubebantur. Lego tamen, fastiditos rejectosque sæpe ante & post *Friderici* tempora, præstantissimos etiam vicarios, ipsosque *Vasallos in persona*, ut ajunt, ad arma accitos: quod maximè elucet ex diplomate Karoli M. Wormatiæ An. DCCXC. promulgato, quod Rittershusius suo Gunthero adjunxit. Et apud Robertum in Supplemento Sigeberti est: *Sumsit Henricus rex pecunias de feudo uniuscujusque lorica: Capitales Barones secum duxit.* Ita quum *Philippus* Elector Palatinus arcem *Geroltzeckianam* obsidione cingere statuisset, evocati sunt Comites Hanovienses, Solmenses, Erbacenses, aliique majores Vasalli, qui & ipsi præsentes copiis Palatinis interfuêre: quemadmodum Bernh. Hertzogius in Chron. Alsatiæ notavit. Nec hoc in Galliæ regno ex priscis Francorum moribus novum aut insolens, ubi, ut Brito Aremoricus lib. II. Philippid canit:

Regis ad edictum coeunt in bella Quirites,
Cumque satellitibus Equites, Proceresque, Ducesque.

Quo jure fultus *Philippus* Pulcher Galliæ Rex, non dubitavit imperare Anglorum Regi *Richardo*, ut secum in Palæstinam, gravi & difficili itinere contenderet. Rigordus in An. MCLXXXVIII. *Rex Francorum*

corum Regem Angliæ quasi Hominem suum commonuit, ut sicut juraverat, mare cum eo transiret.

XXIV. Jam de mercede sive pecunia, qua servitium militare redimebant, id compertum est, eam admissam, quam ipse Patronus *laudásset*, id. est, *Judicásset*, ut Cujacius illud Guntheri verbum exponit. Sed definit illam apud Radevicum lib. II. cap. VII. *Fridericus I.* Imperator, *& dimidium reditûs feudi unius anni* exigit. Plus poscebant antiqui Francorum mores, qui diu in Galliæ regno remansêre. Unde lex illa apud Rigordum in Anno MCLXXXVIII. *Miles crucem non habens, Domino suo habenti eam, cujus erit Homô Ligius, dabit de Suo Proprio mobili decimam, & de Feudo quod ab ipso tenebit.* Atque eam pecuniam, sive censum vocârunt HOSTENDITIAS, non quasi *Hostelitium*, id est, *Hostis litum*, ut multi voluêre: sed vox est mera Teutonica, Ostendienst/ quasi auß vel uß den Dienst/ id est, *pecunia qua redimitur servitium in exercitu*: ut Loccenius vocem ex Frehero explicat. De eo *Conradus* Rex in Feudor. lib. IV. Tit. XLIX. *Hostenditia dicuntur adjutorium, quod faciunt Dominis, Romam cum Rege in hostem pergentibus Vasalli, qui cum eis non vadunt. Verbi gratia: in Lombardia dimidiam: In Teutonia tertiam partem fructuum, facta computatione fructuum solummodò ejus anni quo hostem faciunt.* Idem erat HERIBANNUM, quod interdum pro tributo & subsidio ad alendum exercitum in Legibus Francicis sumitur. Quibus affine erat ESCUAGIUM sive SCUTAGIUM, obvium in Gallorum Anglorumque priscis literis vocabulum, quod Lindenbrogius & Vossius fusiùs interpretantur.

XXV. In regia expeditione inclaruit FODERUM sive FODRUM *extraordinaria collatio ad felicissimam numinis regalis expeditionem*, ut Fredericus I. de Jure Fisci definit. Ubi & inter *Regalia*, ut vocant, *Fodrum* numerat: quod Proceres Italiæ apud Radevicum quoq; fatentur. Hinc severiùs in Constitutione *Conradi* exigitur: *FODRUM autem de castellis, quod nostri antecessores habuerunt, habere volumus.* Exponitur vox ipsa apud Aimoinum lib. V. cap. III. *Karolus M. inhibuit à plebeis ulterius annonas militares, quas vulgo FODERUM vocant.* Sed distinctiùs Sigonius lib. VII. de Regno Italiæ: *Foderum summa quadam frumenti fuit, quam advenienti in Italiam Regi, populi solvere tenebantur: pro quo sæpe etiam æstimata pecunia pendebatur.* Ipsius exordium rei tradit Otho Frisingensis de gest. Frid. I. lib. II. cap. XIII. *Mos enim ab*

ab antiquis, ex quo Imperium Romanum ad Francos derivatum est, ad nostra usque deductus tempora, ut quotiescunque Reges Italiam ingredi destinaverint, gnaros quoslibet de familiaribus suis præmittant, qui singulas civitates seu oppida peragrando, ea quæ ad fiscum regalem spectant, quæ ab accolis Fodrum dicuntur, exquirant.

XXVI. Præter hæc publica militiæ servitia, quibus tam *Capitanei Vasalli*, quàm eorum *Valvasores* obstringebantur, alia præterea onera ac subsidia utrisque imposita fuêre. De quibus Cujacius ad lib. II. Feudd. Tit. VII. *Quædam alia sunt, quæ etsi non exprimantur, debentur tamen, ut ipso jure moribus nostris & Constitutionibus Neapolitanis ἀνάκαμψις mortuo Vasallo, quæ redemptio dicitur & restauratio feudi, vendito feudo εἰσδεκτικὰ, quæ laudationes vocantur. Debentur & quibusdam locis Domino collationes vel munera quædam certis ex causis, putà nuptialium herilis filiæ elocandæ causâ, & λύτρον ob redemptionem Domini ab hostibus capti, & equestris sportula sumta à Domino vel filio ejus majore natu equestri dignitate, qui summus est militiæ gradus.* Ubi quæ ἀνάκαμψις sive *redemptio* feudi dicitur, in Constitutionibus quoque Neapolitanis, & apud Matthæum Parisium RELEVIUM vocari invenio; quod nomen ex eo, juxta Vossium de vit. Serm. lib. III. c. XL. quia morte Vasalli, ut Vasallus cecidit, unde *Cadaveri* nomen, ita cum eo cecidit feudum, quod propterea denuo oportet *relevari*, id est, attolli: unde & *Relevatio* in antiquis chartis dicitur. Haud multùm ab eo discrepabat LAUDIMIUM, vel LEUDIMIUM, Cujacio LAUDATIO, honorarium quoque munus, quod *Leudes* sive *Laudes*, id est, Vasalli, Domino fidem accipienti, in recognitionem Dominii vel obsequii dabant. Ac sicuti ab adulto Patronus poscebat *Relevium*, ita eodem mortuo capessebat feudalium prædiorum & hæredis pupillaris custodiam, quam GARDIAM, *Guardiam & Wardam* Leges vocant. Unde Feudistis *Guardio* pro custode, & *Feudum Guardiæ*, quod custodi prædiorum, vel alius rei, mercedis nomine tribuitur. Addit Spelmannus ex priscis Anglo-Saxonum legibus, etiam MARITAGIUM hæredis pupillaris à Domino percipi: quod explicant leges Scoticæ à Skenæo editæ lib. II. cap. XLVIII. *Præterea potestas hæredum in matrimonio collocandorum est penes Regem, cùm ad nubilem ætatem pervenerint: adeout dos ad eum jure pertineat: vulgò* Maritagium Regis *dicunt.*

XXVII. Restat jam, ut cognoscamus, quibus de causis Vasalli feuda amiserint. Ac antiquissimis quidem temporibus Feuda ad voluntatem Domini adimebantur, etiam non delinquen-

tibus: donec id prohibuit Lotharius Imperator *sine culpa fieri*, vel ut alii loquuntur, sine *causa egregia ingratitudinis*. Itaque amittendi feudi causa una est, perfidia sive ingratitudo Vasalli, quæ in libris Feudalibus FELONIA dicitur, non tam à Græco Φήλωσις sive Φήλωμα, ut Cujacio placet, quàm à verbo Teutonico-Gothico fehl/ feil/ fall/ *noxa, defectu, lapsu, peccato*; ut Loccenio ostensum est. Id nomen ab Anglo-Saxonibus inter gravissima post læsæ Majestatis crimina positum, quum per illud incendia, raptus, homicidia, latrocinia intelligant: unde *Felonia* reus, quod in Regem, dignitatem ejus, pacemque publicam deliquerit, pretiô feudi, id est, totius hæreditatis, fortunarum omnium, ipsiusque vitæ plectitur. Sed mollius *Felonia* crimen inter cæteros populos, & levibus interdum injuriis exortum: quamobrem Vasallum feudô tantùm despoliat, & juxtà Hostiensem definitur, *Culpa seu injuria, propter quam Vasallus amittit feudum*. Quamvis nullum crimen *infidelitate Vasalli* olim odiosius, quod & parricidio comparat Brito Aremoricus Philippid. XII.

Vasallo infido voluit Rex fidus haberi,
Qui servare fidem juratam noluit illi,
Quem licitè poterat quovis extinguere letho,
Cui debebatur culeus & simia.

XXVIII. Sed ipsa *Felonia* in varias rursus & multiplices scinditur species, quæ omnes, ut Hotomannus censet, definiri nequeunt. Nos cæteris prætermissis, hac de re Leges Friderici Barbarossæ tantùm recitabimus, quas, judice Cujacio, Guntherus lib. VIII. explicat rectiùs, quam tota Feudistarum fæculenta cohors. Prima amittendi feudi causa est, venditio vel oppignoratio sine licentia Domini, facta à Vasallo:

Si quis habens feudum, pretio seu vendere totum,
Seu pro parte velit, Dominique licentia desit,
Seu dare, seu vadio supponere cogitet, illud
Qui dedit amittit, non qui suscepit habebit:
Nullaque vel longi præscriptio temporis obstet,
Quo minùs ad Dominum redeant translata priorem.

Altera causa est, si investitura per annum & diem haud petatur.

Successor feudi, totum si forte per annum
Atque diem, tacto prima jam tempore pubis,
Sive dolô, seu desidia, seu mente superba,

Spre-

Spreverit à Domino feudalia poscere jura,
Perdat, & hac Dominus proprios assumat in usus.

Tertia est, si Vasallus vocante Domino detractet munera justæ militiæ: qua de re jam superiùs Poëtæ carmen adduximus. Quarta est, si Filii sui culpam Vasallus apud Dominum non purget;

Si patris Dominum Vasallus filius acri
Læserit offensâ, festinet providus illum
Conciliare pater: quod si contemnet agendum,
Munere privetur: si verò audire monentem
Filius indomitâ neglexerit aure parentem,
Non erit in feudo successor idoneus illo.

Quinta est, si Vasallus Subvasalli contumaciam & Feloniam adversùs Dominum commissam non purgârit.

Si tuus ex feudo cuiquam Vasallus id ipsum
Contulit, atque tuo Vasallum munere fecit
Ipse sibi, si fortè tuam jam tertius ille
Successor meruit factis atrocibus iram,
Nec tibi pro culpa Domino mediante secundo
Fecerit ipse satis, reprobato protinus illo
Ad Dominum redeant feudalia jura secundum.

XXIX. Quemadmodum autem ante Justinianum exhæredationis causæ positæ erant in judicio Centum virorum, ita ad removendum abdicandumque Vasallum, quod & *exhæredare* vocant Historici, requiritur Judicium ac disceptatio *Parium*, id est, *Convasallorum*: ut Constitutiones *Conradi, Henrici, Lotharii* jubent. Et Fridericus apud Guntherum lib. VIII.

Si tibi pro feudo, quod Te tribuente fatetur
Acceptum, tu verò negas, Vasallus agendam
Fortè movet litem, non Tu, sed curia judex
Audiat, & certo determinet ordine causam.

Itaque quum de Ducatu Saxoniæ contenderent *Henricus* Dux Lawenburgensis, & *Fridericus*, quem *Sigismundus* Imperator investierat, illo urgente, ut à Concilio Basileensi res definiretur, hoc flagitante, ut Cæsar solus causam inspiceret; rescripsit in hæc verba Imperator ad Concilium Basileense: *Feudalis contentio per Dominum feudi, ac Pares curiæ terminanda est.* Sic quum *Johannem* Angliæ regem Rex Fran-

Francorum, cujus Vasallus erat, ob necem Arturi Comitis Britanniæ, detrahere à possessione nobilissimi in Gallia Feudi statuisset, *post multas citationes per judicium Parium eum exhæredavit*: ut Tilius ex annalibus priscis loquitur. Tametsi tanto reo arma magis in Actorem Dominum, quàm jura arriserint: pari *Henrici* Regis Anglorum exemplô, qui quum bellum inferre *Philippo* Galliæ Regi statuisset, homagium renunciavit. Id *quietum clamare* eo ævo vocabant, quod ad verbum est Germanorum quit schelten. Hovedenus DCLIII. *Et tunc Rex Angliæ iterum fecit homagium Regi Franciæ, quia ipse in principio hujus guerræ QUIETUM CLAMAVERAT Regi Franciæ Dominium suum, & Rex Franciæ quietum clamaverat ei homagium suum.* Qui ludus sanè Vasallis non fuerit inutilis, ut Dominis, quos lædere velint, homagium reddant, idemque post violentos conatus resumant. Sed exinde apparet, quàm imprudens semper & damnosum fuerit, parem potentiâ, aut viribus superiorem involvere agris provinciaque, & ad Vasallorum obsequium invitare quum & armatus jussa impunè spernere, & injurias suas ac dignitatem vindicare possit. Sane nunquam Pontificis Romani rebus majores illatæ sunt clades, ac postquam validissimos Hispanorum Reges inter splendida Vasallorum suorum nomina numerare cœpit, & in nobilissimam Italiæ portionem admisit. Et fortasse putidum fuerit, ac auctoritati regiæ adversum, si cuiquam servire, & imperanti, seu invitus, seu spontè parere cogitur, qui post Deum immortalem subditus est nemini, & grande illud majestatis nomen jactat. Verissimè olim à Martiali judicatum est:

Qui Rex est, Regem, Maxime, non habeat.

DISSERTATIO HISTORICA DECIMA,

DE

RE NUMMARIA VETERUM GERMANORUM,

BRE-

BREVIARIUM

§. 1. Ratio instituti §. 2. Priscis Germanis nullus pecuniæ usus. Opes cunctæ in pecoribus. Permutatione rerum commercia agitata. § 3. An aurum argentumque Germania negaverint Dii. §. 4. Diu remansit ista consuetudo apud Germanos septentrionales §. 5. 6. Pecunia primùm introducta in Germaniam à Romanis: De Serratis Bigatisque nummis §. 7. Maximus apud Francos usus Byzantinorum §. 9. De Francorum, Gothorum &c. priscis nativis nummis. §. 10. 11. Quid fuerit apud Germanos Libra quo pondere, quo pretio. §. 12. 13. De Solidis, eorumque pretio & ratione. §. 14. 15. 16. Quid & quotuplex Denarius. §. 17. 18. De Marca, usitataque per eam computatione. §. 19. De Florenis, §. 20. De Ducatis §. 21. De Taleris §. 22. De Groffis & Bernis, §. 23. De Obolis, Schillingis, &c. §. 24. 25. Quæ Veterum Nummorum inscriptio, quave figura. §. 26. 27. 28. 29. 30. Recitantur leges veteres rei monetariæ, & explicantur, §. 31. Epilogus.

SApientissimi olim hominum *Ægyptii* tripartitò suam Rempublicam divisêre, Religione, Bello, Artibus iis, quibus communio populorum inter se commercia exercere instituit. Eos quum *Germani*, Majores nostri, in condenda exornandaque civitate sua fuissent imitati, nos primùm de Religione eorum ac Bello egimus: quibus explicatis nunc ad eas secedere lubet artes, quas ad societatem ineundam, ac commercia miscenda attulêre. In quibus primum occurrit RES NUMMARIA, clarissimum societatis vinculum, commodissimum miscendis inter populos ac nationes commerciis instrumentum, negotiationis nervus, & ingentium civitatum robur atque anima. cujus eruditâ contemplatione nihil jucundius, nihil utilius existit. Nam ut infinitam illam & propè incredibilem ejus varietatem, augustam antiquitatem, necessariam in veterum legum, historiarum, contractuum explicatione notitiam prætermittam; quid pulchrius digniusque est, ac omnes penè res sacras profanasque, militiæque gestas, nummorum orbibus videre insculptas, & in tantillo clausum compendio lustrare, quicquid ullis historiis & annalibus commendari, ullo marmorum ac monumentorum apparatu exprimi celebrarique potuit? Itaque nunquam defuêre præclara ingenia, quæ ad indagandam *Rei Nummariæ* veteris notitiam, studia sua atque industriam appulerint; in quorum numero post *Fulvii Ursini*, *Antonii Augustini*, *Georgii Agricolæ*, *Bu-*

dai, *Goltzii*, *Freheri*, aliorumque veteres labores, novissimè magnum nomen adepti sunt *Ezechiel Spanhemius*, & *Carolus Patinus*, qui amplissimum hoc argumentum facundissimè diligentissimèque tractarunt. Sed horum egregius labos in illustrandis *Romanorum* numismatibus potissimùm desudavit, ad quod studium multi luculenti & eximii scriptores, plurimùm illis adjumenti tribuerunt: nobis autem in barbaris seculis investiganda est *Germanorum* Res Nummaria, quæ densis tenebris jacet involuta, & parùm lucis subsidiique ex clarissimis Auctoribus nobis suppeditat.

II. Temporibus vetustissimis, quum nondum primi mortales avaritiâ aut ambitione turbati, in auri argentique vesanum pretium consensissent, permutatione rerum ac compensatione, singula emebant: quod quum aliarum gentium obtineret moribus, *Lycurgus* etiam, teste Justino lib. III. apud *Lacedæmonios* lege instituit. Quæ permutatio, ut juxta Homerum antiquissima & sanctissima, ita apud *Germanos* usitatissima; qui diutissimè auri argentique usum, velut omnium scelerum materiam, é Republica sua exclusêre. Unde de iis sua ætate Tacitus in lib. de Morib. Germ. *Interiores SIMPLICIUS ET ANTIQUIUS PERMUTATIONE utuntur.* Quæ potissimùm pecorum armentorumq; æstimatione instituebatur, quum *hæ solæ ac gratissimæ opes*, ut idem Scriptor testatur. Ex quo diutino usu factum, ut postea apud *Germanos* Septentrionales, inprimis *Gothos* & *Saxones*, pecunia recens inventa ejusdem nominis cum *pecore* fæâ fuerit, sicut apud *Romanos* ab eodem *pecore* appellationem traxit. Atque illis innoxiis divitiis gavisi, nec montium viscera crudeli scrutabantur avaritiâ, nec auri argentique splendorem admirabantur. Quod Tacito vocem illam extorsit: *Possessione & usu auri argenti, haud perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa Legatis & Principibus eorum muneri data, non in alia vilitate quàm quæ humo finguntur.* Et quam invidendum illud integritatis ac abstinentiæ elogium, quod postea magnus Auctor adjicit: *Fœnus agitare, & in usuras extendere, ignotum: ideòque magis servatur, quàm si vetitum esset.*

III. In illa frugalitatis *Germanicæ*, ac sanctissimæ simplicitatis enarratione, dubitat Tacitus, *Aurum & Argentum irati an propitii Dii* Germanis negaverint. Ad idem Annal. XI. cap. XX. fatetur, *Curtium Rufum* in Germania, in agro nimirum Mattiaco *reclusisse specus* *quæ-*

quærendis venis argenti. Et frustrà dubius hæret, num ab iratis an propitiis Diis aurum *Germanis* recusatum sit, quum jam eâ tempestate cognitum *Romanis* foret, *Rhenum*, amplissimum amnem, fluere auro opulentum: quod nec è *Græcis* Nonnus in Dionysiacis lib. XLIII. ignoravit. Verùm rectè summus Scriptor post dubitationem suam subjungit: *Nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere, quis enim scrutatus est?* Nimirum, quamvis copiosum aurum argentumque passim in montium sederet visceribus, ut curiosiore seculorum nostrorum avaritiâ ostensum est; gens tamen simplicioris atque antiquioris permutationis tenacissima, non sollicitavit montium venas, nec auri possessionem usumque quæsivit, quòd contenta victu simplici ac domi nato famam sine apparatû ac blandimentis expelleret, ac corpus vestimentô etiam inemptô, feris detractô tegeret: quæ cuncta inter facillimam promptissimamque pecudum negotiationem consistebant. Qua de causa quoque factum est, ut serò inter *Germanos* inquisitum sit in venas argenti aurique: quippe ante *Ottonis I.* tempora venæ nusquam apertæ leguntur. Prima earum mentio fit apud Ottonem Frisingensem, cujus verba sunt Chron. lib. VI. cap, XXIV. *Hic est Otto, qui ---- imperium Romanum virtute suâ ad Francos Orientales reduxit, PRIMUSQUE VENAS ARGENTI ET ÆRIS juxta civitatem Goslariam in Saxonia INVENIT.* Et apud Ditmarum lib. II. *Temporibus suis.* (Ottonis I.) aureum illuxit seculum, *APUD NOS PRIMUM INVENTA VENA ARGENTI.*

IV. Priscam permutationis compensationisque consuetudinem diutissimè retinuêre *Germani Septentrionales:* quòd nullus ad eos aditus mercatoribus *Romanis* foret, quodve ipsi nihil earum rerum inferri paterentur, quibus pristina virtus elanguescere remittique posset. Quare ipsi Reges, etsi jam rarior nummorum usus posteris temporibus inductus esset, annuos reditus in eduliis colligebant: sicuti liquet tum è Legibus & Chartis antiquis *Alamannicis*, tum è libris *Anglorum* fiscalibus: ubi Reges *Anglo-Saxonum* eô modô victitâsse feruntur, donec *Henricus II.* ex justa occasione morem abolevit. Ac quantum eduliorum à subditis oppidisque fuerit exactum, docet *Inas* Rex apud Spelmannum, ubi legibus suis cap. LXX. constituit, ut ex decem *hydis terræ*, hoc est, quanta totidem sufficiat aratris, exhibeantur.

Mellis dolia X. *Panes* CCC.
Cerevisiæ Wallicæ, id est, potentioris ambr. XII.

Cere-

Cerevisiæ tenuioris ambra			XXX.
Boves adulti II.	*aut Vervecees*		X.
Anseres X.	*Gallinæ* XX.	*Casei*	X.
Butyri ambra I.	*Salmones*		V.
Fodri seu pabuli lib. XX.		*Anguillæ*	C.

Et hi regii reditus, hæ opes fuêre: ignotâ adhuc seculorum posterorum avaritiâ, quâ ærarium multô stipatur aurô, & per omne exactionum genus, per bella, per terræ marisque discrimina, ad sustinendum Majestatis splendorem pecunia quæritur. Sed nec aliæ Nobilium Septentrionalium ea tempestate divitiæ, quum cunctæ opes in frugibus & pecore sitæ essent: unde nec sibi pudori ducebant, pastores pecudum agere, quod olim de antiquis illustribus Græcis ac Latinis Varro affirmavit. Adamus Bremensis Historiæ Ecclesiasticæ cap. CCXXXIX, *In multis Nordmanniæ vel Sueciæ locis PASTORES PECUDUM SUNT ETIAM NOBILISSIMI HOMINES, ritu Patriarcharum, & labôre manuum viventes.*

V. Sed rejecto veteri more, ad auri argentique usum primò respexere *Germani Cisrhenani*, cæteriquæ, qui propter propinquitatem & commercia, *Romanis* assuefacti moribus, didicerunt vitiis blandientibus ignoscere, quibus jam tunc victor ille terrarum populus, gentiumque dea Roma succumbebat. Sic de iis Tacitus de morib. Germ. *Quanquam proximi ob usum commerciorum, Aurum & Argentum in pretio habent, formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt atque eligunt.* Subjungit statim, quam pecuniam potissimum elegerint: *Pecuniam probant veterem, & diu notam SERRATOS BIGATOSQUE.* Quid *Bigati* fuerint, compertum est ex illo Plinii lib. XXXIII. c. III. *Nota argenti fuere bigæ atque quadrigæ; & inde BIGATI Quadrigatique dicti.* Sed de *Serratis* ambiguitur: nisi cum Lipsio statuendum est, *Serratos* appellatos, quòd eorum ambitus dentatus atque asper esset, in modum *serræ*, cujusmodi se etiam vidisse testatur. Admissâ autem semel in animos cupiditate nummorum, facili mox & promiscuo pecuniarum delectu, in omne nummorum genus gens fortissima exarsit: ut apud quam paullo ante maximus parsimoniæ ac temperantiæ honos erat, jam libidine avaritiæ exagitata, & voluptatibus opulenta, omnia nummis venalia haberet. Unde de *Germanis* Danubium Rhenumque accolentibus triste illud elogium Herodiani lib. VI. *Sunt enim Germani*

mani pecunia admodùm avidi: semperque Romanis pacem venalem habent.

VI. Invecto nummorum usu, & per gentes *Romano* imperio additas finitimasque comprobato, nullam tamen pecuniam ipsi cudebant *Germani*, sed *Romanâ* utebantur. Itaque ut in gentis commercia suppeteret pecunia, Romani *Procuratorem Monetæ* Treviris constituerunt, cujus meminit Libellus dignitatum, qui sub posterioribus Imperatoribus confectus videtur: veluti & in lapidibus, apud Gruterum, III. *Virorum Monetæ Treverica* mentio extat. Sic literæ illæ, quæ in antiquis monumentis conspiciuntur, P T R. & P. TRE. & T. & TR. & TRS. & TR. P. S. innuunt, *Pecuniam Treveris signatam.* Sed & Lugduni in Galliis Præfectus Monetæ Romanæ collocatus est, cujus præter Notitiam Imperii, sæpius antiquæ Inscriptiones meminerunt, in quibus literæ illæ P. LUGD. *pecuniam Lugdunensem* denotant. Atque hanc Romanorum pecuniam triplicis generis fuisse reperio. Primum erat ex auro flatum, quod SOLIDOS dixêre, quorum clarissima ac frequentissima in Jure Civili mentio occurrit. Alterum erat argenteum, quod DENARIOS, QUINARIOS, LIBELLAS, SEMBELLASQUE appellârunt, Tertium fuit æreum, quod ASSES dicebant, si ex ære Cyprio foret: DUPONDIOS, si ex ære flavo, & pondere crassius esset: SESTERITIOS, si grandius & amplius, notâque S. C. insigne, & pariter ex ære meliore flavoque constaret. Verum de *Rei Nummariæ* apud *Romanos* ratione, usu, præstantia, dicere supersedeo, quum multi præstantes ac eruditi Viri hoc argumentum diligentissimè explicâverint.

VII. Post collapsum *Romanorum* imperium, quamvis *Gothi, Franci, Longobardi* viribus ac imperiô jam invalescerent, comiter tamen *Imperatorum Byzantinorum*, qui suos habebant *Exarchos* apud Ravennam, majestas in Occidente observabatur colebaturque. Unde & pecunia apud *Byzantium* cusa, per Occidentis provincias *Italiam, Galliam, Germaniam* frequens usurpabatur: quam BYZANTIOS sive BYZANTINOS Itali Germanique, Franco-Galli *Bezants' d' or* dixêre, quorum figuram Freherus de Re Monetaria lib. II. cap. I. exhibet atque exponit. Frequentissima eorum mentio in Annalibus mediorum temporum, Diplomatis & Fundationibus, ut Barthius ac Lindenbrogius exemplis pluribus ostenderunt. Nobis duntaxat observâsse sufficit, quæ in confirmatione *Henrici IV.* apud Trithemium in Chron. Hirsaug. ad An. MLXXV. le-

guntur: *Super hac omnia Comes sæpe dictus Apostolicum privilegium adquisivit, & constituit, ut UNUS AUREUS, QUEM BYZANTIUM dicimus, singulis annis Romam ad altare S. Petri ab Abbate persolvatur.* Ex quo liquet, tenacissimum nummi *Byzantini* fuisse usum apud *Germanos*, quum introductâ jam propriâ nativâque pecuniâ, clarum adhuc nomen, in tam sera usque secula extenderit; quamvis jam Cæsarum *Constantinopolitanorum* auctoritas concidisset per *Italiam*, tantaque fortunæ alluvies Pontifici Romano accrevisset.

VIII. Neque tamen, quum vergente *Romanorum* fortunâ *Byzantini* tanto in pretio usuque esse cœpissent, *Germani* pecuniam vernaculam minùs habuêre: quippe *Francos*, qui *Gallias* ac *Germaniam* tenebant, tum *Gothos* in *Italiam Hispaniamque* incumbentes, nummos cudisse ac signasse, satis compertum est. De *Francis* memoratu digna sunt, quæ Procopius lib. III. de bello Gothico scribit: *Ad certaminis equestris Spectaculum AUREUM NUMMUM NATIVO E GALLIARUM METALLO HI CUDUNT, non Romani Imperatoris, ut cæteri solent, IMAGINE, SED SUA IMPRESSA. Persarum siquidem Imperator, etsi ad arbitrium argenteum numisma facit, aureo tamen non illi fas est suam ut imponat effigiem, nec barbarorum Princeps alius quisquam id facere ausit.* Fatetur Freherus, visos abs se ejus generis aureolos, cum inscriptione CHARIBERTUS Rex: quamvis rarissimos agnoscat. Jam *Gothorum* Reges, qui *Italiam* insederant, signasse vultu suo pecuniam, satis indicant Cassiodori formulæ lib. VI. cap. VII. & lib. VII. cap. XXXII. ubi inter alia Theodorici Regis verba est: *Si vultus cujuslibet sincero colore depingitur, multo justius metallorum puritate principalis gratia custoditur.* At *Wisigothorum* Regum, qui Hispaniam & Aquitaniæ partem occupaverant, varios nummos producit Antonius Augustinus in Dialogo VI. VII. & VIII. veluti *Suimbilæ, Reccesuinthi, Gondemari, Witterici, Wambæ*, aliorumque, qui apud *Hispanos* imperium ante *Roderici* Regis calamitatem tenuêre.

IX. At res Nummaria vehementer per *Germaniam* immutata est, simulque nativa Regum suorum majestate crevit atque invaluit, postquam *Franci* arbitrium rerum per Europam adepti, non solùm *Gothos* ac *Longobardos* armis delevissent, sed & *Græcos* ex *Latio* omnique *Hesperia* submovissent. Tametsi cum Bodino dicendum sit, nihil ex omni *Francorum* Republica minus notum esse, ac rei nummariæ rationem, quum ex eorum nummis tam parùm, aut nihil nostram in ætatem duraverit. Nam qui *Clodovei, Dagoberti, Pipini,* ar-

argenteolos circumferunt, aut fucum adulterinô nummô faciunt, aut si verus & genuinus est, pristinam ejus præstantiam valoremque explicare nunquam possunt. Ac reddit rem magis intricatam, quod nummorum quoque fuerit genus, non tam ad quotidianum pecuniæ usum, quàm eos in fines effictum cusumque ab Regibus, ut aut congiarii loco distribueretur militi, aut alias propinquis, amicis, ministris donaretur: quod *Metalliones* vulgo, *Medaglioni*, *Medaillons* vocant. Quorum pretium, quum pro diversa variaverit magnitudine, & incertam ab reliqua pecunia æstimationem fecerit, dum à plurimis cum cæteris usualibus confunditur nummis, rem totam nummariam reddit obscuram, & maximis difficultatibus implicat. Nos tamen juvat ex priscis Legibus, Historiis, Diplomatibus eruere antiquum illum Thesaurum, & ad *Romanæ* monetæ leges pretiumque sæpe respicere: præsertim quum *Franci*, aliique *Germaniæ* populi, ex longa pecuniæ Romanæ tractatione usuque, suos quoque nummos ad victoris illius populi morem, magna ex parte habuerint.

X. In priscis *Francorum* legibus, ac Karolinis Diplomatis tres potissimùm Nummorum species comperio, LIBRAS, SOLIDOS, & DENARIOS: cœtera enim pecuniarum nomina, quæ ex illo ævo nonnulli afferunt, ad triplex hoc genus referenda sunt. LIBRA nomen à pondo cepit, quòd libram, quam vocant *Trojanam*, pendebat: *Saxones* cæterique *Germani* Pfundt/ Pondt vocavère. Unde & *Fondo* sive *Pondus* apud mediæ ætatis scriptores dicitur. Regino Chron. lib. II. de Normannis: *Mox avida gentis animi ad obtinendam pecuniam exardescunt, & duodecim millia PONDERA Argenti puri atque probati exigunt.* Et Schaffnaburgensis de Reb. Germ. *Abbas Babenbergensis in ærarium Regis Henrici III. mille PONDO argenti purissimi annumeravit.* Frequenter etiam *Libra* non pondus, sed nummus est, qui hoc nomine censetur: quod Budæus lib. IV. de Asse explicat. Æstimabatur autem *Libra*, si pondere constabat, jam *Unciis*, jam *Solidis*, jam *Denariis*. Ac *Uncias* quidem duodecim continebat, cujus elegantem hanc rationem *Theodoricus* Gothorum Rex apud Cassiodorum reddit: *UNCIAM DUODECIES similitudine mensium computâtam, in LIBRÆ plenitudine ad Anni curricula collegerunt.* Æqualis ergo Veterum *Germanorum* libra est libræ *Romanæ*, quam XII. unciis constitisse, Georg. Agricola adversùs Budæum probatissimis testimoniis argumentisque defendit. Sed num *Uncia* nostra par *Romanæ* fuerit Unciæ, Agricola

in libro de restituend. ponderib. negat, quod non una eademque sit uncia apud Christiani orbis gentes: at eandem Leonardus Portius, Alciatus, & Budæus statuunt. Si eadem fuit, *Libra* prisca more Romano distribuetur in XII. uncias: *Uncia* in VIII. drachmas *Drachma* in III. Scruptula sive Scriptula: *Scriptulum* in binos Obulos, sive VI. Siliquas: *Siliqua* in IV. frumenti grana, quæ momenta Budæus appellat. Expressit ea magnam partem tritus Johannis Teutonici versus, ex Covarruviæ emendatione sic legendus:

Tres obolus siliquas, obolos sex drachma, sed octo
Uncia fert drachmas, duodena dat uncia libram,
Siclus habet septem drachmas, obolo minus uno.

XI. At frequentissima *Libræ* computatio per *Solidos* & *Denarios*, qui aut singuli ad Libram componendam numerabantur, aut simul ad trutinam pendebantur: unde crebra *Libræ Numeratæ*, & *Pensæ* mentio in legibus vetustis occurrit. Itaque ubi Libra, ut pondus auri vel argenti indicitur, erit referenda in tot *denarios* aut *solidos*, quot Romana lege, Regia, vel Provinciali ex XII. unciis auri vel argenti percutiuntur. Cæterum apud *Francos* Libram viginti *Solidis* æstimatam, Annales Francorum Fuldenses sub An. DCCC. testantur. Sic Karolus M. in *heribanno* statuit, ut a ditioribus exigantur libræ tres, id est, LX. Solidi: ab his autem, qui tres tantum libras habent, XXX. Solidi, id est, libra una & dimidia, petantur. Leges Longobard. lib. III. Tit. VI. l. 1. *De homine habente* VI. *libras in auro & argento ---- recipiatur legitimum heribannum*, LX. *solidi vel libræ tres. Qui verò non habuerit amplius in suprascripto pretio, valente nisi libras tres, solidi* XXX. *ab eo exigantur, id est, libra una & dimidia.* Etsi autem ad *Francicæ* hujus *libræ* similitudinem postea non solùm *Galli*, sed & *Saxones Anglique* per *libras* pecuniam numerare instituissent, multum tamen hæ à veteri illa discreparunt. Ita *libra Anglo Saxonica* continebat Solidos XLVIII. argenteos: *Libra Scotica* XXV. solidos: *Libra Barrensis* XIV. solidos: *Libra Burdigalensis* XII. solidos; ut Spelmannus in Archæologo suo docet. Et variasse eas pro ratione temporum, argumento est *libra Turonensis*, apud *Gallos* à quingentis annis usitatissima, quæ teste Bodino lib. VI. de Republ. cap. II quadruplo major fuit sub Philippo Rege, quàm sub Karolo Nono: planè ut nunc *Parisiensi* etiam libra levior sit, dum XV. unciæ *Parisienses* efficiunt XVI. *Turonenses*

XII.

XII. Ex hac libræ æstimatione apparet, præcipuum nummorum genus apud *Francos* fuisse SOLIDOS, notissimum quoque *Romanis* priscis nomen, quo denotârunt nummos aureos, integros & solos: nam solidum antiqui integrum juxtà Festum & Isidorum dicebant. Ut proinde lepidi sint *Galli*, qui à *Sole*, cujus imaginem ea de causa pridem aureis suis impressêre nummis, nomen deducunt. Ipsis *Francis* patriâ lingua dictum Rund stück Freherus asserit: sed *Septentrionales Germani*, teste Loccenio, vocarunt Ore/ sive ab ör/ veteribus *sagitta* vel *scrupulo*, cujus figuram fortè olim tulit, sive ab *ora* ort/ veluti Rocksort hodie quartam partem uncialis nummi appellamus. Ex auro apud *Romanos* fuisse, compertum est; habeoque graves Auctores, hunc illum ipsum nummum & pondere & pretio esse, qui ex auro signatus simpliciter *Aureus* apud Romanos dicebatur, cujus passim veteres Historici & Jure Consulti meminerunt. Quamvis Budæo atque Alciato placeat, *Aureum* veterem à *Solido* Codicis Justiniani differre proportione sesquplâ, quod quartam unciæ partem habeat; ut rationibus eorum Covarruvias cap. III. §. I. in coll. vet Numism. deducit. Sed *Aurei* dicti sunt *Solidi*, etiam eo tempore, quo erant quarta unciæ pars; quod satis ex Lampridii verbis in Alexandro Severo patescit. Etiam apud *Francos*, aliosque *Germanos* Solidum fuisse aureum, id documento est, quod quadraginta denarios argenteos contineret. Nec tamen diffiteor, fuisse quoque ex argento, quum Leges id apertè doceant. Qualis potissimum post Karoli M. tempora invaluisse, ostendunt *Saxonum*, *Anglorum*, *Normannorumque* Libræ, quæ argenteis quoque *Solidis* æstimari solent.

XIII. Sed sicut *Solidus* apud Romanos non semper fuit ejusdem ponderis, neque ejusdem bonitatis, quum ante *Constantinum* M. XLVIII. Solidi in libram auri cuderentur, sub *Constantino* autem libra *Solidorum* LXXXIV. sub *Valentiniano* LXXII. esset; ita apud *Germanos* & pondere varius, & pretio diversus, & pro temporum ratione auctus imminutusque stetit. Illud in universum ex Legibus *Salicis*, *Alamannicis*, *Bajoariis*, *Ripuariis* colligitur, unumquem ue quadraginta denarios valuisse. Loca non indicabo, quia abundè id factum eruditissimi Lindenbrogii industriâ. Unum tamen insigniorem adducam, quem Hincmarus Archiepiscopus Rhemensis apud Pithæum profert: *In testamento à B. Remigio condito Lector attendat, quia*

SOLIDORUM QUANTITAS NUMERO QUADRAGINTA DENARIORUM COMPUTATUR, ficut tunc Solidi habebantur, & in Francorum lege Salica continetur. Et generaliter in folutione usque ad tempora Karoli perduravit, velut in ejus Capitulis continetur. Ex quibus verbis elucefcit, novum *Solidorum* genus temporibus *Karoli M.* invectum effe. Quod ex ipfa Karoli conftitutione oftenditur: *Ut omnia debita, quæ ad partem Regi folvi debent, SOLIDIS XII. DENARIORUM folvant, exceptâ freta, quæ in lege Salica confcripta eft: illa IISDEM SOLIDIS, quibus cæteræ compofitiones folvi debent, componatur.* Manifeftius in Legg. Longobard. lib. II. Tit. XXII. l. 1. ubi Imperator Karolus fancit: *De omnibus debitis folvendis, ficut antiquitus fuit confuetudo, per XII. DENARIOS SOLIDI SOLVANTUR, per totam legem Salicam: Excepto fi Leudes, id eft, Saxo aut Frixo Salicum occiderit, per XL. DENARIOS SOLVANTUR.* Apud *Gothos* grandius *Solidorum* pretium habebatur: nam ut Theodoricus Rex Conftitut. V. de *jufto pondere obfervando* loquitur, Sex *millia Denariorum Solidum effe*, (veteres) *voluerunt.* At maximus Budæus lib. v. de Affe, *Solidos Turonenfes*, qui à quingentis annis in magno apud Gallos ufu fuêre, ita expendit, ut quilibet *Solidus* valeat duodecim *Denarios Turonenfes*: feptem autem *Solidi* duos denarios argenteos conftituant.

XIV. Cæterum quum *Libra* per *Solidos*, *Solidi* per DENARIOS æftimarentur, neceffum eft, ut horum pretium rationemque paullò exactiùs confideremus. Neque tamen, quum tot *Denariorum* fint genera, quot populorum, fingula enarrare, aut noftri inftituti, aut fcientiæ erit. Etfi fatendum fit, maximè id conducere ad rei antiquæ notitiam, quum in prifcis Legibus mulctarum ratio propter obfcurum *Denariorum* valorem, valde incerta fit, & intricata. Nomen inde deducunt Varro de L. L. lib. IV. & Prifcianus de Ponderibus, quod *DENOS ÆRIS valeret*; unde & *Denarium* decuffi X. inductum notabant. Sed & *Denaratus* ac *Denarata* apud prifcos Auctores occurrit, quo pretium *Denariorum* fignificatur. In edicto Piftenfi Karoli Calvi: *Qui panem coctum aut carnem per DENARATUS, aut vinum per Sextaria vendunt.* Et in Teftamento Bertrarii: *Perfolvant duas denaratas de cera.* At Anglo-Saxonibus *Denarius* eft *Sterlingus* five *Efterlingus*, *de cujus* nominis ratione multa eruditè, ut folet, Spelmannus in Archæologo fuo differit. Apud *Francos Alamannosque* patria voce eft Pfenning: ut ex privilegio *Henrici V.* Spirenfibus circa

circa An. MCXI. concesso liquet. Frequentius tamen posterioribus seculis vocabulum Heller obtinuit: veluti, quod *Germani* dicebant, Achtsche heller/ Trithemius in Chron. Sponh. & Hirsaug. *Denarios Aquenses* semper interpretatur.

XV. Erat autem *Denarius* alius ex ære, alius ex argento: illum à colore *Nigrum*, hunc *Album* vocarunt, Nigrum Græci inferiores ὀσπάζιον ἄσπρον dixere: unde hodierni *Asperi* Turcorum Græcorumque sunt, de quibus Leonclavius Pandect. Turc. cap. XVIII. & Busbequius in Epistolis agunt. At *Albus* illis erat, δηνάριον λευκὸν, ut ex Chalcondyla patet. Meminit hujus Metellus Quirin. Eclog. III. --- *Argenti dedit Albos*. Utriusque mentionem facit Chronographus quidam in lib. 1. Histor. Britan. citatus Cambdeno: *Tunc temporis currebat in Britannia moneta, valente quolibet ALBO ARGENTEO sex Denarios Turonenses: & PARVI DENARII NIGRI currebant tunc in Britannia: in qua quidem moneta Alba erant inscripta duæ Hermina circâ crucem, & in pila tres hermina.* Erant & *Denarii Aurei*, sed rari & infrequentes, quorum pretium Didymus Claudius de Analogia Romanorum expressit. Sed rectè judicat Budæus, hos *Denarios* non alios fuisse ac *Solidos*, quorum pretium pondusque etiam æquabant. Sanè nec posteriori ævo insolens aut novum confundere *Solidos* cum Denariis: veluti in Actis Facultatis Philosophicæ Heidelbergensis Decanus An. CIƆCCCCXLVI. in Programmate mandat *Omnibus & singulis honorabilibus Magistris atque Baccalaureis, ut in festo S. Katharinæ, summæ Missæ in templo Spiritus S. decantandæ adsint, sub POENA DUORUM SOLIDORUM DENARIORUM irremissibiliter persolvendorum.*

XVI. Jam pretium *Denariorum* diversum tam inter ipsos *Francos*, quàm cæteros *Germaniæ* populos erat: quippe pro ævi ratione, populorumque dignitate variâsse, certum est. Primis temporibus, ex longo Romanorum nummorum usu, credibile est, *Germanorum Denariorum* pretium stetisse ad rationem *denarii Romani*, qui juxta Agricolam & Budæum octava unciæ pars erat: planè ut hac ratione nonaginta sex denarii libram duodecim unciarum constituant. Sed & illud ex Livio ac Plinio constat, *Denarios Romanos* non semper ejusdem ponderis fuisse: unde Hispanorum doctissimus Covarruvias *Denarios* quoque ex septima tantùm unciæ parte producit, quorum quinquaginta sex efficiunt *Marcam*, quæ octo unciarum est. Si Radero

dero credendum, *Denarius* veterum Francorum, octo nostros *cruciferos* valebat. Sed minoris venisse postea *Denarios Parisienses*, certum est, quum eorum triginta unciam unam ponderarent. Etiam *Denarius Turonensis* minoris valoris est, quàm Hispanorum nummus æreus, quem *Maravedinum* vulgò appellant. In privilegio Caroli IV. quod Mindensi Ecclesiæ concessit, tale *Denariorum* pretium lego. Dat er (Bischoff) in syner Statt zu Petershagen einen Zoll / das ist von iedem Pferde das Kauffmanschafft träget und führet / zwene sware Pfenninge / der ser einen alten Tornes gelten / uffheuen und nehmen möge. Quæ apud *Anglo Saxones* ejus fuerit æstimatio, quodvè pondus, clarius enarratur in Statuto Anni 1.1. Eduardi I. quod Compositio Mensarum inscribitur: *Denarius Angliæ, qui vocatur Sterlingus, rotundus sine tonsura, ponderabit* XXXII. *grana frumenti in medio spica*, & XX. *denarii faciunt unciam*, & XII. *unciæ faciunt libram*. Pariter moribus *Normannorum*, XX. *Denarii* probatæ monetæ, unciam pendebant, *solidusque* quilibet XII. *Denarios* continebat.

XVII. Sed post subversas *Karolingorum* opes, quum *Germani* ab Imperio *Francico* in peculiarem secessissent civitatem, & Proceres in plenam libertatem se sustulissent, *Res Monetaria* multùm immutata est, dum quælibet Regna, Regiones, Principatus, Respublicæ suo arbitriò pecuniam signarunt, quæ à loco plerumq; nomen sortita, pro temporum ratione, populorumque fortuna diversum pretium invenit. Inprimis in usu esse cœpit MARCARUM nomen, ut sicut antea per solas *libras*, ita tunc interdū per libras, frequentiùs per *Marcas* omnia computarentur. Vox crebra apud Radevicum, Suenonem, Cæsarium Heisterbacensem, Petrum de Vineis, Bekam, tum in publicis Legibus Instrumentisque, ut jam Vossio lib. II. de vit. Serm. cap. XII. & Lindenbrogio ad Codicem suum notatum est. Sed quum *Marcarum* non eadem ubivis esset ratio, *Marca Coloniensis* & pretio cæteris major, & usu clarior circa undecimum & duodecimum seculum passim invaluit. Hinc in forma Compositionis, inter Henricum Imperatorem & Richardum Angliæ Regem Imperator pro liberatione Regis expressis verbis paciscitur, *centum millia marcarum puri argenti ad pondus Coloniæ*, ut verba apud Goldastum Tom: III. Const. Alm. pag. 365. sunt. Apud Saxones quoque magnum *Marcæ Lubecensi* nomen, cujus frequens memoria in nostram usque ætatem duravit. Suecis *Marca Stockholmensis* præstantissima habita est: unde & in-

anul-

mulctis ac tributis exigebatur. Iohannes Magnus Hist. Sueo. Goth lib. xxi. cap. xix de Margareta Regina: *Marcam unam Stockholmensem à quolibet conjugio sine omni humanitatis respectu exegit.*

XVIII. At *Marca* omnis in partes suas divisa erat, ex quibus FERTONES, sive FARTOS, ut in Innocentii I. decretali est, quadrantem Marcæ esse, Freherus ex Guntheri Parisiensis historia demonstravit. Nobilissima ejus mentio in Aurea Bulla Karoli IV. §. ult. *Dabit Officialibus Imperialis sive regalis curiæ sexaginta sex Marcas cum uno* FERTONE *Argenti.* Ac paullò post: *Decem Marcas pro semetipso reservans dabit Cancellario Imperialis sive regalis Curiæ X. Marcas, Magistris, notariis, & dictatoribus tres Marcas, & sigillator pro cera & pergameno unum FERTONEM.* Ubi Germanicum exemplar habet **einen Sierling**: pro qua alii **Vierding** dixêre, Sed de pretio *Fertonis* expedita erit res, si *Marcarum* valorem excusserimus. Urspergensis Abbas *Marcam* dicit pro *Libra*, ubi Friderici I. Constitutionem de componenda pace enarrat, verbaque illa tangit, quæ sic Guntherus in Ligurino expressit.

Urbs centum libris puri multabitur auri.

At Cujacius in quintum Feudorum ait, majorem esse *Marcam*; quippe duas *libras* continere. Ab utroque dissentit Rhenanus, qui lib. II. Rer. Germ. duas *Marcas* una in *libra* constituit, ubi opes Magontinæ Ecclesiæ describit. Verba ejus sunt: *Ubi crux ex auro solido fuit, nomine Benna, pondere mille & ducentarum Marcarum, cui versiculus hujusmodi inscriptus visebatur;*

Auri sexcentas habet hæc crux aurea libras

Constituunt autem Libram duæ Marcæ. Scilicet vix æque variare, ac mensuræ rerum solent. Et quid mirum, magnos inter se discrepare Auctores, quum posteris seculis tot fere genera *Marcarum*, quot populorum fuerint? si tamen primæ & antiquioris *Germanicæ Marcæ* rationem exactius consideramus, in sententiam politissimi JCti, Didaci Covarruviæ, transire haud piget, qui in Collat. Vet. Num. bessem esse scribit Romanam, quam regiæ leges *Marchum*, aliæ Christiani orbis gentes *Marcham* Germanico nomine appellent. Unde concludit: *Habet hæc Marcha octo uncias Romanæ libræ: quamobrem Romana libra portionem sortitur ad marcham sesquialteram.* Sed certior *Marcæ Anglosaxonicæ* æstimatio ex Matthæo Parisiensi est, ubi in Historiæ suæ

Anno cIɔccxxxv. ita scribit: *Tredecim solidis, & quatuor Sterlingis pro Marca qualibet computatis.*

XIX. Præter *Solidorum* ac *Denariorum* prisca nomina inferiore ævo alia Monetarum genera invaluêre, quorum præcipua enarrare, operæ pretium erit. Inter prima est *FLORENUS*, aureus nummus, primitùs à *Florentinis* cusus, ac notatus: Græci postremis seculis, teste Vossio, φλωρίον vocârunt. Est ejus mentio apud Albertum Argentinensem in Chronico: *Annuatim debent præsentare ad Cameram Papæ unum marmotinum, hoc est, denarium aureum: qui benè noscitur à curia, & est minoris, quam parvulus FLORENUS de Florentia.* Ad ejus imitationem suus Gallis fuit *Florenus*, quem *Franc* dixêre: cujus speciem veterem abolevit Eduardus III. A. 1344. ac majorem VI. *solidos*, VIII. *denarios* pollentem constituit. A qua origine sunt quoque Anglorum *Floreni*, *Nobiles* vulgo dicti, quos & *Georgianos* Spelmannus vocatos arbitratur, quòd circa idem tempus, quo Eduardus III. eos signabat, ordo *Georgianus* sive *Periscelidis* institutus foret. Sed & *Germaniæ* Principes ad exemplum *Florentinorum*, similè nummorum genus formârunt, in cujus una parte flos lilii, in altera Principis nomen visebatur. Quales illi sunt, quos Freherus de Re Monetaria lib. II. producit cum hac inscriptione: LUDOVICUS Rex. CAROLUS Rex. ROPERTUS Dux. LUPOLDUS VIEN. WENCESL. Dux P. item GERL. AREPS. WILEL. AREPUS. BOEMUNDUS AREPS; & horum similes, quorum frequentissimus in contractibus usus, & mentio in antiquis Instrumentis, Florenzer Gülden / obvia est. Hi tamen paullatim degenerârunt in *Florenos* sive *Aureos Rhenenses*, quos quatuor Principes Electores ad Rhenum *Moguntinus*, *Trevirensis*, *Coloniensis*, *Palatinus*, ineundis augendisque commerciis, communi nomine signarunt. Pretium veterum *Florenorum*, ut Mynsingerus Cent. IV. Observ. cap. I. notat, in quæstione reluitionis, à Cameræ Imperialis judicio taxatum est XXV. *batziis*: quibus paullo sequiores *Rhenenses Florenos* aureos Freherus existimat.

XX. *Florenis* nec præstantiâ, nec usu inferiores fuêre DUCATI, quos lepidè Polydorus Vergilius lib. II. de invent. Rer. cap. XX. nugatur denominatos à *Ducatu*, quem magistratum Longinus primùm in *Italia* constituit. Primùm à *Venetis* ac *Genuensibus* sunt introducti, quos mox Reges *Hungariæ*, *Bohemiæ*, *Poloniæ*, *Daniæ*, *Sueciæ*, *Angliæ*, *Hispaniæ* imitati fuêre: placuitque institutum Germanis Cæsaribus

ribus ac Principibus, qui pariter eandem monetam invexere. Quo de genere, ut Freherus testis est, *Karoli IV.* Imp. & Bohemiæ Regis *Ducati* adhuc extant: & deinceps *Maximiliani I.* An CIↃ DXVII, cusi, cum titulo DUCATUS CARENTANUS. Majoris tamen pretii erant CORONATI sive SCUTATI, vetus quoque *Galliæ* nummus aureus & in *Germanorum* commerciis notus: qui ad similitudinem *Byzantinorum* veterum cusus est. Pretium eorum olim grandius: sed *Karolo V.* Rege duobus scrupulis minutus est, & *Karoli VIII.* Regis Imperio tribus scrupulis antiquo levior deteriorque factus, ut Bodinus lib. VI. de Rep. cap. III. queritur. Similiores antiquis RIDÆI Burgundionum, Gallis *Riddes*, nobis *Ridder*, qui eadem bonitate, qua veteres *Coronatos* præstare Bodinus eodem loco affirmat.

XXI. Inter argenteos nummos, etsi ætate multis posteriores, principem meritò locum deferimus TALENSIBUS sive TALERIS, argenteis uncialibus, qui An. CIↃD. XIX. in valle *Joachimica* Jochimsthal / Bohemiæ loco, primum percussi sunt: unde & nomen eorum profluxit, quod jucundè Galli *Jocondales* inde dixêre. Profert Freherus antiquissimum ab ea ætate, qui una parte *Joachimum* Abbatem, & insignia *Slickensia* præfert, cum literis AR. DOMI. SLI. STE ET FRA. COM. D. B. altera Leonem *Bohemicum*, cum inscriptione: LUDOVICUS PRIM. D. GRACIA R. BO. Idem tamen fatetur, antiquiores etiam *Joachimicis*, sed minus frequentes in hoc genere apparere: qualis ille, quem *Maximilianus & Maria Burgundica* An M. CCCC LXXIX. item *Sigismundus*, Archidux Austriæ An. M. CCCC LXXXVI. formari jusserunt. Sed *Slickensium* Comitum exemplum, quum ea nummorum forma haberetur commodissima, primùm *Germaniæ* Principes plerique, deinde *Sueciæ*, *Daniæ*, *Poloniæ*, *Hungariæ* Reges secuti fuere: eminueruntque mox *Philippici*, *Hispani Daleri*, quos *Regales* vocant. Ante inductum autem *Dalerorum* nomen, magnus argenteorum nummorum usus per Germaniam fuit, qui *Turonis* in Gallia cusi sunt, *Turonenses* dicti, & in Teloniis Rhenensibus *Tournes*: quos variè ab interpretibus æstimari scribit Covarruvias, sed *in Extravag. prima de censib. inter communes §. porrò*, ita examinari, ut duodecim argentei *Turonenses* efficiant *Florentinum* aureum. Unde facile iis assentior, qui *Solidos* Capitularium *Karoli M.* interpretantur *Argenteos Turonenses*: quum exiguum, aut nullum utrorumque discrimen appareat. Sed & nupero seculo invaluerunt in Germania FLORENI sive AUREI ex argento facti,

cti, vulgò hodie Gülden / primum quidem *Aureis Rhenensibus* pares, sed hodie multò inferiores.

XXII. Ex minoris monetæ genere inclaruêre GROSSI, notissimus apud *Saxones, Silesios, Borussos Bohemos*, nummus usualis: qui hodie nobis tribus *cruciferis* æstimatur. Sed qualis olim fuerit, lubet ex Bodino de Rep. lib. VI. cap. III. audire: *Septem*, inquit, *denarii Romanorum, perinde ut octo drachmæ Atticæ unciam constituunt, nos Grossum appellamus: qualis fuit Majorum nostrorum ætate Grossus Turonensis argenti optimi Regalis, cui tantùm vigesima quarta pars ad purissimi argenti bonitatem deesset.* Itaque in eo fœdere, quod Bernates cum minoribus pagis Helveticis sancivêre, *Grosso Turonensi* stipendium peditis diurnum æstimatum, veluti *Attica drachma* Græcis, *denarius* Romanis diurnum peditis stipendium juxta Pollucem ac Tacitum fuit. At Gabriel Byel, Spirensis, qui seculo XV. de monetis scripsit XX. *Grossos* in *Floreno* constituit. Apud Bohemos *Grossus* erat Drachmalis olim, pendebatque *Libra* sive *Marca* Germanica *Grossos* hosce sexaginta, obolos septingentos & viginti, ut Paulus Stranskius in Rep. Boh. cap. XVII. exponit. Tritum quoque apud veteres Alamannos in *Collectis* & *Contributionibus* nummi genus, quod BERNAM appellârunt, cujus memoriam ex antiquis monumentis eruit Freherus cap. III. de Re Monet. ac *Solidum*, vel *Denarium* veterum Germanorum vocat. Nomen est à villa *Berna*, cujus communem fuisse monetam constat: unde & *Ursus* apud Albertum Argentinensem sub anno MCCCCXLVIII. & Fabricium in Orig. Sax. lib. IV. dicitur.

XXIII. Præterea inter minores Monetæ species fuêre SCHILLINGI, BATZIONES, OBOLI, HALLENSES, aliique minutissimi nummuli, qui posterioribus seculis maximè invaluere. SCHILLINGUS juxta Lindenbrogium antiquitùs scribebatur *Silibba*: quod & in vetustissimo Glossario Silibbun / & Silibbono effertur. At *Silibba* erit à *Siliquis*, voce à Romanis in re Monetaria usurpata, pro unciæ quarta parte; velut ex Jure Civili constat. In pacis conventione inter Alsatiæ Proceres apud Rhenanum lib. II. *Siclus* vocatur: *Si quis* Sicli *unius aut duorum furtum fecerit, corium cum capillis perdat.* BATZIONES, frequens nostra ætate per Sueviam & Alemanniam vox, priore demum seculo innotuere: introducti primum à *Bernensibus*, qui *Ursi* signo eos notaverant. Nunc quintadecima pars sunt floreni nostri: sed olim majore in pretio stetisse constat. ALBUS, nunc Weißpfenning / anti-

antiquitùs ab *Alano* Britonum Duce primùm ex albo argento cusus est: unde & appellatio à colore candido adhæsit. Eundem Angliæ Rex, *Henricus V.* Franciæ Regens, *Blancam* pari de causa vocavit: quod nomen *Belgis* adhuc familiare est. Pretium ejus ab Alano æstimatum est vi. *Denariis Turonensibus*: sed Henricus Rex octo *denarios* valere jussit: à quo utroque pretio noster *Albus* immane quantum discessit. OBOLUS apud Romanos minutissimum nummi genus:

Nam nihil obolove minus, majusque talento.

Idem in exiguo pretio Majoribus nostris, quum teste Johanne Teutonico, drachma sex obolos contineret. *HALLENSES* ab Hala Suevorum oppido nomen hausêre, tanto olim in usu, ut omnis fere pecunia inde appellationem traheret. Vulgò enim ante unum ac alterum sêculum audias *Libras Hallenses*, Pfund Heller / quibus omnes contractus, rerumque pretia expediuntur.

XXIV. Nihil adhuc de figura & inscriptione *Germanica* pecuniæ dixi, quæ sicuti varia, ita ad religionis imperiique momenta adumbranda semper stetit. Ac primùm, quum *Constantinus M.* ad sacra Christiana conversus, *Crucis* signum inscripsisset nummis, *Franci* quoque id institutum secuti sunt, ut religionem suam pariter consecrarent. Ac quum postea *Romani Græcique* Imperatores Servatorem generis humani *Christum*, nunc Principi diadema imponentem, nunc tenentem vitæ librum, pecuniis imprimerent, *Franci* æmulatione pari id imitati sunt, ut se à *Deo coronatos* quoque innuerent. In illis inscriptio erat: *JHESUS CHRISTUS REX REGNANTIUM:* aut *IHS. XPS. EMMANUEL:* aut *IHS. XPS. NIKA.* Pariter in *Francicis* illis *Aureis* ab omni antiquitate video illa solennia verba, circa Crucem florescentem: *CHRISTUS VINCIT, CHRISTUS REGNAT, CHRISTUS IMPERAT.* Descensum postea crescente superstitione, ad Sanctos est, impositique nummis, quos quisque tutelares sibi genios fecisset. Porro quum *Romani* monumenta gloriæ suæ summo studio imprimerent pecuniis, nec illum morem abnuerunt *Germani*: in quorum antiquis nummis victorias, trophæa, prælia cognoscere quoque est. Qua in re, quum multa per symbolicam aut emblematicam figuram describenda essent, diversæ imagines excogitatæ sunt: veluti ostendunt veteres Regum Franciæ ac Germaniæ nummi, quos Strada collegit. Pertinent huc verba illa Dagoberti Regis in fundatione cœnobii Weissenburgensis apud Trithemium: *Ad hæc monetam habentem in se IMA-*

GINES & literas, expressamque similitudinem Nemetensis monetæ, eidem loco *concedimus*.

XXV. Potissimùm autem, & communiter obtinuit, ut & effigie decorati essent nummi, & ---- *Inscripti nomine Regum*. Rationem ejus reddit *Theodoricus* Gothorum Rex in Constitutione CXLIII. ad Comitem Sacrarum Largitionum: ut nimirum *imago Principis per commercium populos quoque pascat*. Sed primis temporibus, ut Procopius auctor est, *Persarum*, aliarumque nationum Reges, non suam auro, sed *Romani* Imperatoris imaginem imponebant: unde veluti rem novam notat in *Francis*, quod non *Romani* Cæsaris, ut cæteri, sed suam effigiem nummis aureis imprimerent. Verùm quam sibi auctoritatem vendicaverant Romani Imperatores, eam postea *Franci* Reges sibi in suo circumposuêre imperio, quum non alios in moneta vultus, ac regios tolerarent. Qui mos postea *Germanis* quoque Imperatoribus mansit: ac quamvis crescente deinde Principum potentiâ, jus cudendæ monetæ communicaretur, illud tamen diu Cæsareæ datum venerationi est, ut Imperatoris dignitatem & numen obtenderet pecunia, impressâ Aquilâ, cum globo Imperii, & additâ Epigraphe: N. IMP. AUG. P. F. DECRETO. Præter imaginem ac nomina Regum admixta plerumque sunt insignia, quibus Regnum aut Provincia notabatur. Sic Franci primum *Bufonibus*, postea *Liliis*, Bohemi *Leone*, Burgundii *Equo cataphracto* nummos insignivêre. Apud nos post Karolum M. *Aquila* nummis semper sacra fuit; viguitque tempore *Friderici II.* ut Urspergensis Paralipomena ferunt, aureum Solidorum genus, quod primò *Augustanum*, postea *Aquilinum* dixêre: in quorum altero latere vultus Imperatoris, in altero *Aquila* visebatur.

XXVI. Lustratis excellentiorum Monetarum generibus, quantum ex barbaris seculis hauriri licuit, nunc ad *Leges Nummarias* transgredi lubet: quas ex priscis monumentis hinc inde dispersas producam, ut non solùm Majorum nostrorū sanctitatem, sed & utilissimas, ac Reip. cuivis salutares constitutiones commendem. Etenim consideranti mihi, quæ firmissima Rerumpublicarum munimenta sint, inprimis *Rei Nummariæ* sancta ac constans curatio occurrit; quæ tantopere utilis ac necessaria est, ut sine ea incerti sint contractus cuncti, & pacta, quibus vitæ societas continetur: incerti reditus, vectigalia, tributa, quibus Principatus ac Civitas innituntur: incertæ deniq; ærarii opes, publicæque ac privatæ rationes, quæ in dubio ac suspenso hæ-

hærent vacillantq;. Quamobrem non defuêre, qui inter graviſſimos morbos, quibus Reſpublica noſtra convellitur laceraturque, depravatam corruptamque rei nummariæ rationem primô fere locô poſuêre, quum in tam vaſto imperio plures paſſim nummuli ceu pullulantes & fruticantes, quotidie increbeſcant, qui deperditis fere, & exoleſcentibus bonæ notæ pecuniis, quotidie deteriores, & ære dilutiores ingraveſcunt. Neque heic, quod multi fecêre, in noſtrorum temporum numerabo felicitate, *Germaniam* noſtram veteri eſſe opulentiorem, pecuniiſque affluere: nam & illud uſu cognitum eſt, pretia rerum omnium duplô nunc majora eſſe, quam antiquitùs fuêre, propter auri argentique copiam, quæ ab *India Occidentali* in *Europam* aſportata, viliorem utriusque metalli æſtimationem fecit. Igitur quum olim tanti apud *Burgundiones Alamannosque* eſſet *Solidi* unius pretium, ut vacca pro Solido, bos pinguis pro duobus veniret: quum *Francorum* Cancellario, ut in tabulis publicarum rationum extat, diurni viatici nomine ſeptem Solidi, quibus ſe ipſum, equos, pueros, comites ſuſtentaret, perſoluti ſint: quum Architecto præſtantiſſimo, in arcis magnæ ædificatione, tres Denarii redditi fuerint: nunc prêtium cujusque rei longè majus, nunc merces ac ſtipendium cujusque grandius eſt, planè ut rectè æſtimantibus, in tanta opum abundantia, nec ditior quidem aut opulentior *Germania* cenſeri poſſit. Sed jam ipſas Leges recitemus.

XXVII. NEMO AURUM, ARGENTUM, ÆS PUBLICE SIGNATO, NISI CUI AB IMPERATORE AUT REGE CONCESSUM FUERIT. Quemadmodum in vetuſtiſſima XII. Tabularum ſanctione Jus cudendæ monetæ ſolis Triumviris Monetalibus tribuitur, quod poſtea Principes Cæſareſque ſibi vindicârunt, ita apud *Germanos* inter ea ſemper habitum eſt, quæ *Regalia* vocantur, & ſoli Regi, aut cui is indulſerit, competere dicuntur. Teſtatur id ipſe Imperator *Fridericus I.* in Feudorum lib. V. de Jure Fiſci: *Regalia ſunt*, inquit, *Arimannia, via publica, flumina navigabilia, portus, ripatica, vectigalia, quæ vulgo dicuntur telonea*, *MONETA &c.* Quod ſic in Ligurino ſuo expreſſit Guntherus lib. VIII.

Vectigal, portus, CUDENDÆ JURA MONETÆ,
Cumque molendinis telonea, flumina, pontes,
Hæc Ligures ſacro tribuerunt omnia fiſco.

Un-

Unde in Aurea Bulla memoratur, Regi *Bohemiæ*, velut Principi Imperii, nominatim jus monetæ conferri: quod jam antea pariter in Privilegiis *Mindensi* Ecclesiæ ab *Henrico* Imp. concessis, Episcopo tribuitur. Sed veteres *Francorum* Reges, jus pecuniæ signandæ solis sibi reservabant, nec cum aliis communicabant: unde & omnes Monetarum officinæ in palatium coactæ sunt, ut una tantum in imperio, vastissimo licet & maximo, esset. Apud *Gothos* quoque, qui *Italiam* insederunt, Reges jus monetæ cudendæ ad majestatem solius regnantis pertinere putabant, illiusque curam *Comiti sacrarum largitionum*, ut in Cassiodori formulis est, magna sub religione committebant.

XXVIII. QUI JUS SIGNANDÆ MONETÆ HABENT, JUSTÆ SINCEREQUE NUMMOS FACIUNTO: PONDUS OBSERVANTO. Et hæc vetustissima Romanorum sanctio erat, qua justè sincereque nummos & metallo, & pondere formari exigebant. Primo novo exemplo, ut Plinius lib. XXXIII. cap. III. & IX. queritur, *Livius Drusus* in Tribunatu plebis octavam æris partem argento, *Antonius* Triumvir Denario ferrum miscuère: quam metallorum confusionem postea *Tiberius* Imperator, teste Vopisco, capitali pœnâ prohibuit. Ipsis *Germanis*, postquam primùm nummos cudendos decrevissent, sinceritas illa maximè placuit. Hinc apud Cassiodorum lib VI. Epist. XXXII. Theodoricus *Gothorum* Rex jubet: *Auri flamma nullâ injuriâ permixtionis albescat: Argenti color gratia candoris arrideat: æris rubor in nativa qualitate maneat. Sit mundum quod ad formam Serenitatis nostræ adducitur.* Apud *Francos* purissima fuère numismata usque ad *Philippi Belli* ætatem; qui quum primus inter Principes, dimidiam æris partem argento miscuisset, probris à Dante Poeta laceratus est. Altera legis pars est, ut *Pondus Nummorum observetur.* De quo eodem loco Theodoricus Rex: *Pondus quin etiam constitutum denariis præcipimus servari, qui olim tam penso, quàm numero vendebantur.* Idem apud Goldastum Constitut. V. multa præclare disserit, de justo pondere observando; cujus *violationem veritatis ipsius crudelem ac fœdam lacerationem* vocat. Quæ *Francorum* religio circa pondus fuerit, docet *Boleslaus Pius*, Bohemiæ Rex apud Cosmam Pragensem l. II. ubi inter alia moriturus ad filium Boleslaum gravissimè ait: *Est aliquid, Fili mi, quod Carolus Rex sapientissimus, & manu potentissimus, haud æquiparandus nobis hominibus valde humilibus, cum filium suum Pipinum post se in solio suo*

suo sublimandum disponeret, cum terribili cum sacramento constrinxit: Ne IN REGNO SUO SUBDOLA ET PRAVA TAXATIO PONDERIS AUT MONETÆ FIERET. Certè nulla clades, nulla pestilentia, nec mortalitas, nec non hostes totam terram rapinis incendiisque devastantes, magis populo Dei nocent, quàm frequens mutatio, & pejoratio nummi

XXIX. NULLUS PRIVATUS MONETAM FERIUNDO AC FLANDO FINGAT, AUT SIGNATUM PUBLICE MUTILANDO RADENDOVE CORRUMPAT. *Fingere nummos*, dicti sunt in Legibus *Romanis*, qui falsa fusione eos faciebant. Quorum vindex est Lex Cornelia, quæ pœnam majestatis reo irrogat. Sed *Germani* prisci falsarios mulctabant amputatione manus: quod & Græcis ac Ægyptiis familiare fuisse, Diodorus lib. II. scribit. In *Ludovici Pii* Capitulis, quæ Aquisgrani constituit, Tit XXI. *De falsa moneta jubemus, ut qui eam percussisse comprobatus fuerit, MANUS EI AMPUTETUR. Et qui hoc consensit, si liber est, LX. solid. componat. Si servus est, LX. ictus accipiat.* Quam pœnam postea confirmavit Lotharius I. Imperator, in cap. IX. eorum Capitulorum, *quæ pro lege habenda sunt.* Eandem pœnam *Angli* ex priscis *Saxonum* moribus infligebant: sed insuper ea parte, qua viri erant, reos mulctabant. Henricus Huntodun. lib. VII. *Monetarios omnes totius Angliæ fecit ementulari, & manus dextras abscindi.* Mitius, sed ignominiæ plenum supplicium inflixit Mediolanensibus *Otto I.* Imp. ut propter corruptam Regiam monetam nullum nummum, nisi corium forma publicâ percussum, ad usum pecuniæ signarent. Ipsa Ottonis Constitutio ad An. DCCCCLXVI. *Mediolanensibus, qui falsificarunt imperialem nostram monetam auream & argenteam, mandamus & injungimus hac imperialis nostra sententia condemnatione, ut nulla moneta NISI DE CORIO FACTA, inposterum utantur.* Nec in minore fere crimine habitum, numisma publicè signatum de scalpendo, radendo, vel in orbem attondendo violare; ut docet Theodothatus Gothorum Rex apud Cassiodorum lib. I. Epist. X. tum ipsa pœna, quam *Karolus V.* ex moribus priscis in Const. Criminal. dictavit.

XXX. Atque hæ Leges diu rem monetariam in simplici, opumque superfluarum ignaro ævo sustinuêre: donec primùm *crescente auri enormitate*, ut Symmachus loquitur, priscam frugalitatem avaritia sustulit, & inde vulgato per Principes Civitatesque jure cudendæ monêtæ, nunc horum nunc illorum imitatione nummi ad quæ-

ſtum ſignati fuêre: quo mox factum eſt, ut res omnis Nummaria fluctuaret, & ſimul labaſceret. Quare in Comitiis primùm *Auguſtanis* A. MD. regnante *Maximiliano I.* de lege ac norma Rei Nummariæ vehementer actum eſt, nummique hactenus ſine lege modoque vagantes, inhibiti, donec nova lex promulgaretur. De qua quum diu poſtea in variis comitiis apud Treviros, Coloniam, Noribergam, Spiram, Ratisbonam nequicquam magnis conſiliis diſceptatum eſſet; tandem imperante Karolo Quinto in Comitiis *Auguſtanis* An. MDLI. certa perpetuaque, ſi per mores noſtros liceret, forma monetariæ rei perſcripta,atq; publicata eſt. Ejus leges,quum Freherus V C. de Re Monet. cap. IV. propoſuerit, & copioſe explicaverit, nos ſumma tantùm capita adſcribemus. JUS CUDENDÆ MONETÆ NISI CUI AB IMPERATORE CONCESSUM FUERIT, NEQVE ALITER QVAM SECVNDVM LEGEM NEMO USURPATO. FORMAS NVMMORVM AVRI ARGENTIQVE DVNTAXAT RECEPTAS, EASQUE PROBAS FERIVNTO. HIS LEGIBVS SERVANDIS CONVENTVS SEMESTRES ET EXAMINA ACCVRATE HABENTOR.

XXXI. Sed dum jam ad finem tendo, dum in antiquiſſimum ævum, quo inter innoxias pecudes omne commercium ſtabat, mens mea retro reſpicit; dum inde mecum repeto ſanctiſſima tempora, quibus in parco nummorum uſu, tantus frugalitati ac parſimoniæ honos fuit; dum denique noſtram conſidero ætatem, qua auri argentique copia avaritiam, & abundantes divitiæ libidinem pereundi perdendique omnia invexêre: eam noſtrorum Majorum gloriam nobis reddi precor, quâ ipſi *Germani* apud Guntherum lib. III. ſe extollunt:

Non turget loculis inferta pecunia noſtris;
Nec multis opibus, ſed laude venimus onuſti:
Non eſt Teutonico cumulata pecunia cordi,
Nec ſibi quærit opes, ſed pulchra laudis honores;
Non habet ille ſuum, ſed habentibus imperat, aurum.

DIS-

DISSERTATIO HISTORICA UNDECIMA, DE
RE VESTIARIA VETERUM GERMANORUM,

BREVIARIUM

§. 1. Simplex Veterum Germanorum cultus corporis. §. 2. Cura circa Capillos prolixos. Probatus rufus ac flavus capillorum color. §. 3. Francorum Reges criniti. §. 4. Trithemius notatur. §. 5. 6. Cultus Capillorum ac religio apud Saxones & longobardos. §. 7. 8. De Barba Veterum, ejusque nunc pretio, nunc contemtu. §. 9. 10. 11. Materia Vestium antiquissima ex pellibus §. 12. ex libris arborum § 13. Veterum Vestimenta versicoloria fuisse. §. 14. Albus color in Baptissimo & festis diebus usurpatus. §. 15 - 18. De varia Vestimentorum forma, apud Francos, Saxones, Gothos, aliosque §. 19. - 21. De tegumentis capitis, Amphibalo, Cappa, Birreto, Cosia. §. 22. Quid Sagum veterum Germanorum fuerit. §. 23. De Rhenonibus, §. 24. De Casula, Armelausa, §. 25. De Roco, §. 26. De Colobio. §. 27. De Pallio, §. 28. De Scrobulla, & Scaramanga, §. 29. 30. De Vestibus interioribus §. 31. Ornatus gladii, ejusque gestatio §. 32. 33. De crurum pedumque tegumentis, ubi de veterum Caligis, item Longobardorum Hosis §. 34.-37. Quantus ornatus Calceorum apud Francos. Quæ Calceorum forma. §. 38. 39. Commendatio simplicitatis in veterum vestitu §. 40. corruptio morum ævi nostri.

HAud præter rem facturus videor, si *Germanorum* Veterum sicut bella legesque, ita domesticum cultum ac vestitum propiùs inspiciam: quippe in eo intueri lubet, quam modicus initio fuerit, atque ipsi naturæ, gentisque sanctitati atq; abstinentiæ par, donec mox luxu victus est, eoque ventum, ut idem corruptus ac corruptor moribus, ipsique demum Imperio labem attule-

tulerit. Postquam enim majorum cultum infecimus peregrinitate,& blandiente luxu in eorum, quos oderamus, vestitum immigravimus; simul vitia induimus, fœdatique tot novis vestium nominibus, inter serici, aurique ac argenti mollitiem, priscum animorum robur ac temperantiam deposuimus. Quò magis simplicem illum, veteremque juvabit perlustrare amictum, qui cum morum sanctimonia, frugalitate, atque ingenuitate contendebat: cujus prisca notitia & erudita contemplatio, etsi illa Scriptorum Græcorum Latinorumque copiâ haud se jactare possit, non minús grata homini esse *Germano* debet, ac gravissimi de *Re Romanorum Vestiaria* labores, quibus majorum gentium Critici, ac literarum politiorum Principes *Manutius*, *Baysius*, *Ferrarius*, *Rubenius* insudârunt. Sed priusquam ipsum Vestitum, desuetudine abolitum, oculis subjiciam, primùm quædam de *Cultu Capillorum* præmittenda duxi; præsertim quum hæc sola ferè ornamenta antiquissimis temporibus, in quibus magnâ corporis parte nudâ incedebant, spectata fuerint.

II. Igitur inter prima & maxima ornamenta, quibus *Germani* circa Cæsaris & Taciti tempora corpus decorabant, reperio *CAPILLORUM* curam: quos prolixos alebant, non tam luxûs causâ, quàm ut hostibus terrorem incuterent. Nam, ut Clemens pædagog. lib. III. cap. III. morem hunc tangens ait, *terribile quiddam habet, barbarum benè comatum esse*. Nec aliter Tacitus in libello de Germanis, ubi de crine eorum loquitur: *Ea cura formæ, sed innoxiæ: neque enim ut ament, amenturve, in altitudinem quandam & terrorem, adituri bella comti, hostium oculis ornantur*. Hinc *Suevi*, eodem teste, horrentem capillum retrô sequebantur, nodoque substrictum in vertice, in altitudinem obliquabant. Eadem de causa, ut Seneca lib. III. de Ira cap. XXVI. scribit, crinem rufum, sive ut Clemens notatô antea locô memorat, flavum probabant: quód color ille, ceu sanguini cognatus, bellum minaretur. Quem si Natura denegâsset, arte quadam quærebant: nam & frequenter lavabant comam, & medicamentô rutilabant. Inter medicamenta Diodorus Siculus lixivium calcis, Plinius saponem ex sevo & cinere numerant: Martialis autem *Spumam Causticam* lib. Epigr. XIV. vocat:

Caustica Teutonicos accendit spuma capillos.

Burgundiones etiam Germanica gens, butyrô atque acetô in rutilandis comendisque crinibus utebantur. Sidonius carm. XIII.

Quod

Quod Burgundio cantat esculentus
Infundens acidò comam butyrô

III. Prolixum crinium cultum posteris temporibus servârunt *Franci*, quorum Reges & regia stirpe oriundi, criniti semper erant: ut plurimis verbis Agathias, Græcus Scriptor. lib. I. & post eum Ado Viennensis pag. CXLIX. Turonensis lib. II. cap. IX. Frisingensis lib. IV. cap. XXII. testantur. Ac formam gestandi capilli ostendit Turonensis lib. VI. cap. XXIV. ubi de *Gundobaldo*, Clotharii regis filio, sic loquitur: *Diligenti cura nutritus, ut Regum istorum mos est, CRINIUM FLAGELLIS PER TERGA DIMISSIS.* Ubi flagella sunt, quæ *cirros* Germanorum Tertullianus lib. de veland. virginib. appellat. Sed & liquet ex eodem Turonensi lib. III. cap. XVIII. demtos rasosque regiis filiis capillos, ubi Reges aut rejicerent eos, aut Regni incapaces esse vellent. Ampliorem prolixi crinis, imò communem usum inter *Francos* Trithemius ex Hunibaldo statuit, ubi de *Clodio* Rege in compend. Annal. lib. I. in hæc verba scribit: *Qui statim in principio regni sui cunctis per edictum Francis mandavit, LONGAS NUTRIRE COMAS quatenus à Gallis, quos vel expugnaturi essent, vel jam priùs, secum habitare permisêre devictos, Franci primo secernerentur intuitu. Quapropter deinceps & ipse rex Clodius CRINITUS seu CAPILLOSUS est dictus, qui comam & barbam nutrivit prolixam. Gallos autem à se devictos, in signum servitutis, comam detondere mandavit.*

IV. Sed falli accuratissimum Historicum, quòd ex Hunibaldo, Scriptore fabuloso, communem promissi crinis usum *Francis* fuisse scribat, manifestum ex præstantium Auctorum fide & testimoniis est. Disertè Agathias lib. I. *Subditi enim orbiculatim tondentur, neque eis prolixiorem comam alere facilè permittitur.* Quem morem usque ad Petri Longobardi, Parisiorum Antistitis tempora durâsse Rhenanus ait, utpote quem is velut indecentem & ineptum tollendum persuaserit. Sic apud Witichindum Annal. I. mirantur *Franci* diffusam *Saxonum* cæsariem: quia nempe ipsi præter Reges regiamque sobolem tonsi essent. Pariter, quum Childebertus Rex filios Clodomeris à regni spe deturbare cuperet, fratrem consuluit, *Utrum incisa cæsarie, ut reliqua plebs, habendi essent*, velut Turonensis lib. III. cap. XVIII. notat. Erga tonsa capillos plebs, Reges autem sobolesque regia crine promisso insignes: *idque* ut Agathiæ verba sunt, *velut insigne quoddam eximiaque honoris prærogativa Regio generi apud eos tribuitur.*

V. At vulgatus magis, communisque *Capillorum* cultus apud *Saxones*, qui comam humeris diffusam fluctuantemque alebant. Hinc de illis Witichindus Annal. Sax. lib. I. *Mirati sunt Franci præstantes corpore & animo viros, mirati sunt & novum habitum, arma quoque & DIFFUSAM SCAPULIS CÆSARIEM.* Sed ipsum morem in ornandis tondendisque crinibus describit sic Sidonius Apollinaris in crimine, quod ad Lampridium misit:

Illic Saxona cærulum videmus
Assuetum ante salo, solum timere;
Cujus VERTICIS EXTIMAS PER ORAS
Non contenta suos tenere morsus
ALTAT lamina marginem COMARUM.
Et sic crinibus ad cutem recisis
Decrescit caput, additurque vulgus.

Nimirum tonsi anteriore capitis parte erant *Saxones*: per exteriorem autem verticem dimissi capilli in tergum defluebant. Quin sacrum habebant capillum, quem sæpè nec forfice tangi polirique, nec radi fas putabant, nisi hoste cæso votivum obligatumque virtuti oris capitisque habitum exuere liceret. Turonensis Hist. Franc. lib. v. cap. XV. *Illi quoque, qui ex Saxonibus remanserant, detestati sunt, nullum se eorum BARBAM NEQUE CAPILLOS INCISURUM, nisi priùs se de adversariis ulciscerentur.*

VI. Nec minor *Longobardorum* religio circà *Capillos*, quos adoptionis, atque interioris amicitiæ symbolum habebant. Sic Paullus Diaconus de gest. Longob. lib. VI. cap. LIII. tradit, missum à Karolo Principe Francorum filium Pipinum ad Luitprandum Longobardorum Regem, *ut ejus, juxta morem, Capillum susciperet, cæsariemque incidens ei pater efficeretur*, Iidem illos, qui adversùs patriam conspiraverant, in notam infamiæ tondebant; ut ex legibus eorum lib. I. Tit. XVII. lib II. videre est. Sed & illud in more positum, ut virgines nudo capite, capillis per terga dimissis, incederent. Unde illud in Legibus eorum, *In capillis esse*, rectè explicatur, pro *In Virginitate esse*: quod falsò Feudistæ, nihil aliud esse, quàm *in Domo Patris permanere*, arbitrantur. Prætermitto heic cæteros *Germaniæ* populos, quibus eadem aut major circà capillos cura religioque fuit. Illud adhuc de *Gothis* dicendum ex Jornande est, divisos in *Pileatos* & *capillatos* fuisse

isse; quorum illi præerant facris, hi rei publicæ munia curabant. Unde lucem capiunt, quæ apud Cassiodorum lib. iv. form. xlix. in edicto Regis Theodorici dicuntur: *Universis Provincialibus, & CAPILLATIS defensoribus & Curialibus in Suavia consistentibus, Theodoricus Rex.*

VII. Post *Capillum* pauca de BARBIS addenda sunt, quas antiquissimis temporibus solitas radi, ex Diodoro Siculo, & Tacito colligitur. Nec diu post *Taciti* ætatem aliæ fuêre: nam quòd Paullus Diaconus, & Gottfridus Viterbiensis *Longobardos* à *longis prolixisque barbis* Latina voce nuncupatos putant, jamdudum à doctissimis viris explosum est, qui *Longobardos* à longis *bardis*, sive *bartis*, hoc est, bipennibus, quas gestarent, vocatos rectius statuunt. Sed eâ tempestate, mento genisque lævigatis, mystaces vulgò alebantur: quos Sidonius Carm. v *cristas* appellat. Sic enim de *Francis* canit:

Albet aquosa acies, ac vultibus undique rasis
Pro Barba TENUES perarantur pectine CRISTÆ.

Nec aliam ferè *Gothorum* barbam facit, ubi *Theodoricum* Regem & Agricolam sic describit: *Pilis intra narium antra fruticantibus cottidiana succisio. Barba concavis hirta temporibus, quam in subdita vultus parte surgentem stirpitùs tonsor assiduus, genas adusque, forficibus evellit.* Similiter *Saxones*, barba rasa revelabant frontem, relictoque ignavis & imbellibus squalore, mystaces tantùm promittebant. Undè quum postea *Otto I.* Imperator prolixam nutriret barbam, id *contra morem antiquum*, abs eo factitatum, Witichindus lib. I. Annal. notat.

VIII. Itaque regnante *Ottone I.* magnum magnis barbis pretium accessit, quum ipse Imperator, narrante Cuspiniano, tanta in veneratione suam haberet barbam, ut juramentum per eam conciperet, diceretque. A quo tamen more, temporibus *Friderici I.* inter principes viros recessum est, quum prolixioris pili squalorem fastidirent. Ita Radevicus lib. II. cap. LXXVII. de Friderico I. *Aures vix superjacentibus crinibus operiuntur, tonsore pro REVERENTIA IMPERII PILOS capitis, & GENARUM ASSIDUA SUCCISIONE decurtante.* Quin quum plurimi ex sacro ordine submitterent barbam, ut illâ hispidi oris caligine gravitatem sanctitatemque intenderent, decretô cautum est, ne Teutonicis Equitibus barbam alere fas esset; ut Polydorus Vergilius, & Chronicon Borussiacum memorant, Quamvis

vis mox invalescente superstitione, quum plurimi nuncupatis votis contenderent in Palæstinam, peculiari illis privilegio concessum sit, ut impexa dimissaq; barba tam sanctæ peregrinationis fidem adumbrarent. Qualis *Eschillus* Episcopus apud Kranzium Vandal lib. v. cap. xxxv. inter cæteros eminens, *promissâ barbâ testificatur peregrinationem longinquam de terra sancta.*

IX. Sed nunc ad ipsum Vestitum transgrediar. De vetustissimis *Germanis* sic scribit Mela lib. III. cap. III. *Maximo frigore nudi agunt, antequam puberes; & longissima apud eos pueritia est.* Igitur ad vigesimum usque annum, quem finem pueritia sumsit, nullò vestimentô corporà tegebantur, aut ornabantur. Sed viri postea facti, sagis velabantur, aut libris arborum, ut idem Mela statim subjungit. Ad Cæsar. lib. IV. de bel. Gal. nullum adultis vestitum, præter pelles attribuit, quarum propter exiguitatem fuisse magnam corporis partem nudam affirmat. Scilicet in eam se consuetudinem adduxerant homines fortissimi, ut locis frigidissimis, sævaque hyeme, exiguis pellibus induti, & magna corporis parte nuda incederent, & in fluminibus se lavarent: ut idem summus Auctor lib. VI. tradit. Quod Senecæ lib. I. de ira cap. XI. vocem illam meritò expressit: *Germanis quid induratiùs ad omnem patientiam? ut quibus magna ex parte non tegumenta corporum provisa sunt.* Sed ut accuratiùs & veterem, & medii ævi vestitum perpendamus, juvat primùm ex priscis Scriptoribus deducere, quâ materia vestimentum fuerit, quem colorem, quam formam habuerit, denique quibus generibus nominibusque distinctum fuerit.

X. In materia Vestium primùm occurrunt *PELLES*, vulgatissimum, & simul antiquissimum omnium tegumentum, utpotè quod Deus ipse primis mortalibus adaptavit. Hæ tempore *Cæsaris* tanto in usu apud *Germanos*, ut neque vestitus, præter pelles quicquam, habuisse eos, loco jam notato scribat. Et de iis sua ætate Tacitus in lib. de Morib. Germ. *Gerunt & ferarum pelles proximi ripæ negligenter, ulteriores exquisitius, ut quibus nullus per commercia cultus.* Quem Pellium usum retinuère postea *Gothi*, Germanica gens, quum rerum in *Italia & Hispania* potirentur: unde *PELLITI* apud Scriptores mediæ ætatis dicuntur. Sidonius in Panegyrico Majoriani:

Pellitus ravum præconem suscipit hostis.

Sed & *Saxoniam* eadem de causa *Gunatam*, id est, *Pelliceam* vocat Luitpran-

itprandus in Legatione sua, ubi ait: *Nec ipsa capit eum, in qua natus est, pauper & GUNATA Saxonia.* Gunam enim vestem pelliceam media ætate vocabant, cujus usum in Angliam, quoque *Saxones* intulêre, unde & hodie Angli, teste Spelmanno, togam a Gowne appellant. Aliter *filtrum*, *feltrum*; *philtrum* dixêre, ut in Legib. Bajavar. cap. VI. & alibi, item apud Helmoldum in Chronico Slavorum, aliosque apparet. Regum quoque indumenta fuisse pellicea, indicat Severinus Episcopus apud Paullum Diaconum lib. XVII. qui Eutropio additus est, ubi ad *Odoacrem* Herulorum Regem ait: *Vade nunc ad Italiam, vade Odoacer, VILISSIMIS INTERIM ANIMANTIUM PELLIBUS INDUTUS, multis citò plura largiturus.*

XI. Sumebantur autem Pelles vetustissimis temporibus potissimum ab ursis, tauris, cervis, lupis, lyncibus, apris, quorum pilos non introrsum, sed extrorsum conversos fuisse, Cluverius Germ. Antiq. lib. I. probat. Etiam pellibus belluarum, quas exterior Oceanus atque ignotum mare gignit, usos *Germanos* Tacitus auctor est. Postea in deliciis Regum, illustriumque virorum cœperunt esse Pelles *Castorum*, *Lutrarum*, *Mustelarum*, quas uno nomine *Mures*, aut *Martures* dicebant. Eginardus in vita Karoli Magni: *Ex pellibus lutrinis vel murinis thorace confecto, humeros ac pectus hyeme muniebat.* Saxo Grammaticus Hist. Dan. lib. VI. de Heroë Danico:

Castorio cui tegmen erat chlamiis obsita limbo.

At Galfridus Monæmuthensis etiam vestem pretiosam é pellibus mustelæ albæ vocat *Herminium*, ubi lib. IX. cap. XIII. scribit: *Cujus dapifer herminio ornatus: mille verò nobilissimis Juvenibus comitatus est, qui omnes herminio induti fercula cum ipso ministrabant.* Pertinent huc septem Electorum prisci operis picturæ, ubi honorariæ vestes ex ejusmodi pellibus, totæ confectæ conspiciuntur. Ac quanto in pretio luxuque per posterius ævum Pelles istæ habitæ sint, docet Helmoldus initio sua Historiæ de *Borussis*; cujus verba Kranzius Vandal. l. II. c. XVIII. exscribit, & ad suam quoque ætatem trahit. Sed nos Helmoldi verba recitabimus. *Aurum & argentum*, inquit, *pro minimo ducunt. Pellibus abundant peregrinis, quarum odor letiferum nostro orbi superbiæ venenum propinavit. Et illi quidem, ut stercora hæc habent, ad nostram credo damnationem, qui ad MARTURINAM VESTEM anhelamus, quasi ad summam beatitudinem.*

XII. Præter Pelles erant vestimenta ex *libris arborum*, ut ex Melæ verbis superius cognovimus. Quod & *Indis* ac *Massagetis* familiare fuisse Solinus cap. LXV. & Strabo lib. XV. testantur. Sed quidnam sit *liber arboris*, optimè interpretatur Cluverius Germ. Antiq. lib. I. cap. XVI. ubi non ipsam corticem duriorem externam, sed tunicam arboris interiorem, ipsi ligno proximè adhærentem, intelligi docet. Notum enim est, ex hac membrana satis plicabili, & ad texendum apta, storeas quoque confici, quas Belgæ vulgò vocant **Matten**: quales fuisse tegumenta veterum Servorum, & Colonorum, idem Geographorum clarissimus affirmat. Sed & Taciti ætate *lineis amictibus* velabantur fœminæ Germanicæ; quæ nec pulchriorem aliam vestem noverant, ut Plinius Hist. Nat. l. XIX. c. I. affirmat. Qui *lini* usus postea magis invaluit, quum *Longobardi*, Germanica gens, totas ex eo vestes conficerent. Paulus Diaconus l. IV. c. VII. *Vestimenta eis erant laxa, ET MAXIME LINEA, qualia Anglo-Saxones habere solent.* At vulgarior per medium ævum usus *Panni*, ex lana contexti, quem leges priscæ *Drappum* vulgò vocant. Serò quoque vitiis nostræ gentis factum est, ut *Sericea* vestis ex Italia in Germaniam commigraret: cujus usum quum primùm leges inter paucos constrinxissent, mox luxus inter cunctos vulgavit.

XIII. Jam quis potissimùm *Color* in vestimentis probatus olim fuerit, ex antiquo ævo narrat Tacitus, qui Germanorum *Saga versicoloria* Histor. lib. II, & V. deprædicat. Et distinctius Diodorus Siculus lib. V. *Saga fibulis subnectunt VIRGATA, per hyemem densa, æstate tenuia, CREBRIS LATERCULIS, FLORUM INSTAR distincta.* Ac hi quidem *laterculi*, si Cluverio credendum, binis coloribus simplicibus, aut candido & nigro, aut candido & puniceo, aut nigro ac fulvo distincti erant: à qua origine, & insignia Principum *Bavariæ*, & cætera, quæ *trabes*, vulgò **Balcken**, hodie in stirpis priscæ Nobilium imaginibus spectantur, profluisse verisimile est. Sed & proximos provinciis *Romanorum*, quum ob usum commerciorum aurum atque argentum in pretio haberent, vestes auro argentoque virgatas variegatasque gestâsse, Herodianus lib. IV. de *Antonino Caracalla* agens, testatur. Cæterum *versiculorem vestem* religiosè postea retinuere *Longobardi*, quibus vestimenta *variò colore* contexta fuisse Paullus Diaconus lib. IV. cap. VII. auctor est. Similiter *Francis* versicoloria fuisse vestimenta, Sidonius epist. II. lib. IV. prodit, & diu post eum Werimbertus in vita Karoli M. affirmat. De *Segismere*, regio inter *Gothos* Juvene, idem Sido-

Sidonius lib. IV. Epist. XX. *Ipse medius incessit, flammeus croco, rutilus auro, lacteus serico.* Ac mox de cæteris *Gothis* eum comitantibus: *Viridantia saga limbis marginata puniceis.* Nec posterior longe ætas morem versicoloris ejusmodi vestis exuere pôtuit, quum illam quoque honorariam, festamque, & Nobilitati congruam haberet. Quare, quum An, MCCII. Nobiles nonnulli occidissent *Conradum* Episcopum Herbipolensem, pœnitentibus inter alia supplicia injunctum est, ut Trithemius in Chron. Hirs. ad notatum annum refert: *VARIUM, griseum, ermelinum, & PANNOS COLORATOS non portent.*

XIV. Verum inter cunctos *colores* auspicatissimus habitus est *Albus*, præsertim postquam *Franci* in sacra Christiana cooptati fuêre. Nam sanctâ quadam lege institutum, ut Baptizâti candidis vestimentis induerentur. Hinc *niveos* vocat Infantes Paullinus Trevirensis Episcopus Epist. XII. ad Severum.

Inde parens sacro ducit de fonte Sacerdos
INFANTES NIVEOS, corpore, corde, HABITU.

Sic de adultis Gregorius Turonensis lib. V. Hist. cap. XI tradit, *quingentos Judæos Arverni baptizatos, postea in Albis ingressos.* Rationem moris illius reddit Rabanus de Clericor. institut: lib. I. cap. XXIX. *Post Baptismum traditur Christianis VESTIS CANDIDA, designans innocentiam & puritatem Christianam.* Meminere illius consuetudinis per posterius ævum Ivo de Sacramentis dedicationis, Urspergensis in Chronico, Albertus M. super sententias lib. IV. distinct. VII. planè ut seculô decimô quartô in Ecclesia Germanica usus ejus adhuc viguerit. Præterea rebus lætis, more Romano, *Franci* candidam recentemque vestem sumebant: cujus sua ætate Brito Aremoricus Philip. lib. II. meminit. Ab eadem causa est, quôd canum & sapphirinum pallium, teste Werimberto, *Franci* eligerent, quum hic color proximè ad Album accederet. Sed sicut candidus color inter felicissima auspicia, ita *niger* infaustus dirusque existimatus est. Præterquam enim, quod funebri luctui dicatus esset, pœnæ quoque loco illis assumendus in vestibus jubebatur, quos censura Ecclesiastica notaverat, & ex sacro cœtu ad pœnitentiam sceleris agendam dimiserat: quemadmodum in Capitul. lib. VII. cap. CCXXXI. habetur.

XV. Nunc ad formam Vestimentorum venio, quæ antiquissimis quidem seculis simplicissima, quum detractæ feris pelles, nullâ arte, nisi tantum fibulâ connexæ, ita injicerentur corporibus,

ut rictus involveret caput, cætera pars per humeros tergumque liberè deflueret. Locupletissimi tamen circà tempora Taciti, veste ad concinniorem formam factâ distinguebantur: *non fluitante*, ut Scriptor ille ait, *sicut Sarmathæ ac Parthi, sed stricta & singulos artus exprimente*. Idem de mulierum habitu mox subjungit: *Nec alius fœminis, quàm viris habitus, nisi quòd fœminæ sæpius lineis amictibus velantur, eosque purpurâ variant, partemque vestitus superioris in manicas non extendunt, nuda brachia ac lacertos: sed & proxima pars pectoris patet.* Sed post Taciti ætatem magna circa rem vestiariam mutatio facta est. Primùm enim *Germani Cis Rhenani*, quum Romanorum imperio adsuevissent, eorundem vestitum accepêre. Qualis imperante *Constantino M.* is fuerit, liquet ex statua *Eumenii* Rhetoris, quæ in illustri *Civorum* oppido, ad portam mediastinam depicta cernitur. Pauca verba ex ipsa inscriptione adjicere lubet, quibus potissimum vestitus ejus describitur: HAC STATUA ICONICA TREPIDANEA, ID EST, VESTITU SUI TEMPORIS, TUNICA TALARI, COMA DECURTAT. VITTA. CONSTRICT. BALTHEO BULLATO, CALCEIS FENESTRAT. — AD ANTIQUIT. MONUMENT. --- POSTERITAT. POS. Deinde sicut florentissimi populi in singulares secesserant Respublicas, ita suum quisque habitum, vestitumque à reliquis distinctum induit. Sic *Francicus* habitus à *Saxonico* veteri discrepabat: ab utroque rursus *Longobardicus* & *Gothicus* abibat. Itaque ad formam Vestium explicandam, lubet horum habitum seorsim inspicere, ut eô accuratius postea de generibus vestimentorum disseramus.

XVI. *Francorum* Vestitum patrium sic describit Eginardus in vita Karoli Magni: *Ad corpus camisiam lineam, & fœminalibus lineis induebatur: deinde tunicam, quæ limbô serico ambiebatur, & tibialia; tum fasciolis crura, & pedes calciamentis constringebat, & ex pellibus lutrinis thorace confecto humeros & pectus hyeme muniebat. Sago Veneto amictus, & gladio semper accinctus, cujus capulus & baltheus aut aureus, aut argenteus.* Sed & fusius, & accuratius vestitum Francicum proponit Werimbertus in vita ejusdem Magni Imperatoris, cujus verba, etsi prolixa, in medium adducam, quum priscæ statuæ *Ottonum, Henricorum* ac *Fridericorum*, quæ in Templi Cathedralis Spirensis introitu ex mandato *Henrici V.* & *Friderici Barbarossæ* depictæ videntur, eundem vestitum ornatumque ferant. *Erat*, inquit, *antiquorum ornatus, vel paratura Francorum, calciamenta forinsecus aurata, corrigiis tricubitalibus*

libus insignita, fasciolæ crurales vermiculata, & subtus eas tibialia ac coxalia linea, quamvis ex eodem colore, tamen artificiosissimo opere variata, super quæ & fasciolas in crucis modum intrinsecus & extrinsecus ante & retrò longissima illa corrigia tendebantur. Deinde Camisia glizzina, post hæc baltheus spatha colligatur. Quæ Spatha primò vaginâ fageâ, secundò corio qualicunque, tertiò linteamine candidissimo, cera lucidissima roborata, ita cingebatur, ut per medium cruciculis eminentibus ad peremptionem gentilium auraretur. Ultimum habitus eorum erat pallium canum vel saphyrinum, quadrangulum duplex, sic formatum, ut eum imponeretur humeris, ante & retro pedes tangeret, de lateribus verò vix genua contingeret.

XVII. Vestitum *Saxonicum* cæteris in Septentrionali Germania fuisse politiorem, indicat Sueno Daniæ Rex apud Saxonem Grammaticum Hist. lib. XIV. ubi habitum Saxonicum, fastiditô rudi patriô, & ipse assumsisse, & militibus gerendum injunxisse memoratur. Diversum antiquioribus seculis à Francico fuisse, ostendunt ipsi Franci apud Witichindum Annal. l. I. ubi *conspectis Saxonibus*, ut verbis Scriptoris insistam, *mirati sunt præstantes corpore & animo viros, & NOVUM HABITUM, arma quoque, & diffusam scapulis cæsariem, & supra omnia ingentem animi constantiam: nam VESTITI ERANT SAGIS, & armati longis lanceis, & subnixi stabant parvis scutis, habentes ad renes cultellos magnos.* At postea, quum in jura civitatis Franciciæ essent adsciti, paullatim quoque vestitum victoris illius populi induerunt: quem *patrium* in Ottonis I. gestis Witichindus Saxo vocat. Unde & eo habitu adumbratæ *Ottonum* ac *Henricorum* Saxonum statuæ, quæ passim conspiciuntur: qui vestitus, vulgò alt Fränckisch / in superius usque seculum claro nomine usuque duravit.

XVIII. Maximè ad vestitum vetustissimorum *Germanorum* accessit *Gothicus*, de quo sic Sidonius Apollinaris carm. V.

Strictiùs assuta vestes procera coercent
Membra virûm, patet iis arctato tegmine poples.

Hoc est, quod Tacitus de moribus Germanorum ait: *Locupletissimi veste distinguuntur, NON FLUITANTE, sic ut Sarmatæ ac Parthi, sed STRICTA ET SINGULOS ARTUS EXPRIMENTE.* Sed & illud à prisco more, quòd brachia atque crura intecti essent. Qua de re Apollinarem audiamus Epist. XX, lib. IV. ubi sic Gothorum cultum describit: *Regulorum sociorumque comitantum forma & in pace terribilis. Quorum pedes primi perone setoso, talos adusque vinciebantur: genua, crura, suraque sine*

tegmine: præter hoc vestis alta, stricta, versicolor, vix appropinquans poplitibus exertis, manica sola brachiorum principia velantes. Plane ab iis diversa *Longobardorum* vestimenta, quum non stricta, sed laxa essent. Paulus Diaconus lib. IV. cap. VII. Hist. Longob. *Vestimenta eis erant laxa, & maximè linea, qualia Anglo-Saxones habere solent, ornata institis latioribus, vario colore contextis.*

XIX. Verùm forma Vestimentorum Veterum patebit melius, si eorum species nominaque singulatim perpendamus. Atque ut à *Capite* incipiam, id satis compertum est, vetustissimos *Germanos* nullô capitis tegumentò usos; nisi quòd intérdum ad horrorem hostibus incutiendam, torvos animalium vultus, rictusque hiantes, qui pellium superiorem partem constituebant, in caput rejicerent. Paritèr postea, quum studiosius, labentibus in mollitiem corporibus, se vestirent panno, lacernamque oblongiorem gestarent, exterioribus ejus partibus simul caput obvolverunt. Quod vestimenti genus Isidorus *Birrum* appellat: sed apud posteriores Germanos scriptores *Amphibali* nomine potissimùm celebratur. Chronicon Laurishamense:

Et sunt immensis induti calceamentis,
AMPHIBALIS longis utentes & spatiosis.

Et Anonymus in vita S. Boniti apud Bolandum: *Dic Abbatissæ, ut partem amphibali mei, quo caput tegitur, secum retineat.* Sed & seorsim, nulli assuta vesti, confecta sunt tegumenta, quibus caput amiciebatur: veluti in Gothorum Historiis celebrantur *Pilei*, panno rubro facti, quos potissimum gerebant, qui sacra ac religionem curabant: unde hi *Pileati* apud Jornandem & Cassiodorum dicuntur. Et acilè communicatus per Germaniam omnem *Pileorum* usus, quum hoc libertatis signô, gens nulli servire assueta, conspici gauderet.

XX. Invectum *Pileorum* usum commendavit exquisitior curâ, quâ hoc capitis operimentum ornandum insigniendumque putabant. Nam quum primum villosis suffulciri pellibus solerent, ut frigoris cœlique injurias arcerent; mox quæsiti ab opulentioribus Scythicæ pelles, quæ interiorem partem non ad necessitatem, sed ornatum vestirent. Sed & exteriores partes ornatæ fimbriis aureis, quas barbarè *aurifrigias* Matthæus Parisiensis in An. CIↃCCXLII. Conradus Episcopus in Chron. Moguntin. tum Chronicon Laurisham. de donis Hen. Abb. XLV. appellant. Sed quum is luxus invaderet quoque Sacer-

cerdotes ac Præsules, huic obviam itum est in Concilio Salisburgensi: in quo hæc sancita sunt: *In Pileis suffuraturas non habeant, nisi forte: de nigro cendato, vel panno, aut nigra pelle, aut guna.* Quamvis postea illas leges facile transilierit sacer ordo, quum & pileos margaritis ac gemmis ornaret: Ejus rei nobilem Historiam adducunt Annales Trithemii M. S. ubi de conventu Moguntino, quem Cæsar *Karolus IV.* indixerat, agunt. Verba sunt: *Aderat Canonicus quidam principalis Ecclesiæ Moguntinæ, Cuno de Falckenstein, qui Coadjutor fuerat Henrici Archiepiscopi, & postea Trevirorum factus est Archiepiscopus. Is caputium habebat in capite, auro gemmisque nimis pretiosum: quod Imperator capiti suo imposuit, & quod suum erat, de panno simplici super caput Cunonis relocavit. Deinde ad Principes conversus dixit. Quid vobis videtur? Nonne, militi in caputio Cunonis videor similior, quàm Canonico?*

XXI. Sicut autem forma *Pileorum* varia, nunc in orbem rotunda, nunc quadrata, nunc in apicem surgens, ita genera & nomina diversa extitêre. Vulgaria sunt *Cappa* & *Birretum*, quæ & Monachatus & Magisterii insignia posterioribus seculis facta sunt. Clemangius Epist. LXXIV. *Non Cappa, ut in proverbio est, Monachum efficit, nec Cappa etiam aut cathedra Birretive impositio Magisterium.* Malè putat Isidorus, *Cucullum* cum *Cappa* eundem esse: nam Cucullus Monachorum tantùm, Cappa militum etiam, aliorumque erat. A Cappa est *Capellus, Caparo, Caputium*, tegmina quoque capitis, quorum Matthæus Parisiensis sæpe meminit. Inter *Birreti* autem genera erat *Cofia, Cuphia, Coifa*, capitis tegmen lineum, aut sericum, tenue, strictum: forma ipsius cranii, vel cassidis, quo Homerus Ulyssem exploraturum ornat; ut Spelmannus in Archæologo suo describit. Inclytus Angliæ Cancellarius Fortescu in laudib. Legg. Anglican. vocat *Birretum album*, memoratque, *Justitiarios graduatos*, quos *Servientes ad Legem* vocant, illo insigniri, tanto privilegio, ut nec in præsentia Regis deponere id cogantur. Ex vita S. Radegundis apud Fortunatum liquet, *Cofiam* quoque lineum esse tegumentum, quo mulieres utuntur: unde nostrum **Haube** / & Belgicum **Houe** profluxisse putant. Sed *Cuculli* genus, ut Breuelius vult, erat *Flocus* sive *Frocus*, quo Monachi caput involvebant: etsi meliore fide Ingulphus Saxo, Aimoinus, & Matthæus Parisiensis distinguant. Notum quoque apud mediæ ætatis scriptores vocabulum *Galerii*, quod corruptum ex Latino *Galeri* nomine est.

XXII.

XXII. Ad *Thoracem* descendimus, quem vetustissimi *Germani* solum fere vestiendum putarunt. Vulgare ejus tegumen habitum est *Sagum*, de quo sic Tacitus sua ætate in moribus Germanorum scribit: *Tegumen OMNIBUS SAGUM, fibula, aut si desit, spinâ consertum: cætera intecti, totos dies juxta focos agunt.* Quid autem *Sagum* sit, prolixè explicat Cluverius Germ. Antiq. lib. I. cap. XVI. ubi ex Varronis, Afranii, Hesichii, Isidori auctoritate probat, fuisse ex lana confectum, quadrum sive quadrilaterum, densum, & exteriore sui parte villosum. Duplex fuisse ex Diodoro constat, hyemale & æstivum: quorum illud propriè *sagum*, hoc *linna* dicebatur. Utrumque humeros tantum & terga tegebat: unde quamvis velati eo fuerint, intectos tamen Tacitus appellat. Nec posterioribus seculis prolixiora, aut ampliora fuisse *saga*, docet Werimbertus in vita Karoli, ubi *sagula*, & quòd *virgata* more veteri essent, *pictatiola* appellat. Ipsa verba adscribam: *Quid prosunt illa pictatiola? In lecto illis non possumus cooperiri, caballitans contra ventos & pluvias nequeo defendi, ad necessaria natura secedens tibiarum gelatione deficio.* Cæterum scribente Tacito, Sagum fibula, aut si deesset, spinâ conserebatur: quemadmodum & sua ætate *Karolus* M. Princeps antiqui cultus retinentissimus, Sagum fibula aurea adstrinxit; ut Eginardus in vita ejus refert.

XXIII. Inter *Sagi* genera referendi sunt *Rhenones* Germanorum, de quibus sic Cæsar lib. VI. de Germanis loquens; *Promiscue in fluminibus perluuntur, & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda.* Clarissimè vestitum illum exponit Isidorus Orig. lib. XIX. cap. XXIII. *Rhenones sunt velamina humerorum & pectoris, usque ad umbilicum: atque intortis villis adeo hispida, ut imbres respuant.* Ipsum vocabulum Varro in IV. de Lingua Latina, affirmat esse Gallicum: sed alii opinantur, esse à *Germanis*, Gallorum fratribus, atque ita dici, quia eô tegumento *Rheni* accolæ uterentur. Sed potuit ex communi lingua Celtica idem vocabulum fuisse utrique genti: nisi Galli, illud peculiariter accepere à Massiliensibus, Græcorum colonis; quippe Græcis ῥῆνες sunt ἄρνες, hoc est *agni*, ut Eustathius docet. Nempe *Rhenones* pelliceæ erant vestes, ac primitus è pellibus agninis, postea etiam aliorum animantium; quod præter Cluverium Bochartus & Vossius confirmant.

XXIV. *Sagorum* usus seculo adhuc octavo vigebat, promiscuus inter Laicos & Clericos: donec hos Imperator ad *Casulam* induendam adigeret. Synodus sub Carolomanno An. DCCXLII. De-

Decrevimus quoque, ut Presbyteri vel Diaconi NON SAGIS LAICORUM MORE sed CASULIS utantur, ritu servorum Dei. Ubi *Casula* est *vestis cucullata*, ut Isidorus lib. xix. Orig. ait, *dicta per diminutionem à casa, quòd totum hominem tegat, quasi minor casa.* Ab eo est Gallorum *Casacke*, & Belgarum Cajacke/ Jacke / notissimum nostro seculo genus tunicæ, qua viri pariter ac fœminæ utuntur. Nec a Sagi forma multùm abhorruit per posteram ætatem *Armilausa*, sive *armilausus*, cujus inter Francos meminit Paullinus his verbis, Epist. vii. *Sibi ergo ille habeat armilausam suam, & suas caligas.* Vox est composita, cujus priori parti ex eo nomen, quòd armos, hoc est, scapulas tegeret. Sed posterior pars obscurior est; etsi eam se reperisse censeat Isidorus lib. xix. Orig. cap. xx. ubi sic scribit: *Armelausa vulgò, quòd ante & retrò divisa atque aperta est, in armos tantùm clausa, quasi armiclausa C. litera ablata.*

XXV. In vulgari magis & communi usu erat *Tunica*, quam Eginardus inter sola ferè exteriora Francorum vestimenta numerat. Patriâ voce vulgò *Rocus*, *Rochus Roccus*, *Rochetum* in libris Ceremoniarum & Ludovici Additionibus vocatur: unde nostrum Rock remansit. Sed invenio duo *Tunicarum* genera: quædam enim habuêre manicas, quibus brachia tegebantur usque ad manus: aliæ autem ex parte quidem tegebant lacertos, at non brachia, imò ne lacertos usque ad cubitum, sed partem humeris propiorem: ut ex veterum statuis cognoscitur. Prioris generis tunicas fuisse curtas præcisasque, innuit Eginardus in vita *Karoli Magni*, quem peregrinis aliquando vestibus inter quas longam tunicam recenset, rogatu Pontificis indutum scribit. Ornatus ejus, teste eodem auctore, is præcipuus fuit, ut limbô sericô ambiretur.

XXVI. Sed nobilius alterum *Tunicarum* genus, quod *Colobium* dixêre. Quo quum primùm Episcopi ac Sacerdotes uterentur, mox in promiscuum usum Monachis, militibus, rusticis venit. Et militibus quidem inter sanctiora vestimenta habitum est, dum virtutis insignia huic appingebant: ut videre est in ipsorum tumulis antiquis, & Heraldorum veste, quam *Cottam armorum* Budæus vocat. Sed promiscuus ille usus effecit, ut Sacerdotes Colobium mutarent in *Dalmaticam*; quæ vestis longa erat, & candida, sine manicis, purpureis clavis distincta; velut Glossa Arabico-Latina apud Spelmannum docet. In distinct. xliii. c. xix. *Alba* est, si Glossæ credendum. Alia

tamen ab hac fuit *Dalmatica Talaris*, regia vestis, cujus his verbis meminit Sigebertus ad An. DCCCCLXXXVI. *Carolus* (Calvus) *Imperator post adeptum imperium ultra se elatus, consuetudines Francorum vilipendens, Græcas glorias & insolitos habitus adfectabat, & TALARI DALMATICA indutus, & desuper balheo accinctus pendente usque ad pedes capite verò involuto velamine serico, & diademate super imposito, procedebat.*

XXVII. Ad Tunicam referenda sunt *Pallia Francorum*, quæ sic describit Werimbertus in vita Karoli Magni: *Ultimum habitus eorum erat PALLIUM canum, vel saphyrinum, quadrangulum, duplex sic formatum, ut cùm imponeretur humeris, ante & retrò pedes tangeret, de lateribus vero vix genua contingeret.* Nempe ut veteres, teste Ferrario de Re Vestiaria Romanorum lib. I. omne vestimenti genus pallium dixêre, quàm apertum, tam clausum, ita Werimbertus pro Tunica vulgatum *Pallii* nomen posuit. Sed formam illius jam perpendamus. Ait fuisse *quadrangulum*. De pallio quadrato multa Vir summus in Notis ad Tertulliani pallium dixit, ubi vestimentum omne apertum quadratum intelligi vult, quòd nempe quatuor angulos habeat. Angulos autem vocat extremam vestis partem, ubi aperta est. Adjungit Werimbertus, *duplex fuisse*, sic formatum, ut ab humeris defluens, pedes tegeret. Quo pertinent verba illa, quæ paullo post subjungit: *Imperator præcepit, ut nullus nisi GRANDIA LATISSIMAQUE ILLA LONGISSIMA PALLIA consuetudinario pretio coemeret.* Scilicet latissima simul ac longissima erant, ut domi versantes circumamicirent, equitantes à pluviis aliisque cœli injuriis defenderent, secedentesque ad necessaria naturæ, tectis tibiis, a frigore tuerentur: velut ipse magnus Imperator usum eorum ibidem describit.

XXVIII. Subeunt heic mihi alia vestium genera, quæ totum pariter corpus contegebant. Qualis erat *Scrobulla*, vestis muliebris talaris, de qua S. Odoricus de Foro Julii Peregrinationis suæ cap. I. §. IV. *Istæ mulieres ambulant discalceatæ, portantes scrobullas, usque ad terram.* Similis *Scaramanga*, vestis genus ad pluviam arcendam, cujus Paullus Diaconus, & Luitprandus Ticinensis meminerunt. A Germanico schirmen vel schermen vocem esse deductam, nullus ambigo. Huc quoque pertinet *Casula*, quæ totum hominem ambiebat: ut ex Isidoro jam observavimus. Præterea *Mantum*, ut vocabant, ab humeris ad pedes dimittebatur. Apud Leonem Marsicanum etiam in Chronico Casinensi, & Matthæum Parisium in vita Richardi

di Abbatis occurrit *Dossale*, quod magnum pallium ipsi interpretantur. Porrò *Mastruca, vestis Germanica*, ut Isidorus ait, *ex pelliculis ferarum*, dimissa ad pedes usque fluebat. Meminit illius quoque Prudentius:

---- *Mastrucis proceres vestire togatos.*

XXIX. Nihil adhuc de vestibus interioribus, quæ proximè adhærescebant corpori, abs me dictum est. De iis Eginardus, ubi de vestitu Francico in vita Karoli M. agit, sic scribit: *Ad corpus CAMISIA LINEA & FEMINALIBUS LINEIS induebatur.* Primùm nominat *CAMISIAM*, quæ Græcis est ἐσωτέρα, Horatio *subucula*, Tertulliano *interula*; ut eruditissimus Vossius prolixe de vitiis Sermon. lib. II. explicat. Meminit præterea *Camisiæ* Theganus de gestis Ludovici Pii: *Nihil illis diebus induit præter Camisiam & Femoralia.* Sed & in Lege Salica Tit. LXI. item apud Fortunatum in vita S. Radegundis, Cæsarium Heisterbacensem, aliosque innumeros occurrit. *Lineam* fuisse Eginardus ait: sicut & *glizzina*, id est linea apud Werimbertum in vestitu Francorum dicitur. Etsi *lanea* quoque *Camisia* excommunicatis, & ad pœnitentiam Ecclesiasticam damnatis gestanda fuerit: ut in Capitularium libris legitur. Forma ejus nudum respiciebat corpus, cujus partes strictè ambiebat: in nobilioribus tamen pueris manicas diffusas, & fluctuantes, ritu Vasconico, apud Francos ostentabat. Auctor illustris vitæ Ludovici: *Cui filius Ludovicus occurrit ad Padisbrunnam habitu Vasconum, cum coævis sibi pueris, indutus amiculo rotundo, MANICIS CAMISIÆ DIFFUSIS, cruralibus distentis, calcaribus caligulis insertis, missile manu ferens.*

XXX. *Camisiæ* adjungit Eginardus FEMINALIA, à femine sive femure dicta, quia id tegebant. Werimbertus *Coxalia* vocat, ostenditque, fuisse *vermiculata, & artificiosissima opere variata*; nisi hoc fortasse rectiùs ad *Tibialia* quæ conjungit, trahendum est. Vetustiores Germani *Braccas* vocabant, ut ex illo Diodori Siculi lib. V. liquet: *Utuntur & indumentis, quæ ipsi braccas vocant.* Cujus originem voci Vir doctissimus in Geograph. sacræ part. post. lib. I. cap. XLII. deducit ab Hebraico *berec*, genu, quia braccæ infra genu & ad crura usque descendunt. Inde nostrum Bruch/Broeck/Bruck/ quod vulgus Latinè loquentium, vocabulo minus proprio *Caligas* dixit, quum has pedum tegmen fuisse Tacitus ac Suetonius disertè scribant. Fer

ma earum diversa. Isidorus *breves* facit. At *laxas & fluitantes* Lucanus in primo attribuit Vangionibus, in quorum solo nunc Wormatia, Oppenheimium, Moguntia sunt:

Et qui te LAXIS imitantur, Sarmata, BRACCIS
Vangiones Batavique truces ---

Materia quoque earum varia. Nam *Francorum feminalia* fuisse *linea*, Eginardus & Werimbertus disertè testantur. Sed apud *Germanos CisRhenanos*, ut sua ætate docet Agathias, confectæ quoque ex *corio* braccæ erant. Pariter apud *Gothos* ex pellibus fuisse, innuunt illa Sidonii verba carm. VII. *Nec tangere possunt Altata suram pelles.*

XXXI. Priusquam ad inferiora corporis tegumenta descendamus, spectare juvat, quomodo *Gladium*, sive, ut illi vocabant, *Spatham* habuerint, gestaverintque: præsertim quum in hujus ornatu gens fortissima, cui arma erant sacra, maximam curam posuerit. At *Gladius* insuper libertatis vindex atque præsidium erat, cujus ademptio in gravissima pœna habebatur. Unde & in Lege veteri prohibitum erat: *Ne quis Spatham suam in ipsam capitis redemptionem dare cogeretur.* Sed de forma *Gladii Germanici*, sive *Spatha*, Cluverius ad nauseam usque egit: nobis nunc tantùm obiter ornatum & gestationem ejus observare lubet. Utrumque Werimbertus in vita Karoli M. distinctè sic proponit; *Deinde Camisia glizzina, post hæc baltheus Spatha colligatus. Quæ Spatha primò vaginâ sageâ, secundò corio qualicunque, tertio linteamine candidissimo, cerâ lucidissimâ roborata, ita cingebatur, ut per medium CRUCICULIS EMINENTIBUS ad peremptionem gentilium AURARETUR.* Sed & capulum ac baltheum aut aureum, aut argenteum fuisse, Eginardus tradit, ubi Karolum M. vestitu patrio, hoc est *Francico*, usum scribit. Sic enim ait: *Sago veneto amictus, & GLADIO SEMPER ACCINCTUS, cujus CAPULUS AC BALTHEUS AUT AUREUS AUT ARGENTEUS erat.* Illud veró peregrinum, & Regibus peculiare, quod statim subjungit: *Aliquoties & GEMMATO ENSE utebatur; quod tamen non nisi in præcipuis solennitatibus, vel si quando exterarum gentium legati venissent, faciebat.*

XXXII. Hactenus de superioribus vestimentis actum est: nunc ad *Crurum Pedumque* tegumenta transeamus. Vetustissimos *Germanos* circà tempora Taciti, intectos crura ac pedes fuisse, satis ex summo illo auctore patet. Quam consuetudinem, quum jam postea, Romanorum commercio, tegumenta crurum pedumque inducta essent:

ſent, majori ex parte retinuerunt *Gothi*, qui crura diutiſſimè haud texerunt. Sic de illis Sidonius Epiſt. xx. lib. iv. *Genua, crura, ſuraque ſine tegmine.* Sed invecta crurum tegumenta poſtea generatim appellarunt *Tibialia*, ut jam ex Eginardo & Werimberto cognovimus. Etiam notiſſimum medio ævo apud Longobardos & Francos Auctores vocabulum *Hoſa*; unde noſtrum Hoſe remanſit. Paullus Diaconus lib. iv. de geſt. Longob. cap. xxiii. *Poſtea verò cœperunt HOSIS uti: ſuper quas, equitantes tubragos birreos mittebant.* Notkerus, ſive quisquis Monachus ille San Gallenſis, de geſtis Karoli M. lib. ii. *Cumque ad obſequium Domini cuncti HOSAS SUAS vellent extrahere, ille prohibuit, advocatâque Reginâ oſtendit ocreas diſruptas.* Sed quod illi *Hoſas*, cæteri *Caligas* dixêre. Nam *Caliga* pro crurum tegumento apud Scriptores medii ævi vulgo ſumuntur, ſecus quàm apud Romanos auctores, qui infimi pedis habent. Sic Brito Aremoricus lib. ii. Philippid.

Brugia, quæ CALIGIS ORNUBIT CRURA potentum.

Idem lib. v. de Walenſibus: *Caligis nec crura teguntur, Nec ſoleis planta* --- A caligis autem diverſæ erant *Caligula*, quum breviores eſſent. Quod diſcrimen liquet ex Auctore vitæ Fulgentii cap. xviii. ubi *caligas* tegumentum hyemale, *caligulas* æſtivum facit.

XXXIII. Injectos *Hoſis* Paullus Diaconus *Trubragos birreos* fuiſſe ſribit. Exponit eos Iſidorus lib. xix. Orig. cap. xxii. *Tubrucos vocatos dicunt, quod tibias, braccasque tegant. Tubracos, quod à braccis ad tibias usque perveniant.* Prior nominis pars eſt à *Tuco*, tegumento tibiarum, quod *tubulos* Querolus, notante patre Voſſio, vocat. Ab his diverſæ erant *Bainberga*, quarum lex Ripuaria cap. xxxvi. §. xi. ita meminit: *Bainbergas bonas pro vi. ſol. tribuat.* Ubi Lindenbrogii Gloſſarium Latino-Theotiſcum: *Ocrea, arma crurum, Bainberga.* Præter hæc tegumenta erant faſciæ crurales, quibus ad morem Romanorum crura vinciebantur. Eginardus de Karolo Magno: *Tum faſciolis crura, & pedes calciamentis conſtringebat.*

XXXIV. Porrò imam pedis partem veſtiebat *Calceus*, cujus materia multiplex & varia: quippe non ſolum ex pellibus, ſed & ſparto, junco, ligno, ferro conficiebatur. De Gothis Sidonius locô ſæpius citatô: *Pedes primi PERONE SETOSO, talos adusque vinciebantur.* Vocat *ſetoſum* peronem, quòd pilis ac pelle craſſus eſſet: ſicut eadem de cauſa Virgilius *crudum peronem* dixit. Præſtantiores hæ-

habebantur, si ex equina pelle essent: quemadmodum tales Senatoribus Gothorum assignat Sidonius carm. VII.

Peronem pauper nodus suspendit equinum.

Jam spartei calcei ab Hispanis inducti, quibus jam sua ætate Plinius eos attribuit. Ex arborum cortice, juncisque calceos adducit Cluverius: quod tamen de antiquissimis Germanis incertâ conjecturâ, de recentioribus meliori fide traditur. Pariter ferreos affert Irenicus: cujus moris vestigium soleis ferreis, aut clavis calceo impactis, nostrates in plerisque locis retinuere.

XXXV. Multiplicem materiam superavit formæ sive figuræ varietas, quæ diversa illa Calceorum nomina, *Perones*, *Sandalia*, *Tzangas*, *Tubulos*, *Campagia* produxit. *Peronem* veteres, teste maximo Salmasio in notis ad Tertulliani Pallium, vocârunt calceum, qui ad mediam usque tibiam ascendebat: quales sunt, quos hodie *bottinas* vulgo appellant. *Sandalia Francica* sic describit Alcuinus libro de Divinis Officiis cap. XXXVIII. *Est autem genus calceamenti, quo induuntur ministri Ecclesiæ, subterius quidem soleâ muniens pedes à terra, superius vero nihil operimenti habens, patet.* Jam *Zangas* & *Tubulos* cum Peronibus convenisse Salmasius testatur. At *Campagia* planè alia erant: non enim integra solidaque pelle tegebant crura, sed fasciis multis particulatim implexis cingebant. Plures alias species B. Balduinus de *Calceo Antiquo*, & Julius Nigronus de *Caliga veterum* afferunt, quarum plurimæ posterioribus temporibus à Romanis ad Germanos pervenerunt.

XXXVI. Primis autem temporibus, ubi cætera vestimenta, ita *Calceus* rudis atque impolitus erat. Postea Calceorum genus apud *Germanos CisRhenanos* invaluit, quod *Fenestratos* dixêre, quia variis scissi foraminibus erant. Sed apud *Francos* nobiliores eam inprimis probatam calcei formam invenio, quæ repanda, id est, recurva & sursum versùs reflexa erat. Tales dixêre *Uncinatos*, *rostratos*, *lunatos*, *cornutos*: quorum figuram pleræque veteres statuæ, ac imagines equestres exhibent. Cujus prisci moris adeò tenaces fuere, pauca ante secula adhuc *Galli*, ut ipse etiam Clerus ambitiosè eum invaderet: qua de re insignis Gersonii Cancellarii Parisiensis querela extat. Quin luxus ille Concilii Senonensis decreto coërcitus est, ubi statuitur: *Ne Clerici LUNATIS SEU CORNUTIS ac nimis fenestratis calceis utantur.* Ad hoc genus accedebant Cuspidati Anglo-Saxonum

num calcei, *Galoches* sive *Galloches* vulgo dicti, quos Wilhelmus Rufus invexisse memoratur. Quorum cuspides ita demum porrexit ætas recentior, ut hos alii catenis argenteis, alii deauratis, plerisque fibulis è bysso, à tibiis suspendere cogerentur. Unde ab Eduardo IV. circà An. MCCCCXLVI. sancitum Spelmannus refert: *Ut nemo cuspides illos ultrà duos pollices produceret, sub pœna xx. solid.* & ut Chronica referunt, *anathematis.*

XXXVII. Diutius in *Calceorum* descriptione hæreo, quod *Francos* exquisito illorum ornatui cultuique deditos inprimis fuisse reperiam. Nam ut Werimbertus scribit: *Erat antiquorum ornatus vel paratura Francorum CALCEAMENTA forinsecùs AVRATA, CORRIGIIS TRICUBITALIBVS insignita.* Ergò Calcei aureô tincti colore, aut ut Balduinus vult, aureis inducti bracteis erant. Sed & *Karolus M.* gemmas calceis addidit, quoties festis diebus regio eminere cultu cupiebat. Porrò *tricubitalibus corrigiis* insignita fuisse calceamenta Werimbertus refert. Nimirum *longissimæ* illæ corrigiæ erant, ut mox idem explicat, ubi docet, quomodo iis vincti ligatique calcei fuerint. Ipsa verba sunt: *In crucis modum ante & retro longissimæ illæ corrigiæ tendebantur.* Verùm ut hic circà calceos luxus Principum tantùm ac Nobiliorum erat, ita nec ab his usurpatus, nisi solennibus festisque diebus: quum in cæteris priscam frugalitatem hoc quoque corporis tegumentô ostenderent.

XXXIIX. Lustravimus à capite usque ad calcem Majores nostros, quantùm cognosci ex priscis monumentis potuere. In quorum vestitu domesticoque paratu, quum veterem simplicitatem ac parsimoniam præ nostræ ætatis luxu exosculemur, tum magnorum Principum Regumque constantiam merito extollimus, quibus haud alia ingentior fuit cura, quàm ne de patrio vestitu quicquam immutaretur. Sic inter summas Karoli M. laudes ab Ottone Frisingensi refertur, quòd patrii vestitus retinentissimus fuerit. De eodem Eginardus in vita ejus: *Peregrina verò indumenta, quamvis pulcherrima, respuebat, nec unquam eis indui patiebatur.* Pariter de Ottone M. Witichindus Annal. lib. II. *Habitus patrius, ut qui nunquam peregrino sit usus.* Et præclare de Friderico I. Radevicus de gestis ejus lib. II. cap. LXXVI. *Vestitu patrio utitur, nec profuso aut petulanti, sed nec plebejo; cui magis hoc decorum, ut in castris suis potius Martis pompâ radiet, quam Veneris.* A qua constantia ac moderatione

ne quantùm nos recessimus, qui indecorâ futilique levitate vestitum singulos fere in dies immutamus, sanctissimoque Parentum ornatu conculcato, & in desuetudinem missò, vesanos peregrinarum nationum habitus assumimus, & procaciter æmulamur? Ut jam nostra in vestimentis gerendis inconstantia fibulam orbi fecerit, dum quicquid delirantes populi effingunt, somniantque, desultoriâ ambitione corporibus circumponimus. Quæ tamen adhuc tolerabilia essent, nisi acceptis peregrinis vestibus simul vitia exterorum induissemus, ut jam non tam peregrino serico, ornatusque nitore, quàm vitiis pelluceamus.

XXXIX. Jam quam parcè, quam frugaliter vestitum sibi parabant Majores, in quô quærendo nos hodie integra sæpe patrimonia profundimus? Apud priscos non solum Domini minores, sed ipsi etiam Reges in ædibus suis locum habebant secretiorem, quem *Genecium* dixerunt: in quo mulieres seorsim à viris pensa in lanificio et re vestiaria exequebantur. Cujus laudatissimi moris meminere Leges Alamannicæ ac Longobardicæ, ubi de *ancillis pensilibus in curte Regis* agunt. Quin *Karolum M.* virum ipso orbe, quem regebat, longè majorem non puduit, dimittere filias, regalem prosapiam ad pensa; exemplo Augusti Cæsaris, qui vestimentis, quæ filia contexuerat, amiciri solebat. Sed de Karolo M. audiamus Eginardum in vita ejus: *Filias verò lanificio assuescere, coloque ac fuso, ne per otium torperent, operam impendere, atque ad omnem honestatem erudiri jussit.* Quem morem nec Parentum nostrorum memoriâ abnuebant Viri Principes, qui filias ad contexenda aulæa, quibus conclavia vestiuntur, tum cætera rei vestiariæ opera, dimittere solebant. Præter illam domestici studii operam, id potissimum à Principibus ac Regibus spectatum fuit, ut frugalitati ac parsimoniæ vestitus responderet. Hinc de *Rudolpho I.* ferunt Urspergensis Paralipomena, illum thorace farcito, griseâque & attritâ toga interdum usum, ut præberet exemplum, ne suos parsimoniæ hujus puderet.

XL. At nos hodie in luxum profusi, sæpe integra patrimonia corpori circumfundimus, & rem familiarem ornamentis vestium prodigè laceramus; neque id pulchrum, aut decorum existimamus, quod facile paratu, aut domi nativum est. Hinc Sericum ex *Italia*, tot novæ vestium formæ, tot ornamenta ex *Galliis*, magna & opum & patriorum morum jactura, accepta sunt. Ac quum

olim

olim Nobiles ab Ingenuis, Ingenuos à Libertis, Libertos à Servis distingueret vestis, nunc promiscuo luxu omnes inter civium ordines certatur: quum quisque se tanto præstantiorem cæteris melioremque existimet, quantò splendidius vestimentum induerit. Quem luxum, quum nuperò seculò latiùs serpere inciperet, *Karoli V.* Edictum in Comitiis Augustanis An. MDXLVIII. repressit: etsi per nostram haud licuerit vesaniam, & perdendi omnia, pereundique libidinem, ut sanctissima lex in ætatem nostram duraret.

DISSERTATIO HISTORICA DUODECIMA,

DE

RE FUNEBRI

VETERUM GERMANORUM,

BREVIARIUM.

§. 1. Scopus dissertationis §. 2. Prisci funebres ritus apud Germanos gentiles. Nulla funerum ambitio, aut pompa. Mos cremandi corpora usitatus §. 3. Quibus lignis rogus exstructus §. 4. Omnia, quæ vivis cordi fuerant, in rogum pariter injecta. §. 5. Etiam superstites Uxores in rogum maritorum simul illatæ. §. 6. Collectio cinerum & in tumulis conservatio. Pecunia cineribus adjecta, etiam gladius & clava. §. 7. Qualia monumenta erexerint. §. 8. Modus lugendi. §. 9. De ritibus funebribus Christianorum Germanorum. §. 10. Ægroti soliti oleò ungi. §. 11. Iisdem Eucharistia tam adultis, quàm infantibus data. §. 12. os clausum & oculi. §. 13. Corpora defunctorum aquis lota, & aromatibus condita §. 14. Quali veste mortui fuerint induti. §. 15. quæ fuerint arca & feretra §. 16. accensa ceres. Mortuis faces præferri solitæ §. 17. De cantilenis funebribus. §. 18. Quis modus lugendi. §. 19. De sepultura & Coemiteriis §. 20. Regum Principumque exuvia diversis locis sepultæ §. 21. De monumentis peculiaribus in cæmiteriis, §. 22. Tumuli floribus sparsi. §. 23. Lampades ad sepulchrum suspensæ. §. 24. Epula in cæmiteriis agitatæ §. 25. De monumentis, epitaphiis. §. 26. Anniversaria defunctorum memoria. §. 27. Epilogus.

M. Varro, doctissimus *Romanorum*, existimat *lethum* ἀπὸ τῆς λήτης, id est, *oblivione* nominatum, tanquam mors involvat omnia oblivione, & nocte perpetuâ premat. Nobis quoque, dum ab oblivione vindicamus priscos *Germanorum* ritus, feralis hæc *Libitina* ad extremum spectanda est: præsertim quum hoc ultimum videatur pietatis officium, quod dilectissimis Majorum Manibus præstare possimus. Igitur primùm intueri juvat ritus legesque, quibus *Germani* veteres, gentilibus adhuc tenebris immersi, exequias suas celebrârunt: inde funerum perpendemus morem, quem sacris additi Christianis, in luctu, exequiis, parentalibus observârunt.

II. Priscum ritum funebrem, qualem habuêre *Gentiles Germani*, breviter sic collegit Tacitus in lib. de morib. Germ. *Funerum nulla ambitio, id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. Struem rogi nec vestibus, nec odoribus cumulant sua cuique arma, quorundam igni & equus adjicitur. Sepulchrum cespes erigit. Monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis aspernantur. Lamenta ac lacrymas citò: dolorem & tristitiam tardè ponunt. Fœminis lugere honestum est, viris meminisse.* Primùm nullam funerum ambitionem *Germanis* fuisse scribit. Nam quum, teste Cæsare Comment. VI. funera *Gallorum* sumptuosa essent ac magnifica, *Germani* nullo apparatu, nullâ luctûs pompa mortuos efferebant. An, quòd inanes istos supervacuosque existimarent funebres apparatus, quibus misera mortalitas sordibus suis vanitatique parentare gestit? An quia vitæ jacturam nihili æstimabant, quòd, ut Diodorus lib. V. censet, *Pythagoræ* apud eos obtineret opinio, qua non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios credebatur? Sanè quòd omnem mortis metum neglexerint, & ex priscis testatur Appianus in Celticis, & ex posterioribus affirmat exemplo *Herulorum* Procopius, ubi lib. II. Gothicorum de iis in hunc modum scribit: *Nec senescentibus, nec morbo affectis vita ampliùs frui fas erat. Sed ubi quispiam eorum sive consenuisset, sive morbo corriperetur, protinus cogebatur à propinquis efflagitare, uti se quàmprimum ex humanis tollerent. Tum illi lignorum strue in altitudinem congesta, desuperque homine in summo fastigio imposito, Herulorum quempiam immittebant, qui cultro eum conficeret.*

III. Subjungit Tacitus: *Id solùm observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur.* Igitur cremabantur corpora, non terrâ

terrâ condebantur. Quem cremandi morem, dum universis *Celtis* per *Illyricum*, *Germaniam*, *Galliam*, *Hispaniam*, *Britannias* communem fuisse, Cluverius affirmat, parum fortasse sententiam Diodoro Siculo probabit, qui morem humandi *Illyricis Britannisque* haud obscurè tribuit. Neque communis quidem illa cremandi consuetudo omnibus priscis *Germanis*, quum & durante Ethnicismo, mortuos terra conditos, exemplum *Libussæ* apud *Bohemos* ostendat, & apud Septentrionales Germanos *Othinus* primùm instituisse feratur, ut corpora comburerentur: Vulgaribus autem & promiscuis lignis corpora fuisse combusta, Tacitus tradit, nisi quod corpora clarorum virorum certis lignis cremarentur. Ubi per certa ligna alii frustrà intelligunt quercum aut abietem, utramque *Germanis* sacram arborem, quum ligna illa rogo adjecta constet, quæ aut delectu exquisita, aut viventibus chara erant. Saxo Grammaticus in funere Regis Haraldi: *Demde regum exstruit, Danis in auratam Regis sui puppim in flamma formentum conjicere jussis.* Sed & *Juniperinum lignum* in funeribus Gothorum Principum adhibitum Olaus M. l. xvi. scribit.

IV. Sequitur apud Tacitum: *Struem rogi nec vestibus nec odoribus cumulant: sua cuique arma, quorundam igni & equus adjicitur.* Nempe ea omnia, quæ vivis cordi fuerant, in ignem pariter inferebantur. Dè *Prutenis* sive *Borussis* Cromerus lib. III. Rer. Polonicar. *Corpora defunctorum cum PRETIOSISSIMA QUAQUE ET CLARISSIMA VESTIUM, EQUORUM ET ARMORUM supellectili cremabant.* Saxo Grammaticus Hist. Dan: lib. VIII. *Cumque superjectum ignis cadaver absumeret, moerentes circuire proceres, impensiusque hortari coepit, UT ARMA, AURUM, ET QUODCUNQUE OPTIMUM ESSET, liberaliter in nutrimentum rogi sub tanti taliterque apud omnes meriti Regis transmitterent.* Et refert Loccenius ex Annalibus S. Olai, & vetere Chronico Norvvegiæ, institutum ab *Othino* apud Septentrionales Germaniæ gentes, *Suecos* ac *Gothos*, ut mortuorum cadavera, & cum illis chariora comburerentur: unde istud tempus brunaoldt vel brendeolt dictum memorat.

V. Itaque nec à moribus *Germanorum* abhorrebat, uxores carissimas inferri simul in rogum, aut super conjugum mortuorum corpora interfici: qualis hodieque apud *Indos* & *Americanos* consuetudo observatur. Fallitur tamen Vir Eruditissimus in Germaniæ suæ Antiquæ libro I. cap. LIII. ubi hunc morem apud omnes pariter *Celtas* viguisse affirmat. Sane de *Illyricis* & *Hispanis* nullum ejus vestigium

um extat: sed nec de omnibus *Germaniæ* gentibus id temerè statuendum est. De *Herulis*, Germanico populo, extat celebrior ille Procopii locus Gothicorum lib. II. *Herulo autem viro defuncto, necesse erat uxorem, quæ virtutis existimationem consequi, gloriamque apud posteros relinquere vellet, laqueô apud viri sepulchrum, non longè post vitam finire. Quæ hoc facere recusaret, hanc ignominiæ nota manebat, & à mariti propinquis infestatio.* Id magis de plurimis Germaniæ populis compertum est, parentatum defuncti Manibus cæde clientum aut servorum: veluti confectis justis funebribus dilectos Dominis servos *Borussi*, *Slavi*, *Vandali* mactabant.

VI. Cæterum ubi rogus deflagrâsset, cineres collecti, & in urna reconditi, in tumulis reponebantur. De *Herulis* notatô locô Procopius: *Ubi autem flamma ipsa resedit, collecta ossa sub terram condebant.* Apud *Suecos* etiam & *Gothos* in profluentem spargebantur, ut Loccenius in Antiq. Sueo-Goth. lib. II. cap. XXV. refert. Sive autem soli cineres reponebantur, sive integra corpora condebantur humo, adjecta est plerumque pecunia, quam diis Manibus afferrent. Sic de *Libussa* Bohemiæ Principe recenset Paulus Stranskius in Rep. Boh. c. XVII. *aureos quinque nummos à Przemyslo in manus. ei datos ignoto Deo munus.* Gothi quoque, teste Olao M. *gladium & clavam* adjiciebant.

VII. Nunc ad Tacitum redeamus. *Sepulchrum*, inquit, *cespes erigit. Monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur.* Tenacissimi ingenuæ hujus modestiæ diu fuêre posteri, qui Regibus etiam ac Principibus non splendida mausolæa ex cavato marmore, aut sculpto affabrè ligno, sed tumulum tantùm, nudo stratum cespite, solaque graminis & herbarum pulchritudine decorum erexêre. Quales tumulos Regum ac Magnatum cadaveribus excitatos, propè veterem *Upsaliam* conspici hodierno adhuc die, Sueci scriptores memorant. Interdum etiam tumuli coronâ lapidum, silicumque ingentium rudi incultaque arte sibi invicem incumbentium præcingebantur: qualia monumenta in *Westphalia* & *Drentia* Picardus reperit ac descripsit. Plerumque autem in locis editioribus, veluti collibus, sepulchra eligebant. Cujus moris luculentum testimonium, invecto jam Christianismo, præbent Leges Westro-Gothicæ M. S. apud Loccenium, in quibus verba ista leguntur: *Natus erat in Wengum, ibique SITUS EST IN COLLE, QUIA ETHNICUS ERAT.* Sylvas quoque sepulchris consecratas refert Olaus Magnus, ubi

ubi lib. XVI. cap. XXXVII. ita scribit: *Mos antiquorum erat, cadavera Principum in frondosis arboribus, præsertim quercinis, tanquam sacris lucis numinibus consecratis suspendere.*

VIII. Concludit tandem Summus Scriptor: *Lamenta ac lacrymas citò; dolorem & tristitiam tardè ponunt. Fœminis lugere honestum est: viris meminisse.* Ponebant citò lachrymas in luctu antiquissimi *Germani*, sive quia animas credebant immortales, vitamq; alteram apud Manes, ut Druides apud Cæsarem & Melam docent: sive quod rem muliebrem esse luctum existimarent. Sanè hoc animorum robur in iis laudat Plutarchus, ubi in Consolatione ad Apolloniam scribit: *Ex ipsis verò barbaris, si qui luctum exercent, non ANIMOSISSIMI GERMANI, non Galli, aut si qui alii generóso pleni sunt spiritu, id faciunt: sed Ægyptii, Syri, Lydii, aliique horum similes.* Itaque honestum viris erat, meminisse tantùm defuncti: cujus memoriam animis inscribebant, & ad præclaræ mentis virtutisque nomen, se vitamque suamque componebant: quod profectò pulcherrimum monumenti genus est. Sed & perpetuis carminibus celebrabant extinctos: velut suâ adhuc ætate cani *Arminium* barbaras apud gentes, Tacitus testatur. Præsertim rudibus saxis inscribebant Epitaphia, quæ sicuti sacra posteritati erant, ita eorum auctores in magno honore habebantur. Ea de causa, quod memoratu dignum est, *Hiarnum* ad regale fastigium sustulerunt *Dani*, quòd *Frothonem* regem epitaphiô ornasset: *ita ab eis*, ut Saxo lib. VI. Hist. Dan. loquitur, *epitaphium regnó repensum, imperii pondus paucarum literarum contextui donatum stetit.*

IX. Sed nunc ad *Christianorum Germanorum* venio exequias, quas illi partim secundùm profanos aliarum gentium ritus, partim ex *Romanæ* & *Judaicæ Ecclesiæ* ceremoniis instituerunt. Breviter totum ordinem apparatumque sic congessit Hugo in Psal. XCIII. *Quando quis moritur, clauduntur ei oculi & os, lavatur, involvitur in sudario, ponitur in feretro, operitur pannô sericô, ponitur crux ad caput, & affertur aqua benedicta, & accenduntur cerei: cantatur Placebo, & Dirige, & Exultabunt in laudibus, & Requiem in Missa: tandem cum luctu effertur ad foveam & sepelitur.* Nos sequemur narrationis hujus ordinem: sed primùm ægrotos & in confinio mortis jacentes considerare lubet.

X. Ac primùm quidem recenti jam Christianismo, inter *Francos* invaluit, ut ægroti, & in vicinia mortis positi, consecratô oleô inungerentur. Cujus usum venerationemque adauxit, quòd ab

Apostolis institutum vulgò crederent: unde & *Synodus Cabillonensis* cap. XLVIII. & *Karolus Magnus* lib. I. Legg. Franc. cap. CLVI. publica auctoritate ritum illum confirmarunt. Fiebat autem unctio circà pectus & scapulas, ut Regino lib. I. de Disciplina Ecclesiastica testatur. Sed & B. Martinus in os puellæ ægrotantis liquorem illum sacrum infudit; sicuti Sulpitius Severus in vita illius cap. XV. scriptum reliquit. Pariter peste laboranti brachium oleô sanctô illitum, Fortunatus in vita Sancti Germani tradit. Ut adeò unctio facta in iis fuisse membris videatur, quæ maximè dolerent. Id quoque apud *Francos* usurpatum, ut morituri *in stramine* collocarentur. Brito Aremoricus Philippid. lib. XII.

Cumque oleo sancto quasi jam moriturus inunctus
Juxtà, quem Jacobi commendat Epistola, ritum
STRAMINE SUPPOSITO, morientum more jaceret.

XI. Unctionem comitabatur Sacra Eucharistia, quæ ægrotantibus communicabatur. Nec adultis solum, sed & parvulis ægrotantibus sacram fuisse cœnam præbitam, probat Regino lib. I. de Discipl. Eccles. cap. LXIX. more haud novo aut insolenti, quum in veteri Ecclesia post Baptismum statim Eucharistia infantibus, ut reliquis νεοφωτίστοις, daretur. Quin quorundam superstitione invectum, ut mortuis quoque sanctissima illa cæna ori insereretur: quod in Concilio Antisiodorensi can. XII. Christianis graviter interdicitur. Sed inprimis ante Eucharistiam, adulti coram Episcopis & Presbyteris jubebantur edere Confessiones suas, quarum elegans formula in gestis Episcoporum Metensium extat. Ita *Otto Magnus, mortis horam imminere sentiens, coram Pontifice Romano, claris verbis, sicut ab omnibus adstantibus exaudiri posset, suam edidit confessionem*; ut in Chronico Saxoniæ veteri legitur.

XII. Postquam jam ægrotus efflaverat animam, *claudebantur illi oculi & os*, ut Hugo ait. Qui mos ab *Hebræis* ac *Romanis* acceptus, apud quos propinqui maximè ac præsentes, & extremum suorum halitu n ore legebant, & digito super palpebras impositô, oculos claudebant. Id *sugillare oculos*, vocat Nonius: sed Virgilius Æneid. IX. *premere oculos* simplicius dixit. Meminit ejusdem moris apud Francos Robertus Altisiodorensis in Chronico, quando *pausantium* oculos in peste haud clausos scribit. Ubi *Pausantes* sunt ipsi mortui, à

pau-

pausando dicti, id est, dormiendo sive requiescendo: utrumque enim eô vocabulô apud Scriptores mediæ ætatis indigetatur. Præbitum quoque mortuis fuisse osculum, argumento est, quod in Concilio Antisiodorensi decernatur, *Ne mortuis Eucharistia, AUT OSCULUM DETUR.*

XIII. Prima circà defunctum cura erat, ut corpus aqua ablueretur. Quem morem in *Gallis* antiquissimum, & *Francis* sacrum fuisse, Turonensis de gloria Confessorum cap. CIV. ostendit. Hinc corpus *Karoli Magni* more solenni lotum scribit Eginardus: quod & postea de *Ottone III.* Chronicon Casinense memorat. Et *Udalrici* Augustani Episcopi cadaver, quum lavaretur, suavissimi odoris fragrantiam emisisse, in vita ejus narratur. Peracta autem lotione, corpus ungi solitum, atque aromatibus condiri, Scriptores mediæ ætatis passim docent. Cujus consuetudinis jam seculo quarto Prudentius meminit: nec postea labentibus seculis obliteratum usum inter *Germanos*, docent non solum *Karoli M. Ottonis III. Henrici V.* sed & privatorum hominum exempla, quorum corpora aromatibus servata constat. Nec difficile illud factu, aut paratu pretiosum, quum solo tantúm *sale* sæpiùs adspergerentur. De *Henrico* Imperatore Continuator Sigeberti Robertus de Monte ad An. MCXXVI. *Corpus ejus ejectis intestinis, SALE RESPERSUM, Spiram relatum est.* Apud plurimos tamen *Myrrha* magno in usu, quam & solam inter aromata recenset Prudentius, ubi in Hymno in Exequias defunctorum canit: *Aspersaque myrrha Sabæo corpus medicamine servat.*

XIV. Ablutum conditumque aromatibus corpus, candida veste induebatur. Prudentius citatô locô: *Candore nitentia claro Prætendere lintea mos est.* Idem ex epistola Sidonii III. lib. III. aliisque auctoribus observare licet. Hugo *sudarium* vocat: alii *pallium*, aut *vestem sacram* generatim dixère. Ac primis quidem seculis, ut Prudentio quoque notatum, vestimenta illa è lino erant: quibus & involvi cadaver, maximè ea de causa probat vetus Ordinatio Ecclesiæ Suedicæ, quod Christi corpus extinctum ejusmodi indumentò tectum fuerit. Sed postea invalescente superstitione placuit plurimis *Vestimentum Monachale*, quod in hispido illo duroque tegumento, putrescere sanctiùs corpora crederentur. Innumera ejus rei exempla in Principibus viris æque, ac in privatis hominibus per superiora secula memorantur: sed nobis sufficiat domesticum exemplum Magni illius Principis

cipis

cipis *Friderici Primi*, Comitis Palatini ad Rhenum, & Electoris, cui victricia arma *Victoriosi* cognomen fecere. De eo Trithemius in Chronico Sponheimensi ad An. MCCCCLXXVII. *Anno prænotato XII. die mensis Decembris obiit Illustris & Christianissimus Princeps Fridericus, Comes Palatinus Rheni, & Dux Bavariæ, Sacri Imperii Archidapifer & Princeps Elector, IN HABITV MINORVM Heidelbergæ apud eos cum ingenti pompa sepultus.*

XV. Sic vestiti reponebantur in arcis sive capsulis ligneis, quas postea Principes viri more à Byzantinis Cæsaribus accepto, in stanneas sive æneas mutarunt. Inde collocati in *feretris*, quibus & corpora peregre portabantur: sicut in vita *Brunonis*, Archiepiscopi Coloniensis notatum est, corpus ejus compendio, ubi exspirarat, feretro per satellites Coloniam usque translatum fuisse. Ipsum autem feretrum, ut Hugo ait, pannô sericô operitur. Quod tegumentum in Legibus Salicis *Aristato*, sive *Staplus* vocatur. Leges Sal. Tit. LVII. §. III. *Si quis Aristatonem, id est, Staplum super mortuum, capulaverit -- aut mortuum inde expoliaverit &c.* DC. *den. qui faciunt solid.* XV. *culpab. judicetur.* Sed Turonensis *Pallam* vocat, ubi de miraculis S. Martini sic scribit: *Palla, quæ sanctum tegebat tumulum.* Huc quoque pertinet *Dalmatica*, sive *Collobium Purpureum*, quo Martyres sepeliendos Eutichianus Papa voluit.

XVI. His factis, ut Hugonis verba persequamur, *ponitur crux ad caput, & affertur aqua benedicta, & accenduntur cerei.* Signum *Crucis* gliscente paullatim superstitione à *Romana Ecclesia* invectum est, quum antea sola in *Christum* fide fulti contentique morientes, externis illis ritibus supersederent. Ab iisdem primordiis est *Aqua benedicta*, qua fugari Dæmones, propellique ab anima defuncti credebantur. Utriusque honorificam mentionem sæpe facit Regino in libro de disciplina Ecclesiastica: Sed &, notantibus Historicis Magdeburgensibus, non defuere gravissimi per medium ævum viri, qui ritum superstitiosum rejecerint. Pariter Pontificibus Romanis debetur *Cereorum* usus, qui mortuis præferri solebant. Ac primùm quidem ipsi Episcopi præferebant has ferales faces: quod postea Sacerdotibus & Clero reliquo impositum est. Indicat solennem hunc cereorum usum Turonensis in funere *Clodovæi*, quem *cum clero ac cereis* sepulturæ traditum lib. VIII. Hist. cap. X. refert. Eorundem usum in exequiis *Karoli* M. Urspergensis, in funere *Henrici* Imperatoris Sigebertus ostendunt.

XVII.

XVII. Inter hæc, tum tollitur corpus, facra hymni canebantur: nam, ut Hugo ait, *Cantatur Placebo, & Dirige, & Exultabunt in laudibus, & Requiem in Miſſa.* Fuère & aliæ cantilenæ funebres, quibus funera per plateas deducebantur. Hæ tam à Clero, quam à cæteris comitantibus canebantur. Notavit morem vetuſtiſſimum jam in funere *Crothildis* Reginæ Francicæ Gregorius Turonenſis, Hiſt. lib. IV. cap. I. ubi de Cadavere Crothildis refert *PSALLENTIUM TURBA comitante ſepultum eſſe Parrhiſiis.* Ipſas nænias commendabat luctus, quo memoriam defuncti voce geſtuque lamentabili deflebant. Qui tamen & pro ratione ſeculorum, & populorum diverſitate nunc intenſus, nunc repreſſus fuit.

XVIII. Primùm enim, more Romano, & Uxores funus paſſis proſequebantur crinibus, & ejulantes pectus oraque manibus lacerabant: quin Præficæ quoque conductæ, quæ vultu cruentato, leſſoque lamentabili acerbitatem alieni luctus exprimerent. Quo profano more abrogato, aut correcto, id tamen ſervatum eſt, ut ſolenni amicorum planctu funera efferrentur. Sic *Karolus Magnus*, referente Mariano Scoto, Adrianum Pontificem, ut fratrem, ut filium planxit. Ac fuſius deſcribit morem lugendi Berno in Epiſtola ad *Henricum III.* ubi de funere matris ejus ſic loquitur: *Cum nuper venerandæ memoriæ matrem veſtram Giſelam, more humano, terræ commendare debuiſſetis, abjectâ regali purpurâ, aſſumptoque lugubri pœnitentiæ habitu, NUDIS PEDIBUS, EXPANSIS IN MODVM CRUCIS MANIBVS, coram omni populo IN TERRAM CORRVISTIS, lachrymis pavimentum rigaſtis, publicam pœnitentiam egiſtis, omnesque qui aderant, ad lachrymas commoviſtis.* Invenio quoque truncatâ tonſaque crinium parte multos Germaniæ populos luxiſſe defunctum: cujus moris nuper nondum obliti fuère quidam *Suecorum* milites, qui, ut Bonifacius Hiſt. Lud. lib. XII. notat, in Regis *Guſtavi Adolphi* morte crinem rasêre.

XIX Sic *effertur ad foveam, & ſepelitur*: ut Hugo concludit. Igitur rejecto cremandi more *Germani Chriſtiani* corpora defunctorum humabant: quod & cæteris *Chriſtianis* placuit. Primis autem temporibus loca ſepulturæ extra Urbes erant: donec poſtea quoque obtinuit, ut intra urbium mœnia haberentur. Hinc duplicium *Cœmiteriorum* mentionem Scriptores plerumque faciunt; quorum alterum altero ſanctius honeſtiusque cenſebatur. Sed ſeculô

septimò apud *Francos* passim receptum est, ut in *Templis* sepulchra illustrium hominum essent. Præterea *Monasteria* sepulturæ eorum dicata, qui aut opibus, aut clientelis *Monachos* adjuvissent. Sed & ad vias publicas humabant defunctos, ut viatores mortuorum, & per eos mortalitatis suæ admonerentur.

XX. At maximè per posteriora obtinuit secula, ut Principum Regumque exuviæ diversis divisæ locis sepelirentur. Inprimis mos invaluit, ut *Cor* à reliquo corpore distractum, & carioribus locis consecratum reponeretur. Cujus rei exempla varia in Regibus Germanorum Historici Magdeburgenses passim notârunt. Sic Episcopi Würtzburgensis *Cor* eximitur, peculiarique loco traditur sepulturæ: ut præter alios Cuspinianus in Lothario Cæsare scribit. Alii etiam *viscera* tertio loco commendabant. Id ex *Saxonum* moribus *Richardus* Angliæ Franciæque Rex lepidè factitasse fertur, qui ut Matthæus Parisius memorat, quum *corpus* suum apud fontem Ebraudi, *Cor* in Ecclesia Rothomagensi sepeliendum jussisset, *stercora sua Pictaviensibus propter notam proditionis reliquit.* Etiam *Cerebrum* peculiari sæpe loco humatum, Annales nostri docent. Quin *Oculi* aliquando singulari sepulturâ affecti: quod Henricus Huntidonensis lib. VIII. docet.

XXI. Porro illustrium atque opulentiorum cura erat, ut in ipsis cœmiteriis aut templis peculiaria haberent monumenta, quæ vel ex saxo vivo exsecta, vel fornicibus cellisque ex diverso lapide factis, corpus capesserent. Prioris generis arcas lapideas & Aimoinus aliique sæpe describunt, & nos ipsi in Cœmiterio antiquo *Arelatensi* paucos ante annos conspeximus. Atque in istis cæterisque monumentis, retento à Gentilibus more, plurimi pecuniam opesque apud defunctos deponebant. Quod *Gothis* familiare fuisse, ostendit lex illa *Theodorici* Regis apud Cassiodorum lib. IV. Epist. XXXIV. *Ædificiâ tegant cineres, columna vel marmora ornent sepulchra: TALENTA NON TENEANT, qui vivendi commercia reliquerunt. Aurum enim sepulchris juste detrahitur, ubi Dominus non habetur.* Apud *Francos* eundem viguisse morem docet Turonensis Hist. lib. VIII. cap. XXI. ubi propinqua Uxoris Gunthrami in Ecclesia Metensi *cum ornamentis plurimis & auro tumulata* narratur.

XXII. Post illatum sepulchro corpus, renouatis iterum lachrymis, defunctus suprema lamentatione comploratus est. Primis etiam temporibus in usu, ut flores in tumulum spargerentur, ipsumque fauxm

xum fragranti unguento perfunderetur. Quem morem in Occidentalibus Ecclesiis sua ætate vigentem sic expressit Prudentius hymno in exequias

Nos tecta fovebimus ossa
VIOLIS ET FRONDE VIRENTI;
Titulumque & frigida saxa
LIQUIDO spargemus ODORE.

Veterem gentilemque morem, præter alios ostendit illud Virgili Æneid. VI.

Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis ---

Qua de causa Christiani vetustiores, quum adhuc persecutionibus urgerentur, rejiciebant profanum ritum: sicut eam ob rationem Cæcilius apud Minutium in Octavio illos accusat: *Coronas sepulchris denegatis.* Sed postea seculis melioribus, quum pace fruerentur, avide ritus iste non solum apud *Francos*, sed & cæteros *Germanos* receptus est: tam tenaci in seculum nostrum usu ut nunc quoque plerisque in locis sepulchra floribus coronisque redimita conspicias.

XXIII. Nec sanctius institutum plerisque visum est, quod lychni & lampades ad sepulchrum suspenderentur. Quod jam sua ætate in more positum apud Francos fuisse, fatetur Turonensis, ubi lib. IV. Hist. cap. XXX. funus *Glasuinta* reginæ Francicæ describit. Unde in exequiis Regum ac Principum sæpe publica est collecta pecunia, qua faces illæ emerentur. Ita in Historia Bambergensi legitur, a Pontifice imperatum *Bambergensi Ecclesiæ*, *Ut de singulis mansis unus denarius pro anima Henrici Imperatoris fundatoris AD CONTINUANDA LUMINARIA conferretur.* Nempe hoc quoq; à *Romanis Gentilibus* haustum, in quorum bustis lucernæ perpetuæ servabantur.

XXIV. Id quoque à Romanorum *silicernio* servatum diu fuit, ut epulæ atque convivia in cœmiteriis ad sepulchra agitarentur. In quem morem graviter invehitur *Augustinus* in libro de moribus Ecclesiæ, & alibi de abolenda turpissima consuetudine cum *Aurelio* Episcopo consilia confert. Mansit tamen postea apud *Francos*, cæterosque Germanos consuetudo, ut in parentalibus amici, propinqui, hospites convivia domi celebrarent, aut vinum saltem libarent. Quod & in funeribus Principum fuisse factitatum, ex Bernonis literis ad *Monachos Augienses* manifestum est, ubi sanctissimus Præsul jubet, ut Clericis & Monachis in exequiis *Henrici* Imperatoris lautiora convivia instruantur

XXV. Ad memoriam posteritatis erecta quoque monumenta sunt, primum rudia & simplicia. quum aut cespite terræ elevato, aut informi saxo constarent. *Longobardi* etiam perticas, id est, trabes erigebant; ut Paullus Diaconus de gest. Longob. lib. v. cap. XII. tradit. Sed postea cultioribus monumentis, quæ & marmore fulgerent, & columnarum structura, imaginumque ornamento enitescerent, pretium factum est. Monumentis autem Epitaphia inscribi, moris antiquissimi fuit, sed quæ primum rudibus ac solutis constabant verbis, quibus defuncti dignitas ac laudes obiter continebantur. Sed posterioribus seculis genus carminum à Monachis invectum est, quod mediis & ultimis syllabis sibi respondentibus, misere luxuriabat. Quale illud *Friderici II.* Epitaphium, quod Cuspinianus in Imperatoribus notat.

Si probitas, sensus, virtutum gratia, census,
Nobilitas orti possent obsistere morti,
Non foret extinctus, Fridericus qui jacet intus.

XXVI. Sed & memoriam mortuorum quotannis celebrabant, institutis anniversariis sacris, quibus orando & cantando, beatos manes, laudesque eorum memorabant. Liquet illud ex funere *Dagoberti* apud Guagninum, ex epistola Leonis Papæ ad Hardvvicum Episcopum Bambergensem, ex literis Bernonis ad Augienses fratres: ut alios innumeros nunc prætermittam. Ac de ipsis cantionibus lepidé fabulatur Honorius *sextum Psalmum cantari, ut anima defuncti recipiatur ex inferno, septimum vero, ne leo diabolus animam de membris Christi rapiat.* Invalescente quoque superstitione invectum est, ut non solum *Precationes*, sed & *Oblationes pro mortuis* solennes fierent. Quod primum seculo octavo per *Bonifacium* Archiepiscopum Moguntinum receptum est apud Germanos, quum is Purgatorii fabulam, quam prorsus antea ignoraverat, a Pontifice accepisset. Offerebatur autem inter solennia Missarum nonsolum pecunia, sed & pecora, aliæque res, quæ sacerdotibus allubuissent. Sic apud Schaffnaburgensem *Reginbodo*, qui in templo Goslariensi occubuit, equum maximi pretii Monachis Fuldensibus, in recordationem animæ suæ offert. In conventu Tremoniensi decretum est, ut Ecclesiastici triginta Missas pro quovis defuncto fratre celebrarent; sicut Krantzius Metrop. l. IV c. VII. narrat. Et in Chronico Magdenburgensi additur, *Injunctum praterea Diaconis & Subdiaconis, ut blaterarent decem psalteria. Item ut Rex & Regina quinquagenos distribuerent nummos, & quinquagenos pauperes in mensa alerent: Episcopi trigenos nummos, ac trigenas candelas ardentes præberent: Principes vero 500. pauperes pascerent, & quindenos nummos pro anima defuncti erogarent.*

XXVII. Plura alia congerre heic possem, quæ ad ritus funebres pertinerent: qualia sunt, cineres atque ossa sanctorum hominum colligere, effodere, transferre, religiose colere, aliaque his similia, quæ Pontifices ex Ethnicismo in Ecclesias Christianas invexere. Sed quum his pleni sint omnium Monachorum libri, qui in hoc argumento omnem scribendi vim consumsère, silentio & prætermittam, & ad finem properans, tritum illud Majorum sepulchris ultimo acclamabo: *Æternum. valete. nos. vos. ordine. quo. Natura. permiserit. cuncti. sequemur.*

FINIS.

